

Renne Vantola

**TUNNISTA RAKENTEET, SEURAA TOIMIJOITA:
YHDEKSÄN KESKUSTELUA SOSIOLOGIASTA**

Pro gradu -tutkielma

Sosiologia

2018

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Tunnista rakenteet, seuraa toimijoita: yhdeksän keskustelua sosiologiasta

Tekijä: Renne Vantola

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiologia

Työn laji: Pro gradu -työ __X__ Sivulaudaturtyö __ Lisensiaatintyö __

Sivumäärä: 232

Vuosi: 2018

Tiivistelmä:

Tämä pro gradu -tutkielma on dialogin muotoon jäsenetty oppikirja, jossa fiktiiviset henkilöhahmot keskustelevat sosiologiasta. Gradun yhdeksän keskustelua valottavat sosiologian yleisiä tutkimusteemoja eri näkökulmista ja havainnollistavat sosiologista ajattelua arkisin esimerkein. Tutkielma on tarkoitettu ensijohdatukseksi sosiologian keskusteluihin ja sellaisena ruokkimaan tieteenalaa tuntemattoman lukijan sosiologista mielikuvitusta. Sosiologinen mielikuvitus on herkkyyttä tunnistaa ja kykyä ymmärtää yhteiskunnan toimijoiden ja rakenteiden välisiä jännitteitä. Toimijan ja rakenteen välinen jännite on yksi sosiologisen ajattelun kulmakivistä.

Gradun ensimmäinen luku nimeää sosiologian tutkimuskohteen: *sosiaalisen*. Sosiaalinen on se kitti, mikä tekee yhdessäolosta mahdollista. Toinen luku esittelee sosiologian yhteiskuntakäsityksen. Sosiologia katsoo, että arki on sosiaalisesti tuotettua, mutta ihmiset ottavat todellisuutensa itsestäänselvyytensä, kuin annettuna. Kolmas luku tarkastelee sitä, kuinka valta muovaa yhteiskuntaa ja kuinka yhteiskunnan toimijat asettuvat vallan subjekteiksi. Neljännessä luvussa keskustellaan yhteiskuntaluokista sekä sen kannalta, miten luokat tuottavat rakenteellista eriarvoisuutta, että miten yksilöt arjessaan kiinnittyvät kulttuurisiin luokan kategorioihin. Viidennessä luvussa puhutaan siitä, kuinka sukupuoli ei ole pelkkää biologiasiaa vaan sosiaalinen kategoria ja yhteiskunnallinen rakenne. Samalla käsitellään myös yleisemmin ruumiillisuutta. Kuudennen luvun aiheena ovat nationalismi ja kansallinen identiteetti, joista seitsemäs luku jatkaa globalisaatioon. Globalisaatiosta keskustellaan niin kulttuurisena, taloudellisena kuin poliittisena prosessina, jota pyritään yhteiskunnallisesti hallitsemaan. Kahdeksas luku kertoo ihmisyhteisöjen aineellisuudesta. Ihmiset yksin eivät muodosta yhteiskuntaa, vaan esimerkiksi jokapäiväiset tavarat, rakennettu ympäristö ja luonnonoliot ovat mukana luomassa yhteiskunnallisia käytäntöjä ja siten ovat osa sitä *sosiaalista*, joka kannattelee ihmisten keskinäisiä suhteita. Gradun viimeinen luku pohtii sosiologian tehtävää ja toteaa sosiologian olevan keskustelua muun yhteiskunnan kanssa.

Sosiologian oppikirjana tutkielma pyrkii lisäämään tieteenalan tunnettuutta. Opinnäytteenä teos poikkeaa tavanomaisesta ja kokeilee pro gradu -tutkielman rajoja.

Avainsanat: sosiologia, sosiaalinen, luonnollistunut todellisuus, valta, yhteiskuntaluokat, sukupuoli, nationalismi, globalisaatio, aineellinen yhteisö, sosiologian tehtävä

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi __X__

SISÄLLYS

LUKIJALLE	4
PROLOGI	7
1. keskustelu: SOSIAALINEN	8
2. keskustelu: LUONNOLLISTUNUT TODELLISUUS	30
3. keskustelu: SUBJEKTI JA VALTA	41
4. keskustelu: YHTEISKUNTALUOKKA	74
5. keskustelu: SUKUPUOLI JA RUUMIILLISUUS	95
6. keskustelu: NATIONALISMI JA KANSALLINEN IDENTITEETTI	132
7. keskustelu: GLOBALISAATIO	153
8. keskustelu: AINEELLINEN YHTEISÖ	191
9. keskustelu: SOSIOLOGIAN TEHTÄVÄ	215
EPILOGI	228
JATKOLUKEMISTO	229

LUKIJALLE

”Me kaikki elämme yhteiskunnassa, luemme joka päivä yhteiskunnallisista asioista ja teemme niistä itsekkin havaintoja, mutta on olemassa myös tiede, joka tutkii näitä ilmiöitä. Sen nimi on *sosiologia*. (Eskola 1972, 14.)¹”

Olen ollut muutaman kerran lukion opettajan sijaisena. Kerran heitin opettajainhuoneessa ilmaan ajatuksen siitä, kuinka olisi mielestäni hienoa, jos Suomen lukioissa opetettaisiin sosiologiaa. Tuosta heitosta käynnistyi pro gradu -työni.

Ajatuksessani ei kuitenkaan ollut kyse vain hetken mielijohteesta. Jokainen sosiologian opiskelija on varmasti ollut tilanteessa, jossa on joutunut selvittämään asiaa tuntemattomalle, mistä tieteenalassaan ja sen opinnoissa on kyse. Sosiologia on tieteenala, josta kokemukseni mukaan monellakaan ei ole selvää käsitystä. Verrattuna esimerkiksi lääke-, oikeus-, politiikka- tai taloustieteen, psykologian, maantieteen, biologian, kemian tai fysiikan opintoihin maininta siitä, että henkilö opiskelee sosiologiaa, herättää pikemmin kuulijassa kysymyksiä kuin synnyttää mielikuvia henkilön opinnoista ja mahdollisesta työkuvasta valmistumisen jälkeen. Lisäksi sosiologia sekoitetaan monesti sosiaalityöhön tai sosionomiaan. Toisaalta samaan aikaan sosiologia ei välttämättä aukea yksissä tuumin sitä opiskelevallekaan.

Osaselityksenä sosiologian tuntemattomuuteen on varmasti se, että lukion saati ammatti- tai peruskoulun opetussuunnitelma ei Suomessa sisällä oppiainetta nimeltä sosiologia, vaikkakin sen näkökulmia on sisällytetty esimerkiksi yhteiskuntaopin ja elämäntutkimuksen kurssisisältöihin ja sosiologian tutkimusteemat leikkaavat läpi myös muita oppiaineita. Yksittäinen lukio voi lisäksi ottaa sosiologian kurssipalettiinsa valinnaisaineena siinä missä minkä tahansa muunkin oppiaineen. Kuulemma näin on joissakin lukioissa tehtykin. Merkillepantavaa on myös se, että se ilmiöiden ja ongelmien kokonaisvaltainen hahmottaminen, jota lukion opetussuunnitelman eri tiedonaloja yhdistävillä teemaopinnoilla lukio-opiskeluun nykyisin haetaan (Opetushallitus 2015, 220)², on itse asiassa luonteenomaista sosiologialle, jota toisinaan kutsutaan osuvasti yleiseksi yhteiskuntatieteeksi.

Muistan, kuinka aloitettuani itse ammatillukion jälkeen sosiologian yliopisto-opintoni, mietin, miksi jo lukiokoulutus ei ollut tehnyt kyseistä tieteenalaa eikä oikeastaan koko yhteiskuntatieteen kenttää itselleni – ja samalla koko ikäluokalleni – tutuksi. Ensimmäisen

¹ Eskola, Antti (1972) Yhteisiä asioita. Kirjayhtymä, Helsinki.

² Opetushallitus (2015) Lukion opetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2015:48. Opetushallitus, Helsinki.

kerran taisin törmätä sosiologiaan, kun etsin tietoa siitä, missä Suomessa voi opiskella sosiaalipsykologiaa. Lukio-opinnoissani minua puhutteli eniten viimeisen vuoden valinnainen sosiaalipsykologian kurssi.

Yliopistossa koin sosiologian todella mielenkiintoiseksi. Sen jälkeen, kun aloitin opintoni, jokapäiväisestä arjestani nousi esiin ilmiöitä, jotka olivat samaan aikaan kovin tuttuja mutta myös kumman vieraita; ylimalkaan akateeminen kielenkäyttö sekä tapa, jolla erityisesti sosiologia pureskelee jokapäiväistä elämää, olivat minulle vielä uusia. Koukuttavaa oli kuitenkin se, että ilmiöitä, joita arjestani erotin, saattoi ymmärtää entistä paremmin, kun niitä lähestyi sosiologian käsitteillä ja teorioilla. Jos esimerkiksi katseli ympärilleen ja mietti omaa elämäänsä tai seurasi uutisia ja kysyi, mistä oikeastaan on kyse, sosiologia tarjosi vastauksia – tai ainakin ehdotti tulkintoja. Kaiken kaikkiaan yliopistossa minulle annettiin käyttöni sosiologian sanasto, jolla abstrakti ajatus yhteiskunnasta pala palalta aktualisoitui, materialisoitui ja ruumiillistui. Yhteiskunta rakenteineen ja toimijoineen tuli näkyväksi.

Opinnäytetyössäni pyrin saattamaan yhteen sosiologian teorian ja jokapäiväisen arjen käytännönläheisyyden. Yritän tätä keskusteluttamalla kahta, ajoittain kolmea, fiktiivistä henkilöä kuvitteellisessa suomalaisessa kaupunkimiljöössä.

Pro gradu -työni ei ole tavanomainen akateeminen opinnäytetyö. Gradussani ei eksplisiittisesti tuoda esiin tutkimuskysymystä, -menetelmää eikä -aineistoa. Siksi teksti ei myöskään noudata opinnäytetyön tavanomaista rakennetta, jossa aloitetaan johdannosta, jatketaan esittelemällä tutkimuskysymys, -menetelmä ja -aineisto, sitten syvennyttään analyysiin ja lopuksi todetaan tulokset ja vedetään yhteen, mitä työn puitteissa on tehty ja mikä on sen merkitys tieteenalan tutkimukselle ja muulle yhteiskunnalle.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei gradussani olisi kyse tutkielmasta. Graduni kysyy isosti, mitä on sosiologia. Sosiologinen kirjallisuus ja sitä peilaavat arkiset havainnot ovat sen tutkimusaineisto. Menetelmänä toimii fiktiivinen dialogi, jossa aineisto jäsennetään palvelemaan työlle asetettua tavoitetta ja jossa siitä poimitaan esitettäviä väitteitä tukevia esimerkkejä.

Lisäksi pro gradu -tutkielma on nähdäkseni luonteeltaan raportti käytännön oppimisprosessista. Yleensä tämä raportti on kirjallinen, ainakin Suomessa. Omalla kohdallani varsinainen pro gradu -työ taas oli viime kädessä yrityksessä valita sosiologiasta olennainen ja jäsentää tieto toimivaksi kokonaisuudeksi. Käytännössä kyse on ollut ensinnäkin yrityksestä selittää, mitä on sosiologia ja antaa esimerkkejä siitä, minkälaisia asioita se tutkii, ja toiseksi yrityksestä tehdä asia selväksi sellaiselle yleisölle, jolle sosiologia ei ole entuudestaan tuttu.

Toisin sanoen pro gradu -tutkielmani on johdatus sosiologian perusteisiin. Kyse on oppikirjasta, jossa arjen ilmiöistä käsin käydään läpi sosiologian yleisiä tutkimusteemoja ja erilaisia näkökulmia niihin. Työn raportointitavaksi valikoitui lopulta sarja fiktiivisiä keskusteluja, jotka yhdessä muodostavat kertomuksellisen narratiivin ja esittävät yhden

tulkinnan sosiologiasta tieteenalana ja tapana ajatella. Esitystapana tyypillisemmin näytelmä- ja romaanikirjallisuudessa käytetyn dialogin tarkoitus on tuoda sosiologian keskustelut lähelle lukijan omaa arkea ja kokemusmaailmaa tavalla, johon käsikirjamainen opus ei nähdäkseni olisi taipunut.

Graduprosessin aikana työssäni on tullut vastaan useita haasteita, kenties ilmeisimpänä tutkielman poikkeava esitystapa. Dialogimuoto synnytti vaikeuksia ensinnäkin siksi, että se vei käytöstäni graduntekijän tavanomaisen tiekartan: alansa akateemisen tutkimuksen perusrakenteen, jota opiskelijan on työtään raportoidessa yleensä mahdollista melko orjallisestikin seurata. Silmiinpistävää taas on varmasti gradussani se, että akateemisesta käytännöstä poiketen tekstissä ei käytetä lähdeviitteitä. Sen sijaan lukijalle suositellaan jatkolukemisto, johon on koottu perusteoksia eri luvuissa käsiteltävistä teemoista. Tyylillisesti lähdeviitteet olisivat rikkoneet dialogin. Lisäksi oppikirjagenressä valikoitu jatkolukemisto on yleisempi tapa ohjata lukija lisätiedon ääreen kuin tekstinsisäiset lähdeviitteet, jotka saattavat itse asiassa aika lailla hämmentää niihin tottumatonta lukijaa. Graduprosessin aikana toisaalta huomasin myös sen, miten vahvasti viittauskäytäntö raamittaa akateemista kirjoittamista. Ilman tätä hyvin käytännöllistä tukea tekstin tyyllissä ja argumentaatiotavassa oli hakemista. Tässä yhteydessä tahdon lisäksi tuoda esiin sen itsestäänselvyyden, kuinka siitä huolimatta, että en käytä tekstissäni lähdeviitteitä, tutkielmani on velkaa sille mittavalle sosiologiselle kirjallisuudelle, jota sosiologien ammattikunta on yhteiskunnan käyttöön tuottanut. Ilman sitä tätä gradua ei olisi, vaikka etenkin teoksen esimerkkeihin pistin myös paljon muualta lukemaani ja myös omia havaintojani.

Rajaamisen ongelma on ollut pro gradu -työssäni läsnä alati alusta alkaen. Lopputuloksessa se näkyy siinä, kuinka tutkielmani keskustelut ainakin polveilevat, elleivät poukkoile. Graduni on pitkä. Paikoin olisi varmaankin tehnyt hyvää pitäytyä ainoastaan yhdessä esimerkissä ja ehkä myös karsia käytettyjä käsitteitä. Vasta opinnäytetyötä tekevänä perusopiskelijana tieteenalani oppikirjan työstämistä kalvoi ajoittain myös epävarmuus siitä, olenko lopulta kykenevä tekemään tällaista opusta. Ohjaajieni luotsaamana sain työn kuitenkin saatettua tähänkin asti ja voin olla sekä tyytyväinen että kiitollinen.

Kaiken kaikkiaan tämä parin sadan sivun graduteksti on raportti siitä ajattelutyöstä, jota olen käynyt sen ongelman parissa, kuinka kertoa sosiologia ihmiselle, joka ei sitä vielä tunne. Toisaalta olen taipuvainen ajattelemaan graduani myös jonkinlaisena muistiona siitä, mitä olen yliopistovuosinani oppinut – en ainoastaan sosiologian kursseilla ja seminaareissa vaan myös muiden oppiaineiden parissa ja lisäksi yliopiston seinien ulkopuolella, ”kentällä”. En osaa sanoa, sopiiko valmistunut teksti opetusmateriaaliksi lukiotasolle, mikä alun perin oli mielessäni työhön ryhtyessäni, mutta toivon, että teos voisi puhutella erityisesti nuoria lukijoita kannustamalla ihmettelemään, esittämään kysymyksiä ja ottamaan yhteiskunnasta selvää.

Lukija päättäköön, miten olen tehtävässäni onnistunut.

PROLOGI

Silloin oli syyskuun loppu. Meille tuli vieras. Minä kävin hänen kanssaan yhteensä yhdeksän keskustelua, ja noissa keskusteluissa oli paljon sellaista, mitä en ollut osannut aiemmin ajatella.

Jos sinulla on hetki aikaa, haluaisin nyt kertoa sinulle oppimastani.

1. keskustelu: SOSIAALINEN

Aamulla, kun olin vielä huoneessani, kuulin Lauran jo menevän keittiöön.

— Huomenta, hän sanoi.

— No hyvää huomenta, isä vastasi. — Mitenkäs se surffaja sai nukuttua? Vähän pitävät natinaa ne vuodesohvan laudat.

— Oikein hyvin, kiitos. On tässä kovemmillakin hetekoilla koisattu.

— Jaha. Katsotaanpa, minkälainen arvosana tämän hostellin aamiaiselle sitten lankeaa. Istu vain pöytään, isä jatkoi keskustelua ja aukoi keittiökaluston vetolaatikoita kuin jokin tärkeä olisi hukassa.

Taustalla kahvinkeitin putputti ja naisääni luki hiljaisella uutissähkeitä: eduskunnan täysistuntoa, päivähoidoa, teollisuuden investointeja, Eeuuta, Yhdysvaltoja, Lähi-itää, joku kuollut kuvataiteilija ja lintujen syysmuutto.

— Otatko kahvia? isä ehti vielä jatkamaan katse puulastoissa, kauhoissa, vispilöissä ja muissa sellaisissa.

Samalla minä kävelin jääkaapille.

— Moi! Täällä ollaankin jo jalkeilla, sanoin ja haistoin tippuvan Juhla Mokan.

— Moi moi, Laura sanoi.

Viikonlopun kaupunkilehti lojui edelleen pöydällä. Tänään sai vielä kahvia kolme pakettia kympillä. Siirsin aviisin paperinkeräykseen.

— Komento kävi jo pöydän ääreen tarjoilua vartomaan, Laura jatkoi ja hymyili.

— Niin, juotko sitä kahvia? isä kääntyi kysymään.

— En, kiitos. Kupin teetä voisoin ottaa, jos teillä on.

— No, johan on. Minäkö vain otan, kun ei poikakaan ole vielä oppinut kahvia juomaan? Eihän se päivä ilman aamukahvia käynnisty, isä sanoi ja laski juustohöylän pöydälle kulhojen ja aterimien viereen.

— Niinhän sitä luulisi, kallistin mehutetraa Ikea-lasiin.

— Kahvin sijaan tapanani on ollut juoda aamuisin kuppi matea, Laura sanoi.

— Mitä se on? kysyin.

Kävin samalla ikkunapaikalle vastapäätä vierastamme.

— Se on sellaista eteläamerikkalaista teen tapaista juomaa. Se piristää kummasti. Jaksaa keskittyäkin luennolla, kun ensin hörppii alle kupillisen lämmintä matea.

— Jaa, en ole kuullutkaan, isä sanoi, kääntyi tiskialtaalta komerolle ja nappasi kaapista ruskean paperipussin, jääkaapista levitepaketin ja juustokuvun.

— Ottakaapa siitä paikallista limppua. Eilen paistettua, melkein tuoretta. Laitan sinulle teen. Käykö ihan perus vihreä?

Join nektariani ja kaihdinten raoista silmääni sattui, kuinka yläkerran naapuri käynnisti octaviaansa. Koivun oksalla varis huusi kraak ja lepatti sekin jo menojaan. Keltaiset lehdet putoilivat ja oranssit. Aurinko paistoi viistosti harmaatiilisten kerrostalojen takaa.

— Ei meillä taida muuta teetä ollakaan kuin vihreää, isä jatkoi kaapilta muoviin kääritty teepaketti kädessään.

— Se käy hyvin, Laura sanoi.

— Mitä sinä muuten siellä yliopistossa opiskelitkaan? minä kysyin. — Jotain yhteiskuntatiedettäkö se oli?

— Joo, Laura sanoi. — Sosiologiaa. Sitä opiskelen.

Radiossa toimittaja kuulutti musiikkia säätietojen perään. Puolipilvistä luvattiin. Ja viilenevää. Jos ei vielä tänään, niin sitten huomisen alkaen. Isä käänsi volyyimia pienemmälle ja levitteli lasiselle lautaselle tomaattia ja salaatinlehtiä.

— Mitä se sosiologia siis on? jatkoin kysymistäni.

— No, lyhyesti sanottuna... Laura aloitti. — Sosiologia on yhteiskuntatiede, joka tutkii *sosiaalista*.

— Sosiologia tutkii *sosiaalista*, toistin. — Mitähän se sitten tarkoittaa?

— No... Laura aloitti uudelleen. — Asian voisi ilmaista niinkin, että yleisenä yhteiskuntatieteenä sosiologia tutkii yhdessäolon – ja sen kääntöpuolena myös ulossulkemisen – eri muotoja.

— Ai, siis keiden yhdessäolon?

— Yhteiskunnan eri toimijoiden. Toisin sanoen sosiologia tutkii ihmisten – ja myös ei-ihmisten – välisiä suhteita.

— Okei, sanoin.

Laura seurasi katseellaan, kuinka naapurin octavia kääntyi pihasta kadulle.

— Mutta jos sosiologian tutkimuskohde on *sosiaalinen*, onko sosiologia siis kuitenkin kiinnostunut vain sosiaalisista ihmisistä? minä jatkoin.

— Ei, Laura vastasi nopeasti. — Siitä ei ole kyse. Sosiologian tutkimuskohteena *sosiaalisen* merkitys on eri kuin arkikäytössä.

— Aha.

— Itse asiassa arkikielellä ilmaistuna sosiologisesti mielenkiintoisia voivat olla vaikka kuinka ”epäsosiaalisetkin“ asiat esimerkiksi yksinäisyydestä ja syrjinnästä väkivaltaan ja muuhun rikollisuuteen. Sosiologian näkökulmasta nämä ilmiöt ovat osa yhteiskunnan toimijoiden välisiä suhteita ja yhdessäoloa.

Toisin kuin muiden yhteiskuntatieteiden, esimerkiksi valtio-opin ja taloustieteen, kohdalla ei sosiologian tutkimuskohdetta ole myöskään rajattu vain johonkin tiettyyn yhteiskunnan osa-alueeseen, kuten politiikkaan tai talouteen.

Verrattuna muihin yhteiskuntatieteisiin sosiologian tutkimuskohde on oikeastaan todella laaja:

Sosiaalinen kattaa koko yhteiskunnan. Kaikki yhteiskunnalliset suhteet ja yhdessäolon eri muodot. Ihan kaikki.

— Aijaa. *Sosiaalinen* on kaikkialla.

— Niin. Kaikkialla, missä vain on yhdessäoloa. Oli kyse sitten kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta ihmisten kodeissa, kahviloissa, kouluissa, ostoskeskuksissa, kaduilla ja kylänraiteilla, marjametsissä, lentokentillä tai vaikka sairaaloissa ja vankiloissa tai oli kyse ihmisten arkea jäsentävistä jopa maailmanlaajuisista taloudellisista, poliittisista ja kulttuurisista kytköksistä, joissa toimijoiden välisten suhteiden voi puolestaan sanoa olevan tiettyssä mielessä kasvottomia, kaikki nämä yhdessäolon ja kanssakäymisen eri muodot kuuluvat sosiologian kiinnostuksen kohteisiin.

Sosiologia tutkii ihmisten *kasvokkaista vuorovaikutusta* mutta myös toimijoiden välisiä suhteita osana jopa maailmanlaajuisia *yhteiskunnallisia rakenteita*. Tämän vuoksi sosiologiaa kutsutaankin toisinaan *yleiseksi yhteiskuntatieteeksi*.

Itse asiassa mikään muu tiede ei tutki yhteiskuntaa samalla tavalla kokonaisvaltaisesti ja kaiken kattavasti kuin sosiologia. Lisäksi mikään muu tiede ei esitä yhteiskunnalle samoja kysymyksiä kuin sosiologia.

Sosiologian tutkimuskohde, *sosiaalinen*, on kaiken kaikkiaan nimitys sille kitille, joka pitää yhteiskunnan toimijoiden välisiä suhteita koossa.

— Suhteita koossa? toistin ja nojasin kynärvarrtani pöytään. — Entä mistä kumman kitistä sinä puhut? Ja mitä kysymyksiä tarkoitat?

— *Sosiaalinen* on nimitys sille moniaineksiselle kitille, joka tekee yhteiskunnan ylipäättään mahdolliseksi, Laura sanoi. — Ja juuri tämä kitti on se, mitä sosiologia tutkii.

— Aijaa.

— Se, mistä sosiologia yhteiskuntatieteenä pohjimmiltaan on kiinnostunut, on toisin sanoen se, miten yhdessäolo on mahdollista. Sosiologiassa on lyhyesti sanottuna kyse sen tutkimisesta, mikä yhteiskuntaa pitää kasassa.

Mikä kaikki sitoo yhteiskunnan toimijat yhteen erilaisiksi enemmän tai vähemmän tiiviiksi ryhmiksi tai löyhiksi yhteisöiksi perheistä ja kaveriporukoista työ- ja faniyhteisöihin, puolueisiin, kansakuntiin ja vaikkapa niin sanottuun kansainväliseen yhteisöön?

Tai mikä kaiken kaikkiaan saa ihmiset tekemisissään huomioimaan myös tilanteen muut toimijat ja suostumaan erilaisiin kompromisseihin sen sijaan, että ihmiset toimisivat vain oman tahtonsa mukaan ja häikäilemättömästi, keinoja kaihtamatta pyrkisivät edistämään ainoastaan omia etujaan?

Mikä arkeemme luo jatkuvuutta, ennustettavuutta ja säännönmukaisuutta? Mikä siitä tekee ollenkaan mahdollista?

Tällaisia kysymyksiä ei mikään muu tiede kuin sosiologia kysy.

Tilanteessa kuin tilanteessa vastaus näihin kysymyksiin puolestaan löytyy *sosiaalisesta*, sosiologian tutkimuskohteesta.

Näin sanottuaan Laura oli hetken vaiti ja muistan, kuinka joitain sekunteja vain vedenkeitin kohisi korvissani ja jossain kohinan alla veitsi isän kädessä nakutti puista leikkuulautaa. Samalla kai kurkkukin viipaloitui ja sitten kuulin Lauran jälleen jatkavan.

— Tarkemmin ottaen se, millä sosiologia tutkimuskohdettaan selittää ovat kuitenkin itse asiassa niin kutsutut *sosiaaliset faktat*, hän sanoi. — Sosiaaliset faktat ovat yhteiskunnallisia tekijöitä, jotka vaikuttavat yksittäisen toimijan elämään *ylilyksilöllisesti*, toisin sanoen yksittäisen toimijan tahdosta riippumatta.

— Sosiaaliset faktat? toistin enkä ollut enää ollenkaan vakuuttunut, ymmärsinkö, mistä ruokapöydässämme istuva vieraamme oli itselleni ja isälleni kertomassa.

Ja tiskipöydällä selkäni takana vedenkeitin täräsi viimeisillään. Kohta se napsahti, tutisi vielä hetken ja Laura jatkoi taas.

— No joo, hän sanoi. — Tämä saattaa nyt kuulostaa hirveän abstraktilta.

Mutta itse asiassa useimmiten sosiologia tutkii kuitenkin aivan arkisia asioita. Sosiologia on loppupeleissä tosi käytännönläheistä. Näkökulmat, joista sosiologia arkeamme lähestyy saattavat silti toisinaan olla kenties hieman yllättäviä.

Vilkaisin taakseni vedenkeitinmelle: isä hääräsi edelleen aamupalan kimpussa.

— Otetaan esimerkki, Laura sanoi. — Mietitään hetki vaikkapa kahvia.

— Kahvia, ajattelin. — Miten siitä tätä sosiologiaa saa?

— Ensinnäkin... Laura lähti liikkeelle. — Kahvi kuuluu esimerkiksi monen suomalaisen aamurutiineihin. Voisi ehkä sanoa, että aamuisin koko suomalainen yhteiskunta herää kahvikupin äärellä.

Tässä vaiheessa isäkin puuttui keskusteluun.

— Sitähän minä jo teille sanoin.

Samalla hän asetti pöydälle Lauran eteen valkoisen posliinimukin, täytti mukin höyryävällä vedellä ja laski lopuksi teepussin perään.

Vesi värjäytyi vihreäksi. Pussi jäi kellumaan sen pinnalle. Mukin kyljessä komeili ennen värikäs kaupunkimme logo, joka kuitenkin lukuisten tiskikonepesujen myötä oli jo miltei täysin haalistunut ja muuttunut liki tunnistamattomaksi.

— Kiitos, Laura sanoi, ehkä edes logoa huomaamatta, ja jatkoi. — Kahvi myös jäsentää ihmisten arkea itse asiassa pitkin päivää:

Töissä pidetään kahvitaukoja, töiden jälkeen juodaan iltapäiväkahvit ja ehkä kahvit keitetään vielä iltasellakin. Saatetaanpa päivän varrella napata take away -kahvikin jostakin kuppilasta, kioskista tai automaatista mukaan.

Kahvi on siis itse asiassa keskeinen osa monien ihmisten jokapäiväisiä arkirutiineja, ja kun vaikkapa aamukahvi jää juomatta, voi myös olla, että koko päivä tuntuu menevän sekaisin.

Isä nosteli pöydälle kasaamansa salaattilautasen ja kaapeista hunajaputelin, myslipussin, purkin siemensekoitusta ja tölkin jogurtia.

— Kahvia ei kuitenkaan juoda vain kahvin itsensä vuoksi tai sen sisältämän piristävän kofeiinin takia, Laura siirtyi eteenpäin. — Kun esimerkiksi kaveriporukassa päätetään ”mennä kahville“, kahvi on ikään kuin tekosyy viettää aikaa yhdessä. Kaikki mukanaolijat eivät edes välttämättä juo kahvia; joku voi juoda teetä, joku lasin vettä, joku ei juo yhtään mitään.

”Kahville meneminen“ on sosiaalinen yhdessäolon rituaali.

— Kahvitteluhan on myös aika keskeinen juttu milloin missäkin kissanristiäisissä. Juuri kahvipöydän ääreen sitä monesti kokoonnutaan, isä keskeytti, kilkatti sokeripalaa kahviinsa ja istuutui viimein itsekin pöytään.

Lasini pohjan yli näin, kuinka Laura nosti kulmiaan huomattessaan isäni mukin.

Isä oli kerran kirpputorilta löytänyt tunkkaisen keltaisen keramiikkamukin, jonka muoto oli päältä päin puoliympyrä. Mukin kaarevalla sivulla kupruili teksti ”Sinähän pyysit puoli

kuppia“. Huumorimiehenä isä osti sen.

— Niinpä, kahvittelu on sosiaalinen rituaali, Laura sanoi, hörppäsi teetään ja ryhtyi sitten leivän tekoon.

Minä vein juttua eteenpäin.

— Entäs sitten, kun kysytään, ”Lähtisitkö joskus vaikka kahville?“ ja se tarkoittaa, että pyydetään toista treffeille? kysyin.

Samalla kaadoin jogurttia kulhooni.

— Kyse on edelleen samasta asiasta: kahvin symboliarvosta, Laura sanoi. — Kahvilla on kulttuurinen merkityksensä, jonka yleensä jokainen käsillä olevan tilanteen kontekstista ymmärtää, vaikkei itse kahvia joisikaan. Toisin sanoen se, mitä kahvi oikeasti kulloinkin tarkoittaa, on osattava lukea ikään kuin rivien välistä.

Suomalaisessa kulttuurissa kahvien keittäminen on myös ylipäättään eräänlainen vieraanvaraisuuden ele ja jos joku ei sitten kyläilyllä ”edes kahveja tarjoa”, saattaa tällaisesta käynnistä helposti jäädä vähän tylsy fiilis.

Laura haukkasi leipäänsä ennen kuin jatkoi. Jääsalaatti rouskahti.

— Toisaalta kahvi voi myös esimerkiksi liittyä identiteetin rakentamiseen, eräänlaiseen identiteettityöhön, jopa niin kutsuttuun erottautumiseen, ja siihen, minkälaisina muita ihmisiä pidämme. Esimerkiksi se, viekö henkilö, joka pyytää sinut treffeille, sinut munkkikahville läheisen huoltoaseman kahvioon vai tyylikkääseen bistroon latte macchiatolle, kertoo hänestä jotakin. Teemme usein tiedostamattamme varsin pitkällekin meneviä päätelmiä ihmisistä vaikkapa vain heidän makunsa perusteella.

Lisäksi kahvin voi ottaa esimerkiksi siitä, miten ihmiset monesti uskovat ja luottavat auktoriteetteihin ja toisaalta elävät kukin arkensa muun muassa ulkonäköpaineiden kaltaisten yhteiskunnallisten voimien alaisina. Jos esimerkiksi valtakunnan uutisissa sanotaan, että uuden tutkimuksen mukaan kahvi lihottaa ja aiheuttaa ihon veltostumista eli rypyjä, useimmat ihmiset alkavat todennäköisesti ainakin hiukan epäroidä kahvinjuontiaan, ehkä harkitsevat kahvinjuontinsa vähentämistä, jopa lopettamista, koska...

Laura haukkasi taas leipäänsä.

— Koska ”rypyt ovat pahasta“, hän jatkoi. — Jos uutisissa puolestaan kerrotaan, että kahvi kaunistaa, silottaa ihon ja häivyttää rypyt ja auttaa painonhallinnassa, ryhtyvätkin monet varmasti äkkiä juomaan kahvia kahta kauheammin.

Laura nuolaisi margariinia suupielestään ja ojentautui hunajapurkkia kohti. Minä muistin vielä, mistä lähdimme liikkeelle.

— Sumppia huoltiksella vai hifistelyä bistrossa? Onhan ne kyllä vähän eri juttuja, myönsin aluksi. — Ja kaikki tämä, mistä puhut, on myös kovin jokapäiväistä ja aika itsestään

selväkin, mutta...

Mikä tässä sitä sosiologiaa oikeastaan on? Missä se *sosiaalinen* ja ne sosiaaliset faktat tässä on?

Laura puristi hunajaa teehensä ja paineli lusikalla pussiaan mukinsa pohjaan.

— Sosiologiaa tässä esimerkissä on se, miten me kahvittelua analysoidessamme kiinnitämme huomiomme siihen kahvin ympärillä vaikuttavaan jokapäiväiseen *sosiaaliseen*, joka meidät saattaa ja pitää yhdessä, joka arkeemme luo jatkuvuutta ja ennustettavuutta, mutta joka samaan aikaan kuitenkin päivittäisessä arjessamme jää meiltä useimmiten huomaamatta tai ainakin pukematta sanoiksi.

Esimerkiksi kahvittelun tapauksessa puhumme siis nimenomaan sosiologiaa ja käsittelemme *sosiaalista*, kun tarkastelemme kahvittelua vaikkapa kulttuurissamme kollektiivisesti jaettuna rutiinina tai yhteisöllisenä rituaalina. Samoin puhumme sosiologiaa, kun kiinnitämme huomiota niihin symbolisiin merkityksiin, joita ”kahvi” tilanteesta riippuen kulloinkin kantaa, tai toisaalta kohteliaisuussääntöihin ja tapakulttuuriin, jotka kahvihetkiämme raamittavat.

Arkemme eri tilanteissa ikään kuin pinnan alla piilevä *sosiaalinen* avautuu toisin sanoen näköpiiriimme, kun kiinnitämme sosiologista huomiota arjessamme mukana olevien toimijoiden välisiin suhteisiin ja kaikkeen siihen kittiin, mikä näitä suhteita – sanalla sanoen yhteiskuntaa – pitää kasassa.

Mitä sitten sosiaalisiin faktoihin tulee, kahvin kohdalla niitä ovat esimerkiksi juuri ne asiat, jotka me kahvista puhuessamme nostimme esiin: juuri rutiinit, rituaalit ja symboliarvot, kohteliaisuussäännöt ja käsityksemme esimerkiksi vieraanvaraisuudesta, auktoriteetit, identiteetit ja tavat erottautua sekä erilaiset normatiiviset odotukset, joita vaikkapa ruumiisiimme kohdistuu, ovat esimerkkejä arkeamme jäsentävistä sosiaalisista faktoista.

— Nämä rutiinit, rituaalit, symboliarvot ja muut ovat siis niitä sosiaalisia faktoja? minä halusin vielä varmistaa.

— Mmm-m, Laura vahvasti huulet teemukin reunassa. — Ne ovat esimerkkejä niistä arjessamme tilanteesta toiseen toistuvista säännönmukaisuuksista ja yleisistä elementeistä, joilla yhdessäoloamme ja kanssakäymistämme muiden kanssa voidaan uskottavalla tavalla sosiologisesti selittää.

Lisäksi se, mitä tässä on vielä syytä painottaa, on, että nämä sosiaaliset faktat vaikuttavat meihin ylyksilöllisesti. Siis meistä itsestämme riippumatta.

Vaikkapa se, minkälaista käytöstä ihmisiltä yleisesti ottaen toisten kanssa kahvitellessa odotetaan tai minkälaisia merkityksiä huoltoaseman pahvimukisumppi kantaa verrattuna gourmetbistron paikan päällä jauhetuista pavuista keitettyyn latte macchiattoon, ei ole kiinni yksittäisestä ihmisestä. Kohteliaisuussäännöt ja asioiden kantamat symboliset merkitykset

saavat muotonsa ylyksilöllisesti kollektiivisissa yhteiskunnallisissa prosesseissa.

Yksittäisinä toimijoina emme siis voi esimerkiksi sanella sitä, mikä on kohteliasta. Saattaisimme toki esimerkiksi kahvilassa käydessämme ajatella vaikkapa röyhtäilyn, jalat pöydällä istumisen ja tilausten karjumisen olevan ihan ookoo. Mutta kahvilan työntekijät ja muut asiakkaat kuitenkin hyvin suurella todennäköisyydellä tulkitsisivat käytöksemme kulttuurimme vallitsevien kohteliaisuussääntöjen mukaisesti ja siten pitäisivät jalat pöydällä karjuvia ja röyhtäileviä asiakkaita luultavasti melko hävyttöminä.

— Jaaha, isä sanoi katse kahvissaan. — Se kitti esimerkiksi tässä meidän välillämme...

Isä heilutteli kättään itseni ja Lauran puoleen.

— On siis se, että me tiedämme, miten toimia yhdessä niin, että vältämme väärinkäsitykset, ja erilaiset ongelmat?

Isä haroi ilmaa sormillaan.

— Se *sosiaalinen* on tässä meidän välillämme...

— Niin no... Laura sanoi ja siemaisi tilkan teetään. — Esimerkiksi tätä kahvitteluamme koossa pitävä kitti ovat kaikki ne meihin yhteiskunnastamme *sosialisaatiomme* myötä ikään kuin sisäänkirjoittuneet sosiaaliset faktat.

Näiden sosiaalisten faktojen mukaan me tässä tilanteessa parhaillaankin toimimme. Omalla tavallaan ne pakottavat meitä.

— Hmm, sanoin ja huomasin, että tämän vieraan kanssa kannatti pitää korvat auki, ettei tipahda.

— Kyse on siis sosialisaatiosta.

— Kyllä, Laura sanoi. — Ratkaisevaa kaikessa tässä on oikeastaan se, että yhteiskunta edeltää yksilöä.

— Yhteiskunta edeltää yksilöä, aha.

Tarkoitatko, että kun ihminen syntyy, tulee hän ikään kuin ”valmiiseen“ maailmaan ja yhteiskuntaansa sosiaalistumisen myötä hän sitten oppii, kuinka käyttäytyä siinä? Hän oppii, miten toimia vaikkapa kahvipöydässä.

— Nimenomaan. Sosialisaatiossa ihminen ajetaan sisään ”valmiiseen” yhteiskuntaan.

Ja niin yhteiskuntaamme sosiaalistuttuamme esimerkiksi kahvipöytään istahtaessamme tiedämmekin pääpiirteittäin, kuinka tilanne tulee siitä etenemään.

Sosialisaatiossamme olemme myös oppineet, ettei ole esimerkiksi kohteliasta nostaa jalkoja ruokapöydälle tai sopivaa karjua ja röyhtäillä, kun kahvittelee. Lisäksi olemme oppineet käyttäytymään sillä tavoin tahdikkaasti, että tiedämme, minkälaisista asioista kenenkin

kanssa on kahvikupposen äärellä turvallista keskustella.

Sosialisaatiomme myötä on meihin kirjoittunut ikään kuin kahvittelun skripti, käsikirjoitus, jonka mukaan esimerkiksi me kolme tässä tälläkin hetkellä kahvipöydässänne istumme ja johon myös odotuksemme tästä yhteisestä tuokiostamme ja sen kulusta perustuvat.

Join kulauksen mehustani ja kaadoin lisää jogurttia kulhoon. Isä hörppi kahviaan ja mutusti pohtivan näköisenä leipäänsä.

— Toisaalta kahvittelumme esimerkiksi tässä aamupalapöydässä ei kuitenkaan tapahdu itsestään, Laura jatkoi. — Me tilanteen toimijoina saamme sen aikaan ja teemme tilanteesta sellaisen kuin teemme: karkeasti ottaen voimme joko noudattaa yhteistä käsikirjoitusta tai sitten voimme ruveta sooloilemaan ja improvisoimaan.

— Mitä tarkoitat? kysyin.

— Tässä kahvipöydässä minun saattaisi esimerkiksi tehdä nyt mieleni nostaa jalkani pöydälle, Laura sanoi. — Kuitenkin vaikka mieleni niin tekisi, en silti todennäköisesti jalkojani pöydälle nostaisi, koska en ajattelisi sen olevan itselleni teidän vieraananne ihan soveliasta.

Mutta mikä minua oikeastaan estäisi nostamasta jalkojani pöydälle? Tuskin te minua väkivalloin estäisitte, vai estäisittekö?

— Tuskinpa. Ei sekään ehkä olisi ihan sopivaa. Ennemmin saattaisimme siitä jotakin huomauttaa kuin käydä suin päin päälle, isä sanoi.

— Mikä minua siis estäisi? Laura kysyi. — Tai toisaalta: mikä saisi minut istumaan tällä tuolilla siivosti jalat lattialla niin kuin te? Ja yhtä lailla: mikä estäisi teitä käymästä minuun käsiksi?

— No mikä? kysyin.

— Yhteiskunta, Laura sanoi.

— Yhteiskunta? isä toisti.

— Nii-in.

— Että yhteiskunta? sanoin minä.

— Kyllä, Laura jatkoi. — Yhteiskunta ei ole koskaan “tuolla jossakin”. Yhteiskunta on aina “tässä näin”, siellä, missä toimijatkin. Ajasta, paikasta ja tilanteen kokoonpanosta riippuen se vain saa ja ottaa vähän eri muotoja.

— Vai niin, sanoin.

Isä kurkotti kaatamaan itselleen toista kuppia kahvia.

— Mutta eikö yhteiskunnan pitänyt edeltää yksilöä? kysyin ja ryhdyin lusikoimaan jogurtiani.

— Edeltää edeltää, Laura jatkoi. — Se nimenomaan edeltää. Mutta sosialisatian myötä yksilöä edeltävä yhteiskunta kirjoittuu jäseniinsä – ja kulkee niiden mukana.

Toisin sanoen sosialisatian seurauksena yhteiskunta onkin oikeastaan sisäänkirjoitettuna sen toimijoissa, jotka sitten osaavat esimerkiksi käyttäytyä sujuvasti kahvipöydissä ja ymmärtävät myös esimerkiksi, mitä oikeasti tarkoittaa, jos joku pyytää toista “kahville”.

Rouskutin kurpitsansiemeniä jogurtini seassa. Isä sulatti taas sokeripalaa Juhla Mokkaansa.

— Sosialisatio on siis kiteytettynä yhteiskunnallinen prosessi, jossa ihmiseläimestä tulee ihminen: yhteiskuntansa jäsen, Laura sanoi ja levitti kätensä.

— Mutta loppujen lopuksi yhteiskunta on meissä.

Se on sisäänkirjoitettuna tavoissa, joilla ajattelemme, käyttäydymme ja toimimme, käsityksissä, asenteissa ja arvoissa, joita meillä on, rutiineissa ja rituaaleissa, joita harjoitamme.

Valtioita ja paikkakuntia voidaan osoittaa kartalta, mutta yhteiskunnat, ne sijaitsevat jäsenissään.

— Yhteiskunta on meissä... minä jäin miettimään.

Laura meni jo asiassa eteenpäin.

— Toisaalta tämän niin sanotun primaarisosialisatian, jossa ihmiseläin oppii ihmiseksi, lisäksi voidaan puhua myös sekundaarisosialisatiosta, joka puolestaan jatkuu läpi koko ihmisen elämän, hän kertoi.

— Se taas, mistä sekundaarisosialisatiossa on kyse, on se, miten yhteiskuntansa jäseneksi oppineesta ihmisestä tulee *yksilö*.

— Aijaa. Eli ensin primaarisosialisatiossa ihmiseläimestä tulee ihminen, kun hän oppii yhteiskunnan pelisäännöt, ja sekundaarisosialisatiossa ihmisestä sitten tulee yksilö, toistin.

— Juuri niin. Olennaista sekundaarisosialisatiossa puolestaan on se, että tämä “yksilö” on itse asiassa yhteiskunnallinen kategoria, jota ennen modernia, teollista massa- ja kulutusyhteiskuntaa ei ole ollut ollenkaan olemassa.

— Ai ei?

— Meille individualistinen kulttuurimme on aivan päivänselvä asia, Laura jatkoi. — Mutta ajatus itsestä jotenkin olennaisesti muusta yhteisöstä eroavana, ainutlaatuisena ja erityisenä, uniikkina ”yksilönä”, on kuitenkin vasta meidän aikamme ilmiö. Esimerkiksi keskiajan ihminen ei kokenut tarvetta tulla kohdelluksi ”yksilönä”, koska hänen ajatusmaailmaansa ei

ollut tarjolla tällaista yhteiskunnallista kategoriaa.

Sosiologit sanovat, että se yksilökeskeisyys, josta nyky-yhteiskuntaa ajoittain kärkkäästikin moititaan, on ominaista nimenomaan nykyajalle: *modernille*. Osana 1700-luvulla alkanutta läntisten yhteiskuntien *modernisaatiota* – teollistumista, kaupungistumista, demokratisoitumista ja taloudellistumista – sosiologit puhuvatkin lisäksi niin sanotusta *yksilöllistymisestä*.

Koko niin kutsuttu modernisaatiokertomus taas on sosiologialle myös sikäli erityisen keskeinen, että ihmiskunnan historiassa voi sanoa tapahtuneen kaksi suurta mullistusta. Ensimmäinen tapahtui, kun noin 10 000 vuotta sitten metsästäjä-keräilijät ryhtyivät viljelemään maata ja sen seurauksena syntyi pysyvää ihmisasutusta. Toinen mullistus oli se, kun 1700-luvulla teollistumisen myötä ihmiset muuttivat maalta kaupunkeihin.

Laura haukkasi palan leivänlopustaan.

— Öö... Meniköhän minulta jotakin ohi? minä kysyin. — Vai mikä näissä kahdessa mullistuksessa juuri sosiologialle niin keskeistä on?

Laura nielaisi suunsa tyhjäksi.

— Sosiologia on moderni tiede. Toisin sanoen tieteenalana sosiologia syntyi nimenomaan ihmettelemään tätä jälkimmäistä mullistusta: modernin yhteiskunnan syntyä ja ihmisen yksilöllistymistä.

— Aa, okei. Entä mitä se yksilöllistyminen siis tarkalleen on?

— 2010-luvulla yksilöllistymisen seuraukset ilmenevät olennaisesti muun muassa siinä, miten ihminen ja ihmisen elämä yleisesti ymmärretään, Laura sanoi. — ”Yksilö” on lyhyesti sanottuna se normi, jonka mukaisesti ihmistä aikanamme ajatellaan. Modernissa yhteiskunnassa yksilö, individuaali, on myös tieteen tapa lähestyä ihmistä.

— Aha, sanoin ja join tilkan mehuani. — Miten tähän sitten on tultu? Miten siitä metsästäjä-keräilijästä ja maanviljelijästä nyt tällainen ”yksilö” oikein tuli?

— Modernin yhteiskunnan synty merkitsi valtavaa muutosta niin ihmisten perinteisissä yhteisöissä kuin koko elämäntavassa, Laura avasi. — Kaupungistumisen aikaansaama muutto maaseudulta kaupunkiin ensinnäkin mursi ihmisten perinteiset ja hyvin tiiviit lähiyhteisöt. Mieti esimerkiksi sitä, miten nykyisin 2010-luvulla yksioissa asuvat sinkut tapaavat kaupungeissa työtovereitaan, kavereitaan ja nettideittejään. Tämä kerrostalossa yksinasuva ihminen ei ole enää pääsääntöisesti tekemisissä perheensä, sukunsa ja naapureidensa vaan ennemmin itse solmimiensa tuttavuuksien kanssa.

— Mutta toisin oli ennen teollistumista, vai?

— Niin. Toisin oli suuressa osassa agraarista Eurooppaa ennen 1700-lukua, Suomessa tosin vielä paljon myöhempään. Suomessa niin sanottu suuri muutto maalta kaupunkiin tapahtui vasta 1970-luvulla. Suomi modernisoituikin kansainvälisesti verrattain myöhään.

— Okei, mutta esimerkiksi tällainen sinkkuelämä ja yksinasuminen ovat siis kuitenkin seurausta modernisaatiosta ja yksilöllistymisestä?

— Kyllä. Kyse on pitkistä prosessista.

Aikanaan teollistumisen synnyttämiin kaupunkiin rakennettiin esimerkiksi Suomessa maalta saapuville lähiöitä, joihin ensin muuttivat asumaan maaseutujen työläisperheet. Nykyisin taas kaupunkiin rakennetaan yksioita urbaaneille sinkuille.

Lisäksi jo 1700-luvulla kun valtavat ihmismassat siirtyivät maaseudulta teollistuviin kaupunkiin, ihmiset kohtasivat elinympäristön, jonka sykkeessä he olivat osa ihmisjoukkoa tavalla, jota ei ollut ennen koettu: teollisen yhteiskunnan tuotantotavat, rautatiet, autot ja muut liikenteen mullistaneet innovaatiot, suurkaupungin asumismuodot ja kuluttaminen poikkesivat kaikki vanhasta.

— Ihmiset siis yksilöllistyivät, kun he hukkuivat suurkaupungin vilinään, niinkö?

— Sinne päin.

Yksilöllistymisen voi katsoa alkaneen, kun omalla työpisteellään tehtaiden liukuhihoilla ja manufaktuurien halleissa ihmiset kohtasivat esimerkiksi sellaisen modernin instituution kuin palkkatyön sekä kellon ja tehtaanpillin tahdittamat työajat ja vapaa-ajallaan taas kaupunkien ruuhkat ja tavaratalojen urbaanin kulutuskulttuurin, jotka vieraannuttivat heitä vanhasta yhteiskunnastaan. Ihmiset tulivat tähän ympäristöön harvaan asutulta maaseudulta, jossa he olivat eläneet pitkälti sillä, mitä oma maa heille antoi, ja kellon sijasta heidän työntekeoankin oli rytmittänyt päivänvalo ja sää. Muutos entiseen oli melkoinen.

— Hmm...

— Yhteiskunnalla on aina voimaa yksilöön, Laura jatkoi. — Teollisen yhteiskunnan synty taas hyvin radikaalilla tavalla muutti ihmisen arjen lähtökohdat. Syntyessään moderni yhteiskunta ja elämänmuoto alkoivat alistaa ihmistä historiallisesti täysin ennennäkemättömällä tavalla.

Käytännössä modernisaatio esimerkiksi teollisti, kaupungisti, palkkatyösti ja kaupallisti ihmisen elämän ja samalla se teki ihmisestä ”yksilön”. 2010-luvulla on moderni yksilöllistymisprosessi puolestaan jo niin pitkällä, että ”yksilöstä” on tullut se aivan päivänselvä ja kyseenalaistamaton normi, jonka kautta ihminen nykyisin käsitetään.

Laura joi tilkan teetään ennen kuin jatkoi.

— Toisaalta sen lisäksi, että ”yksilö” on se, miten ihminen 2010-luvulla itsensä näkee, on yksilöllistymiskehityksen myötä ”yksilö” nykyisin myös se, mitä ihminen elämässään

haluaakin olla, hän sanoi.

Ja minä mietin hänen sanojaan.

— Että nykyihmisen unelma on siis olla ”yksilö”. Sitäkö meinaat?

— Näin voi sanoa. Yksilökeskeiselle kulttuurille alis... tai altistuneina emme me esimerkiksi halua olla vain naisia tai miehiä vaan *omanlaisiamme* naisia ja miehiä.

Osana yksilöllistymisprosessia esimerkiksi sukupuolesta on tullut jotakin, jota ihmiset nykyisin aktiivisesti määrittelevät – ja nimenomaan henkilökohtaisesti eli yksilöllisesti.

”Yksilöinä” me vastustamme kaikkia tasapäistäviä kategorisointeja, jotka esittävät meidät samanlaisina talleajina muiden kanssa. Sen sijaan me vaadimme, että meidät otetaan ”yksilöinä”: ainutlaatuisina ja uniikkeina omina itsenämme.

Lisäksi sukupuolen yhteydessä tämä yksilöllistymiskehitys vielä korostuu, kun osa väestöstä kokeekin itsensä esimerkiksi muunsukupuolisiksi tai sukupuolettomiksi ja siten henkilökohtaisesti määrittelee sukupuoli-identiteettinsä kokonaan perinteisten miehen ja naisen kategorioiden ulkopuolelta.

— Aijaa, sanoin ja sivusilmällä vilkaisin isääni.

Hän joi hiljaa kahviaan.

— Mutta ei ”yksilössä” ole kyse vain siitä, miten me – nykyihmiset – itseämme ajattelemme ja mitä me haluamme olla, Laura jatkoi. — Nykyisin ihmisiltä yhä useammin myös odotetaan omaa kantaa siihen, mitä vaikkapa sellaiset vielä edellisen vuosisadan alussa yleisesti annettuina otetut kollektiiviset identiteettikategoriat kuin sukupuoli heille henkilökohtaisesti tarkoittavat.

Jos katsoo vaikka telkkarin life style tai tosi-tv -ohjelmia, ei ole ollenkaan tavatonta kuulla ihmisten määrittelevän itseään esimerkiksi tyyliin ”minä en ole sellainen perinteinen nainen, kaunis ja silleen, olen mieluummin iloinen ja räiskyvä persoona” tai ”en mä mikään **äijä** oo, sellainen on aika vanhanaikaista, mä oon vähän niinku... moderni mies, pidän huolta ulkonäöstäni ja lapsistani ja niin edelleen”.

Lisäksi kun norminmukaisesti nykyihminen käsitetään ”yksilönä”, tämän mukaisesti niin sanotusti joka tuutista nykyihminen jatkuvasti kuulee itseään kehoitettavan olemaan ”yksilö”, esimerkiksi ”toteuttamalla itseään”, ”etsimällä ja löytämällä oman itsensä”, ”paljastamalla todellisen minänsä”, ”tekemällä elämästään itsensä näköisen” sekä ”olemalla vapaa”.

”Uskalla olla oma itsesi ja toteuta unelmasi: rakenna elämästäsi yksilöllinen”, se on se viesti, jolla meitä alinomaan spämmätään.

— Spämmätään?

— Niin. Tietyssä mielessä yhteiskunta suorastaan vaatii ihmisiltä yksilöllisyyttä, mikä sitten näkyy esimerkiksi siinä, miten nykyihmisellä on jatkuva minäprojekti päällä, Laura sanoi.
— Tämä jatkuva minäprojekti taas ainakin silloin tällöin ottaa myös aika koville.

— Mitä tarkoitat?

— Moderni yksilö kipuilee esimerkiksi sen kanssa, että yhteiskuntansa alistamana yksilösubjektina on hänen jatkuvasti laihdutettava pitääkseen itsensä hoikkana ja osoittaakseen siten omaa sisäistä kurinalaisuuttaan. Samoin saattaa modernia yksilöä rassata se, miten itserefleksiivisesti on ihmisen työstettävä omaa portfolioaan minimoidakseen esimerkiksi työttömyyden riskiä ja maksimoidakseen houkuttelevuuttaan niin työ- kuin vaikkapa parisuhdemarkkinoilla.

Lyhyesti sanottuna itseä on brändättävä.

Markkinoilla käypää identiteettiä – lupaavaa tuotetta – taas rakennetaan esimerkiksi someprofiileissa: Ulkomailta postattavin lomapäivityksin osoitetaan omaa kansainvälisyyttä ja kulttuurista avoimuutta. Treenikuvien taas ilmaistaan fyysistä aktiivisuutta ja lisäksi näin syntyvissä mielikuvissa luodaan kuvaa omasta dynaamisuudesta ja taloudellisesta tuottavuudesta.

En voinut kuin ihmetellä.

— Työ- ja parisuhdemarkkinoilla? sanoin epäillen. — Itseä on brändättävä. Markkinoilla.

— Nii-in, Laura sanoi. — Samaan aikaan kun norminmukaisesti ihmisiin suhtaudutaan nykyisin ”yksilöinä”, ajatellaan ihmisiä yleisesti ottaen myös pikemmin nimenomaan *markkinoilla* toimivina ja lisäksi siellä vapaita valintoja tekevinä yksilöllisinä kuluttajina.

Nykyisin ihmisiä ei ajatella niinkään yhteiskunnallisen vallankäytön kohteina tai poliittisina subjekteina, kansalaisina, joiden elämä on yhteiskunnallisen päätöksenteon ja yhteiskunnan rakenteiden alistamaa.

Ei, ei. ”Yksilö” on *kuluttaja*, ja sellaisina ihmiset myös ennen muuta katsovat toimivansa. Ihmiset tekevät yksilöllisiä valintoja markkinoilla ja rakentavat elämäntarinaansa kuluttamalla; modernin ihmisen arki on hyvin pitkälle taloudellistunutta.

— Aijaa, sanoin.

— Modernia elämää leimaakin itse asiassa omituinen paradoksi, Laura jatkoi. — Moderni yhteiskunta alistaa koko ihmislajia historiallisesti ainutlaatuisella tavalla, mutta tästä huolimatta ihmiset kokevat silti olevansa ennen muuta ”yksilöitä” – ja vieläpä yhteiskunnan vaikutuksesta vapaita.

Vaan miettikääpä esimerkiksi muotia.

Ajatelkaa sitä, miten urbaani ”yksilö” juoksee uusimpien trendien perässä ja vaihtaa muodin mukana alati vaatetusta, hiustyyliä, liikuntaharrastusta, dieettiä... mitä nyt vaihdetaan. Joka

tapauksessa muotia seuratessaan ”yksilö” ajattelee olevansa yksilöllinen. Mutta mitä yksilöllistä on siinä, että juoksee laumassa ylhäältä päin esimerkiksi vaateteollisuuden voimalla markkinoimien uutuuksien perässä? Mitä yksilöllistä on siinä, että muiden mukana leikkautetaan ananastukka ja kääritään housunlahkeet niin, että nilkat jäävät paljaksi, tai tehdään jotain muuta vastaavaa?

Laura katsoi meitä ja hengähti.

— Toisaalta, kun ihmiset kokevat itsensä ensisijaisesti ”yksilöiksi”, ei ole ollenkaan ihme, että individualistisena aikana politiikka, jossa ihmiset toimivat kollektiivisesti joukkona, ei oikein jengiin uppoa.

”Yksilöön”, joka kokee itsensä vapaaksi tekemään elämästään, mitä ikinä haluaa, iskee paljon paremmin puhe omien unelmien toteuttamisesta, ei kansalaisten koolle kutsuminen ja puhe siitä, miten yhteiskunta rajoittaa.

— Jokainen on oman onnensa seppä, isä tokaisi yhtäkkiä ja sulki sitten taas suunsa kahvikupilla.

Ilmeisesti isäkin oli Lauraa kuunnellut.

— Niinpä niin, Laura sanoi. — Tosiasiassa – kaikesta ”yksilön” hypettämisestä huolimatta – ihmiset ovat kuitenkin kaikki yhtä ja samaa yhteiskuntansa alistamaa massaa.

Jo jokaisen ihmisen kokemus itsestään ”yksilönä” on seurausta siitä voimasta, joka modernilla yhteiskunnalla yksilöön on.

Lisäksi, jos asiaa ajatellaan vähän toiselta kannalta, tämä sosiologien kuvaama yksilöllistymiskehitys on myös selitys siihen, miksi nykyisin ihmisten arjen ongelmiin tuntuvat juuri psykologiset selitykset tarjoavan yleisesti kovin houkuttelevia vastauksia: juuri psykologiahan keskittyy selityksissään nimenomaan ”yksilöön”.

— Mitä ongelmia oikein tarkoitat? minä kysyin.

— Ajatellaan esimerkiksi masennusta. Tiedätkö, miten psykologia siihen tyypillisesti suhtautuu?

— Masennusta hoidetaan terapialla ja lääkkeillä, sanoin.

— Niin, sanoi Laura. — Masennuksen oireita voidaan toki lääkkein ja henkilökohtaisella terapialla yksilöllisesti hoitaa. Sairauden syytä ne eivät kuitenkaan poista.

— Varmaan esimerkiksi terapiassa kuitenkin puututaan siihen, miten yksilö suhtautuu vaikkapa arkensa vastoinkäymisiin, sanoin ja loin katseen isääni päin.

Hänkin puuttui keskusteluun.

— Ehkä masentuneen omaa elämää pyritään myös järjestelemään uudelleen, hän sanoi.

— Armollisemmaksi. Lempeämmäksi. Kevennetään yksilön taakkaa. ”Teet, minkä jaksat – se riittää.” Ja siten ehkäistään sairauden uusimista tai tilanteen pahentumista.

— Nii-in. Ratkaisu on järjestellä masentuneen yksilön *omaa* elämää, Laura sanoi. — Tämä on juuri se houkutteleva *yksilön* näkökulma, jonka psykologia nykyihmiselle tarjoaa: ihmisen omassa elämässä toteutettavat henkilökohtaiset muutokset.

Yhteiskuntatasolla suurta merkitystä tällaisilla muutoksilla ei kuitenkaan ole. Yhteiskuntatasolla masennuksen sosiaaliset syyt eivät nimittäin ole ratkaistavissa henkilökohtaisilla elämänmuutoksilla.

Masennuksen sosiaalisilla syillä siis tarkoitan esimerkiksi yhteiskunnan jatkuvaa menestyspuhetta, joka kohdistaa yksilöön paineita pärjätä ja saavuttaa huipputuloksia, työtaakan epätasaista organisointia ja näistä johtuvaa ihmisten ylikuormittumista ja työpaikkojen aikapulaa. Lisäksi tarkoitan mielenterveysongelmien aiheuttamaa sosiaalista stigmaa, mikä puolestaan hankaloittaa esimerkiksi masennuksesta puhumista julkisesti ja sairastuneiden hoitoon hakeutumista.

Näissä asioissa – yhteiskunnan asettamissa tehokkuus- ja suorituspaineeissa, työn organisoinnissa ja stigmassa – on kyse *sosiaalisesta*. Yhteiskuntatasolla mielenterveysongelmien ehkäiseminen edellyttääkin siksi, ei yksilön henkilökohtaista varautumista niihin, vaan yhteiskunnallisia ratkaisuja: suorituskeskeisen kulttuurin höllentämistä, poliittista työinstituution uudelleen organisointia ja sellaista yhteiskunnallista asenneilmapiiriä, joka ei syyllistä esimerkiksi työssään uupunutta tai muuten mieleltään sairastunutta.

Ihmisten arjen psykologisoiminen kaikella henkilökohtaisella, persoonallisella ja yksilöllisellä sitä vastoin saattaa sumentaa sen, mikä vaikutus ympäröivällä yhteiskunnalla ihmisten ongelmiin on. Esimerkiksi mielenterveysongelma kun ei ole vain yksilön pään sisällä.

Mietin hetken ennen kuin kommentoin.

— Eli jos ihminen työuupumuksen seurauksena masentuu, ei siihen psykologi auta, niinkö? kysyin. — Sitähän sinä nyt väität.

— Yksilön kohdalla totta kai auttaa, Laura sanoi. — Mutta yhteiskuntatasolla on vastaus kuitenkin ei: se, että psykologi auttaa jo työssään uupuneita, ei millään tapaa estä muita ihmisiä edelleen uupumasta itsekkin.

Politiikkaa sellaiseen tarvitaan. Mutta...

Laura nosti mukinsa huulilleen.

— Yritetään pysyä kahvissa. Siitähän meidän piti puhua.

— Niin... No, mitä vielä kahvista? kysyin.

— Itse asiassa... Laura lasi mukinsa kädestään. — Se, mitä tähän asti olemme sosiologiasta puhuneet, tai kahvista, on ollut pitkälti niin sanottua *mikrososiologiaa*.

Sosiologiassa on kuitenkin toinenkin puoli: *makrososiologia*.

— Aijaa, minä sanoin. — Mitähän nämä mikro- ja makrososiologia sitten tarkalleen ottaen ovat?

— Kyse on siitä, että *sosiaalista* voi lähestyä sosiologisesti ikään kuin kahdelta eri tasolta: yhteiskuntaa on mahdollista tarkastella tavallaan läheltä ja kaukaa, Laura avasi. — Kahvittelun tarkasteleminen esimerkiksi rutiinina ja rituaalina ja kaikki se kasvokkainen vuorovaikutus vieraanvaraisuudesta ja tahdikkaudesta erottautumiseen ja ”kahvin“ rivien välistä luettaviin merkityksiin, joista olemme puhuneet, on niin kutsuttua mikrososiologiaa.

Mikronäkökulmasta sosiologia pureutuu siis kaikkeen siihen, mikä arjessamme on kulloinkin käsillä olevissa tilanteissa välittömästi havaittavissa.

Voisi myös sanoa, että kyse on syventymisestä tavallisesti arjessamme lähemmältä huomiolta karkaaviin itsestäänselvyyksiin. Sellaisiin kuin ”eihän se päivä ilman aamukahvia käynnisty“.

— Ja makro? sanoin.

— Makronäkökulmasta sen sijaan sosiologian huomio kiinnittyy päivittäisten toimiemme taustalla vaikuttaviin yhteiskunnallisiin *rakenteisiin*.

Kun arkeamme tarkastellaan makronäkökulmasta, tarkoittaa se, että tällöin siirrytään välittömien havaintojen tarkastelusta toiselle yhteiskunnallisen analyysin tasolle.

— Siis siirrytään esimerkiksi tästä meidän kahvipöydästä joihinkin kahvittelumme taustalla vaikuttaviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin, jotka eivät ole tässä tilanteessa välittömästi havaittavissa, mutta jotka nekin kuitenkin tähän tilanteeseen sosiaalisina faktoina vaikuttavat. Jotain tällaista meinaat? yritin.

— Nimenomaan, Laura sanoi. — Yhteiskunnalliset rakenteet ovat nimenomaan sosiaalisia faktoja: asioita, jotka yksilön elämään vaikuttavat halusi hän sitä tai ei.

Lisäksi, kuten jo melkein itse sanoit, kun arkeamme katsotaan makronäkökulmasta, ikään kuin tavallista kauempaa, tulevat tällöin, isossa kuvassa, näkyviksi välittömien havaintojen ja toimiemme taustalla vaikuttavien yhteiskunnallisten rakenteiden väliset yhteydet.

Näin ollen olennaista onkin huomata se, että mikro ja makro ovat lopulta vain kaksi eri näkökulmaa yhteen ja samaan yhteiskuntaan: jokapäiväisessä elämässämme mikro ja makro nivoutuvat alati toisiinsa.

Mikro ja makro ovat aina samanaikaisesti läsnä.

— Aijaa. Siis millä tavalla ne nivoutuvat toisiinsa? minä kysyin.

— Päivittäisten toimiemme taustalla yhteiskunnan rakenteet jäsentävät sitä, millaista arkemme on ja voi olla, Laura sanoi. — Otetaan esimerkki kahvista.

Ja taas mentiin.

— Kahvihan on nimittäin myös päihde, Laura aloitti. — Toisin kuin vaikkapa kannabiksen kahvin käyttö on kuitenkin Suomessa laillista ja vieläpä ilman minkäänlaista ikärajaa.

— Heh heh, isä kävi hekottamaan. — Niin ne vain suomalaiset päihdyttävät itsensä aina aamuisin porukalla pieneen pöhinään. Sopivasti juuri ennen töihin lähtöä. Minäkin tässä vain vedän päätä täyteen. Mutta kun on kerran alkuun päästy, niin...

Isä kääntyi taas keittimelle.

— Niinpä. Kahvi on piristävä päihde, mutta kahvinjuojia ei silti ole tapana kutsua päihteidenkäyttäjiksi, Laura sanoi. — Sosiologisesti mielenkiintoista olisikin kysyä, mikä esimerkiksi Suomessa tekee vaikkapa kahvista täysin sääntelemättömän päihteen, tupakasta ja alkoholista taas laillisia päihteitä, joiden käyttöä ja mainontaa on kuitenkin osin laissa rajoitettu, ja esimerkiksi kannabiksesta puolestaan laittoman päihteen. Toisaalta voisi kysyä myös sitä, missä vaikkapa sokerin, jota usein kahviinkin tiputellaan, asema tällaisissa debateissa esimerkiksi ihmisten terveyden suhteen on.

— No, mutta miten ne mikro ja makro sitten tässä esimerkissä yhdistyvät? minä kysyin.

— Tässä tapauksessa on kyse yhteiskunnallisista luokitteluista.

Kyse on siitä, miten se, että kahvia ei esimerkiksi Suomen laissa ole luokiteltu päihteeksi, jonka käyttö tai hallussapito olisi kriminalisoitu, vaikuttaa arkeemme muun muassa niin, että tässä kahvipöydän ääressä laillisia piristeitä nauttiessamme ei meidän tarvitse pelätä poliisin yllätysratsiaa, jossa kaikki kaappeihinne säilömänne Juhla Mokka mahdollisesti takavarikoitaisiin.

Minä ja sinä – Laura nyökkäsi itseäni kohti – saattaisimme myös esimerkiksi lähteä lähikauppaanne ostoksille. Kassalla myyjä taas voisi syystä tai toisesta epäillä, etteivät liukuhihnalle nostamani kahvipaketit oikeastaan olisikaan tarkoitettu itselleni vaan sinulle. Sinä ja minä saattaisimme vieläpä vilkuilla hermostuneesti sumppejamme kohti aivan kuin pelkäisimme jäävämmen jostakin nalkkiin. Mutta vaikka näin olisi ja meitä vähän epäiltäisiinkin, se tuskin tuottaisi meille ongelmia, sillä kahvin ostaminen alaikäiselle ei ole rikos.

Lisäksi kun kahvinkäyttö kaikkiaan on täysin laillista ja kahvia myös yleisesti ajatellaan ennemmin jonain muuna kuin päihteenä, ei kahvilla itseään piristäviä tai siitä jopa voimakkaasti riippuvaisiakaan ihmisiä stigmatisoida, moralisoida ja paheksuta esimerkiksi kutsumalla heitä ”juopoiksi“ tai ”narkkareiksi“.

Mutta jos kahvi olisikin yhteiskunnallisesti luokiteltu vaikkapa alkoholin kaltaiseksi päihteeksi tai sen käyttö ja hallussapito olisi jopa kokonaan kriminalisoitu, esimerkiksi

poliisin suhtautuminen kahvinjuojiin olisi toinen, eikö?

— Todennäköisesti, isä nyökkäsi ja rupesi sekoittamaan jo kolmatta cocktailiaan.

Lusikka kilkatti kahvikuppiin, kun Laura jatkoi.

— Esimerkiksi tapa, jolla päihteet yhteiskunnassamme luokitellaan, vaikuttaa siis siihen, miten niiden käyttäjiin niin virallisissa yhteyksissä, vaikkapa poliisin taholta, kuin epävirallisesti jokapäiväisten kahvipöytäkeskustelujen kaltaisessa kanssakäymisessä suhtaudutaan.

Mutta otetaan toinenkin makronäkökulma. Kahvi nimittäin kytkeytyy myös tiiviisti maailmanhistoriaan.

Kahvilla ei ole suinkaan aina ollut samanlaista merkitystä esimerkiksi suomalaisten arjessa kuin nykyisin. Vasta eurooppalaisten 1400-luvulta eteenpäin tekemien löytö- tai valloitusretkien ja niitä seuranneen kolonialismin myötä kahvi ylipäätään saapui Afrikasta ja Etelä-Amerikasta Eurooppaan. Alun perin Euroopassa kahvi oli myös itse asiassa vain aatelin ja porvariston herkkua.

Lisäksi osana maailmanhistoriaa kolonialismin seurauksena syntyivät vähitellen sellaiset eri mannerten väliset taloudelliset rakenteet, joita voimme tänä päivänä kutsua maailmantaloudeksi. Nykyisin kahvi onkin monen eurooppalaisen valtion entisen siirtomaan tärkeimpiä vientituotteita, kuten Brasilian, Kolumbian ja Ugandan, jonka viennistä kahvin osuus on suurimmillaan ollut jopa 90 prosenttia.

Näin miljoonien ihmisten toimeentulo ja elinolot toisella puolella maailmaa ovat kiinni tuhansien kilometrien päässä kahvittelevista kuluttajista ja heidän mieltymyksistään.

— Joo-o, sanoin. — Meille rahdataan tänne laivalasteittain toisten työkseen kasvattamaa kahvia, jota täällä sitten metsästetään jemmaan tarjouksesta.

— Niinpä, sanoi Laura. — Kahvi on itse asiassa mainio esimerkki globaalista tuotteesta: kahvia juodessamme kytkeydymme monimutkaisten kansainvälisten tuotanto-, kuljetus- ja jakeluketjujen ja omistusjärjestelyjen kautta osaksi ympäri maailmaa punoutuneita yhteiskunnallisia verkostoja.

Ja näin kahvissa kiteytyvät monet sosiologisen globalisaatiokeskustelun kannalta olennaiset kysymykset esimerkiksi ihmisoikeuksista, ympäristötuhoista ja ylikansallisten yritysten oikeuksista ja velvollisuuksista suhteessa kansallisvaltioihin. Samalla kyse on toisaalta myös kuluttajien tietoisuudesta ja mahdollisuuksista vaikuttaa ihmisten elin- ja työoloihin sekä ympäristöön toisella puolella maapalloa.

— Me olemme yleensä mahdollisuuksien mukaan pyrkineet käyttämään Reilun kaupan tuotteita, isä sanoi. — Mutta pakko myöntää, että aamun kahvi on kyllä keitetty ihan tarjouspaketista. Jostain on tingittävä, kun työnantaja lomauttaa.

— Tuohon liittyikin seuraava huomioni, Laura sanoi. — Myös ihmisten arvot ja elämäntapavalinnat voivat kytkeytyä osaksi jokapäiväistä kahvinjuontia.

Ympäristöstä, ihmis- ja myös eläinten oikeuksista huolta kantavat kuluttajat voivat esimerkiksi pyrkiä ostamaan ekologisesti ja eettisesti valmistettuja tuotteita ja toisaalta suosia esimerkiksi paikallisia pienyrityksiä ja vaikkapa boikotoida monikansallisia yritys-jättejä.

Tällaista kuluttamista hankaloittaa kuitenkin moni tekijä: esimerkiksi ihmisten rutinoituneet ostotottumukset, Reilun kaupan, luomu- ja paikallisten tuotteiden monesti verrattain korkeat hinnat ja globaalien tuotteiden tuotantoketjuja koskevan tiedon toisinaan hyvinkin heikko saatavuus.

Lisäksi kun esimerkiksi kahvibrändit ostavat kahvipapunsa raaka-ainepörsseistä, voi papujen alkuperääkin olla toisinaan ylipäätään vaikea jäljittää, sillä pörsseissä useiden eri tuottajien sadot sekoittuvat. Toisaalta samaan aikaan, kun tämä on tilanne halpojen lajikkeiden kohdalla, jonkin laatulajikkeen kahvipavut saatetaan silti pystyä jäljittämään jopa pensaan tarkkuudella.

Jos sitten tehdään vielä pieni ajatusleikki, voi itse asiassa hyvin käydä niinkin, että jokunen kahvipaketti pääsee esimerkiksi suomalaisen ruokakaupan hyllyillä vanhentumaan ja jos ei niitä kukaan alennettuunkaan hintaan poistolaarista osta, heitetään ne kaupan roska-astiaan. Sieltä ne saattaa taas esimerkiksi joku dyykkari käydä itselleen tai kavereilleen noukkimassa, riippuen tietenkin esimerkiksi siitä, miten kaupan jätehuolto on järjestetty.

Dyykkaukseenkin voi kuitenkin taloudellisten tekijöiden, kuten sen, että dyykkaajalla voi olla pienet tulot, lisäksi liittyä myös erilaisia arvopohdintoja esimerkiksi ihmiskunnan luonnonvarojen kulutuksen sekä länsimaisen elämänmuodon ekologisesti kestäväydestä – tai ehkä pikemmin kestäättömyydestä.

— Kaupoista ja kotitalouksistahan menee täysin syömäkelpoista ruokaa vuosittain roskiin tuhansia kiloja, isä sanoi.

— Ja valtameriin päätyvät muoviroskat kerääntyvät jätepyörteiksi ja voivat myös hajota mikromuoviksi, tappaa mereneläviä ynnä muuta, sanoin minä ja vilkaisin **keittiön kelloa**.

— Mutta joo... Kun on kyse kahvista, esimerkiksi tällaisin tavoin sosiologian mikro- ja makronäkökulma siis punoutuvat toisiinsa, vai?

Lyhyesti sanottuna suomalaisen kahvinjuojan päivä ei käynnisty ilman hänen kotonaan laillisesti nauttimaansa aamukahviaan tuhansien kilometrien päässä tuottavia viljelijöitä.

— Aivan, Laura sanoi. — Suomalaisen kahvinjuojan päivä ei käynnisty ilman kaikkea sitä sosiaalista kittiä, joka esimerkiksi eteläamerikkalaisen kahviplantaasin ja suomalaisen aamukahvipöydän välissä on globaalien arkemme suhteita kannattelemassa.

Isä katsoi hänkin kelloa, laski mukinsa kädestään ja käänsi sitten katseensa Lauraan.

— Aika paljon juttua kahvista, hän sanoi.

— Sellaista on sosiologinen mielikuviutus, Laura totesi tyynesti. — Mutta oikeastaan on yksi sosiologisille tarkasteluille aivan perustava asia, josta kyllä jo olemme puhuneet mutta josta vielä on makrososiologiankin yhteydessä syytä mainita.

— Ai, mikä? minä kysyin.

— *Toimijan ja rakenteen välinen jännite.*

— Toimijan ja rakenteen välinen jännite?

— Niin, Laura sanoi. — Kyse on siitä, miten ihmiset syntyessään saapuvat ikään kuin “valmiiseen” yhteiskuntaan, jonka säännönmukaisuuksiin he sitten sosiaalistuvat ja jossa heille on myös ikään kuin valmiita toimijapaikkoja tarjolla:

Tilanteesta riippuen yksilö oppii käsittämään itsensä esimerkiksi vieraan tai isännän tai emännän roolissa. Yksilö myös syntyy aina johonkin tiettyyn maahan ja siellä esimerkiksi tiettyyn kaupunkiin tai kylään, hänen vanhemmillaan on tietty koulutustausta ja ammattiasema, hän saa syntymässään tietyn sukupuolen ruumiin, ihonvärin ja etnisen taustan, millä kaikella on myös oma vaikutuksensa yksilön elämäntilanteeseen ja mahdollisuuksiin.

Mutta vaikka yhteiskunta aina edeltää yksilöä, voivat yksilöt kuitenkin kollektiivisella toiminnallaan niin halutessaan muuttaa yhteiskuntaansa.

Ja näin yksinkertaisesti siksi, että viimekädessä yhteiskunta on meissä.

Siinä missä mikronäkökulmasta me teemme esimerkiksi tästä kahvittelun tilanteesta sellaisen kuin se on, pätee sama yhteiskunnassa myös makrotasolla. Yhteiskunnan toimijat myötävaikuttavat alati sen rakenteisiin, joko niitä uusintaen tai niitä purkaen – tästä siis toimijan ja rakenteen välinen jännite.

Niinpä pienessä mittakaavassa käy yhteiskunta – sellaisena kuin me olemme siihen tottuneet – huojumaan, jos vaikkapa me tässä vastoin kaikkia odotuksia iskemmekin toistemme kurkkuihin kiinni ja ehkä otamme keittiötyövälineitäkin aseiksi toisiamme vastaan.

Ja samaan tapaan makrotasolla natisevat yhteiskunnan rakenteet liitoksissaan, jos kansainvälisesti kahvinviljelijät esimerkiksi organisoituvat yhteen, ryhtyvät työtaisteluun, lakkoilevat, pysäyttävät kahvilaivat ja protestoivat, kunnes saavat palkkansa korotettua ja työolonsa kohennettua haluamalleen tasolle onnistuen näin kollektiivisesti muuttamaan omaa yhteiskunnallista asemaansa globaalissa köyhässä etelässä.

Näin sanottuaan Laura katsoi mukiinsa.

— Voisinko saada vielä toisen kupin teetä? hän pyysi.

— Totta kai, isä sanoi ja nappasi teepussin Lauran mukista.

Minä tahdoin vielä vetää langat yhteen.

— Pointtisi siis on, että niin mikro- kuin makrotasolla yhteiskunta edeltää yksilöä ja vaikuttaa yksilöön tämän tahdosta riippumatta... aloitin. — Mutta samaan aikaan yhteiskunnan toimijat kuitenkin myötävaikuttavat sen rakenteisiin. Niiden välillä on jännitteinen suhde.

— Tismalleen niin.

Noista näkökohdista sosiologia yhteiskuntatieteenä lähtee liikkeelle. Hyvin kiteytetty.

— Siinä. Ole hyvä, isä täytti Lauran mukin edelleen höyryävällä vedellä ja ryhtyi sitten tyhjentämään omaansa.

— Kiitos, Laura sanoi, niin kuin tapana on, ja laski mukiinsa uuden teepussin.

— Minulla olisi vielä yksi kysymys, sanoin minä.

— Anna tulla, Laura sekoitteli teehensä hunajaa.

— Mainitsit äsken sosiologisesta mielikuvituksesta. Mitä se on?

— No, Laura levitti kätensä. — Sehän on juuri sitä, mitä me tässä olemme kaiken aikaa harjoittaneet.

Sosiologinen mielikuviutus on analyttistä liikkumista arkemme eri tasoilla ja yhteiskunnan vaikutuksen tekemistä näkyväksi jokapäiväisessä elämässämme.

Toisin sanoen sosiologisella mielikuvituksella välittömät havainnot, joita itse kukin omassa arjessaan tekee, asettuvat osaksi laajempia yhteiskunnallisia yhteyksiään. Ja parhaimmillaan, kun pistää sosiologisen mielikuvituksensa töihin, avautuu arkeen ja yhteiskuntaan uusia näkökulmia.

2. keskustelu: LUONNOLLISTUNUT TODELLISUUS

Hissi kolahti K:hon ja äänimerkki kilahti. Ulko-ovella bichon frisé tuijotti meitä lasin läpi. Naapurin Mirre flexin siimassa. Kohta myös Niemi, kakkoskerroksen eläkeläisrouva, ilmestyi rapun eteen. Avasin oven, toivotin huomenet. Niemi kiitti. Koira tepasteli kuono pystyssä suoraan hissille ja vähät välitti Laurasta. Minä pidin vielä ovea auki Laurallekin ja kuulin, miten naapuri ryhtyi höpöttämään hauvalleen jotakin pölyisistä tassuista.

Kadulla Laura tiukkasi kauluksiaan ja siitä me lähdimme mäkeä alas kohti keskustaa. Ihmiset olivat liikkeellä rivakoin askelin. Matkalla töihin, kouluun, päiväkotiin, terveyskeskukseen, pankkiin, Kelaan, muihin virastoihin, kauppoihin, kuka millekin asialle. Varmaan joku kuoritakkinen oli vain lähtenyt aamukävelyille.

Ja autot porhalsivat. Vastaa ja takaa ohi. Valkoinen kuorma-auto peruutti lastiaan lähikaupan pihaan. Heilautin kättäni kuskille, joka viittilöi meitä menemään edeltään, ja kipitin Lauran kanssa lavan taitse.

— Tässä sitä taas mennään, keskellä arjen tohinaa, sanoin.

— Niinpä niin, osuvasti sanottu, Laura talloi asfaltille kuivuneita lehtiä.

Ne murenivat rasahtaen hänen tummansinisen kangaskenkänsä alla.

— Kouluun on täältä pari kilsaa, minä jatkoin. — Voit mennä sieltä sitten kiertelemään kyliä ja huudeja.

— Niin kai sitten, Laura sanoi.

— Oikea laita, oikea laita, vastaamme kävelevä mies korotti ääntään lapselle, joka sotki miehen edellä apupyörineen jalkakäytävää sinne tänne.

— Menetkö muuten aina kävellen kouluun? Laura kysyi.

— Se vähän riippuu. Viime viikolla pyörästäni katkesi ketjut, joten nyt on vähän pakkokin ottaa aikaa ja kävellä, vastasin.

— Ikävä juttu, Laura sanoi. — Mutta eikö ole oikeastaan pieni ihme, että tämä kaikki sujuu näin jouhevasti?

— Ai, mitä tarkoitat? Aamuruuhkaako? kysyin.

— Sitä. Ja itse asiassa koko yhteiskuntaa: tätä arjen keskellä menemistä. Eikö sinua yhtään ihmetytä, miten vaivattomasti tämä kaikki sujuu?

Katselin ympärilleni.

Pipopäinen nainen ruskeassa nahkatakissa kävelytti mustaa labradorinnoutajaa. Koira asteli kerrostalojen nurmikoilla ja nainen pysähteli tämän tästä kännykkä kädessä tien sivuun, kun koira nosti jalkaansa katutolppien, roska-astioiden, pensaiden ja puunrunkojen ja muiden reviiirin merkkäämiseen kelpaavien sattuessa kohdalle.

Joitain teinejä lasketteli lippikset niskassa jopoillaan risteykseen pysähtyneiden autojen edestä. Joukko alakoululaisia harppoi tomerina suojatien raitoja ja kimitti lapsenäänillään. Reppuselkiä vastassa harmaatukkainen nainen ruudullisissa housuissa ja löysässä kangastakissa nosti rollaattoriaan suojatiekynnyksen yli. Naisen kavuttua jalkakäytävälle liikennevalot vaihtoivat piippauksensa punaiseen ja kohta lähtölupaa odottavat autot nytkähtivät liikkeelle.

— Eikö yhteiskunta ole kuitenkin vähän monimutkaisempi juttu kuin aamuliikenne? kysyin ja pysähdyin liikennevaloihin.

— Eipä oikeastaan, Laura sanoi. — Sosiologisesti liikenne on itse asiassa mainio esimerkki siitä, miten yhteiskunta elää niissä rutiineissa, normeissa, rooleissa ja instituutioissa, joita yhteiskunnan toimijat jatkuvasti tekemisissään uusintavat, kannattelevat ja tuottavat tai toisaalta toisinaan myös kyseenalaistavat, haastavat ja joskus purkavatkin.

Päivästä toiseen saa esimerkiksi liikenne muotonsa ihan samaan tapaan kuin yhteiskunta ylipäätään.

— Aha, sain sanotuksi.

— Näillä kaduilla osaat varmaan esimerkiksi sen kummempia miettimättä kävellä ensinnäkin jalkakäytävällä ja toiseksi sen oikealla puolella, pysähtyä punaisissa liikennevaloissa ja niin edelleen, Laura jatkoi. — Tunnet reitin kouluusi, osaat odottaa aina seuraavaa risteystä ja tiedät, kuinka milloinkin tulee toimia.

— No joo. Tietenkin, sanoin. — Enhän minä mikään turisti täällä ole! Tämä matkahan menee ihan rutiinilla.

— Aivan. Koko arkemme perustuu itse asiassa paljolti juuri erilaisiin rutiineihin, joihin emme tavanomaisesti kiinnitä huomiota.

— Ai, yhteiskuntako perustuu yksinkertaisesti siihen, että kävelen aamuisin kouluun sitä sen enempiä miettimättä?

— Yksinkertaistaen, kyllä.

Jotta mikään arkinen toimintamme olisi ylipäätään mahdollista, meidän on otettava jatkuvasti monia asioita niin sanotusti annettuina eli pidettävä niitä itsestään selvinä ja jätettävä ne reflektioimatta.

Liikenne esimerkiksi olisi mahdotonta – tai ainakin todella vaivalloista – jos esimerkiksi

joutuisimme joka aamu neuvottelemaan pienimmistäkin liikkeistämme jokaisen vastaamme tulevan kävelijän, pyöräilijän, autoilijan ja koiranulkoiluttajan kanssa.

— No, sehän nyt on ihan päivänseivää, ettei sellaisesta mitään tulisi. Juuri sitä varten ovat liikennesäännöt, että homma toimii eli että kävelijät kulkevat jalkakäytävällä, autoilijat autotiellä ja että koirat pidetään kytkettyinä kaupunkialueella ja niin edelleen.

Silloin koko touhu ei ole ihan kaaosta.

— Siinäpä se, Laura levitti kätensä. — Yhteiset pelisäännöt ja niiden varaan rakentuvat jaetut rutiinit ovat ihmisten yhteiselon kannalta välttämättömiä – muuten homma ei toimi.

Ilman toimivia rutiineja arki ei pyöri, vaan se alkaa tökkiä.

— Luonnollisesti, sanoin. — Mutta ei kai tuon selvittämiseen sentään sosiologiaa tarvitse?

”Uusi sosiologinen tutkimus paljastaa: jalankulkijat kävelevät jalkakäytävällä, koska tuntevat liikennesäännöt.”

Tuonko sinä olet siellä yliopistossa oppinut?

Laura naurahti.

— Arkiajattelussamme monesti pidämme asioita aivan ”luonnollisina” ja sanomattakin selvinä. Esimerkiksi siinä – Laura osoitti kädellään ympärillemme – että jalankulkijat kävelevät jalkakäytävällä ja lisäksi käytävän oikeaa laitaa, ei varmasti arkisesti ajateltuna ole mitään ruodittavaa. Aivan päivänselvä asia.

Mutta todellisuudessa nämä asiantilat ovat kuitenkin kaukana ”luonnollisesta”: ne ovat *sosiaalisesti tuotettuja*.

— Sosiaalisesti tuotettuja? toistin. — Mitäs sinä sillä tarkoitat?

— Sosiaalisesti tuotetut asiat eivät ole luonnollisia asiaintiloja vaan tulosta ihmisten välisistä sopimuksista, Laura sanoi. — Lisäksi monet tällaiset arkemme sopimukset ovat vieläpä niin sanottuja hiljaisia, sanattomia sopimuksia.

Juuri näihin arkemme itsestäänselvyyksiin taas sosiologia tarttuu – ja samalla se tekee ne näkyviksi.

Johdatin kulkumme suojatien yli ja käännyin sitten risteyksestä vasemmalle.

— Esimerkiksi liikenteessä – niin kuin yhteiskunnassa muutenkin – on lukuisia suhteellisen vakiintuneita sosiaalisia käytäntöjä, joihin arkiajattelumme ja päivittäiset toimemme perustuvat, Laura jatkoi. — Jokapäiväisessä elämässämme kuitenkin suhtaudumme niihin yleensä rutiininomaisesti emmekä siksi tule niitä juuri huomanneiksi saati miettineiksi:

Kävelemme tottuneesti jalkakäytävän oikeaa laitaa, pysähdymme punaisiin liikennevaloihin ja ylitämme kadun juuri suojatien kohdalta. Väistämme, kun takaamme tuleva pyöräilijä rimpauttaa soittokelloaan.

— Niin, no, aloin taas kommentoida. — Ei liikennesääntöjen noudattamisessa ole minusta mitään kummallista. Ihmisillä on yleensä tapana noudattaa niitä.

— Nimenomaan. Se juuri tässä on pointti, Laura sanoi. — Me puhumme nyt sosiologian *yhteiskuntakäsityksestä*. Ja lyhyesti sanottuna sosiologian käsitys yhteiskunnasta on juuri tämä: ihmiset ottavat arkensa annettuna.

Toisin sanoen ihmisten suhdetta yhteiskuntaansa kuvaa se, että yhteiskunta – sellaisena kuin se on – on muuttunut heille itsestäänselvyydeksi: ihmiset elävät arkensa niin sanotusti *luonnollistuneessa todellisuudessa*, jossa he toistavat arkensa vakiintuneita käytäntöjä niitä juurikaan refleктоimatta.

— Luonnollistuneessa todellisuudessa? sanoin.

— Niin, Laura sanoi merkitsevästi. — Siinä, että ihmiset elävät arkensa luonnollistuneessa todellisuudessa, on kyse siitä, miten vaikkapa jokapäiväisen liikenteen seassa kuljettaessa saatetaan siitä yleisesti ottaen sanoa jotakin sellaista kuin ”tässä sitä taas mennään”, ”onpa taas ruuhkaa” tai ”tätähän tämä on”, mutta ei juuri muuta.

Ja jos joku sitten alkaakin tätä päivänselvää liikennettä enemmän ruotia, on yleinen reaktio siihen varmasti jotakin sen suuntaista kuin ”Mitäs ihmeellistä tässä nyt on? Eikö sinulla ole muuta puhuttavaa kuin tällaiset päivänselvät asiat? Älä viitsi tuhлата aikaani.”.

Lyhyesti sanottuna luonnollistuneessa todellisuudessa ihmiset näkevät yhteiskuntansa luonnollisena, ehkä jopa ainoana mahdollisena ja vaihtoehdottomana, asioiden tilana ja tapana olla ja elää.

— Mutta esimerkiksi liikennesäännöissä ei loppupeleissä ole mitään ”luonnollista”, vai?

— Aivan. Ei ole.

Esimerkiksi siinä ei ole mitään ”luonnollista”, että Suomessa jalankulkijat kävelevät ja autotkin ajavat tien oikeaa laitaa. Vaikka Suomessa näin onkin, esimerkiksi Irlannissa, Keniassa, Malesiassa, Australiassa ja monessa muussa vasemmanpuoleisen liikenteen maassa on tilanne päinvastoin. Ei näin ollen olisi ollenkaan mieltä kutsua vaikkapa Suomen liikennettä yhtään sen ”luonnollisemmaksi” tai ”luonnottomaksi” kuin esimerkiksi Irlannin.

Liikennesäännöt, kuten se, ajetaanko autolla tien vasenta vai oikeaa laitaa, ovat esimerkki sosiaalisista *normeista*, yhteiskunnallisista sopimuksista ja säännöistä, jotka ohjaavat jokapäiväistä elämäämme. Hassua normeissa taas on se, että vaikka ne ohjaavat arkeamme, emme me monestikaan tiedosta, että sellaisia on ollenkaan olemassa. Liikenteen yhteydessä meille on esimerkiksi päivänselvää, kummalla puolella tietä kulkea tai kuinka vaikkapa liikennevaloissa tulee toimia.

Normit ohjaavat arkeamme huomaamatta, ikään kuin ”luonnostaan”.

— Ai, saat...! miesääni älähti.

— Itse asiassa... Laura jatkoi lauseensa loppuun huudosta välittämättä. — Yleensä vasta normien rikkoutuessa – olivat ne sitten kirjoitettuja tai kirjoittamattomia – tulemme niistä varsinaisesti tietoisiksi.

Minä nostin katseeni kadusta ja näin, miten edessämme joku poukkoili pyörällään jalkakäytävän vasenta laitaa ja miten pyörän vasen sarvi oli vähällä rysähtää kadunvarteen pysäköidyn toyotan sivupeiliin. Mennessään kaahari oli ilmeisesti töytäissyt joko pyöränsä

sarvella, kyynärpäällään tai muulla ruumiinosallaan edellämme kulkenutta miestä, joka nyt sadatteli sykkelin perään.

— Kaikkea kanssa. Helkkarin huligaanit! mies tiuski itsekseen.

— Ja sen yleensä huomaa, kun normeja rikotaan, Laura kommentoi. — Normien rikkoutumisesta seuraa helposti erilaista hämminkiä, paheksuntaa, ihmetystä ja kohua. Kaikenlainen häly tai haloo on yleensä merkki siitä, että normeja on rikottu.

Lisäksi normien rikkoutumiseen on oikeastaan yleisesti ottaen havaittavissa kaksi erilaista suhtautumistapaa: rikkomus joko hyväksytään tai vaihtoehtoisesti sitä vastustetaan, jolloin rikkomusta seuraa rangaistus. Rangaistus taas voi olla sakko, vankeustuomio tai muu virallinen sanktio tai toisaalta erilaista sosiaalista paheksuntaa.

Esimerkiksi jalankulkijoiden seassa sinne tänne poukkoilevaan polkupyöräilijään saatetaan suhtautua olankohautuksella tyyliin ”mikäs tässä on ongelma; kukin ajakoot missä lystää”. Pyöräilijän poikkeuksellinen toiminta voidaan toisin sanoen tällä tavoin niin sanotusti hiljaisesti hyväksyä.

Toisaalta pyöräilijää saatettaisiin kuitenkin myös lain nojalla rangaista liikennesääntöjen rikkomisesta ja vahingon tuottamisesta. Lisäksi itse asiassa jo vaikkapa pelkästään kutsumalla pyöräilijää ”huligaaniksi” voidaan vallitsevia normeja vahvistaa ja liikenteen järjestystä pitää yllä symbolisesti: samoin kuin langettamalla rangaistus liikennesääntöjen rikkomisesta jo määrittelemällä pyöräilijän käytös ”huliganismiksi” tulee samalla ilmaista, ettei tällainen käytös ole norminmukaista eikä toivottavaa. Kuten sanonta kuuluu, poikkeus vahvistaa säännön, eli tässä tapauksessa ”huligaaniksi” nimetty tekee ei-toivotuksi määritellyllä käytöksellään näkyväksi sen, miten liikenteessä tulee toimia.

Ohitimme työtaistyn miehen ja kuulin, kuinka nainen tämän vieressä kyseli mieheltä kahteen otteeseen, ettei tälle vain ollut käynyt pahasti.

— Kaikki hyvin. Ei tässä mitään, mies sanoi ensin suoraa päätä.

Toisella kerralla mies silmäili hetken vaattetustaan ja vakuutti sitten uudelleen, ettei mitään ollut sattunut.

— Ei säikähdyistä pahempaa. Kun vain opettelisivat ajamaan sääntöjen mukaan. Ettei tarvitsisi henkensä edestä pelätä.

Sitten minä jatkoin keskusteluani Lauran kanssa.

— Liikenteessä on siis sääntöjä, joita pitäisi noudattaa. Ja homma kulkee, kun niitä noudatetaan, sanoin. — Siinä koko asia?

— Ei sentään. Ei asia ihan niin simppele ole, Laura sanoi. — Liikenteessä on kyllä sääntöjä ja säännönmukaisuuksia.

Itse asiassa jokaisessa päivittäin kohtaamassamme tilanteessa on jonkinlaisia toimintaamme ohjaavia sääntöjä, ja meille on myös useimmiten aivan selvää, kuinka meidän odotetaan yleisesti ottaen käyttäytyvän esimerkiksi oppitunnilla, kaupan kassalla, linja-autossa, lääkärin vastaanotolla, kirjastossa, hautajaisissa, työhaastattelussa tai vaikkapa kesäfestareilla tai bileissä.

Sosiologit tapaavatkin siksi sanoa, että arkemme koostuu instituutioista.

— Instituutioista? Mitä tarkoitat? Eivätkö instituutiot ole joitain laitoksia: hallituksia, kouluja ja vankiloita?

— Arkikielessä instituutioilla tarkoitetaan monesti juuri erilaisia valtiollisia laitoksia ja toimielimiä, Laura sanoi. — Sosiologian käsitys instituutioista on kuitenkin paljon laajempi.

Sosiologisesti instituutioita ovat niin vaikkapa liikenne, kesäfestarit kuin hyvinvointivaltio ja markkinatkin. Eri instituutiot tosin eivät kaikki toimi samalla periaatteella. Niinpä esimerkiksi markkinoiden logiikka ei suoraan istu hyvinvointivaltion ideaan eivätkä liikenteessä päde samat säännöt kuin kesäfestareilla.

— Eli mitä sosiologit siis instituutioilla tarkoittavat?

— Sosiologit tarkoittavat instituutioilla suhteellisen vakiintuneita normien ja roolien kokonaisuuksia – ja juuri näissä erilaisissa arkemme instituutioissa, joihin me rutiininomaisesti otamme osaa, yhteiskunta elää.

Toisin sanoen kun esimerkiksi aamulla ulos lähtiessämme astumme mukaan liikenteeseen, me tavallaan omalta osaltamme puhallamme yhteiskunnan eloon niissä liikenteen rutiineissa, normeissa ja rooleissa, joita itse kukin osana liikenneinstituutiota harjoitamme. Ja aivan sama kaikkien muidenkin instituutioiden kanssa.

Mutta pysytään liikenteessä:

Esimerkiksi liikenne on yksinkertaisesti instituutio, joka saa muotonsa jalankulkijoiden, pyöräilijöiden, autoilijoiden ja muiden kulkijoiden toiminnassa.

— Hetkinen! Siis mitä sinä meinaat? minä keskeytin. — Ensin sanot, että instituutiot ovat vakiintuneita, mutta sitten, että ne saavat kuitenkin muotonsa ihmisten toiminnassa?

— Tosiaan. Ehkä pitää vähän selventää, Laura sanoi. — Instituutioita kuvaa hyvin se, että vaikka ne ovat tulosta ihmisten toiminnasta, ne eivät silti ole riippuvaisia tietyistä persoonallisista yksilöistä.

Instituutioiden olemassaolo ei ole kiinni yksittäisistä ihmisistä ja vielä vähemmän heidän persoonistaan.

— Ovatko ihmiset kadulla kulkiessaan sitten kuin joukko ohjelmoituja robotteja? Kysyin ja katselin peräkanaa napit korvilla kävelevien ohikulkijoiden Kånken-reppuja ja Converse-tossuja. — Noudattavat kaikki samoja sääntöjä ja käyttäytyvätkin persoonattomasti samalla tavalla.

— Ei nyt sentään, Laura sanoi. — Normit ovat yleisesti kaikkia toimijoita koskevia sääntöjä. Mutta on myös sääntöjä, jotka koskettavat vain tiettyjä toimijoita. Nämä säännöt puolestaan liittyvät rooleihin.

Esimerkiksi se, onko maassa vasemman- vai oikeanpuoleinen liikenne, koskettaa jokaista kaupungissa liikkuvaa. Kuitenkaan esimerkiksi autoilijan rooliin ei kuulu ajaa jalkakäytävällä vaan nimenomaan autotiellä. Vastaavasti jalankulkijan ei taas ole tarkoitus käppäillä keskellä autotietä.

Eri rooleissa toimivilta odotetaan erilaisia asioita.

— Mutta kaikki tietystä roolissa toimivat ovat sitten samanlaisia, vai? Minä olen aivan samanlainen kuin sinä ja kaikki muutkin jalankulkijat, niinkö?

— Tietystä mielessä, kyllä. Meillä molemmilla on liikenneinstituutiossa jalankulkijan rooli:

Liikenne ei pysähdy, vaikka minä istahaisin tähän penkille ja jäisin seuraamaan sitä sivusta. Sinä voit aivan hyvin jatkaa matkaasi, ja kuka tahansa toinen kävelijä voisi vaivatta ottaa minun paikkani ja hoitaa minun jalankulkijan roolini.

Instituutioita kuvaa siis se, että yleisesti ottaen ne pysyvät samanlaisina niiden kokoonpanossa tapahtuvista muutoksista huolimatta. Liikenne tässäkään kaupungissa tuskin aamusta kauheasti iltaan, huomiseen, ensi viikkoon tai ensi vuoteenkaan muuttuu, vaikka näillä kaduilla liikkuvat ihmiset alati vaihtuvat.

— Hyvä on, sanoin. — Liikenneinstituutiossa me kumpikin suoritamme ikään kuin samaa tehtävää.

Mutta pitäisi kai korvaajasikin sentään ymmärtää vähän liikennesääntöjen päälle, eikö?

— Se on totta. Jaetut normit, roolit ja toimivat rutiinit ovat yhdessäolollemme välttämättömiä. Niitä tarvitaan, jotta arkemme voi vakiintua ja niin sanotusti institutionalisoitua.

Toisin sanoen vakiintuneet toimintamallit mahdollistavat sen, että meille jää kognitiivisia resursseja ajatella ikään kuin kulloinkin käsillä olevan tilanteen yli eikä esimerkiksi liikenteessä kaikki huomiokykymme kulu vain seuraavan askelen miettimiseen ja siitä muiden kanssa neuvottelemiseen.

Olimme taas liikennevaloissa. Punainen vaihtui vihreäksi. Ylitimme tien ja takanamme autot asettuivat pariinon odottamaan vuoroaan.

— Ihmisten sujuva yhteiselo ylipäättään edellyttää jaettua ymmärrystä siitä, miten kulloisessakin tilanteessa tulee käyttäytyä ja toimia, Laura jatkoi. — Ilman jaettuja rutiineja taas arkemme perustat yksinkertaisesti pettävät. Asiat menevät hankaliksi.

Liikenteen sujuvuudelle taas on näin ollen välttämätöntä esimerkiksi se, että kaikki ymmärtävät, mitä liikennevalojen punainen, keltainen ja vihreä valo tarkoittavat.

Tosin yksistä tai muutamistakin liikennevaloista voi kenties selvittää ongelmitta huomaamatta edes koko valoja – tai vaikkapa suojatietä tai siitä kertovaa liikennemerkkiä. Kuitenkin jos kulkee päivittäin kaupunkiympäristössä eikä ollenkaan ymmärrä, mistä esimerkiksi liikennevaloissa on kyse, on melko todennäköistä, että joutuu ennen pitkää onnettomuuteen tai jonkinlaiseen selkkaukseen.

— Niin, no. Sitä vartenhan ovat juuri liikennesäännöt, liikennemerkit ja ne liikennevalot, että liikenne olisi sujuvaa eikä syntyisi ihan kauheasti kolareita ja muita onnettomuuksia,

sanoin ja minusta tuntui kuin olisin joutunut jatkuvasti muistuttamaan Lauraa näiden asioiden olemassaolosta. — Sinulla ei taida olla ajokorttia? heitin vielä perään.

— Niin, Laura sanoi. — Liikennemerkkit ja liikennevalot kertovat meille, kuinka kussakin liikenteen tilanteessa tulee toimia.

Lisäksi autoilijat voivat käyttää vilkkuvalojaan ja pyöräilijät heilauttaa kättään viestittääkseen muille esimerkiksi, mihin suuntaan ovat menossa. Auton äänitorvella tai polkupyörän pirikellolla taas voidaan pyytää edellä olevia antamaan tietä tai kulkemaan nopeammin – tai ylipäättään menemään eteenpäin.

— Joo-o, näinhän se on, nyökyttelin. — Mutta annatko sinä minulle nyt jotain sosiologista liikennekasvatusta vai mitä?

En ollut vielä ajokoulua käynyt, mutta tunsin kyllä liikennesäännöt.

— Koetan kertoa sinulle, kuinka ylipäättään arjesta selviytyäksemme tarvitsemme jaettujen rutiinien, normien ja roolien ohella myös yhteistä kieltä, Laura sanoi. — Se, että liikennemerkkit, vilkkuvalot ja niin edelleen tulkitaan samalla tavalla, on välttämätöntä liikenteen sujumiselle. Jotta yhteinen arkemme olisi sujuvaa – tai että edes olisi jotakin, jota voimme kutsua yhteiseksi arjeksi – meillä on oltava jokin keino kommunikoida toistemme kanssa.

— Tarvitsemme siis sitä yhteistä kieltä, sanoin.

— Juuri sitä. Liikennemerkkit ja esimerkiksi autoilijoiden ja pyöräilijöiden valo-, käsi- ja äänimerkit ovat liikenteessä käytettyä merkkikieltä.

Abstrakteista asioista – kuten vaikkapa politiikasta tai taiteesta – ihmiset voivat puolestaan keskustella ja sitä kautta jakaa kokemuksiaan, näkemyksiään ja mielipiteitään sekä tavoitella jopa jonkinlaista yhteisymmärrystä.

Sanallisen kielen lisäksi rutinoitunut arkemme on kuitenkin täynnä monia muitakin tapoja viestiä asioita toisillemme, kuten sanattomat eleet, ilmeet, asennot, käsimerkit tai kuvat ja erilaiset symbolit. Muun muassa sanavalinnoilla, äänensävyillä, äänenpainoilla sekä niiden oikealla tulkinnalla on myös keskeinen merkitys sanallisen viestin välittämisessä.

Lisäksi eräs hyvin olennainen seikka minkä tahansa viestin perillemenon ja oikean tulkinnan kannalta on konteksti.

Voisin esimerkiksi haluta päästä tästä taajamasta johonkin toiseen kylään tai kaupunkiin. Minulla ei ikävä kyllä ole juuri rahaa tai mitään kulkuvälinettä käytössäni – eikä edes sitä ajokorttia. Matka on myös niin pitkä, etten viitsi sitä kävellä, ainakaan näillä kengillä.

Katsoin Lauran tummansinisiä canvaskenkiä ja vaikutti siltä, että ne pitivät tuskin lainkaan vettä. Tien laidassa opasteet ilmoittivat etäisyyksistä seuraaviin taajamiin: 33 kilometriä yhteen suuntaan, 58 toisaalle. Minäkään en olisi niillä tossuilla talsinut. Oli sentään jo syyskuu ja luulen, että Lauran kengissä varpaani olisivat viileällä ilmalla vilustuneet.

— Jos siis seisaisin rinka selässäni autotien laidalla ja näyttäisin peukaloani vastaani tuleville autoilijoille, toivoisin heidän ymmärtävän, että yritän liftata enkä vain heiluttele kättäni muuten vain, Laura jatkoi.

Minä sanoin jälleen sen, minkä olin jo moneen otteeseen toistanut.

— Sehän nyt olisi ihan päivänselvää.

Miksikäs muuten sinä siinä autotien laidassa reppu selässä peukuttaisit, ellet tahtoisit saada kyytiä jonnekin?

— Niinpä niin, sanoi Laura. — Kyse on tilanteesta ja sen tarjoamasta tulkintakehyksestä.

Jos kuitenkin täällä satuttaisiin järjestämään esimerkiksi kaupunkirallit ja minä vain ohimennen näyttäisin peukkuani kannustukseksi kilpailun osanottajille, yllättyisin kovasti, jos joku kuskeista pysähtyisi ottamaan minut kyytiinsä. Minä kun vain halusin ilmaista kisaajille kannustukseni.

Se, miten ihmiset arjessaan niin sanotusti kehystävät kohtaamansa tilanteet, vaikuttaa ratkaisevasti siihen, miten he erilaiset tilanteet tulkitsevat ja edelleen siihen, miten he niissä toimivat.

Jos esimerkiksi ryhtyisin nyt tähän tien reunaan liftaamaan ja vastaan tulevat työmatka-autoilijat pitäisivät minua ihan rauhanomaisena ja ystävällisenä liftarina, voi olla, että he pysähtyisivät kohdalleni, kysyisivät, minne olen matkalla ja nappaisivat minut kyytiinsä, jos määränpäni sattuisi yksiin heidän reittinsä kanssa.

Mutta jos ihmiset täällä esimerkiksi pitäisivät minua jonkinlaisena satunnaisena työmatkatsempparina tai jotenkin epäilyttävänä tyyppinä, suuri osa heistä varmaankin vain kaasuttaisi ohitseni.

Edessämme kadun varressa mies istui rollaattorilla muovikassi sylissään. Kaula pitkällä mies tähyili vastaan tulevia autoja. Kohta kermanvaalea mercedes benz pysähtyi tien laitaan ja tummansiniseen pukuun sonnustautunut taksikuski nousi tervehtimään ja auttamaan asiakastaan kyytiin.

— Ja se pointti tässä oli, että... minä sanoin.

— Ihmisten sujuva yhteiselo vaatii toimiakseen yhteisesti jaettuja merkkejä ja merkityksiä, Laura sanoi. — Arjessa selviytymisemme – tai ainakin väärinymmärryksiltä välttyminen – edellyttää, että tulkitsemme kohtaamamme tilanteet samalla tavalla.

Tarvitsemme yhteistä tulkintakehystä sekä jaettuja merkityksiä oli kyse sitten liikenteestä, työhaastattelusta, jonosta kaupan kassalla, keskustelusta hississä, musiikkimieltyyksistä, politiikasta tai mistä hyvänsä.

— Niin, mutta... minä aloitin. — Se kaikkihan menee ihan rutiinilla – ainakin useimmiten. Ei meidän tarvitse miettiä näitä sääntöjä ja tulkintakehyksiä selvittääksemme arjesta.

Laura asteli vieressäni jalkakäytävää mitään sanomatta. Takana taksin ovet paukahtivat kahdesti.

— Eikö tämä sosiologia vain tee elämästä hankalampaa kuin mitä se tosiasia on? minä jatkoin. — Vai puratko sinä jokaisen kohtaamisesi tällaisiin pieniin osasiin: normeihin, rooleihin, merkkeihin ja merkityksiin?

Jos niin teet, et kyllä varmasti saa päivässä paljon aikaiseksi.

Laura katseli lehtien täplittämään asfalttiin ja otti niin aikaa miettiäkseen. Kun taksi ajoi takaa ohitsemme, nosti Laura katseensa ja jatkoi:

— Sosiologia voi tuntua monimutkaistavan tavallista elämää, koska yhteiskunta elää siitä, että ihmiset ottavat arkensa annettuna, hän aloitti. — Tästä johtuen jokapäiväisessä elämässämme emme lisäksi tietenkään voi pysähtyä problematisoimaan jokaista vastaamme tulevaa tilannetta.

On selvää, että sellaisesta elämästä ei tulisi yhtään mitään. Arkeen ei kuulu, että asioita kyseenalaistetaan. Lisäksi ihmiset helposti ärsyyntyvät, jos joku menee niin tekemään.

Laura katseli poikkikadulle kääntyvän mersun perään.

— Sitä paitsi... hän jatkoi. — Niin kuin sinä olet moneen otteeseen muistuttanut, arjessamme porhaltaessamme itse asiassa todella harvoin tulee vastaamme tilannetta, jossa emme tietäisi, mitä tehdä, kuinka käyttäytyä tai mitä sanoa.

Arki sujuu rutiinilla.

Hetken aikaa Laura käveli vierelläni hölmö hymy kasvoillaan.

— Mutta... minä jatkoin. — Mikä hyöty tästä arjen osiin pilkkomisesta sitten lopulta on? Kun arkemme on jo etukäteen rutiineiksi käsikirjoitettua ja yhteiskunta elää siitä, ettemme pistä kapuloita rattaisiin, niin...

Mitä tästä normien, roolien, merkkien ja merkitysten ja muiden pähkäilystä pitäisi kostua?

— Niin, Laura vakavoitui ja pysähtyi suojatielle odottamaan, että editsemme valuva autoletka katkeaisi. — Kysymys on varmaan osaltaan siitä, mitä koko sosiologiasta pitäisi kostua.

— No? minä kysyin moottoreiden vaimettua. — Mitä siitä pitäisi kostua?

Laura lähti tien yli.

— Eritellessään erilaisia arkisia ilmiöitä ja jokapäiväisiksi rutiineiksi muodostuneita institutionalisoituneita käytäntöjämme sosiologia voi ainakin osoittaa sen, kuinka monesti itsestäänselvyyksinä pitämämme arkipäiväiset asiat ovat itse asiassa kaukana luonnollisista ja pysyvistä asiantiloista.

Sosiologia voi tehdä näkyväksi, miten pikemmin kuin luonnollisia tai ikuisia asiantiloja arkemme ilmiöt ja koko yhteiskunta ovat prosesseja, jotka saavat muotonsa toimiemme myötä.

— Prosesseja, sanoin.

Laura jatkoi:

— Näihin prosesseihin taas sisältyy myös muutoksen mahdollisuus.

— Muutoksen mahdollisuus? minä toistin.

— Niin, Laura sanoi. — Kun erilaisten yhteiskunnallisten prosessien toimintalogiikka tulee näkyväksi, paljastuu myös asioiden sopimuksenvarainen ja siten neuvoteltavissa oleva luonne.

Ja tästä taas on se hyöty, että tällöin näihin prosesseihin ja erilaisiin käytäntöihin voidaan puuttua. Niitä voidaan niin yksilö-, ryhmä- kuin yhteiskuntatasolla reflektoida ja ehkä, niin halutessa, niitä voidaan jopa muuttaa.

Kun arkemme itsestänselvyydet sosiologisesti pilkotaan osiin, voimme vähintäänkin lisätä ymmärrystämme siitä, miten yhteiskunta toimii sekä miksi se toimii niin kuin toimii.

— Kuulostaa lupaavalta, sanoin.

— Kieltämättä, sanoi Laura ja vilkaisi huaweitaan.

Minä tähysin katseellani kadunkulman kioskilta suojatien yli koululle kulkevia ihmisiä ja minulla oli jotenkin raskas olo. Sosiologiassa tuntui olevan aika lailla sulateltavaa.

Ei ollut pyörällä sotkiessa tullut tällaista mietittyä: liikennettä esimerkkinä siitä, miten ihmiset ottavat yhteiskunnan luonnollistuneena todellisuutena, joka kuitenkin viime kädessä elää niissä rutiineissa, normeissa ja rooleissa, joita osana arkemme instituutioita itse kukin päivittäin uusinnamme.

En tavallisesti koulumatkoillani miettinyt sitä, miten yhteiskunta päivittäin saa muotonsa erilaisissa ihan arkisissa prosesseissa.

Yleensä vain kuuntelin musiikkia kännykästäni ja yritin ehtiä ajoissa tunnille.

3. keskustelu: SUBJEKTI JA VALTA

Laura kävi kioskista askin pastilleja. Kaiketi hän tarvitsi niitä kurkkuunsa, koska vaikutti olevan kova puhumaan. Hetken itsekseen kioskin edustalla seisoessani minä kuulin katkelmia ohikulkijoiden aamukeskusteluista.

Kioskista esimerkiksi tuli kaksi tyttöä, jotka opiskelivat kanssani samassa koulussa. Kouluni näkyi jo kadun päässä. Toinen selitti kaverilleen, miten hänen pikkuveljensä ei suostunut syömään melkein ollenkaan kasviksia. Eikä hedelmiä. Miki on ihan supernirso. Niin tyttö kertoi kaverilleen. Vanhemmat ja esikoulun opettajatkin alkoivat olla jo huolissaan, kun kuusivuotias tosiaan söi kovin yksipuolisesti. Leipää, juustoa, perunaa, riisiä, pastaa, lihaa, kalaa. Vihreää ei mennyt mitään. Kirsikkatomaatteja sentään silloin tällöin, suullinen porkkanaraastetta.

Lisäksi kadulla puhuttivat päivän lööpit. Kioskin ständissä loisti suuri hymyilevä kuva julkkiksesta, joka oli laihduttanut 40 kiloa.

— En vaihtaisi tätä oloa mihinkään, hän hehkutti elämänmuutostaan.

— Pudotti painoa ja löysi elämänsä rakkauden, otsikossa vielä selvitettiin tapahtunutta.

Alla oli pienempi otsikko samaa teemaa:

— Uudet ravitsemussuositukset julki: katso tästä, syötkö oikein.

Vieressä oli kuva runsaasta salaattilautasesta, maitolasista ja ohuelti voidellusta ruisleivästä.

Kadulla ohitseni kävelevät ihmiset pysähtelivät eteeni lööppiständille ja päivittelivät julkkiksen painonpudotusta:

— On se ollut iso. Montakohan lisävuotta se tuolla urakalla sai?

— Niin ja mieti, kuinka monta euroa valtio siinä säästi.

— Aivan. Riittää enemmän varoja työttömien hyysäämiseen.

Kun Laura palasi kioskista, hänkin vilkaisi lööppejä. Lauran jälkeen asteli kioskista iso mies kainalossaan iltapäivälehti, josta lööpit olivat.

Sitten minä ja Laura ryhdyimme taas keskustelemaan.

— Tuoko on koulusi? Laura kysyi.

— Sehän se, minä sanoin.

Harmaa koulurakennus tuijotti kolkkona kadun päässä ja yhtä harmaa varis huusi sen katolla.

— Aika jykevä, Laura sanoi ja varis kommentoi:

— Kraaak!

Lintu lensi tiehensä kohti vastapäisten talojen takana metsän laidassa siintävää keltaista nosturin nokkaa.

— Entä mitä valta sinun nähdäksesi on? Laura jatkoi ja seurasi katseellaan loittonevaa varista.

— Mistäs tuo nyt tuli? minä nostin kulmakarvojani.

— Tuli vain mieleeni, Laura sanoi.

— Jaa-a, no, minä takeltelin yli ihmetyksestäni. — Poliitikoilla sitä valtaa ainakin on. Ja rahamiehillä, totesin.

— Niin, Laura virkkoi ja keinutti jalkaansa. — Olet ihan oikeassa. Poliitikot ovat varmasti kaikista keskeisimpiä yhteiskunnallisia vallankäyttäjiä. Esimerkiksi Suomessa vaalein valittavat kansanedustajat käyttävät ylintä valtaa koko yhteiskunnassa.

Kansanedustajilla on merkittävä valta-asema, sillä juuri heillä on mahdollisuus vaikuttaa päätöksillään yhteiskunnan rakenteisiin. Lisäksi valtakunnan johtavat poliitikot saavat runsaasti medianäkyvyyttä. Lehtien palstatila ja toistuvat esiintymiset julkisuudessa taas antavat heille etuoikeutetun aseman muotoilla lausunnoissaan yhteiskunnassa yleisesti hyväksyttäviä puhetapoja. Yhteiskunnan rakenteiden ohella poliitikoilla on siis merkittävä vaikutusvalta myös yhteiskunnalliseen ilmapiiriin tai mielialaan ja sitä kautta ihmisten ajatteluun.

— Entä rahamiehet? kysyin.

— Rahamiehet taas... No, Laura sanoi. — Monesti puhutaan niin sanotusta rahan vallasta.

Minä hieroin sormenpäitäni niin, että ne kahisivat.

— Money talks, sanoin.

— Niin, Laura sanoi. — Ja kun raha ratkaisee, homma on selvä: rikkailla on valta.

Monessa asiassa raha tai toisin sanoen taloudellinen pääoma antaa toimijalle tiettyssä mielessä vapaat kädet. Esimerkiksi asuinpaikan valinnassa. Kun on rahaa, voi lisäksi halutessaan ympäröidä linnansa muurein ja vaikka rakennuttaa perheelleen yksityisen pommisuojan. Taloudellisen pääoman turvin toimija voi paeta sitä, minkä varattomat joutuvat arjessaan kohtaamaan.

Sosiologian näkökulmasta käytännössä taloudellinen pääoma toimii siis yhteiskunnallisena

valtaresurssina. Taloudellinen pääoma mahdollistaa toimijalle muun muassa oman asemansa turvaamisen ja toisaalta myös kohentamisen.

Ajattele taloudellista pääomaa tässä mielessä vaikkapa koulutuksen näkökulmasta.

— Valtaa? Koulutuksen näkökulmasta?

— Niin.

— Kuten sosiologit asian ilmaisivat, taloudellisen pääoman voi institutionalisoida eli muuttaa yhteiskunnalliseksi asemaksi vaikkapa hankkimalla korkeakoulututkinnon kansainvälisesti arvostetusta huippuyliopistosta.

Maksullisella korkeakoulututkinnolla voi varakkaan perheen lapsi lisäksi hankkia itselleen paitsi kansainvälisesti arvostetun akateemisen tutkinnon myös myöhemmässä elämässä arvokkaita sosiaalisia suhteita ja verkostoja, jotka saattavat hyödyttää yksilöä muun muassa työmarkkinoilla. Koulutuksen tuottama kulttuurinen pääoma ja sosiaaliset suhteet saattavat voimakkaasti edesauttaa jopa yksilön pääsyä aina yhteiskunnan johtaviin asemiin asti.

Esimerkiksi korkeakoulutuksen tuottama kulttuurinen pääoma voi toisaalta vaikuttaa yksilön elämässä myös esimerkiksi niin, että yksilön mahdollisuudet vaikuttaa arkeen koskeviin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ovat kouluttamatonta suuremmat. Koulutuksen antama ymmärrys yhteiskunnallisista kysymyksistä voi näkyä esimerkiksi yksilön osallisuudessa poliittiseen päätöksentekoon. Lisäksi jos ihmiseltä puuttuu olennaista tietoa vaikkapa käsillä olevista poliittisista päätöksistä ja niiden vaikutuksista, on hän myös altis manipuloinnille ja harhaan johtamiselle, jopa suoranaistelle sumutukselle. Alttius poliittiselle manipuloinnille voi tuottaa merkittävän valtasuhteen kouluja käyneen ja kouluttamattoman välille.

— Vai niin, minä sanoin.

Laura jatkoi.

— Jos taas vähän lavennetaan näkökulmaa taloudellisesta pääomasta, antaa se toimijalle vaikutusvaltaa yhteiskunnan asioihin myös esimerkiksi siinä mielessä, että ohjaillemalla koko yhteiskunnan rahavirtoja kykenee makrotasolla vaikuttamaan yhteiskunnan eri alueiden kehitykseen.

Vaikkapa Suomen hallitus voi muun muassa päättää, panostetaanko vuotuisessa budjetissa talouden kärkihankkeena esimerkiksi miesvaltaiseen raskaaseen teollisuuteen ja teollisten alojen vientiyrityksiin vai kohdennetaanko valtion varoja julkisiin hoiva- ja sosiaalialoihin, jotka lisäksi ovat naisvaltaisia.

Globaaleilla investointipäätöksillään kansainväliset suurisijoittajat ja monikansalliset pörssiyritykset puolestaan kykenevät vaikuttamaan esimerkiksi valtioiden työllisyysasteisiin ja sitä kautta itse asiassa melko laaja-alaisesti koko näihin kansantalouksiin, esimerkiksi verotusratkaisuihin. Paikkakuntatasolla taas kansainväliset sijoitukset vaikuttavat

investoitikaupunkien ja -kuntien elinvoimaan ja sosiaaliseen kehitykseen, esimerkiksi muuttoliikkeisiin paikkakunnalle ja sieltä pois.

— Okei, sanoin, ettei keskustelu menisi monologiksi.

Samalla istahdin kioskin penkille.

— Tätäkö sinä siis hait, kun kysyit minulta, mitä valta on? jatkoin.

— Niin... Laura siirsi painoa jalalta toiselle ja kaivoi taskuaan, kunnes sai käteensä pastilliaskin.

Laura repi askin muovikäreen kioskin siniseen roska-astiaan. Sitten hän istuutui viereeni ja otti kasvoilleen kysyvän ilmeen.

— Eikö sinun pitäisi oikeastaan mennä kouluun? hän kysyi.

Minä otin ensin yhden pastillin ja katselin kadun päässä opinahjoani kohti rientäviä opiskelijoita. Kavereitakin näkyi.

— Ei vielä, vastasin sitten. — Minulla alkaa vasta myöhemmin.

— Aha. No, silloinhan me voidaan puhua vähän enemmänkin vallasta, Laura ehdotti. — Vai mitä sinä olit ajatellut?

— Saattaisin mennä jo kouluun tekemään vähän hommia, mutta se voi odottaakin, sanoin.

— Mitä sinä vielä vallasta kertoisit?

Laura nojasi selkänsä kioskin penkkiä vasten ja katseli totisena ohikulkijoita ja muuta liikennettä.

— Sosiologisesti valtaan voi ottaa monta näkökulmaa. Valta on hyvin laaja-alainen yhteiskunnallinen ilmiö, emmekä me millään ehdi puhumaan siitä kaikkea.

Me olemme kuitenkin jo puhuneet esimerkiksi yhteiskunnallisista valta-asemista, joita muun muassa poliitikot asuttavat ja joissa toimivilla on yhteiskunnallisesti paljon vaikutusvaltaa. Lisäksi puhuimme yhteiskunnallisista pääomista, jotka potentiaalisesti toimivat myös valtaresursseina.

Jatkoa ajatellen mielessäni on vielä kolme asiaa:

Ensiksi haluan puhua ronklaamisesta, toiseksi ravitsemussuosituksista ja terveystarkastuksista. Ja kolmanneksi työttömien moralisoinnista.

Mieleni teki toistaa kaikki kolme, mutta sanoin kuitenkin vain hiljaa ja hiukan häkeltyneesti ”aha”.

Katsoin ranteestani ajan. Kello oli neljä yli tasan. Koulun piha tyhjä.

Laura kääntyi minuun ja kysyi:

— Oletko varma, ettei sinun tarvitse vielä mennä? Tässä saattaa helposti vierähtää tovi tai pari.

— Ei tarvitse, sanoin. — Jatka vain.

Laura aloitti ensimmäisen esimerkinsä. Keskustelumme taustalla kioskin ohitse ajavat henkilöautot kehräsivät kuin kissat.

— Sosiologian kannalta voisimme ensimmäisen esimerkin kautta puhua erilaisista valtasuhteista, Laura sanoi. — Sosiologian näkökulmasta valta on nimittäin ylimalkaan kykyä.

Valta on toimijan kykyä saada asioita aikaan ja oma tahtonsa läpi muiden vastustuksesta huolimatta. Käytännössä kun toimija x saa y:n tekemään jotakin sellaista, mitä tämä ei muuten tekisi, voidaan sanoa, että x on onnistunut käyttämään valtaa suhteessa y:hyn.

Laura nosti vasemman jalkansa oikealle polvelleen.

— Mutta valtasuhteita on luonteeltaan monenlaisia eli asioita voi saada aikaan monenlaisissa suhteissa. Valtasuhde on niin vaikkapa käskyttäminen kuin erilainen kannustaminen, ohjailu ja suostuttelu. Vaikkapa ronkelin lapsen voi saada syömään kasviksensa monella tapaa.

Kuulitko muuten, mistä ne kaksi opiskelijatyttöä juttelivat äsken, kun tulivat ulos kioskista?

— Joo-o. Kuulin kyllä, sanoin.

— Hyvä, sitten olet jo kutakuinkin kartalla. Tunnet tilanteen. Mietitään sitä hetki.

Kuinka saada ronkeli lapsi syömään salaattia ja kasviksia ja hedelmiä? Mitä sanot?

— Niin no, minä aloitin. — Eiköhän jokaisella kasvattajalla ole työkalupakissaan ne kolme perusvälinettä: uhkailu, lahjonta ja kiristys?

— Niin kai, Laura hymähti ja rupesi imitoimaan lastaan maanittelevaa vanhempaa.

— ”Jos et sinä tänään syö lautaseltasi kaikkia kasviksia, saat olla loppuviikon ilman puhelinta. Mieti sitä”, hän heristi minulle etusormeaan.

— Näin vanhempi saattaisi siis esimerkiksi uhata lastaan ja yrittää siten saada tämän syömään kasviksensa.

Toisaalta jos uhkailu ei toimi, saattaisi vanhempi toki lisäksi yrittää lahjontaa:

”Ei vaineskaan” – Laura heilautti kättään – ”Et sinä puhelimestasi eroon joudu. Syö vain ensin kasviksesi, niin sitten mennään kahvilaan jälkkärille ja otetaan isot palat suklaakakkua.”

Ja jos tämäkään ei toimi, lapsensa käyttövarojen päällä istuva vanhempi voi myös

esimerkiksi koettaa kiristystä:

”Sinne yökyllään pääsy on muuten siitä kiinni, että sinä syöt nyt tämän kaiken salaatin. Herkkuurahatkin jää saamatta, jos ei ala rehut huveta lautaselta.”

— Jep jep, sanoin, kun Laura lopetti esityksensä. — Mutta mikä on tämän anti sosiologialle?

— Jotta vanhempi saisi vastahakoisen lapsensa syömään kasviksia, vanhemman on käytettävä valtaa lapseensa, Laura selitti. — Sosiologisesti ilmaistuna uhkailu, lahjonta ja kiristys ovat siis esimerkkejä valtasuhteista, joihin vanhempi voisi lapsensa suhteen asettua.

Toisaalta totta kai lastaan voi yrittää myös ovelasti huijata ja kasvikset voi esimerkiksi kätkeä lettutaikinaan, josta ne sitten tulevat syödyiksi. Uhkailun, lahjonnan ja kiristyksen lisäksi on tietysti monia muitakin tapoja, joilla lapsen voi saada syömään kasviksensa ja hedelmänsä.

Valtasuhteen luonteesta riippumaata yksi asia kuitenkin säilyy samana: hallintahaluisen on aina asetettava valtasuhteeseen subjektinsa kanssa.

— Hallintahaluisen? minä toistin. — Tarkoitatko siis jotain vanhempien vallanjanoa?

— Vallanjanoa? toisti Laura. — En oikeastaan. Tietenkin toimijalla on oltava halu hallita, jos hän tahtoo saada muut tekemään jotakin, mitä nämä muuten eivät tekisi. Vanhemman on esimerkiksi käytettävä valtaa nirsoon lapseensa, jos mieli, että tämä syö karttamansa kasvikset.

Pointti kuitenkin on se, että yhteiskunnallisesti on aina helpompaa haluta ja pyrkiä hallitsemaan ihmisten toimintaa kuin täysin onnistua siinä.

Yhteiskunnalliset hallintapyrkimykset eivät suinkaan välttämättä ole menestyksekkäitä ja pääse tavoitteisiinsa. Tämä on fakta, joka jokaisen vallankäyttäjän ja hallintahaluisen on nöyrästi hyväksyttävä: kun on kyse ihmisten käyttäytymisestä, vastahanka ja lisäksi arvaamattomuus on yleistä.

— No, niinpä kai. Ainahan sitä sattuu ja tapahtuu, minä sanoin. — Mieti vaikka sitäkin, kun kasvikset lautasella lapsi vain kiukuttelee ja inttää, että en syö, en syö ja heittää lopulta ruoat lattialle.

— Niinpä, sanoi Laura. — Ja tuo on myös valtateoreettisesti todella olennaista.

— Ai mikä? minä kysyin.

— Siellä, missä on valtaa, on myös vastarintaa, Laura tokaisi. — Niin sosiologit sanovat. Olennaista on siis se, että yhteiskunnallisesti kamppailut ja vallankäyttö kulkevat käsi kädessä.

— Aha.

— Ei ole vallankäyttöä ilman kamppailua ja vastarintaa. Siksi on perusteltua puhua hallintahalusta. Hallintapyrkimykset voivat kohdata monenlaisia ongelmia, Laura vielä tähdensi.

— Aijaa. Mutta millä perusteella? Miten niin valta ja vastarinta kulkevat käsi kädessä?

— Kyse on siitä, mitä valta on, Laura sanoi. — Yhteiskunnallisesti vallankäyttö ei ole ensinnäkään sellaista simppeliä nollasummapeliä, jossa yhdellä on valtaa ja toisella ei. Ja sen vuoksi yhteiskunnassa ei myöskään ole täysin vallattomia ja totaalisesti alistettuja toimijoita.

— Hmm... Nyt en taida ymmärtää.

— Ajattele subjektin käsitettä, Laura sanoi.

— Niin. Mitäs se oikeastaan tarkoittaakaan? Subjekti.

— Käytännössä esimerkiksi lapsi on vanhempansa subjekti, työntekijä taas työnantajansa ja kansalainen valtionsa, Laura luetteli.

— Subjekti kuvaa siis toimijan alisteisuutta? minä tulkitsin.

— Kyllä. Mutta sosiologit tarkoittavat subjektilla aina samanaikaisesti kahta asiaa: sekä yksilön vallanalaisuutta että toimijuutta.

— Aha, sanoin. — Subjekti on siis – katselin aamuisia ihmisiä, jotka kulkivat kioskin ohitse, ja hain sopivia sanoja – alistettu mutta ei täydellisesti.

— Nimenomaan, Laura innostui. — Subjekti on vallanalainen toimija, mutta silti toimija. Siksi valta ei koskaan pakota subjektia alistumaan. Subjektilla on aina toimijuutta. Valta ei ole totaalista.

Kun on kyse vallasta, yksilöllä on toisin sanoen aina kaksi vaihtoehtoa: yksilö joko asettuu tai sitten ei asetu itseensä kohdistuvan vallankäytön subjektiksi.

Valta alistaa, mutta se jättää myös mahdollisuuden vastarintaan. Vallalle voi aina pistää kampoihin. Tosin toisinaan siitä saattaa koitua yksilölle enemmän hankaluuksia kuin hyötyä.

— Okei. Mutta entä ihan käytännössä? minä vaadin selvennystä. — Mitä tämä käytännössä tarkoittaa?

Laura palasi esimerkkiinsä.

— Mieti sitä, miten vanhempi yrittää saada lapsensa syömään salaattia ja kasviksia.

Esimerkiksi jatkuvasta uhkailusta, lahjonnasta ja kiristyksestä huolimatta nirso lapsi ei välttämättä suostu syömään kasviksia sen enempää kuin ennenkään. Ronkeli ei siis sosiologisesti ilmaistuna välttämättä asetu vanhempansa ja hänen valtapyrkimystensä

subjektiksi. Sen sijaan lapsi harjoittaa vastarintaa.

Ilmauksia aktiivisesta vastarinnasta voisi olla vaikkapa juuri se, miten lapsi ilmoittaa: ”en syö.” Vastarintaa on myös se, että syömisen sijaan lapsi viskaa ruokansa lattialle.

— Ahaa. Luulen, että ymmärrän, mitä tarkoitat: vallanalaisillakin on valtaa?

— Aivan. Vanhemman ja lapsen välisessä suhteessa esimerkiksi uhkailemalla, lahjomalla ja kiristämällä kasviksia syömään patistettava muksu ei ole ollenkaan vallaton.

Jo pelkällä passiivisella vastarinnalla – koskematta ollenkaan ruokaansa ja istumalla pöydässä hiljaa ja liikkumatta – lapsi voi omalta osaltaan käyttää valtaa vanhempaansa saamalla tämän ehkä jopa perääntymään pyrkimyksistään ja luovuttamaan. Ja ehkä lapsi sitten saakin lopulta vain sitä suklaakakkua.

— No, ehkei sentään, minä sanoin.

Laura pisti suuhunsa uuden pastillin.

— Vielä yksi asia tästä vanhemman ja lapsen välisestä valtasuhteesta, hän sanoi. — Sitten siirrytään isompiin kuvioihin.

— Aha. Mitä vielä tästä lasten kasvatuksesta?

— Kun valtaa ajatellaan sosiologisesti valtasuhteena, on tärkeää huomata se, että valta ei ole jotakin, jota toimija voisi omistaa tai pitää hallussaan. Valta ei ole jotakin esineenkaltaista, Laura sanoi. — Mieti esimerkiksi vanhempaa, joka suorasanaisesti kääntää tai vaihtoehtoisesti eri tavoin suostuttelee lastaan syömään enemmän kasviksia.

Onko valta vanhemman ominaisuus? Omistaako vanhempi valtaa tai pitääkö hän sitä hallussaan kuin esinettä?

— Eikö valtaa yleensä juuri niin ajatella, että jollakulla *on* valtaa, minä sanoin.

— Ehkä. Mutta se on oikeastaan vähän virheellistä ajattelua, Laura sanoi. — Ei valta ole jotakin, jota pidetään hallussa.

Vallassa on kyse toimijan asemasta ja pyrkimyksistä suhteessa tilanteen muihin toimijoihin. Sosiologisesti valta on suhdekäsite. Menestyksenkäs valtasuhde tilanteen muihin toimijoihin puolestaan tekee toimijalle mahdolliseksi saada asioita aikaan arkensa sosiaalisissa suhteissa.

— Okei, sanoin.

— Myös esimerkiksi sellainen käsite kuin auktoriteetti itse asiassa kuvaa nimenomaan toimijan suhdetta subjekteihinsa, Laura jatkoi. — Oli auktoriteetin lähde sitten laki, perinne, asiantuntemus tai karisma, joka tapauksessa kyse on toimijan uskottavuudesta sosiaalisissa suhteissaan. Auktoriteetti tarkoittaa, että toimijaa uskotaan ja totellaan. Auktoriteetti

tarkoittaa, että toimijan sana painaa.

Nykyisin yksilöllistymisen seurauksena perinteisesti ilman muuta kunnioitettujen toimijoiden auktoriteetti ei lisäksi tule enää itsestään. Käytännössä esimerkiksi vanhempaa, poliisia, opettajaa tai eri alojen asiantuntijoita haastetaan entistä enemmän, eikä näiden toimijoiden auktoriteetti siten ole selviö. Sen sijaan toimijoiden tulee ansaita auktoriteettinsa, mikä taas vaatii niiltä vuorovaikutustaitoja ja kykyä kommunikoida tehokkaasti tarkoituksenmukaisella tavalla.

Tietyissä mielessä voisi sanoa, että uskottavuutensa eteen toimijoilta edellytetään karismaa eli kykyä vedota ja vaikuttaa.

Lisäksi karisman korostuminen vallankäytön perustana tekee vallasta aina vain epävarmempaa.

— Mitä tarkoitat?

— Kun sosiologit puhuvat auktoriteeteista, he monesti kuvaavat, miten esimerkiksi kuningas on kuningas vain niin kauan kuin häntä sellaisena pidetään. Toisin sanoen toimijan valta sosiaalisissa suhteissaan syntyy siitä, että muut asettuvat tämän subjekteiksi.

Jos taas vaikkapa kuninkaan alamaiset yhtenä aamuna heräävät ja päättävät saaneensa tarpeeksi nykyisestä hallitsijastaan, asetelma muuttuu. Kuninkaan auktoriteetti väljähtää ja ellei kuningas kykene väkivalloin säilyttämään asemaansa, syntyvässä valtatyhjiössä tilalle astuu uusi hallitsija.

Valta-asematkin ovat aina sosiaalisesti tuotettuja.

— Okei.

— Mutta yleisesti ottaen esimerkiksi lakiin perustuva auktoriteetti on kyllä todella pysyvä ja vakaa. Karisma sitä vastoin on jotakin, jota toimijan on jatkuvasti todistettava ja pidettävä yllä. Kun karismaattista toimijaa kohtaa päivä, jolloin väkijoukko ei enää tästä innostu, karisma on hiipunut ja toimijalle käy vaikeaksi saada tukea pyrkimyksilleen.

Laura niiskautti nenäänsä ja puraisi pastillinsa.

— Ei kuitenkaan tästä nyt tämän enempää, hän jatkoi.

— Mitäs nyt sitten? minä kysyin.

— Mennään niihin isompiin kuvioihin, Laura sanoi. — Kuvittele tämä keskustelu:

Vanhempi sanoo ronkelille lapselleen: ”Syö salaattisi.”

Lapsi kysyy: ”Miksi?”

Ja vanhempi vastaa: ”Koska se on terveellistä.”

Siihen lapsi taas sanoo: ”Hyvä on. Syön yhden haarukallisen.”

Ja vanhempi toteaa: ”Ei se riitä. Meidän pitäisi molempien syödä puoli kiloa kasviksia joka päivä.”

— Niin niin, minä keskeytin. — Näin vanhempi käyttää valtaa lapseensa. Tämähän on sama kuvio kuin äskenkin. Valtasuhde vanhemman ja lapsen välillä.

— Nii-in, Laura vastasi merkitsevästi. — Tällaisen keskustelun ilmentämissä perheen mikrosuhteissa on toki kysymys vanhemman suhteesta lapseensa.

Makrotasolla on kuitenkin esimerkiksi tällaisessa keskustelussa kyse myös biopolitiikasta. Moderni väestönhallinta löytää tiensä ihmisten koteihin ja keksii tavat toimia esimerkiksi juuri perhesuhteiden välityksellä.

— Biopolitiikasta? toistin. — Mitä se on?

— Biopolitiikka on juuri sitä, miten meitä modernissa yhteiskunnassa kansalaisina hallitaan. Sosiologien mukaan ainakin läntisissä yhteiskunnissa eletäänkin biopolitiikan aikakautta.

— Aha. Voitko ehkä vähän avata? Miten perheen sisäiset suhteet ja ronkeli lapsi liittyvät johonkin biopolitiikkaan? Ja mikäs ministeri sellaisesta biopolitiikasta sitten hallituksessa vastaa? En ole tällaisesta ennen kuullut.

— Biopolitiikka on huolta kansakunnan elinvoimasta, hyvinvoinnista ja onnellisuudesta ja sellaisena biopolitiikan pyrkimysten voi ajatella leikkaavan läpi koko politiikan kenttää. Biopolitiikka ei ole jonkin yksittäisen politiikan sektorin asia eikä päivänpolitiikkaa sillä nimellä harjoiteta, Laura selitti.

— Biopolitiikka on ennen kaikkea sosiologinen käsite, joka sijoittuu osaksi niin sanottua hallinnan analytiikkaa ja joka viittaa siihen, miten modernissa yhteiskunnassa kansalaisia koulitaan edistämään valtion hallintapyrkimyksiä. Biopolitiikassa on kyse modernista väestön hallintatavasta, joka määrätietoisesti muovaa kansalaisista subjektejaan.

Toisaalta biopolitiikkaan liittyen sosiologit puhuvat myös hallintamentaliteetista, hallinnan rationaliteettien ja teknologioiden kokonaisuudesta.

— Aha, no... minä sanoin. — Miten väestöä siis nykyisin hallitaan? Ihan käytännössä. Mitä on tämä kouliminen, josta puhut? Ja minkälainen se biopolitiinen hallintamentaliteetti on?

— Yksi esimerkki biovallan teknologiasta ovat vaikkapa kansalliset ravitsemussuositukset.

— Ravitsemussuosituksetko?

— Niin, Laura sanoi.

Minä vilkaisin lööppiständiä.

— Entä biovalta? Mitä se on? jatkoin sitten kysymistäni.

— Hmm... Tässä kohdin on varmaan syytä selventää käsitteitä, Laura totesi. — Niitä tulee nyt aika paljon.

Ensinnäkin sekä biopolitiikan että biovallan kohdalla etuliite bio viittaa elämään. Biopolitiikka taas on huolta kansakunnan elinvoimasta, hyvinvoinnista ja onnellisuudesta, joiden nimissä modernia kansalaisten hallintaa harjoitetaan. Biovalta sitä vastoin on niin sanotusti tuottavaa valtaa, joka toimii muovaamalla kansalaisten elämäntapojen. Toisin sanoen biovalta luo ”hyvän elämän” norveja.

— Aha. Siis minkälaisia norveja? ”Syö puoli kiloa kasviksia päivässä.” Sellaisia vai?

— Esimerkiksi.

Ravitsemussuositukset ovat esimerkki biovallan teknologiasta, jolla muovataan kansalaisten terveyskäyttäytymistä. Vaikkapa lautasmalli taas on esimerkki myös niin sanotusta minäteknologiasta, jonka avulla yksilö säätelee omaa käytöstään ja siis muovaa ja työstää omaa itseään. Osana valtion terveystieteiden politiikkaa saatetaan kansalaisten käyttäytymiseen toisaalta vaikuttaa myös esimerkiksi elintarvikkeille ja nautintoaineille säädettävien haittaverojen. Myös ne omalta osaltaan ohjailevat kansalaisten käyttäytymistä ja pyrkivät sovittamaan sen ”hyvän elämän” normeihin.

Mutta puhutaan me nyt ravitsemussuosituksista.

— Joo. Ei anneta jutun levitä käsiin. Mitä niistä ravitsemussuosituksista?

— Yleisesti ottaen modernin hallinnan keskeinen ongelma on se, että nykyisin politiikka ja demokratia korostavat yksilön vapautta, mutta samaan aikaan valtiolla on kuitenkin intressejä, joiden toteuttaminen edellyttää kansalaisten ohjailua. Toisin sanoen valtiolla on intressejä, joiden toteutuminen edellyttää, että kansalaiset käyttäytyvät toivotulla tavalla.

Mutta kun moderni yksilöllistynyt ihminen karsastaa auktoriteetteja, kuinka puuttua yksilön vapaaseen tahtoon?

— Hmm... Siinäpä pulma, mietin.

— Vastaus on kansalaisten suostuttelu ”hyvän elämän” normeilla, Laura jatkoi itse.

— ”Hyvän elämän” normit ilmenevät esimerkiksi juuri ravitsemussuosituksissa.

Modernissa demokratiassa tieteellä ja eri alojen asiantuntijoilla ylipäätään onkin suuri valta. Muun muassa ravitsemussuosituksien laatijoilla on merkittävä määrittelyvalta siihen, mikä terveyden suhteen mielletään yleisesti ”hyväksi elämäksi”.

— Mitä meinaat? minä kysyin.

— Jos mietitään, mikä on terveellistä, esimerkiksi päivittäinen sokerilla ja rasvalla mässäily ei ole ravitsemussuosituksen mukaista ”hyvää elämää”.

Silloin taas jos ihminen suosituksista huolimatta päivästä toiseen syö esimerkiksi pelkkää

roskaruokaa, saattaa äkkiä alkaa omatunto kolkuttaa, koska altistamalla näin itsensä erilaisille terveysriskeille yksilö tiettyssä mielessä kohtelee itseään kaltoin. Alemmuutta saattaa synnyttää ajatus siitä, miten jo oman itsensä vuoksi pitäisi yksilön pystyä noudattamaan ohjeita eli pitämään mielihalunsa ja himonsa kurissa. Modernilta subjektilta odotetaan itsehillintää.

Toisin sanoen "hyvän elämän" normien, vaikkapa ravitsemussuositusten, laatijat saavat ihmiset kurinalaisesti tarkkailemaan itse itseään, esimerkiksi omia syömisään tai liikkumistaan. Ja se on aika paljon se. Se on ihmisten ohjailua pakottamatta. Se on kurinpittoa rajoittamatta ihmisten vapaata tahtoa.

— Okei. Mutta mitä tarkoittit sillä, että "jo oman itsensä vuoksi pitäisi yksilön pystyä noudattamaan ohjeita"? Minkä muun vuoksi?

— Me puhumme nyt biopolitiikasta, Laura sanoi. — Biopolitiikkaa taas ohjaa moderni hallintamentaliteetti, jonka mukaisesti erilaisin niin kutsutuin hallinnan teknologioin, vaikkapa ravitsemussuosituksin, kansalaisista koulitaan päällisin puolin esimerkiksi vain terveystalouden subjekteja mutta viime kädessä kuitenkin talouden palvelijoita.

Valtio odottaa kansalaisiltaan maksimaalista taloudellista tuottavuutta; se on järki esimerkiksi ravitsemussuosituksissa ja myös terveystarkastuksissa, joilla kansalaisia modernissa yhteiskunnassa kontrolloidaan.

— Aijaa, minä sanoin.

Laura jatkoi.

— Mieti esimerkiksi, mistä siinä oikeastaan on kyse, kun ihminen aloittaa uudessa työpaikassa ja menee työhöntulotarkastukseen ja lääkärin vastaanotolla kartoitetaan hänen terveydentilansa ja mahdolliset terveysriskit.

Kyse on yksilön työkyvystä. Lääkäri pyrkii samansuuntaistamaan oman analyyttisen katseensa ja asiakkaansa ajatukset omasta terveydestään ja elintavoistaan, jotta ihminen itse "hyvää elämää" elämällä pitäisi huolen omasta elinvoimastaan työntekijänä.

Toisin sanoen pointti on, että kansalaisten arkeen juurtuneina "hyvän elämän" normit minimoivat esimerkiksi ihmisten terveysriskejä ja siten tuottavat elinvoimaista työvoimaa.

Katselin vaiti lööppiständiä.

— Työvoimaa... kävin miettimään. — No, eipä kai valtio ilostukaan suoranaisesti siitä, että ihmiset syö vaikka puoli kiloa kasviksia päivässä, välttää kovia rasvoja ja sokeria tai lenkkeilee, sauvakävelee, hiihtää, vesijuoksee, crossfittaa, pelaa salibandya, jalista tai tennistä ja meloo.

Valtion intressissä on talous. Se, että kansalaiset eivät sairasta vaan pysyvät työkykyisinä ja tuottavat.

— Nii-in, Laura sanoi.

— Huoli kansakunnan elinvoimasta on oikeastaan huolta kansantaloudesta. Siitäkö tässä on kyse? minä jatkoin vielä.

Laura nyökkäsi.

— Valtion intressi esimerkiksi väestön terveystarkastuksissa on se, että kansalaiset pysyvät mahdollisimman pitkään työkyntoisinä ja kansantaloudellisesti tuottavat.

Vaikka yksilölle itselleen on varmasti kyse henkilökohtaisesta hyvinvoinnista, valtion näkökulmasta on kysymys pyrkimyksestä maksimoida yksilöstä kansantaloudellisesti saatava hyöty.

Lisäksi ehdot tälle hallinnalle asettaa vallitseva talousjärjestelmä. Kapitalismi tarvitsee työvoimaa, ja valtion yksinkertaisesti on tuotettava sitä sille turvatakseen olemassaolonsa taloudellisessa kilpailussa muiden valtioiden kanssa. Siksi kansalaisia aktiivisesti ohjaillaan esimerkiksi kohti terveellisiä elämäntapoja.

Laura piti pienen tauon ennen kuin jatkoi.

— Terveyspolitiikka totta kai tähtää jo vain kansanterveydenkin hallitsemiseen, mutta samaan aikaan se tähtää myös kansalaisten hallitsemiseen työvoimana. Tällä tavoin esimerkiksi terveystaloudellisuus niin sanotusti taloudellistuu. Kapitalismin tähden.

Modernista väestön hallinnasta onkin ymmärrettävä juuri se, että valtiolle väestöilmiot ovat aina taloudellisia prosesseja. Matriiseissa, joissa valtio kansalaisia ja väestöilmiöitä tarkastelee, väestön hyvinvointikin taloudellistuu.

Esimerkiksi terveystaloudellisuuden ”hyvä elämä” ei ole vain kansanterveyttä ja kansalaisten hyvinvointia vaan talouden subjektien tuotantoa, työvoiman koulintaa markkinatalouden palvelukseen.

— Joo-o, minä sanoin. — Mutta pitäisikö tästä sitten ymmärtää sekin, että kansalaisten terveyden kontrolli on jotenkin kauhean pahasta? Puhut vähän sellaiseen sävyyn.

— No, Laura mietti hetken sanojaan. — En sanoisi, että se on pahasta, että kansalaisten terveyttä kontrolloidaan.

Mutta yksi pohdinnan paikka ainakin on siinä, saako yksilö oikeutetusti olla vaikkapa sairaalloisestikin ylipainoinen ja vähät välittää terveys-suosituksista, jos niin tahtoo.

Onko yksilön asetettava talouden subjektiksi ollakseen esimerkiksi oikeutettu ylipainostaan aiheutuvaan sairaanhoitoon?

Laura katseli jalkakäytävälle ja käänteli käsiään.

— Ajattele toisaalta asiaa myös tältä kannalta: esimerkiksi työnhaussa saattaa lihavuus synnyttää syrjintää, kun ylipainoisen yksilön toimijuus kyseenalaistuu epäilyksessä siitä, "miten kukaan voi muka hoitaa kunnolla hommansa, jos ei pysty edes omaa kroppaansa hollaamaan ja pitämään kuosissa".

Ihan kuin hoikkuus ja "hyvältä näyttäminen" tai vaikka makeanhimonsa hillitseminen olisivat edellytys työstä suoriutumiselle.

— Mitä ajat takaa?

— Talouden subjekti on aina ruumiillinen toimija, Laura sanoi. — Kommentti, jota demonstroin, kertoo toisin sanoen siitä, miten yhteiskunnallisina subjekteina ihmisiltä ensinnäkin odotetaan ruumiillisuutensa hallintaa.

Toiseksi kommentti kertoo siitä, miten juuri hoikka vartalo on nykyisin ihmisen ruumiinkontrollin sosiaalisesti hyväksyty muoto: Hoikka ruumis on niin sanotusti ruodussa. Läski on kurittomuutta.

Vaikkapa tiukka fitnessstreeni, jolla yksilö – huom. ”yksilö” – aktiivisesti pitää itsensä hoikkana, taas kuvaa samalla myös taloudellistuneen kulttuurimme keskeisiä arvoja: itsekuria ja tehokkuutta. Juuri hoikalla ruumiillaan voi yksilö kansalaisena ilmentää taloudellista tuottavuuttaan, tehokkuuttaan ja suorituskykyään.

Toisinaan jo ihmisen ruumiista luetaan tämän kyvykkyyttä talouden subjektina.

— Okei. Näen, mitä ajat takaa: yksilöstä koulitaan talouden subjektia ruumiillisesti. Pitää ”näyttää hyvältä”, olla timmissä kunnossa ja pitää jaksaa painaa kovasti duunia.

— Niin, Laura sanoi. — Markkinatalouden kannalta ruumiin pitää tuottaa pääomalle lisäarvoa.

Toisaalta tässä voi itse asiassa ajatella olevan kysymys myös ihmisoikeuksista: onko ihminen arvokas taloudelliseen tuottavuuteensa ja toisaalta kokoonsa ja painoonsa katsomatta?

Tuottavuudessako ihmisen arvo mitataan?

Kioskista tuli ulos pyylevä silmälasipäinen nainen. Hetken hän tunki iltapäivälehteä käsilaukkuunsa. Sitten hän lähti tien yli.

Siitä esimerkki kaksi jatkui näin:

— Jos ajatellaan isosti, biopolitiikka liittyy myös historialliseen vallan siirtymään, joka modernisaation myötä on yhteiskunnissa tapahtunut, Laura sanoi.

Minä annoin jo otsalleni sormenpäähierontaa.

— Mikä siirtymä? Mistä mihin on siirrytty? olin taas ihmettelemässä.

— Modernisaation aikaansaama vallankäytön siirtymä on ollut juuri se, miten autoritääristen hallitsijoiden harjoittamasta pakkovallasta on siirrytty erilaisin hallinnan teknologioin yksilöä positiivisesti ohjaavaan ja opastavaan subjektin tuotantoon.

Modernissa yhteiskunnassa kansalasiin kohdistuva vallankäyttö ja kontrolli ei siis ole niinkään fyysistä kuritusta ja väkivaltaa. Siinä missä keskiajan vankityrmässä tai julkisissa kidutuksissa saatettiin oikeutetusti väkivalloin kajota yksilön ruumiiseen, jopa moderni vankilainstituutio kohdistaa valtansa yksilöön ennemmin ikään kuin pehmein keinoin.

Moderniin yhteiskuntaan eivät kuulu myöskään julkiset hirttämiset, jalkapuut, häpeäkulkueet tai muut vastaavat tavat, joilla rikoksentekejiä on historian saatossa rangaistu ja jotka muulle kansalle ovat toimineet pelotteina, kehotuksina käyttäytyä kunnolla, olla rikkomatta lakia ja pidättäytyä loukkaamasta hallitsijaa.

Sen sijaan, että moderni valtio kohdistaisi kansalaisiinsa valtaa niinkään rajoittamalla heidän toimintaansa, sen kansalaisiinsa kohdistama vallankäyttö toimii ennemmin juurruttamalla ihmisten arkeen ”hyvän elämän” normeja.

Luomalla ”hyvän elämän” normeja osaksi ihmisten arkea biovalta muovaa ihmisten käyttäytymistä, haluja ja tavoitteenasettelua ja siten koului ikään kuin ”kunnollisia” talouden subjekteja.

Modernissa yhteiskunnassa kansalaista siis positiivisesti ohjailaan ja opastetaan ja sillä tavoin kansalaiset myös itse asiassa houkutellaan mukaan omaan hallintaansa. Pitämään huolta esimerkiksi siitä, että harrastavat säännöllisesti liikuntaa ja syövät terveellisesti.

Subjektin ruumiillisuus taas on hyvä esimerkki siitä, miten henkilökohtaista tällainen moderni hallinta viime kädessä on. Se todella tulee iholle, ja sen alle.

Lisäksi esimerkiksi terveystarkastukset ja ravitsemussuositukset, joista me nyt 2010-luvulla puhumme, ovat nekin seurausta nimenomaan tästä modernisaation aikaansaamasta vallan siirtymästä.

— Aijaa, sanoin. — Lyhyesti sanottuna kyse on siis siirtymästä pois väkivallasta kohti biovaltaa ja subjektin tuotantoa.

— Lyhyesti, joo, Laura sanoi. — Toisaalta väkivallan yhteiskunnallisen merkityksen väheneminen hallinnan välineenä on vain yksi osa tätä siirtymää.

Toinen osa tätä siirtymää on kapitalismi.

Kapitalismi on nimittäin sekin osa nimenomaan modernia yhteiskuntaa. Kapitalismi sai alkunsa 1700-luvulla läntisten yhteiskuntien teollistuessa.

Lisäksi samoihin aikoihin kehittyivät myös väestö- ja tilastotiede. Sekin on keskeinen osa tätä siirtymää.

— Kapitalismi? Väestö- ja tilastotiede? Ei enää väkivaltaa? Mistä tässä siirtymässä oikein on kyse?

— Kapitalismi on taloudellinen järjestelmä, joka elää siitä, että pääoma kasvaa lisäarvoa, Laura selitti. — Käytännössä työntekijät taas tuottavat yritysten taloudellisille investoinneille tämän lisäarvon eli yritysten voiton.

Kapitalismin toiminnan kannalta valtioiden osa on puolestaan mahdollistaa työvoiman alueellinen uusintuminen.

— Aha. Valtion on siis tuotettava alueensa väestöstä työvoimaa markkinatalouden palvelukseen, minä sanoin.

— Niin. Ja ennen kapitalismia ei valtioilla ollut tätä ongelmaa, Laura huomautti. — Tämän ongelman tuottaa kapitalismi.

Tällaisen ongelman edessä yksin valtion toimet eivät myöskään pelkästään riitä. Esimerkiksi modernin terveystalouden näkökulmasta työvoiman uusintaminen edellyttää muun muassa lääkäreiden suorittamia terveystarkastuksia sekä kansalaisten omaa itseohjautuvuutta.

Kansalaisten hallinta ei siis ole lähtöisin vain lainsäätäjiltä saati itsevaltaiselta hallitsijalta. Sen sijaan kansalaisten hallinta on yhteiskunnallisesti hajautunutta ja talouden subjektien tuotannossa on osallisena useita eri tahoja. Nykyisin esimerkiksi väestön terveystalouden hallinta tavallaan valuu ihmisten arkeen eri lähteistä: terveystarkastuksista, lautasmaalia esittävästä julisteesta kouluruokalan seinällä tai vaikkapa tuollaisista lööpeistä.

Laura heilautti kättään päivän otsikoihin ja jatkoi.

— Modernissa yhteiskunnassa ihmisen hyvinvointia määrittelevät ja henkilökohtaisia keinoja sen parantamiseksi tarjoavat myös useat kaupalliset tahot, joista niistäkin monet toiminnallaan hyödyttävät samalla valtion hallintapyrkimyksiä. Ajattele vaikka personal trainereita tai wellness-valmentajia.

Lisäksi yhdessä kaikki nämä eri tahot muodostavat eräänlaisia biopoliittisia vallan verkostoja, joiden polttopisteessä taas on niiden yhteinen subjekti: kansalainen, tämän hyvinvointi, onnellisuus ja terveyskäyttäytyminen.

Moderni hallintamentaliteetti sitoo yhteen yhteiskunnan eri toimijoita; valtio ei ole ainut, joka modernissa yhteiskunnassa pyrkii kansalaisia ohjailemaan.

Mutta.

Laura piti pienen tauon.

— Nämä peeteet ja muut ovat oikeastaan pikkuseikkoja.

Olennaista on se, miten väestö- ja tilastotieteiden kehittyminen samoihin aikoihin kapitalismin syntyminen kanssa edesauttoi valtiota haasteessa koordinoita työvoimaa.

Ehdot biopolitiikalle asettaa kapitalismi. Väestö- ja tilastotieteet ovat osa ongelman ratkaisua.

Väestö- ja tilastotieteet ovat nimittäin tehneet väestöstä modernin valtion harjoittaman alueellisen vallankäytön ensisijaisen kohteen.

— Jaa-ha, minä sanoin. — Mitähän sinä nyt tarkoitat?

— Väestö- ja tilastotiede ovat mahdollistaneet systemaattisen tiedon hankinnan kansakunnan elinvoimaan olennaisesti vaikuttavista prosesseista, esimerkiksi väestön syntyvyydestä, sairastavuudesta ja kuolleisuudesta, koulutustasosta tai maahanmuutosta ja näihin vaikuttavista tekijöistä.

Väestöstä systemaattisesti tietoa keräämällä ovat puolestaan valtiot voineet harjoittaa

väestöilmiöiden seurantaa sekä yrittää hallita niiden kehitystä. Mieti esimerkiksi Tilastokeskusta ja sitä valtavaa tietomassaa, jota se Suomen väestöstä jatkuvasti kerää ja jonka avulla meitä pyritään esimerkiksi terveyskansalaisina biopoliittisesti ohjailemaan.

Modernille valtiolle väestö on jatkuvan tiedontuotannon sekä erilaisten luokittelujen ja määrittelyjen kohde.

— Hmm... minä mietin. — Tarkoittaako tämä siis, että tieto on valtaa?

— Miksei? Laura vastasi. — Mutta aivan yhtä hyvin voisi sanoa, että valta on tietoa ja sen tuottamista esimerkiksi väestöilmiöiden tekemiseksi näkyviksi ja edelleen niiden hallitsemiseksi.

Kummin vain: Tieto on valtaa. Valta on tietoa. Oikeastaan aika sama.

Katsoin Lauraa ja nostin kulmiani.

— Joka tapauksessa olennaista on se, että omalta osaltaan väestö- ja tilastotiede siinä missä myös esimerkiksi lääke- ja ravitsemustiede ovat ottaneet ihmiselämän tiedollisesti haltuun, Laura jatkoi. — Biopoliittisella hallinnan kielellä nämä tieteet ovat mahdollistaneet valtiolle niin sanottujen hallinnan rationaliteettien muotoilemisen.

Hallinnan rationaliteeteilla sosiologit siis tarkoittavat sitä, miten yhtäältä väestöstä kerättävän tiedon ja toisaalta väestöilmiöitä koskevan ymmärryksen avulla voidaan vaikkapa terveystaloudelle muotoilla strategisia päämääriä.

Nykyisin voidaan vaikkapa yhdeksi terveystalouden tavoitteeksi asettaa kansalaisten ylipainon vähentäminen. Osana tätä pyrkimystä kansanterveyttä koskeva ymmärrys puolestaan mahdollistaa sen, että ne yksilöt, joita ilmiö väestössä koskettaa, voidaan ensin identifioida ja sen jälkeen juuri heitä voidaan kontrolloida ja ohjailta pudottamaan painoaan. Riskiryhmään kuuluvien tunnistaminen mahdollistaa esimerkiksi kohdennetun terveystalouden laatimisen ja oikeiden ihmisten tavoittamisen.

Lisäksi tällaisella kontrollilla voidaan samanaikaisesti tavoitella sekä kansanterveydellisiä vaikutuksia että taloudellisia säästöjä.

— Okei, sanoin.

Laura katsoi minua kysyvästi.

— Pysytkö mukana?

Minä nyökkäsin. Laura jatkoi.

— Kuten olemme puhuneet, hallinnan rationaliteettien ohella osa modernia hallintaa ovat myös hallinnan teknologiat, joilla asetettuihin päämääriin tähdätään.

Kyse on juuri vaikkapa ravitsemussuosituksista tai terveystarkastuksista osana väestön ohjailua kohti sen hallinnalle asetettuja kansanterveydellisiä ja -taloudellisia tavoitteita.

— Rationaliteetit ovat siis hallinnan tavoitteenasettelua ja teknologiat välineitä tavoitteiden saavuttamiseksi? minä varmistin.

— Kyllä, Laura vahvisti.

— Modernissa yhteiskunnassa väestöilmiöille, vaikkapa kansanterveydelle, valtion taholta asetettuja päämääriä tavoitellaan hallinnan teknologioin, esimerkiksi ravitsemussuosituksin.

Ollessaan menestyksellisiä hallinnan teknologiat, vaikkapa ne ravitsemussuositukset, taas muovaavat kansalaisten haluja, asenteita ja henkilökohtaista tavoitteenasettelua ja sitä kautta heidän käyttäytymistään.

— Mitä tarkoitat, kun sanot ”ollessaan menestyksellisiä”?

— Sosiologit sanovat, että yksilö on hallinnan teknologioiden ja yksilön itsenäisyyden leikkauspiste.

— Aijaa. Eli?

— Kyse on siitä, miten hallinta on menestyksestä vain, jos yksilö alistuu hallintapyrkimysten subjektiksi, Laura selitti. — Jos yksilö esimerkiksi vähät välittää ravitsemussuosituksista, ei terveystarkastus hallinta pääse päämääriinsä.

Vaikkapa terveystarkastuksessa saattaa yksilö vain tuhdella lääkärin neuvoille asiakkaansa terveystarkastuksen ehkäisemisestä ja ylipäättään huolelle tämän hyvinvoinnista ja ohjeille terveellisistä elintavoista:

”Kyllä tässä hengissä pysytään, kun on pysytty tähänkin asti”, asiakas toteaa ja ovi paukahtaa. Terveystarkastukselle altistava ruokavalio taas ei muutu.

— Ahaa. Siellä, missä on valtaa, on myös vastarintaa, niinkö?

— Aivan, Laura sanoi. — Lääkärin ja tämän asiakkaan välillä on valtasuhde.

Lisäksi valtiolle esimerkiksi ravitsemussuositukset ovat samanaikaisesti kansanterveyden ohjailumekanismi makrotasolla mutta myös yksittäisten kansalaisten ohjailumekanismi mikrotasolla. Kansalaisten mahdollinen vastarinta taas on mikrotason toimintaa, jolla kuitenkin on vaikutuksensa myös makrotasolla.

On hyvä pitää mielessä, että esimerkiksi kansanterveyttä kuvaavissa makrotason tilastoissa on aina viime kädessä kyse ihmisten käyttäytymisestä jokapäiväisessä elämässään. Siitä, miten meistä itse kukin tahollaan syö, liikkuu ja niin edelleen. Välitämmekö terveydestämme – ja sitä myöten esimerkiksi hedelmällisyydestämme ja tuottavuudestamme – vai emme?

Laura katseli ympärilleen kioskin penkiltä.

— Näin ollen olennaista onkin myös se, että hallinnan päämäärien näkökulmasta ihmiset väestöhallinnan lukujen ja numeroiden takana käyttäytyvät joko ”oikein” tai ”väärin”.

— Miten niin ”oikein” tai ”väärin”? minä kysyin.

— Katso tuota lööppiä, Laura sanoi.

— ”Uudet ravitsemussuositukset julki: katso tästä, syötkö *oikein*?” minä luin.

— Hallinnan hankaluuteen kuuluu se, että hallinnan lopullinen päämäärä saavutetaan vain, kun ensin hallitaan ihmisiä, jotka tilanteessa toimivat ja ”oikealla” käyttäytymisellään tuottavat tavoitellun asioidentilan, Laura jatkoi. — Hallinta ylipäätään on sellaista vallan harjoittamista, joka aktiivisesti tähtää tiettyyn asioidentilaan mutta joka pääsee tavoitteisiinsa vain, jos ensin kyetään hallitsemaan ihmisiä asiantilojen takana.

Esimerkiksi ylipaino ei väestössä vähene, jos ihmiset eivät muuta käyttäytymistään. Kansanterveyden luvut eivät kaunistu, jos kansalaiset eivät ala elää terveellisemmin.

— Ahaa, okei, minä sanoin.

Laura meni eteenpäin.

— Tämä tilanne, jossa me luemme kioskin nurkalla päivän lööppejä, on myös itse asiassa omanlaisensa vaikkapa terveystarkastuksen kaltainen biopoliittinen interventio.

— Interventio. Mitä tarkoitat?

— Samalla tapaa kuin lääkäri terveystarkastuksessa pyrkii tuo lööppikin saamaan meidät miettimään ja kiinnittämään huomiota omaan terveyskäyttäytymiseemme.

Kuten sosiologit hallinnan teknologioista sanovat, ne pyrkivät samansuuntaistamaan yksittäisten kansalaisten ajattelun hallinnan rationaliteettien mukaiseksi. Hallinnan teknologiat pyrkivät juurruttamaan yksilön arkeen ”hyvän elämän” normeja, jotka taas käytäntöön sisäistettyinä johtavat hallinnan tavoittelemaan lopputulokseen.

Juuri tähän pyritään esimerkiksi kansalaisten terveystarkastuksissa ja myös tässä.

Laura heilautti kättään kioskin ovelle.

— Jos vaikkapa minä nyt menen ja ostan tuon lehden ja me oikeasti tutustumme uusiin ravitsemussuosituksiin, silloin me todennäköisesti alamme katsoa itseämme ikään kuin hallinnan matriisien läpi.

— Mitä tarkoitat? Me alamme pohtia omia syömisiämme suhteessa siihen, miten hyvin ne vastaavat ravitsemussuosituksia, vai? Syömmekö puoli kiloa kasviksia päivässä vai emme?

— Esimerkiksi juuri niin.

Lisäksi samalla tavalla tarkastelee myös terveystarkastuksen lääkäri vaikkapa asiakkaansa kolesteroliarvoja ja verenpainetta erilaisten riskiprofiilien ja -taulukoiden näkökulmasta. Näiden matriisien ohjaamana lääkäri myös huomauttaa asiakkaalleen, mikäli tämän arvot ovat huolestuttavasti koholla, ja todennäköisesti tällöin lääkäri antaa asiakkaalleen lisäksi neuvoja terveusriskiensä hallitsemiseksi.

”Syö enemmän tätä, vältä näitä.”

Niin lääkärin vastaanotolla kuin iltapäivälehteä lukiessamme saattaisimme esimerkiksi me siis sisäistää ravitsemussuosituksiin sisäänkirjoitetut hallinnan lähtökohdat ja päämäärät osaksi omaa arkeamme. Me saattaisimme sisäistää arkemme perustaksi sen varsin teknisen suhtautumistavan syömiseen, jota meille ravitsemussuosituksissa tarjotaan. Sen sijaan, että vain nauttisimme aterioistamme, me saattaisimmekin alkaa miettiä syömistemme hivenaineita, rasvakoostumuksia, hiilihydraattien määrää ja muuta vastaavaa.

— Mutta juuri noinkin ihmiset koko ajan tekevät? minä huomaustin. — Koko ajan mietitään, mikä on terveellistä ja mikä ei:

”Lihottaako tämä?”

”Nostaako tämä kolesterolia tai verenpainetta?”

”Joutuuko myöhemmin laihduttamaan, jos nyt syö tätä tai tuota?”

”Voi voi, tästä napostelusta on päästävä eroon!”

— Totta, Laura sanoi. — Se kertookin juuri siitä, miten ihmiset ovat arjessaan asettuneet terveystalitiikan subjekteiksi. Ja vieläpä aika tukevasti.

Terveystalitiikan subjekteina kansalaiset ihan jokapäiväisesti näkevät itsensä sillä teknisellä tavalla, jolla ihmiselämän haltuun ottava lääketiede heitä biologisina organismeina esimerkiksi ravitsemussuosituksissa tarkastelee. Tämä suhtautumistapa syömiseen on myös todella kaukana ”luonnollisesta”. Se on hyvin keinotekoinen ja tekninen.

Laura pyyhkäisi hiuksia silmiltään. Minä mietin kuulemaani.

— Tämä kuulostaa nyt vähän liian yksinkertaiselta, sanoin. — Ihmiskö noin vain asettuvat hallinnan subjekteiksi? He lukevat kerran lööpit tai käyvät terveystarkastuksessa ja se on sillä selvä.

— Ei sentään. Ei tämä ihan näin yksinkertaista ole, Laura sanoi. — Muista vastarinta.

Keskeistä sille, että hallinta voi olla menestyksellistä, on se, että hallinta onnistuu vaikuttamaan yksilön suhteeseen omaan itseensä.

— Suhteeseen omaan itseensä? toistin.

— Niin, Laura sanoi. — Olennaista on se, että viime kädessä yksilö on vapaa. Yksilöllä on vapaa tahto tehdä, mitä ikinä lystää.

Niinpä jotta ihminen *omasta tahdostaan* muuttaisi esimerkiksi terveystalitiitymistään suositusten mukaiseksi, yksilön on ensin tunnistettava itsessään jokin kehityksen tarve. Käytännössä yksilön on tunnistettava oman käyttäytymisensä terveystalitiikit. Kovat rasvat, liiallinen sokeri, roskaruoka, napostelu, liian vähäinen liikunta tai muu vastaava, jotka

esimerkiksi nostavat painoa tai verenpainetta.

Lisäksi yksilön on nähtävä siinä itselleen jokin hyöty, että ryhtyy työstämään omaa käyttäytymistään haluttuun suuntaan. Siis kohti ”hyvää elämää”.

Vasta sitten yksilö ryhtyy työstämään itseään ja asettuu oman itsensä subjektiksi.

— Oman itsensä subjektiksi? minä toistin taas. — Mitä sinä tarkoitat?

— Tarkoitan sitä, miten moderni väestön hallinta perustaa teknologiansa yksilön vapauteen. Siksi biovalta myös muovaa juuri ihmisen suhdetta itseensä.

Siinä itse asiassa on avain modernin yksilön hallintaan – kuin myös sen ymmärtämiseen. Toimijan suhde itseän.

— Okei, sanoin, mutta jäin vielä miettimään ja epäilin, että ehkä minulta oli vain mennyt jokin kohta vähän ohi.

Laura jatkoi.

— Kun hallinnan harjoittajan ja kohteen ajattelu samansuuntaistuu, silloin yksilön suhde itseensä muuttuu ja hallinnalle avautuu mahdollisuus olla menestyksekkästä, hän selitti.

Ja tämän minä ymmärsin: yksilön on sisäistettävä ne normit, joihin hänen hallintansa perustuu.

Sitten Laura sanoi näin:

— Toisin sanoen hallinta on menestyksekkästä, kun ulkoiset hallinnan teknologiat ja ”hyvän elämän” normit muuntuvat yksilössä itsehallinnan tekniikoiksi, niin sanotuiksi minäteknologioiksi, joilla yksilö itsenäisesti työstää itseään oman itsensä subjektina.

Mieti esimerkiksi työntekijää lounaslinjastossa.

Kukaan tai mikään ei pakota lounasruokailijaa kasaamaan annostaan lautasmallin mukaisesti, mutta silti moni valitsee niin: ”puolet salaattia, yksi neljäsosa hiilihydraatteja ja toinen neljäsosa proteiinia.” Se on monella selkärangassa. Lautasmalli on monelle terveellisen aterian perusta. Se on ”hyvän elämän” normi.

Omasta vapaasta tahdostaan moni noudattaa lautasmallia ja siten samalla toteuttaa valtion toiveen asettumalla terveystalouden subjektiksi.

Lautasmalli on minäteknologia, jonka ohjaamina kansalaiset pitävät itsenäisesti huolta henkilökohtaisesta elinvoimastaan säätelämällä omaa käyttäytymistään.

Lautasmalli on arkinen esimerkki siitä, miten meitä hallitaan ja koulitaan talouden subjekteiksi muovaamalla elämäntapojamme.

— Hmm... Jotain minä en nyt tässä tajua, minä sanoin. — Voisitko vielä vähän avata? Mitä tarkoitat suhteella itseän ja sillä, että yksilö on oman itsensä subjekti?

— Eikö näiden asioiden pitäisi jo olla aika selviä? Laura pisti takaisin

— No, en minä vielä ihan tajunnut... sopersin.

— Ai niin! Laura läväytti kätensä reisilleen. — Sori. Enhän minä ole kertonut sinulle panoptikonista! Itse vain ajattelen tätä koko ajan sen kautta. Anteeksi.

— Mistä ihmeen panoptikonista? minä kysyin.

— Se liittyy siihen moderniin vallan siirtymään. Sosiologit puhuvat panoptikonista ikään kuin modernin vallankäytön metaforana.

Kyse on siitä, miten modernissa yhteiskunnassa valta toimii tyypillisesti etäältä ja epäsuoraan. Vaikuttamalla nimenomaan yksilön suhteeseen omaan itseensä.

— Okei, no. Mikä se panoptikon siis on? minä kysyin.

— Panoptikon on 1700-luvulla kehitetty vankilamalli, Laura sanoi. — Sanana panoptikon taas koostuu kahdesta osasta: pan + optikon eli kaikkialle ulottuva katse.

— ”Kaikkialle ulottuva katse”, minä mietin. — Onks tää siis nyt joku ”isoveli valvoo” -juttu? Joku jossain tarkkailee meitä koko ajan.

— Isoveli valvoo? Ei... Ei ole, Laura vastasi. — Ennemmin päinvastoin.

— Aijaa. Ei sitten.

— Käytännössä homma menee näin:

Panoptikon-mallin vankila on lieriön muotoinen rakennus, jonka keskellä on vartiotorni. Rakennuksen keskelle sijoittuvasta vartiotornista taas on esteetön näkymä jokaisen sellin perukoille saakka, sillä vankilan sellit on upotettu tornia ympäröivään muuriin.

Toisin sanoen panoptikoniin tuomituilla ja siellä rangaistustaan kärsivillä vangeilla ei ole paikkaa, johon he voisivat valvovalta katseelta piiloutua. Rakennuksena panoptikon on suunniteltu sellaiseksi, että vartiotornista kaikkialle ulottuva valvova katse pitää vankeja joka hetki otteessaan.

— Oletko ihan varma, ettei tässä ole kyse mistään ”isoveli valvoo” -jutusta? minä kysyin uudestaan. — ”Valvova katse pitää vankeja joka hetki otteessaan.” Siltä tämä kovasti kuulostaa.

— Siltä tämä saattaa äkkiseltään ajateltuna vaikuttaa, Laura toppuutteli. — Panoptikonin pointti modernin vallankäytön metaforana ei kuitenkaan loppupeleissä ole se, että vartijoilla on 24/7 jatkuva näkymä vankien selleihin.

— Mikä se pointti sitten on?

— Loppupeleissä modernin vallankäytön kannalta ratkaisevaa panoptikonissa on se, että vartiotorni vankilan keskustassa on rakennettu niin, että vaikka sieltä käsin on 24/7 mahdollista nähdä jokaisen sellin perukoille asti, ei yhdestäkään sellistä ole mahdollista nähdä, onko tornissa oikeastaan koskaan ketään vankeja todella tarkkailemassa vai ei.

Tämän johdosta vangit ovat selleissään alituisessa epävarmuudessa valvontansa suhteen:

Onko tornissa vartijoita vai ovatko vangit itse asiassa omillaan? Jälkimmäinenkin on mahdollista, mutta jos näin joskus onkin, vangit eivät voi sitä mitenkään tietää.

Laura kääntyi puoleeni ja jatkoi.

— Mitä sitten luulisit, että tällainen asetelma saa vangeissa aikaan?

— Sietämätöntä epätietoisuutta ainakin, sanoin empimättä ja kuvittelin itseni virumassa panoptikonin sellissä.

Pälyilemässä jatkuvasti ympärilleni, jahtaamassa valvovaa silmää.

Hetken mietittyäni kuitenkin otin sanomisiani takaisin.

— Toisaalta jos ei vankeja ehkä kukaan oikeasti valvokaan, eivätkö he silloin ole vapaita tekemään, mitä ikinä haluavat? Jos ei kukaan valvo, ei kukaan osaa myöskään rangaista, eikö?

— Ehkä niinkin, Laura sanoi. — Mutta oletko esimerkiksi koululuokassa pulpettisi ääressä istuessasi sitten aina tehnyt, mitä olet lystännyt?

Et ole ikinä sopeuttanut käyttäytymistäsi opettajan odotuksiin? Et ole istunut kunnolla pulpettissasi, ettei opettaja puuttuisi puuhiisi, huomauttaisi käytöksestäsi ja ottaisi sinua silmätikukseen, vaikkei hän sinua koko ajan valvoisikaan?

— No, tota... Ehkä joskus... Mutta miten...

Laura jatkoi ennen kuin ennätin esittää kysymystäni.

— Sosiologeilla on ollut tapana nähdä asia juuri niin, että panoptisesti koko ajan mahdollisena läsnä oleva valvonta ja siihen sisältyvä jatkuva rangaistuksen uhka saa aikaan sen, että vankeihin kohdistuva hallinta sisäistyy.

Sen sijaan, että tekisivät selleissään, mitä ikinä haluavat, välttääkseen vartijoiden kurinpitotoimet vangit alkavat oma-aloitteisesti säädellä omaa käyttäytymistään.

— Aijaa. Eli kun vangit eivät voi varmuudella tietää, valvotaanko heitä vai ei... sanoin. — He ryhtyvätkin tavallaan oman itsensä vartijoiksi.

Laura katsoi minua ja napsautti sormiaan.

— Tismalleen niin! Tuossa on suhde itseen.

Kun hallinta sisäistyy, yksilön suhde itseen muuttuu. Hallinnan sisäistyminen saa yksilön omaksumaan ikään kuin ulkoisen suhteen itseensä ja tarkastelemaan toimiaan itsensä ulkopuolelta, vartijansa silmin.

Yksilö näkee itsensä uudella tavalla ja, niin kuin sosiologit sanoisivat, asettuu oman itsensä subjektiksi.

— Ahaa! Panoptikonin pointti on siis se, miten yksilö asettuu oman itsensä subjektiksi ja alkaa tarkkailla itse itseään. Ei se, että yksilöä joka hetki ulkopuolelta valvotaan ja tarkkaillaan, jos edes tarkkaillaan.

Tämähän on oikeastaan aika nerokasta. Kustannustehokasta.

— Eikö olekin?

Etenkin kun mietitään vielä sitä, miten olennainen osa panoptisten vallan mekanismien toimintalogiikkaa on myös se, kuinka yksilöön kohdistuva valta jatkuvasti häivyttää itsensä tilanteen taustalle. Itse asiassa hallinnan normien sisäistämisen myötä yksilöön ulkopuolelta kohdistuva vallankäyttö tekee lopulta itsensä kokonaan tarpeettomaksi.

Mieti vaikkapa sitä lounaslinjastoa.

Loppupeleissä modernissa yhteiskunnassa ylipäättään ei ”isoveljen valvova silmä” kansalaisia tarkkaile, vaan kansalaiset tarkkailevat itse itseään. Ja monesti me – ”vangit panoptikonin selleissä” – teemme sen, totta vie, aika tunnollisesti ja kurinalaisesti.

Mieti vain niitä ravitsemussuosituksia tai lautasmallia, joita ihmiset pyrkivät tunnollisesti noudattamaan: moderni hallinta on meidän omien päidemme sisällä. Ei meitä kukaan muu tarkkaile ja käyttää kuin me itse. Jos itsehillintä pettää, omatunto se on, joka takaraivossa kolkuttaa.

”Voi voi, tämä on niin epäterveellistä! Minun ei pitäisi syödä tätä. Minä lihon ja kolesteroli nousee.”

— Hmm... minä mietin. — Moderni hallinta siis nojaa siihen, että yksilö tavallaan hallitsee itse itseään. Kansalainen on keskeisesti mukana itsensä esimerkiksi terveystieteissä hallinnassa.

— Nii-in, Laura sanoi. — Moderni hallinta toimii, kun me pidämme itse itsemme kurissa.

Lisäksi terveystarkastuksissakin, joissa kansalaisia kontrolloidaan, puututaan oikeastaan vain poikkeuksiin, jotka sitten pyritään normalistamaan.

— Normalistamaan?

— Niin.

Yleisesti ottaen panoptinen periaate pyrkii normalistamaan poikkeukset. Panoptinen valta on normalistavaa valtaa. Tosin itse itsensä ”kunnollisena” pitävää subjektia ei tietenkään tarvitse normalistaa.

— Mitä tarkoitat?

— Jatketaan panoptikonian eteenpäin. Ajattele modernin vankilainstituution toimintalogiikkaa, Laura sanoi. — Mikä on modernin vankilan tarkoitus?

— No. Eivätkö vankilat ainakin ole pakkolaitoksia? minä sanoin.

— Toki. Vielä nyky muodossaankin vankilat ovat pakkolaitoksia, sanoi Laura. — Mutta niiden tarkoitus ei ole niinkään rikoksenteekijöiden sulkeminen tyrmään loppuelämäkseen eikä fyysinen kurittaminen saati kiduttaminen toisin kuin esimerkiksi keskiajalla oli asian laita. Se rangaistus, joka modernissa yhteiskunnassa vankilaan tuomittua yksilöä kohtaa, on määräaikainen vapauden menettäminen.

Vankeinhoidon tavoitteena on pyrkimys saada rikoksestaan tuomittu yksilö vankilasta pois päästessään pidättäytymään rikoksenteosta ja niin sanotusti normaaliin elämään kiinni.

Sen sijaan, että vaaralliseksi tai muuten ei-toivotuksi luokiteltu ”ihmisaines”, rikolliset, suljettaisiin pysyvästi niin sanotusti yhteiskunnan ulkopuolelle, pyritään tämä väestönosa siis koulumaan tai tavallaan uudelleen kouluttamaan vankilassa niin sanotusti yhteiskuntakelpoiseksi.

— Hmm... Taidat olla oikeassa.

Nykyisinhän vangeilla on monesti rangaistustaan istuessaan mahdollisuus esimerkiksi opetella erilaisia elämänhallintataitoja, opiskella ja tehdä työtä, minkä tarkoituksena on antaa vangeille nimenomaan valmiuksia palata siviiliin, sopeutua ja päästä yhteiskuntaan kiinni ja olla yhteiskunnalle hyödyksi.

— Aivan. Hyödyksi!

Tällaisten normaaliin päivärytmiin opastavien hallinnan teknologioiden tavoitteena ei ole niinkään kurittaa yksilöä ja sulkea hänet iäksi yhteiskunnan ulkopuolelle vaan koulu yksilöstä ”kunnon kansalainen”, joka vapaaksi päästyään hyödyttää yhteiskuntaansa tekemällä työtä ja maksamalla tuloistaan veroja valtion kassaan.

Mieti toisaalta vaikka yhdyskuntapalvelua tai nilkkapantaa, joka mahdollistaa yksilölle käydä töissä vankilan ulkopuolella, vaikka samalla kärsiikin tuomiotaan. Moderni vankilainstituutio pyrkii normalistamaan kohteensa juurruttamalla näiden arkeen ”hyvän elämän” normeja.

Panoptista periaatetta on lisäksi vankiloiden ohella hyödynnetty esimerkiksi psykiatrisissa sairaaloissa. Periaatteen voi toisaalta nähdä toiminnassa myös esimerkiksi ompelimojen tehdassaleissa tai koululuokissa, joiden pitkillä käytävillä kulkiessaan työnjohtaja tai opettaja pystyy helposti tarkkailemaan joka ainutta työpistettä ja pulpettia ja kykenee tarvittaessa nopeasti puuttumaan esimerkiksi työtahdistista lipsumiseen tai häiriökäyttäytymiseen.

Terveystarkastuksessa taas panoptikon näkyy siinä, miten lääkäri tarkastelee asiakkaansa terveyden mittareita erilaisissa riskitaulukoissa ja -profiileissa. Terveystarkastuksen lääketieteellisissä hallinnan matriiseissa esimerkiksi sydäninfarktinkin riskiryhmään määrittyvät asetetaan puolestaan kohdennettuun seurantaan, jossa heidän käyttäytymistään

koulitaan ja heidän terveystarvonsa pyritään normaalistamaan.

Tässä vaiheessa minä katsoin jälleen otsikkoa ravitsemussuosituksista. Se näytti nyt vähän toiselta kuin kioskille tultaessa.

Henkilökohtaisesti myös tiesin, etten varmasti syönyt esimerkiksi puolta kiloa kasviksia läheskään joka päivä niin kuin ehkä pitäisi. Enkä monesti noudattanut lautasmalliakaan. Oikeastaan ikinä.

Jätin kuitenkin pohdintani sikseen.

— Tämä on tosi kiinnostavaa, sanoin. — Mutta nyt mun pitäis varmaan jo mennä.

— Niinpä niin. Opiskelijan pulma: asettuisiko lukujärjestyksen subjektiksi vai ei? Laura vitsaili.

Äkkiä hän kuitenkin vakavoitui.

— Anna mulle vielä vartti. Kyllä sinä sinne tunnille ehdit.

Käydään nopeasti vielä yksi juttu läpi. Meillähän on kolmas esimerkki puhumatta. Ei tässä mene enää kauan. Minä lupaan.

Sen, mitä minä Lauraa jo tunsin, epäilin, että kyllä tässä aikaa kuluisi.

— Hmm... Mikäs se olikaan se kolmas juttu? minä kysyin silti.

— Sosiologisesti kolmas esimerkkini liittyy diskurssin käsitteeseen, Laura sanoi.

— Keskustelumme vallasta jää itse asiassa aika ohueksi, jos emme vielä puhu vähän diskurssista.

— Diskurssista, aha, minä sanoin. — Mutta mulla alkaa kohta aikän tunti.

— Kerrotaanko sinulle siellä, mikä on diskurssi? Laura kysyi.

— En tiedä, en usko, vastasin. — Mutta sinä vaikutat innokkaalta kertomaan siitä. Kerro nyt vielä se. Sitten minä menen.

Laura aloitti välittömästi.

— Vallan harjoittamisen näkökulmasta diskurssissa voi sanoa olevan kyse siitä, miten yhteiskuntaa muovaava valta toimii ikään kuin yhteiskunnallisen ilmapiirin lävitse.

Diskurssin käsitteen näkökulmasta valta ei siis sijaitse esimerkiksi eduskunnassa, joissakin vallan kabineteissa tai missään niin sanotussa vallan tyyssijassa. Jos valta jossakin on, niin yhteiskunnallisessa ilmapiirissä ja siinä, miten asioista puhutaan.

Kiinnostava kysymys taas on diskurssin kannalta se, mitä vallitseva ilmapiiri ja puhettavat yhteiskunnallisesti mahdollistavat ja saavat aikaan. Ihmiset nimittäin peilaavat itseään

vallitseviin diskursseihin ja siten monet myös asettuvat niiden subjekteiksi.

Toisin sanoen mielenkiintoinen kysymys on se, minkälaisia subjekteja diskurssit kielellisesti rakentavat. Minkälaisia subjekteja ne esimerkiksi kansalaisista tuottavat ja miten?

— Vai niin, sanoin ja työnsin käteni taskuihin.

— Nivotaan tämä ajatukseen talouden subjekteista, Laura jatkoi. — Otetaan siis vauhtia äskeisestä:

Valtiolisissa ravitsemussuosituksissa, lääkäreiden käyttämissä riskitaulukoissa, kansanterveyden tilastoissa ja muissa vastaavissa dokumenteissa väestö-, lääke- ja ravitsemustiede rakentavat lausumillaan, siis käsitteillään, mittareillaan ja malleillaan, kohteekseen medikalisoitun ihmishenkilön. Lausumat tuottavat yksilöstä kohteekseen diskursiivisen rakennelman, jonka terveyskäyttäytymistä osana valtion biopoliittisia pyrkimyksiä voidaan myös käytännössä hallinnan teknologioin ohjailta.

Mieti esimerkiksi sitä, kuinka kansanterveyden kohentamiseksi luodaan poliittisten täsmätoimien kohteeksi riskiryhmä: ylipainoiset. Ihmiset eivät ”luonnostaan” kuulu tällaiseen ryhmään. Kyse on diskursiivisesta rakennelmasta, joka luodaan hallinnan tarkoituksia varten. Riskiryhmä määritellään, jotta se voidaan asettaa hallinnan kohteeksi. Valta on tietoa. Tieto on valtaa.

— Joo-o. Ymmärrän nämä pointtisi hallinnan matriiseista, teknologioista ja muusta talouden subjektien koulunnasta.

Mutta miten tämä terveyshomma liittyy yhteiskunnalliseen ilmapiiriin?

— Kytkös on siinä, miten esimerkiksi ravitsemussuosituksia noudattavaa subjektia määritellään samanaikaisesti erilaisista diskursseista käsin:

Lääketieteellinen diskurssi ensinnäkin medikalisoit ja teknistää ihmislajin terveyden ylipäätään kielelliseen ja mitattavaan muotoon ja osoittaa, mitä terveysvaikutuksia ravitsemussuositusten noudattamisella on yksilön terveyteen.

Terveyspoliittisessa keskustelussa ravitsemussuosituksista puhuttaessa taas kannetaan huolta kansanterveydestä ja sen seurannaisvaikutuksista, jolloin suositusten noudattaminen myös taloudellistuu.

Vaikkapa moralisoivassa diskurssissa ihmistä puolestaan paheksutaan epäterveellisten elintapojensa vuoksi, koska lopulta esimerkiksi ”läskien” sairaalloisen lihavuuden sairaanhoitokulujen kustantajiksi joutuvat kuitenkin aina ”kunnon kansalaiset”.

— Okei, sanoin. — Ravitsemussuosituksista on mahdollista puhua moneen sävyyn. Ihmiset saattavat jopa moralisoida toisiaan niiden vuoksi.

— Niin, Laura jatkoi. — Lisäksi aivan samaan tapaan kuin puhe ”kunnottomista läskeistä”

esimerkiksi puhe ”sosiaalipummeista” tuottaa diskursiivisesti kohteekseen moralisoidun ihmissubjektin, jota voidaan sitäkin eri tavoin käytännön tasolla koulua ”kunnolliseksi kansalaiseksi”.

Yhteiskunnallisessa ilmapiirissä, jossa yleisesti katsotaan, että on ”kunnottomuutta” elää yhteiskunnan tukien varassa eikä tehdä töitä ja elättää itse itsensä, on mahdollista moralisoida esimerkiksi työttömiä ”aikaansaamattomuudestaan” ja ”sossun luukulla lusmuilusta”.

Julkisuudessa saatetaan siis toisinaan kansalaisten ”kunnollisuuden” varjolla vastuullistaa yksilöitä omasta yhteiskunnallisesta tilanteestaan, esimerkiksi työttömyydestä.

Lopuksi minä haluankin puhua vielä tästä: työttömien moralisoinnista ja sen mahdollistavasta yhteiskunnallisesta ilmapiiristä.

Toisin sanoen yhteiskunnallisesta kamppailusta diskursseissa.

— Just, totesin kuivasti. — Onko ”kunnollisuus” siis sinusta sitä, että ihminen noudattaa ravitsemussuosituksia ja että ihmisellä on työpaikka, jonka palkkaa ei tarvitse täydentää sosiaalituilla? Eläkevirka ja omakotitalo, se on sinun mielestäsi ”kunnollisuutta”, niinkö?

— Niin, mitä on ”kunnollisuus”? Laura väisti. — Se onkin hyvä kysymys.

Miten ”kunnollisuutta” voi esimerkiksi arvioida tai mitata? Onko vaikkapa työ tai ammatti ”kunnollisuuden” mitta? Onko ”kunnollisuutta” tietyn suuruinen palkka tai jokin tietty elintaso?

Onko ”kunnollisuus” menestystä, hyvinvointia tai onnellisuutta? Entä mitä ”menestys”, ”hyvinvointi” ja ”onnellisuus” sitten ovat? Pitäisikö ihmisen elää elämänsä ”kunnollisesti” tiettyjen normien mukaisesti tai saavuttaa elämässään jotakin tiettyä ja jos, mitä varten?

Se, mitä ”kunnollisuus” oikeastaan tarkoittaa, on itse asiassa tosi problemaattinen juttu. Yksiselitteistä määritelmää saati totuutta ”kunnollisuudesta” tuskin onkaan olemassa.

— Hmm... Miten sitten voidaan edes puhua esimerkiksi ”kunnollisuudesta”, jos ei sitä voi oikeastaan yksiselitteisesti määritellä? minä tiedustelin.

— Esimerkiksi puheessa ”kunnollisuudesta” ja vastaavasti ”kunnottomuudesta” on oikeastaan kyse nimenomaan asioiden määrittelystä, Laura sanoi. — Sosiologisesti kyse on diskursiivisuudesta.

Diskursiivisuus siis viittaa siihen, että vaikkapa ”kunnollisuus” ja ”kunnottomuus” saavat sisältönsä ja merkityksensä juuri silloin, kun niistä puhutaan.

Diskurssit rakentavat kohteitaan, niin kuin sosiologit sanovat.

— Eihän suoranaisesti ”kunnollisuutta” kuitenkaan välttämättä kovin usein esimerkiksi työttömyydestä puhuttaessa sanalla sanoen mainita. Ihmisiä ei julkisesti vastuullisteta kutsumalla heitä suoranaisesti ”kunnottomiksi”, minä ihmettelin. — Eikä jokapäiväisessä

jutustelussa tai uutisissa ylipäätään kovin usein määritellä, mitä milläkin sanalla kulloinkin tarkoitetaan. Asioista vain puhutaan – ja jos osaa käytettyä kieltä, varmaan ulkopuolinenkin keskustelusta jotain ymmärtää.

— Voiko tähän enää mitään lisätä? Laura levitti kätensä. — Tuossa on oikeastaan diskursiivisuuden koko pointti:

Kun ”asioista vain puhutaan”, ei keskustelun aihetta tai teemaa sen kummemmin määritellä eikä keskustelun näkökulmaa monestikaan varsinaisesti tuoda ilmi tai avata.

Siinä miksi näin on, taas voi ajatella olevan kyse siitä, että keskustelun osallisten välillä ajatellaan vallitsevan keskinäinen ymmärrys ja tietty yksimielisyys siitä, mistä puhutaan ja miten asiat ovat.

Keskustelun eri osapuolten ajatellaan niin sanotusti jakavan saman diskurssin.

— Jos kaikki tietävät, mistä on kyse, miksi asioita sitten tarvitsisi edes ruveta määrittelemään? minä jatkoin. — Eikö se olisi vain kaikkien ajan haaskuuta?

Laura siristi silmiään ja suipisti huuliaan.

— Diskursiivisuudessa on oikeastaan kyse siitä, ettei asioita tarvitse määritellä, koska ne on määritelty jo ikään kuin etukäteen: asioiden määritelmät tulevat keskusteluun valmiina juuri kulloinkin käytettävästä diskurssista.

— Aijaa, minä sanoin.

— Osa diskursiivisuutta on siis se, että kaikkeen yhteiskunnalliseen puheeseen sisältyy aina tiettyjä esi- tai taustaoletuksia, joita ei välttämättä lausuta julki, Laura tarkensi. — Käytettävä diskurssi muodostuukin juuri näistä taustaoletuksista, jotka ovat ikään kuin kätkeytyinä rivien väleissä, joista ne ovat kuitenkin tarkasti luettuina havaittavissa.

Jos esimerkiksi työttömiä moititaan ”laiskuudesta” tai jos sosiaaliturvan varassa eläviä nimitetään ”sosiaalipummeiksi”, ei heitä silloin suoranaisesti kutsuta ”kunnottomiksi” eikä silloin myöskään puhuta selväsanaisesti esimerkiksi ”menestyksestä”.

Kuitenkin tällaisten näkemysten taustalla voi ajatella olevan tietty käsitys esimerkiksi ”kunnollisuudesta” ja siitä, ”miten kunnollisen ihmisen tulisi toimia”.

Sen, mitä vaikkapa julkisessa keskustelussa sitten lausutaan ääneen, kuten moitteet työttömiä kohtaan tai niin kutsuttujen ”sosiaalipummien” paheksunta, voi puolestaan ajatella nousevan esitetyn näkemyksen taustalla olevasta diskurssista. Esimerkiksi tietynlaisesta menestysdiskurssista, jossa menestys mitataan taloudellisesti ja ne, jotka eivät tule toimeen omillaan ovat ”luusereita”.

— Hmm... Diskurssissa on siis kyse siitä, mitä sanoja käytetään ja miten asiat esitetään. Kyse on kielestä, minä tulkitsin. — Ovatko diskurssit oikeastaan jonkinlaisia puhetapoja?

— Kyllä, Laura sanoi napakasti. — Diskurssit ovat nimenomaan erilaisia käytettävissä olevia puhetapoja.

Sosiologit kutsuvat monesti diskurssia myös erilaisten niin sanottujen lausumien, kuten näkemysten, mielipiteiden, käsitteiden, metaforien ja faktatietojen, joukoiksi.

Lisäksi asiasta kuin asiasta mahdollisia ja käytettävissä olevia diskursseja on itse asiassa aina useita; esimerkiksi julkisuudessa yksi vain voi monesti olla tavallaan muita enemmän suosiossa.

Niinpä diskurssit ovat myös osa yhteiskunnallisia kamppailuja.

Yhteiskunnallisessa keskustelussa saatetaan käydä diskursiivista määrittelykamppailua siitä, mitä vaikkapa ”kunnollisuus” on. Tavallaan diskursseissa käydään siis taistelua sanoista ja niiden merkityksistä.

— Aha.

— Ajattele vaikka sitä, miten ihmisiä toisinaan vastuullistetaan työttömyydestään.

Jos esimerkiksi työttömiä moititaan ”laiskuudesta” tai jos vaikkapa sosiaaliturvan varassa eläviä kansalaisia nimitetään paheksuvasti ”sosiaalipummeiksi”, ei yksilöiden tilanne ole käytetystä retoriikasta huolimatta välttämättä heidän oma vikansa tai seurausta yksilön omista tietoisista ratkaisuista.

Kyse ei myöskään ole välttämättä esimerkiksi yksilöiden henkilökohtaisesta epäonnistumisesta.

Henkilökohtaisten syiden sijaan kyse voi olla yksilöiden elämässä vallitsevista sosiaalisista olosuhteista. Perimmäinen syy näihin olosuhteisiin ja elämäntilanteisiin taas voi olla yhteiskunnan rakenteissa, esimerkiksi työmarkkinoissa, vallitsevissa poliittisissa käytännöissä tai yksilöiden sosiaalisessa taustassa.

Kyse voi olla esimerkiksi yleisesti työttömyyttä synnyttävästä taloussuhdanteesta tai tietyn alan työpaikkoja syövästä yhteiskunnan elinkeinorakenteen muutoksesta, joka sitten iskee juuri tietyllä tapaa kouluttautuneisiin ja tietyn ammattialan ihmisiin tai tietyn alueen työntekijöihin. Taustalla voi ylipäätään olla monenlaisia yhteiskunnallisia syitä, joita yksilöä moralisoimalla voidaan puolestaan osana diskursiivista strategiaa pyrkiä vähättelemaan.

Toisaalta yksittäisen ihmisen kohdalla voi työttömyydessä ihan hyvin olla kyse myös henkilökohtaisista syistä; esimerkiksi kymmenientuhansien työttömien kohdalla on taustalla kuitenkin luultavammin rakenteellisia tekijöitä, elleivät kaikki työttömät sitten toden totta ole esimerkiksi laiskureita ja aikaansaamattomia vätyksiä. Ainakaan sosiologisesti ei tällainen retoriikka kuitenkaan ole kovin uskottavaa.

Lisäksi sosiologisesti voi kysyä, onko yksilö aina henkilökohtaisesti vastuussa omasta terveydestään. Voiko olettaa, että ihminen jaksaa seurata tai edes olla kiinnostunut asiantuntijoiden ohjeista terveydestään huolehtimiseksi esimerkiksi sellaisessa tilanteessa, jossa kuukaudesta toiseen henkisetkin voimavarat ovat tiukoilla, kun käytössä oleva raha on hädin tuskin riittävä välttämättömiin asumiskustannuksiin?

— Hmm... Mielenkiintoinen näkökulma, sanoin. — Mutta onko esimerkiksi työttömyys sosiologisesti siis yhteiskunnan vika?

— Voi sen ehkä niinkin ilmaista.

Kuitenkin kyse on nimenomaan yhteiskunnallisista rakenteista eikä ehkä ihan koko ”yhteiskunnasta”.

Joka tapauksessa esimerkiksi työttömyys ei ole yksilön oma vika ja siten on moralisoivaa vallankäyttöä syyllistää yksilöä siitä ja rakentaa diskursiivisesti työttömästä eri tavoin ”kunnoton” toimija.

Lisäksi diskurssin käsitteen kannalta pointti on tässä se, että koska asiaa kuin asiaa koskevia diskursseja on aina useita, yksi voi olla niin sanotusti hegemonisessa asemassa. Diskurssi voi määrittää yhteiskunnallisen ilmapiirin. Tällöin taas kyseisen diskurssin lausumat otetaan itsestäänselvyyksinä.

Toisin sanoen hegemonisen diskurssin lausumat ovat ”tervettä järkeä”, niihin suhtaudutaan ideologiattomina eikä niiden nähdä olevan osa yhteiskunnallista kamppailua siitä, miten asiat tulisi nähdä ja miten asioiden tulisi olla. Hegemoninen diskurssi nähdään totuutena, vaikka itse asiassa kyse on yhteiskunnallisessa kamppailussa niskan päällä olevasta asioiden tulkinnasta.

Jäin miettimään: minkälainen ideologia liittyy esimerkiksi puheeseen ”sosiaalipummeista”?

Laura kuitenkin vei juttua eteenpäin ja pohdintani jäi. Eihän meillä tosin ollut enää paljon aikaa. Arvioni mukaan annetusta oli jäljellä ehkä puolet.

— Eri diskurssien lausumat eivät myöskään ole välttämättä niin sanotusti yhteensopivia toistensa kanssa, Laura sanoi. — Vastakkaisten diskurssien mukaiset näkemykset eivät välttämättä niin sanotusti kohtaa toisiaan; ne ovat tavallaan eri kieltä.

Niinpä, kuten sosiologit tapaavat diskursseista todeta, kulloinkin käytössä tai vallalla oleva diskurssi rajaa sitä, mitä asioista voidaan sanoa.

Vallalla oleva diskurssi voi siis rajata esimerkiksi sitä, minkälaisia näkemyksiä vaikkapa ”kunnollisuudesta”, ”menestyksestä” tai ”työttömistä” on mahdollista esittää. Vastakkaisten ja vallitsevan diskurssin kanssa ristiriitaisten näkemysten esittäjät taas saattavat helposti leimautua esimerkiksi asiasta mitään ymmärtämättömiksi, hölmöiksi tai muuten tärähtäneiksi.

Onhan se nyt ”hullua” ja ”tärähtänyttä” puhua vastoin ”tervettä järkeä”!

Laura katsoi minua ja virnisti.

— Jos esimerkiksi ”kunnollisuudessa” ajatellaan yleisesti olevan kyse lähinnä työnteosta arvostetussa ammatissa tai ehkä toisaalta rahassa mitattavasta omaisuudesta, voi siis käytännössä olla, että mielipidettä, jonka mukaan ”työ ei vaikuta ihmisen arvoon” tai ”rahalla ei ole niin väliä”, ei ehkä oteta kovin vakavasti.

Lisäksi jos tällaisen rahassa mitattavan ”menestyksen” ja ”kunnollisuuden”, jonka taloudellista tuottavuutta on myös mahdollista mitata, ajatellaan yleisesti olevan ”vain itsestä kiinni”, voivat esimerkiksi kommentit yksilöiden erilaisista yhteiskunnallisista mahdollisuuksista ja muun muassa erilaisten kotitaukojen vaikutuksista jäädä keskustelussa

alakynteen. Voi olla, että tietyssä menestysdiskurssissa esimerkiksi työttömät olisivat kansalaisina epäonnistuneet elämässään. Kyseisestä diskurssista käsin työttömät todella olisivat ”luusereita”.

Laura kaivoi taskuaan.

— Diskurssit eivät siis jää vain puheeksi, minä sanoin ja tiesin, että vielä oli aikaa.

Ruuhka koulun suuntaan ei ollut tarpeeksi tiheä, että tunnille ehtiäkseen olisi täytynyt jo kiirehtiä.

— Hyvin sanottu, Laura totesi ja vilkaisi kännykkäänsä. — Kun diskurssit eivät jää vain puheeksi, ei myöskään subjekti jää vain diskursiiviseksi rakennelmaksi keskustelun tasolle. Esimerkiksi puhetapa, jossa ”menestys” on ainoastaan taloudellista, tekee ihmisistä köyhien ja työttömien moralisoijia ja yhteiskunnan tuilla elävistä ”sosiaalipummeja” ja ”luusereita”.

Diskurssit siis vaikuttavat siihen, miten ihmiset esimerkiksi kansalaisina itseään ja toisiaan ajattelevat. Ihmiset peilaavat itseään ja omaa elämäänsä vallitseviin yhteiskunnallisiin puhetapoihin.

Ja vielä:

Kun ihmiset näkevät oman itsensä ikään kuin diskurssien läpi ja itseään niihin peilaamalla asettuvat niiden subjekteiksi, diskurssit todellistuvat konkreettisiksi teoiksi. Yhteiskunnalliset puhetavat aktualisoituvat toiminnaksi. Esimerkiksi moralisoiva puhe työttömien ”kunnottomuudesta”, synnyttää tietynlaisen ”kunnollisuuden” ja ”menestyksen” tavoittelua, mikä väistämättä saa osan ihmisistä myös kokemaan alemmuutta suhteessa muihin ja tuntemaan itsensä ”kunnottomiksi nolliksi”. Tietynlaisessa yhteiskunnallisessa ilmapiirissä ihmisiin esimerkiksi oikeasti suhtaudutaan ”sosiaalipummeina”, joita niin sanotusti yhteiskunta ei potki päähän vaan jotka ”ansaitsevat osansa”, koska ”heiltä puuttuu kunnianhimo ja he eivät ole tarpeeksi ahkeria”.

Poliittisessa käytössä taas diskurssit voivat myös aktualisoitua poliittisiksi päätöksiksi. Kun ”menestyksen” esimerkiksi katsotaan olevan kiinni siitä, että ”yksilö vain tekee työtä ja on ahkera”, tällaisen diskurssin luomassa ilmapiirissä on hyväksyttävää leikata työttömien sosiaalitulua ja niin sanotusti kyykyttää heitä. ”Laiskat ja kunnottomat työttömähän” ansaitsevat sen, koska he eivät kasvata valtion kassaa niin kuin talouden subjektien pitää. Jos heillä on vaikeuksia kiinnittyä työelämään, syy on se, että heidän ”asenteessaan on jotain vialla”.

Laura katsoi luuristaan uudelleen jäljellä olevaa aikaa. Sitten hän päätti tyytyväisen oloisena keskustelumme vallasta ja hallinnasta.

— Jos eläisimme keskiajalla, itsevaltaisen hallitsijan ”kunnottomat” alamaiset saattaisivat joutua esimerkiksi jalkapuhun tai häpeäpaaluun.

Mutta modernissa yhteiskunnassa kansalaisia koulitaan ”kunnollisiksi” toisin. Modernissa

yhteiskunnassa valta ei käy subjekteihinsa fyysisesti käsiksi. Sen sijaan se toimii vaikuttamalla subjekteihinsa etäältä ja epäsuorasti. Esimerkiksi yhteiskunnallisen ilmapiirin lävitse.

— Iholle se tulee silti, minä ajattelin ja Laura ilmoitti vielä lopuksi, että vartti oli kulunut.

— Selvä, sanoin sitten ja kiskaisin reppuni maasta. — Nyt minä menen, etten myöhästy. Nähdään iltapäivällä.

Tien toisella puolen juoksin kiinni yhden kaverini, jonka kanssa olimme menossa samalle äidinkielen kurssille. Myöhemmin, kun tunnilla analysoitiin opettajan aamun lehdestä poimimaa kolumnia, palasin vielä Lauran puheisiin. Yritin tehdä jonkinlaista tiivistelmää kioskillä puhutusta.

Ainakin monella elämäni osa-alueella olen minä itsekin vallanalainen subjekti, ajattelin ensiksi. Itseni ulkopuolelta minulle asetetaan normeja siitä, miten minun pitäisi syödä terveellisesti, liikkua säännöllisesti ja miten minun pitäisi esimerkiksi suhtautua työntekoon. Opiskelijana taas minulle asetetaan normeja siitä, missä ajassa minun tulisi valmistua ja mitä tehdä valmistumiseni jälkeen. Kansalaisena minua koulitaan monella tapaa täyttämään valtion odotukset.

Mutta toisaalta: siellä, missä on valtaa, on myös vastarintaa. Niin Laura sanoi. Saatan aina toimia toisin kuin minulta odotetaan. Tilanteessa kuin tilanteessa.

Tähän asti pääsin aika vaivattomasti.

Mutta sitä minä en tiennyt, voiko ihminen ikinä olla alistumatta subjektiksi jollekin. Vähintäänkin omalle itselleen. Laura sanoi, että moderni politiikka nojaa yksilön vapauteen eli siihen, että ihmisellä on vapaa tahto. Onko ihminen siis oikeastaan mitään muuta kuin vapaa? Mutta kuitenkin aina monenlaisten voimien ristipaineessa? Onko yksilö yhteiskunnallisten voimien leikkauspiste, jossa ympäröivä yhteiskunta jatkuvasti haastaa yksilön vapautta?

Niinkö se menee?

— Matias! Matias! Mitä sinä haaveilet? sivustani tiuskittiin.

— No mitä? käänsin pääni ikkunasta ja ajatukseni katkesi.

— Ope kyselee sulta yrittäjyydestä. Luitko sä tota kolumnia? Eme tivasi.

Katsoin hartiat kyyryssä etuoikeallani istuvan pojan yli luokan keskelle. Äidinkielen opettajani seisoi siinä tuimana ja odotti vastaustani.

— Sori, sanoin ja nostin päätäni. — Mikä tarkalleen oli kysymys?

4. keskustelu: YHTEISKUNTALUOKKA

Istuin kouluni pihaa kiertävällä metalliaidalla muoviset nappikuulokkeet korvissani.

Laura oli myöhässä. Vartti sitten olin lähettänyt hänelle viestin.

— Nähdään 10 min päästä koulun nurkalla, olin kirjoittanut.

Ja Laura pisti peukun vastaukseksi.

Mutta ei häntä näkynyt. Ehkä annoin liian vähän aikaa, ajattelin. En viitsinyt häntä kiirehtiäkään, joten kuuntelin listaani ja odotin. Katse kadulle, koulu selkäni takana.

Viimein Laura kääntyi silmiini korttelin takaa.

— Terve, huikkasin ja vetäisin kuulokkeet korviltani. — Mitäs olet puuhannut?

— Hei hei, Laura puuskutti. — Kunhan kuljeskelin. Sori, että kesti. Miten meni koulupäivä? Tai ne pari tuntia, mitä sulla oli?

— Siinäähän se, aika tavallista.

— Okei, Laura kumartui sitomaan auenneita kengännauhojaan.

Kivisen koulurakennuksen seinällä kello näytti nyt varttia yli. Tuplatunnit olivat käynnissä. Asfaltoidulla pihalla oli aamu- ja varhaisen iltapäivän aikana tihentynyt rivi polkupyöriä.

Laura sai nauhansa kiristettyä ja nousi seisomaan. Minä odotin ja katselin, miten hän silmäili pitkään omasta mielestäni varsin mitäänsanomatonta koulurakennusta.

— Oletko muuten koskaan miettinyt, miten ihmiset päätyvät juuri tietyille koulutusaloille? Laura kysyi.

— Varmaan lähinnä omien kiinnostustensa mukaan, sanoin, työnsin kuulokkeet povitaskuuni ja ajattelin, että lähtisimme johonkin.

— Niin, sanoi Laura ja katsoi vaieten kouluni ikkunoita.

Hän näki ehkä opettajan silhuetin luokkahuoneen edessä tai muutaman ajankuluksi ikkunasta ulos kurkkivan opiskelijan pään.

— Oletko koskaan tullut ajatelleeksi, että asialla voisi olla jotakin tekemistä yhteiskuntaluokkien kanssa? hän jatkoi ja hypähti aidalle viereeni.

— Yhteiskuntaluokkien kanssa? minä ihmettelin mielessäni. — Enpä muista sellaista miettineeni, sanoin.

Kohta vielä kysyin, mitä Laura edes oikeastaan tarkoitti yhteiskuntaluokilla.

— No... Laura aloitti. — Sosiologisesti yhteiskuntaluokka on monta asiaa.

Tilastollisesti kyse on siitä, miten modernissa yhteiskunnassa väestö voidaan luokitella ammattiaseman ja tulojen mukaan eri luokkiin. Tällainen luokittelu tekee samalla näkyväksi myös yhteiskunnan luokkarakenteen sekä luokkaeroista juontuvat ihmisten eriarvoiset elämänmahdollisuudet.

Tämän lisäksi yhteiskuntaluokassa on kuitenkin keskeisesti kyse myös kulttuurisesti käytetyistä yhteiskuntaluokan kategorioista sekä niihin samaistumisesta.

Jotta taas sosiologisesti toden teolla päästään kiinni siihen, mistä yhteiskuntaluokassa on kyse, ensimmäistä ja jälkimäistä näkökulmaa on itse asiassa tarkasteltava yhtä aikaa. On tarkasteltava samanaikaisesti sekä rakenteellisia yhteiskuntaluokan kategorioita että ihmisten kulttuurista kiinnittymistä niihin.

— Aha, sanoin.

— Lisäksi kiinnostavaa tässä on se, että yksilön tilastollinen luokka-asema ja ihmisten eletyt subjektiiviset kokemukset omasta yhteiskuntaluokastaan eivät itse asiassa aina välttämättä täysin vastaa toisiaan, vaikka useimmiten näin kyllä tapahtuu, Laura jatkoi ja nykäisi takkinsa vetoketjua.

Koulun aita oli mustaksi maalattu, aamupäivän auringonsäteet imenyt ja kämmenten ihoa vasten lämmin, mutta, niin kuin aina syksyisin, kadulla kävi viima.

— Ja vielä, Laura lisäsi. — Luokista puhuttaessa on toisaalta tärkeitä koko ajan pitää mielessä myös se, mitä yhteiskuntaluokka missään tapauksessa ei ole.

Yhteiskuntaluokka ei ole esimerkiksi yksilön oma valinta eikä jotakin, josta yksilö voisi pyytää jäsenyyttä. Sitä vastoin yhteiskuntaluokka on yhteiskunnallinen rakenne ja sellaisena se ei toimi niin, että haluamaansa luokka-asemaan noin vain itse kukin astuu mielensä mukaan. Luokkien dynamiikka on toinen.

— No, entäpä sitten, jos esimerkiksi minä kuitenkin tahtoisin tietää oman luokka-asemani? kysyin ja vedin itsekkin vähän huppua niskaan. — Voisinko vain yksinkertaisesti katsoa sen jostakin luokkatilastosta?

— Ei yhteiskuntaluokka ihan niin simppele juttu ole, Laura sanoi. — Kuten äsken totesin, yhteiskuntaluokassa on kyse sekä yhteiskunnallisista kategorioista että niihin samaistumisesta.

Siksi ennen kuin voimme puhua kategorioihin samaistumisesta, on meidän ensin ymmärrettävä, mistä yhteiskuntaluokassa yhteiskunnallisena luokitteluna ja rakenteena on

kyse.

— No, mistä siinä luokkien luokittelussa sitten on kyse? minä tiukkasin. — Onko jokainen ammattikuntansa siis oma luokkansa?

— Ei ihan, Laura sanoi. — Yksittäiset ammatit eivät niinkään muodosta luokkia.

Pikemmin yhteiskuntaluokat muodostuvat erilaisista ammattiryhmistä, jotka taas koostuvat ikään kuin samantasoisista ammattiteistä. Se, mihin yhteiskuntaluokkaan mikäkin ammatti sijoittuu, riippuu puolestaan tavasta, jolla yhteiskuntaluokat luokitellaan, mihin sosiologeilla on, käytetystä luokkateoriasta riippuen, itse asiassa useampiakin tapoja.

— Millä perusteella eri ammatit sitten ovat samantasoisia? Millä perusteella luokkia muodostetaan? jatkoin kysymistäni.

— Luokkaluokittelussa voidaan esimerkiksi erottaa toisistaan työnantajat, itsenäiset yrittäjät ja palkkatyössä käyvät, Laura sanoi. — Tällaisessa jaottelussa on siis pohjimmiltaan kyse yksilöiden erilaisista ammattiasemista sekä erilaisista asemista yhteiskunnan tuotantosuhteissa.

Niin sanotuissa tuotantosuhteissa puolestaan on lyhykäisyydessään kyse siitä, miten siinä missä työnantajat omistavat esimerkiksi työtilat ja tuotantovälineet, joilla vaikkapa yrityksen tulos saadaan aikaiseksi, elättääkseen itsensä ja mahdollisesti perheensäkin palkkatyöläiset taas myyvät työnantajille markkinoilla omaa työpanostaan, josta niin sanottu lisäarvo eli yrityksen voitto viime kädessä syntyy. Voi myös sanoa, että tietyssä mielessä yksilön asema yhteiskunnan tuotantosuhteissa määrää tämän yhteiskuntaluokan.

Ammattiasemien ja tuotantosuhteiden lisäksi voidaan luokkaluokittelussa kuitenkin kiinnittää tarkempaa huomiota itse työn sisältöön, esimerkiksi työn itsenäisyyden määrään ja siihen, kuinka paljon työntekijän suorituksia tai työn tulosta ulkoisesti valvotaan. Lisäksi voidaan arvioida esimerkiksi työn rutiininomaisuutta tai työtehtävistä suoriutumiseksi vaadittavien yksilöllisten kykyjen ja erityisosaamisen tärkeyttä.

Ja lopulta erilaisten kriteerien perusteella voidaan sitten muodostaa luokkaluokitteluja, joissa työväestö jaetaan esimerkiksi ylempiin ja alempiin professioammattiteihin, toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijöihin, yksityisyrittäjiin, maanviljelijöihin ja muuhun työväestöön. Työväestön ohella väestöluokittelussa voidaan toisaalta omiksi ryhmikseen erottaa myös esimerkiksi opiskelijat, eläkeläiset ja työttömät.

— Eikö luokista puhuta kuitenkin myös ihan luokkina? minä kysyin.

— Kyllä puhutaan, Laura sanoi. — Luokista puhuttaessa käytetään yleisesti sellaisia ilmauksia kuin yläluokka tai eliitti, keskiluokka, työväenluokka ja alaluokka.

Sisällöllisesti nämä termit ovat kuitenkin melko laajoja. Esimerkiksi keskiluokan voi jakaa edelleen alempaan ja ylempään keskiluokkaan. Lisäksi yläluokasta voi erottaa useampia eliittejä, kuten poliittisen, elinkeinoelämän, hallinto-, järjestö-, joukkotiedotus-, tiede- ja kulttuurieliitin, joista taas voi edelleen erottaa vielä omat sisäpiirinsäkin.

— Luokkia voi siis nimetä monella tavalla, ymmärsin.

— Niin.

Olennaista kuitenkin on se, että huolimatta siitä, mitä nimitystä luokista käytetään, samantasoisten ammattien voi ajatella muodostavan erilaisia ammattiryhmiä, joiden mukaan yhteiskuntaluokat sitten jäsenyivät keskinäisiin suhteisiin.

Nämä luokkien väliset suhteet taas muodostavat kunkin yhteiskunnan luokkarakenteen.

— Rakenteen, sanoin. — Onko yhteiskuntaluokissa sitten kyse jonkinlaisista yhteiskunnan kerroksista tai kerrostumista?

— Siitä nimenomaan, Laura sanoi. — Sosiologit kutsuvat tällaista sosiaalista kerrostuneisuutta myös stratifikaatioksi.

Stratifikaatiossa on siis kyse yhteiskunnallisten resurssien hierarkkisesta jakautumisesta eri yhteiskuntaluokkien tai muiden väestöryhmien välillä. Resurssien epätasainen jakautuminen taas synnyttää niin kutsuttuja sosioekonomisia eroja ja yhteiskunnallista eriarvoisuutta.

— Eli käytännössä ihmisten mahdollisuudet elämässä ovat siis erilaiset, koska resurssit jakautuvat epätasaisesti. Niinkö?

— Aivan.

Yhteiskunnan resurssien – tai toisin ilmaistuna taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman – epätasainen jakautuminen voi lisäksi näkyä yhteiskunnan arjessa monella tapaa. Se voi näkyä sosioekonomisina eroina niin väestöryhmien taloudellisessa toimeentulossa, aineellisissa elinoloissa ja koulutuksessa kuin esimerkiksi eroissa väestöryhmien elämäntyylyissä ja ajankäytössä, asuinpaikan määräytymisessä, kaveripiirin muodostumisessa, puolison valinnassa ja lastenhankinnassa sekä poliittisessä käyttäytymisessä ja osallisuudessa, hyvinvoinnissa, terveydessä ja kuolleisuudessa. Esimerkiksi sairastavuus on muita yleisempää pienituloisilla ja lisäksi köyhät kuolevat muuta väestöä nuorempina.

Ja jos nyt mietit, mitä erilaiset pääomat oikeastaan luokkien yhteydessä ovat, niin lyhyesti sanottuna sen homman nimi on tämä:

Taloudellinen pääoma kuvaa yksilön toimeentuloa, varallisuutta ja omaisuutta.

Kulttuurinen pääoma on yksilön sosiaalisesta taustastaan omaksumia arvostuksia, mieltymyksiä, kulttuurista suuntautuneisuutta ja makua.

Sosiaalinen pääoma taas viittaa niihin sosiaalisiin piireihin, joissa yksilö on osallisena.

— Öö... Eikö yhteiskuntaluokissa – ja näissä resursseissa ja pääomissa – siis olekaan kyse vain rahasta, köyhistä ja rikkaista? kysyin.

— Ei suinkaan, Laura sanoi. — Yhteiskuntaluokissa on ennemminkin kyse yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta ja ihmisten erilaisista elämänmahdollisuuksista.

Yksinomaan rahasta, tuloista, varallisuudesta ja omaisuudesta ei luokissa missään nimessä ole kyse, vaikka toisaalta juuri ne monesti eriarvoisuuden ja yksilöiden erilaisten

elämänmahdollisuuksien taustalla vahvasti vaikuttavatkin. Esimerkiksi yksilöiden koulutusvalinnat voivat itse asiassa tulo- ja varallisuuseroja uskottavammin olla selitettävissä yhteiskuntaluokkien välisillä kulttuurieroilla, kuten vaihtelevilla arvostuksen ja mielenkiinnon kohteilla. Toisin sanoen taloudellista pääomaa uskottavammin väestön vaihtelevia koulutusvalintoja selittää kulttuurinen pääoma ja sen epätasainen jakautuminen.

Toisaalta erot koulutukseen hakeutumisessa ovat sosiologisesti myös esimerkki sosiaalisesta eriytymisestä.

— Aha. Mitäs se on? Sosiaalinen eriytyminen, kysyin seuraavaksi.

— Kun on puhe yhteiskuntaluokasta, sosiaalisessa eriytymisessä on kyse siitä, miten sosiaalisesta taustastaan sekä pääomien kompositiostaan riippuen ihmisten elämänorientaatiot ja elämäntyyli vaihtelevat.

Lisäksi tämä vaihtelu taas näkyy ihmisten arjessa edelleen niin kutsuttuna luokkatapaisuutena. Toisin sanoen tietyssä yhteiskunnallisessa asemassa ja tietyissä sosiaalisissa piireissä tietyt, vaikkapa koulutusvalinnat, näyttävät yksilölle muita luontevampina ja siten ovat myös yksilölle muita tavanomaisempia ja todennäköisempiä.

— Aijaa, sanoin ja kohensin asentoani.

Toinen jalkani oli puutua ja pakaraakin pakotti, sillä olin istunut aidalla jo pidemmän tovin. Laura sen sijaan istui tyyneästi vieressäni paljaat kädet mustaksi maalatulla metallitangolla ja siirtyi kertomani intron jälkeen puhumaan nyt toden teolla koulutuksesta ja yhteiskunnallisista voimista yksilön koulutusvalintojen taustalla.

— Yhteiskuntaluokissa on itse asiassa aivan olennaisesti kyse yhteiskunnan rakenteisiin kytkeytyvistä todennäköisyyksistä, Laura sanoi.

— Ai, niin kuin minkälaisista tarkalleen? minä kysyin.

Ja Laura kertoi.

— On esimerkiksi todennäköistä, että akateemisesti koulutettujen vanhempien lapset hankkivat itsekin akateemisen koulutuksen ja päätyvät ehkä valmistuttuaan myös koulutustaan vastaavaan ammattiin ja siten tiettyyn luokka-asemaan.

Vastaavasti korkeasti koulutettujen vanhempien lapsista harvempi todennäköisesti jättää opiskelunsa perus- tai keskiasteen opintoihin. Lisäksi ylimmissä professioammateissa toimivien tai eliittiin kuuluvien vanhempien jälkikasvu harvoin päätyy alaluokkaan tai heikkoon työmarkkina-asemaan ilman, että olisivat itse välttämättä kovinkaan korkeasti koulutettuja tai edes erikoisen lahjakkaita.

— Okei, sanoin. — Hyväosaiset hyötyvät sukunimestään.

— Ehkä niinkin voi sanoa.

Sosiologit kuitenkin kutsuvat tällaista luokka-aseman periytymistä vanhemmilta lapsille sosiaalisesti periytyvyydeksi. Hyväosaiset siis hyötyvät sosiaalisesta taustastaan.

Voimakkainta sosiaalisen aseman periytyminen on nimittäin juuri ylemmissä luokka-asemissa ja niin kutsutuissa statusammateissa. Toisaalta esimerkiksi opettajan, maanviljelijän ja taidealan ammatit voivat myös niin sanotusti kulkea suvussa.

Asian käänttöpuolena matalaan sosioekonomiseen asemaan kytkeytyvien sosiaalisten ongelmien yhteydessä voidaan puolestaan puhua huono-osaisuuden kasautumisesta, jolloin esimerkiksi kouluttamattomuus, toimeentulo- ja mielenterveysongelmat, muu sairastavuus ja rikollisuus voivat kietoutua yhteen eräänlaiseksi sosiaalisten ongelmien vyyhdeksi. Tällaisessa tilanteessa myös esimerkiksi työttömyys voi olla ylisukupolvista ja köyhyys periytyä.

— Tarkoitatko sinä siis sosiaalisella periytyvyydellä myös geenejä ja biologista perimää? minä kysyin.

Ja siitä Laura älähti:

— En! En ollenkaan, hän sanoi. — Sosiaalisessa periytyvyydessä ei ole kyse biologiasta, vaan nimenomaan sosioekonomisista tekijöistä, kuten yksilön vanhempien koulutustasosta, varallisuudesta ja muista yhteiskunnallisista resursseista.

— Aa, okei, sanoin. — Kai sitten alemmistakin luokista voi kuitenkin nousta ylempiin luokkiin. Vai miten on?

— Ainakin jos koko väestöllä on esimerkiksi yhtäläiset mahdollisuudet koulutukseen, myös matalammin koulutettujen vanhempien ja alempien luokkien lapsilla on pääsy korkeasteen koulutukseen ja siten samalla ylempiin luokka-asemiin, Laura jatkoi taas tyyneästi. — Tällaiseen tilanteeseen puolestaan viitataan yhteiskunnallisessa keskustelussa usein puhumalla niin sanotusta mahdollisuuksien tasa-arvosta. Samalla on sosiologisesti kyse myös sosiaalisen periytyvyyden käänttöpuolesta eli sosiaalisesta liikkuvuudesta.

Sosiaalinen liikkuvuus tarkoittaa siis tilannetta, jossa aikuisen lapsen luokka-asema on eri kuin hänen vanhempiansa luokka-asema. Tärkein yksittäinen tekijä sosiaalisessa liikkuvuudessa taas on koulutus, sillä juuri koulutus on usein tie tiettyyn ammattiin ja tulotasoon ja siten myös tiettyyn yhteiskuntaluokkaan. Juuri koulutus voi olla tie niin sanotulle luokkaretkelle yhteiskuntaluokasta toiseen ja kohti korkeampaa luokka-asemaa.

Toisaalta koulutustason liikkuvuutta voi tapahtua myös toiseen suuntaan: esimerkiksi tutkijakoulutuksen suorittaneiden vanhempien lapsi voikin hankkia itselleen vaikkapa toisen asteen ammatillisen tutkinnon ja tehdä ammattiuransa suorittavissa työtehtävissä.

— Sosiaalista liikkuvuutta tapahtuu siis molempiin suuntiin: ylempiin ja alempiin luokka-asemiin, minä sanoin.

Laura nyökkäsi.

— Mutta jos yhteiskunnan luokkarakenne on sosiologien sanoin jäykkä ja luokat

sulkeutuneita, sosiaalinen liikkuvuus luokasta toiseen on käytännössä olematonta tai ainakin hyvin vähäistä. Lisäksi tällaisessa tilanteessa, kun liikkuvuutta luokasta toiseen ei juurikaan tapahdu, yhteiskunta menettää inhimillisiä resurssejaan.

— Aijaa. Millä tavalla?

— Kun sosiaalisen liikkuvuuden tiellä on yhteiskunnallisesti tuotettuja esteitä, sosiaalisen taustansa vuoksi lahjakkaat ja motivoituneet osaajat eivät välttämättä päädykään niihin asemiin, joissa heidän henkilökohtainen pääomansa ja yhteiskunnallinen panoksensa tulisi yhteiskunnan kannalta parhaiten hyödynnetyksi.

— Aha.

— Toisin sanoen, kun esimerkiksi korkeakoulutus on maksullista, on todennäköistä, että alempiluokkaisten yksilöiden akateemiset lahjat ja osaaminen valuvat hukkaan.

— Alempien luokkien potentiaali valuu hukkaan, koska heillä ei ole varaa esimerkiksi korkeakouluopintoihin, niinkö?

— Niin, Laura sanoi ja kaivoi laukustaan lasisen pullon. — Luokkaretki alkaa monesti juuri koulutuksesta.

Mieti luokkaretkiä myös esimerkiksi siltä kannalta, miten suomalainen hyvinvointivaltio muodostui: 1950–60-luvulla ylioppilastutkinnot alkoivat selvästi yleistyä ja samalla Suomen maanviljelijävaltainen luokkarakenne alkoi keskiluokkaistua.

Laura kiersi korkin auki. Tilkan juotuaan hän loi minuun kysyvän katseen. Nostin kättäni kieltäytymisen merkiksi ja jatkoin keskustelua:

— Mitä se oikeastaan oli se puhe luokkien välisistä kulttuurieroista? minä kysyin, sillä en tahtonut kostuttaa suutani vaan tarkennusta siihen, mikä tässä vaiheessa oli vasta ohimennen mainittu.

Laura joi vielä toisen kulauksen ja laittoi pullon takaisin laukkuunsa.

— Lyhyesti sanottuna yhteiskuntaluokkien välisissä kulttuurieroissa on kyse habituksista, Laura aloitti.

— Habituksista? minä toistin. — Tarkoitatko ihmisten ulkonäköä? Mitä tekemistä sillä muka yhteiskuntaluokkien kanssa on? Kaupan kassan erottaa virkamiehestä jo kaukaa, vai mitä meinaat?

— Arkikielessä habitus viittaa yleensä yksilön ulkoiseen olemukseen, Laura avasi. — Mutta sosiologisesti habitus on ennen muuta niin sanotusti dispositioiden järjestelmä ja ruumiillistunut sosiaalinen tila. Lisäksi esimerkiksi Suomessa ei yksilön luokka-asema itse asiassa välttämättä ollenkaan näy päälle päin.

— Jassoo, sanoin. — Tämähän se vasta asioita selventää. Mikä se habitus ihan suomeksi sanottuna siis oikeastaan on?

— Habitus liittyy omanlaiseensa luokkautumisen prosessiin eli siihen, miten sosiaalista taustaansa vasten yksilö tunnistaa itsensä tietynkaltaiseksi ihmiseksi ja tämän kokemuksen ohjaamana ikään kuin ottaa ”oman paikkansa” yhteiskunnassa tai toisin sanoen asettuu tietyn luokan subjektiksi, Laura jatkoi. — Yleisesti ottaen habitus siis nimenomaan ohjaa yksilön elämässään tekemiä valintoja; käytännössä habitus onkin eräänlainen valikoimisen periaate.

Sosiaalinen tila, joka habituksessa ruumiillistuu, sitä vastoin on eräänlainen valinnan mahdollisuuksien alue, josta yksilö itselleen luonteviksi katsomansa valinnat tekee ja jota erilaiset yksilön arjen taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset realiteetit puitteistavat.

— Eli? vaadin vielä selvennystä.

— Otetaan esimerkki, Laura sanoi. — Työläisperheen lapsi pitää itseään ”käytännön ihmisenä” ja aikoo peruskoulun jälkeen ammattikouluun, josta hän toivoo siirtyvänsä muutamassa vuodessa suoraan työelämään.

Akateemisesti koulutettujen vanhempien lapsi taas näkee itsellään olevan niin sanotusti ”lukupäätä” ja ammattikoulun sijasta hän aikoo ensin yleissivistävään lukioon ja sieltä hän suunnittelee jatkavansa edelleen yliopistoon.

Mistä nämä suuntautuneisuuserot johtuvat?

Minä vastasin yksissä tuumin:

— Kyse on kahdesta erilaisesta ihmisestä, jotka ovat kiinnostuneita erilaisista asioista.

— Niin niin. Eittämättä, Laura totesi. — Mutta johtuvatko erot näiden yksilöiden koulutuksellisessa suuntautumisessa siitä, että he ovat erilaisia yksilöinä tai persoonina vai onko vastaus yksilöiden erilaisessa sosiaalisessa taustassa?

— Ai, että onko kyse luokkaerosta?

— Niin.

Sosiologit saattaisivat huomauttaa, miten erilaisista kotitaustoista tulevien lasten lähtökohdat koulunkäyntiin tai tavat suhtautua koulua ja koulutusta kohtaan voivat olla erilaisia.

Lapset voivat jo kotoaan omaksua esimerkiksi erilaisia toimintamalleja, arvostuksia, asenteita, tietoja, taitoja ja kulttuurisia valmiuksia, jotka voivat osaltaan edesauttaa koulun käytäntöihin sopeutumista ja koulussa opiskeltavien asioiden omaksumista. Esimerkiksi vanhempien asennoitumisella ja kiinnostuksella lapsen koulunkäyntiä kohtaan voi myös

olla merkitystä lapsen koulussa pärjäämiselle ja siellä viihtymiselle.

Vanhempien kiinnostuksella ja koulutuksen arvostuksella taas voi olla tekemistä vanhempien oman koulutustaustan kanssa. Korkeasti koulutetut vanhemmat esimerkiksi laittavat todennäköisemmin lapsensa hyvämaineiseen peruskouluun, jos kotipaikkakunnalla on sellaiseen valintaan mahdollisuus. Esimerkiksi työläisperheen vanhemmilla taas ei välttämättä ole aivan samanlaisia tiedollisia resursseja tukea lastaan tämän opiskeluihin liittyvissä asioissa kuin akateemisesti koulutetuilla vanhemmilla. Eri tavoin koulutettujen ja erilaista työtä tekevien vanhempien lapset siis omaksuvat vanhemmiltaan todennäköisesti hieman erilaisia asioita, millä on vaikutuksensa esimerkiksi lapsen koulumenestykseen sekä pitkässä juoksussa myös jatkokoulutus- ja uravalintoihin.

Koulu yhteiskunnallisena instituutiona puolestaan ei täysin pysty poistamaan erilaisten sosiaalisten taustojen vaikutusta esimerkiksi koulussa menestymiseen. Siksi sosiologit sanovatkin toisinaan, että koulu omalta osaltaan uusintaa yhteiskunnan luokkarakenteita.

— Aijaa, sanoin ja suljin silmäni, kun syysaurinko pilkotti pilven takaa, lämmitti ja häikäisi.

— Toisaalta vanhempien yhteiskuntaluokka toki vaikuttaa myös heidän mahdollisuuksiinsa tukea lapsensa kouluttautumista taloudellisesti, Laura huomautti. — Vaikka puhumme nyt kulttuurisista eroista luokkien välillä, ei taloudellisten resurssien merkitystä sosiaaliseen periytyvyyteen ja liikkuvuuteen tule silti unohtaa.

— Niin niin. Mutta miten tämä kaikki liittyy habitukseen? minä avasin silmäni ja keskeytin.

— Erilaiset taipumukset, asenteet ja arvostukset, joita lapset kotitaustastaan omaksuvat, ovat juuri niitä dispositioita, joiden järjestelmä habitus on, Laura sanoi. — Dispositioiden järjestelmänä yksilön sosiaalinen tausta ikään kuin imeytyy ja kasautuu yksilön habitukseen, muodostuu valikoimisen periaatteeksi ja siten saa esimerkiksi tietyt koulutusvalinnat tuntumaan itselle muita luontevammilta ja mielekkäämmiltä. Samalla yksilön habitus tekee tietyistä valinnoista yksilölle tietyssä yhteiskunnallisessa asemassa myös muita todennäköisempiä.

Koulutuksen kentällä saa esimerkiksi akateeminen habitus lukion ja yliopistokoulutuksen näyttäytymään yksilölle järkevinä, jopa sanomattakin selvinä, valintoina. Mutta sosiaalisesti eriytyneessä yhteiskunnassa on arki yhteiskunnan eri kerroksissa niin taloudellisilta lähtökohdiltaan kuin kulttuurisilta arvostuksiltaan erilaista, ja siksi, toisin kuin yliopistokoulutuksen läpikäyneiden vanhempien lapsi, työläistaustainen lapsi ei omaksu kotoaan sellaista kouluttautumisen tai työuran mallia, jossa korkeakoulutus olisi välttämättä ollenkaan luonteva valinta. Työläishabitus tekee lukiosta ja yliopistosta sen sijaan jotakin yksilölle vierasta ja etäistä.

Työläishabitus saattaa tehdä lukiosta ja yliopistosta jotakin, jonne yksilö ei jopa koe ehkä ollenkaan kuuluvansa, koska lukio ja yliopisto eivät tunnu olevan niin sanotusti ”kaltaisiani varten”. Työläistaustaisessa perheessä saatetaan esimerkiksi arvostaa ruumiillista työtä

akateemista uraa enemmän ja ehkä jopa naureskella ”kaiken maailman dosenteille, esseiden kirjoittelulle ja papereita pyöritteleville virkamiehille”, tyyliin ”toiset on vaan tyhmempiä, kun joutuu vuosia opiskelemaan eikä siltikään tajua käytännön asioista mitään”. Esimerkiksi tämän tyyppiset kotitaukusta omaksutut kulttuuriset arvostukset saattavat osaltaan johtaa siihen, että vaikkapa yliopisto ei näyttäyty mahdollisuutena itselle, vaan on yksilön silmissä tarkoitettu joille kuille muille kuin ”meidän perheen kaltaisille”.

Lyhyesti sanottuna akateemisuus ei ole välttämättä luontainen osa työväenluokan kokemusmaailmaa.

— No jaa... sanoin ja ristin jalkani.

Laura kaivoi pahvisen askin taskustaan ja tarjosi taas minullekin. Tällä kertaa minä otin.

— Saitko kiinni, mitä sosiologit habituksella tarkoittavat? Laura kysyi kohta ja imeskeli mentoliaan.

— Luulen niin, sanoin. — Voisi kai sanoa, että habituksensa mukaisesti ihmiset osaavat esimerkiksi koulutusvalintoja miettiessään suunnitella tavallaan itselleen ”sopivaa” tulevaisuutta:

Jos on akateemisesta perheestä, esimerkiksi lukio voi omaa taustaa vasten tuntua aika itsestään selvältä valinnalta. Mutta jos taas on työläisperheestä ja myös pitää itseään ”käytännön ihmisenä”, ei lukio ehkä olekaan se ”mun juttu”.

Yksilön sosiaalinen tila siis ruumiillistuu yksilön habituksessa. Käsitys siitä, mikä on ”mun juttu” rakentuu omaa taustaa vasten ja se ”mun juttu” löytyy omasta sosiaalisesta tilasta: kasvu- tai elinympäristöstä ja sen kokemusmaailmasta. Se, että akateemisten perheiden lapset todennäköisemmin hankkivat itsekkin akateemisen koulutuksen, taas ei näin ollen johdu siitä, että he olisivat esimerkiksi työläislapsia älykkäämpiä, vaan siitä, että akateemisen habituksensa ohjaamina yliopistoon meneminen on heille luontevampaa. Ja tavallaan helpompaa.

Vastaus aiempaan kysymykseesi yksilöiden suuntautuneisuuseroista on siis, että kyse ei ole yksilöllisistä vaan luokkaeroista: habituksista.

— Aivan, Laura sanoi. — Mutta yhtä asiaa minä haluan vielä alleviivata.

Habituksessa on olennaisesti kyse luokkautumisen prosessista, joka, kuten olemme puhuneet, alkaa itse asiassa jo hyvin varhaisessa vaiheessa: nimittäin ihmiseläinten sosiaalisesti eriytyvässä sosialisatiiossa.

Sosiaalisesti eriytyvässä sosialisatiiossa ihmiseläimet asettuvat luokkansa subjekteiksi. Niinpä voikin sanoa, että yhteiskuntaluokka uusintaa itseään sekä väestöryhmittäin eriytyvässä sosialisatiiossa, joka johtaa vaihteleviin luokkahabituksiin, että

yhteiskunnallisten instituutioiden kautta. Käytännössä luokka-aseman sosiaalista periytymistä tapahtuu esimerkiksi koulutusinstituutioissa, kun yksilön kotitaustastaan omaksumat dispositiot kouluttautumisen myötä ikään kuin institutionalisoituvat erilaisiksi tutkinnoiksi ja edelleen ammattiasemiksi työmarkkinoilla.

Omasta puolestani voin sanoa, että tässä vaiheessa itse ainakin olin jo melkein unohtanut, mutta kuunnellessani Lauraa mentoli suussani yhtäkkiä muistin, mihin alkujaan olimme menossa.

— Entäs se luokkiin samastuminen? käännysin kysymään. — Mitä jos esimerkiksi minä tahtoisin tietää, mihin luokkaan kuulun?

— Niin, siihenhän me olimme menossa, Laura sanoi. — Tosin... Emmekö me jo oikeastaan äsken siitä puhuneet?

— Ai, miten niin? Luulin, että puhuimme yhteiskuntaluokkien välisistä kulttuurisista eroista ja habituksista.

— Totta, Laura sanoi. — Niistä me olemme puhuneet.

Ja samalla olemme puhuneet siitä, miten ihmiset tunnistavat itsensä tietynkaltaisiksi ihmisiksi, ”ottavat oman paikkansa” yhteiskunnassa ja asettuvat tietyn luokan subjekteiksi. Niinpä puhuimme aika pitkälti koko ajan myös luokkasamastumisesta, sillä luokkasamastumisessa on kyse luokkatietoisuudesta ja luokkaerojen tunnistamisesta, toisin sanoen kysymyksistä siitä, mikä on asemamme yhteiskunnassa ja mikä on suhteemme muihin.

— Niin kai sitten, sanoin.

Laura jatkoi.

— Kun yksilö tunnistaa itsensä esimerkiksi ”käytännön ihmiseksi” ja hakeutuu ammattikouluun päästäkseen nopeasti työelämään, samalla hän tekee itse asiassa eron itsensä ja niiden ihmisten välille, jotka ”menevät lukioon, yliopistoon, opiskelevat vuosia ja päätyvät akateemisiin ammatteihin”. Toisin sanoen yksilö tunnistaa olevansa ”käytännön ihminen” eikä niinkään tietyissä mielessä niiden akateemisten ihmisten *kaltainen*, joilla on niin sanotusti ”lukupäätä” ja ”akateemisia ambitiesiä”, ja juuri siksi hän hakeutuu ammattikouluun: *kaltaistensa* pariin.

Keskeistä luokkasamastumiselle on tässä siis se, miten yksilö tulevaisuuttaan pohtiessaan asemoi itsensä koulutuksen kentälle ja näin koulutusvalintojensa kautta tavallaan ryhtyy tiettyyn yhteiskuntaluokkaan.

Mietin hetken Lauran sanoja. Koetin todella seurata hänen ajatuksiaan.

— Siis missä se luokkasamastuminen tässä on? minun oli kuitenkin kysyttävä.

Laura vastasi ja yritti tehdä selkoa.

— Pohjimmiltaan luokkasamastuminen on erojen havaitsemista yhteiskuntakerrostumien välillä, hän aloitti. — Toisin sanoen luokkaan samaistumista tapahtuu, kun pääomiensa valossa yksilö tunnistaa itsensä tietynlaiseksi ihmiseksi, samaistuu *kaltaisiinsa* ja siten kiinnittyy johonkin yhteiskunnallisessa todellisuudessa yksilölle itseymmärryksensä välineeksi tarjolla olevaan luokan kategoriaan.

— Siis... minun oli jo jatkettava kysymistäni. — Mitä tarkoitat sillä, että ihmisille on tarjolla luokan kategorioita? Tyrkyttääkö joku jossakin ihmisille niitä luokkaluokituksia, vai mitä ihmettä?

— Nyt pitää olla tarkkana, Laura sanoi kuin itselleen.

Hän otti hetken miettimisaikaa.

— Kyse on siitä, miten yksilö voi tunnistaa itsensä esimerkiksi ”duunariksi”, hän sanoi sitten varmemmalla äänellä.

— No, onko ”duunari” sitten jokin yhteiskuntaluokka? minä kysyin.

— Ei varsinaisesti, mutta ”duunari” on esimerkki yhteiskunnallisesta kategoriasta, jota ihmiset arjessaan käyttävät kuvaamaan yhteiskuntansa ryhmien välisiä suhteita ja paikantamaan itsensä yhteiskunnan hierarkiaan.

Esimerkiksi ”käytännön ihminen” ja ”lukupää” ovat puolestaan nekin tietyllä tapaa ”duunarin” tavoin luokkasidonnaisia kategorioita, joilla ihmiset tekevät selkoa siitä, ketkä ovat *kaltaisiaan* ja mikä heidän ”paikkansa” yhteiskunnassa – tai sen eri kentillä – on.

Esimerkiksi ”duunari” on toisin sanoen sosiaalinen viiteryhmä, johon yksilö katsoo itsensä ja kaltaistensa kuuluvan.

— Mutta mitä tekemistä tällä on luokkasamastumisen kanssa? minä kysyin vieläkin. — Sitä minä nyt en tajua. Kun eiväthän nämä kategoriat ole niitä kategorioita, joista me aluksi puhuimme: ylemmät ja alemmat professioammatit ja asiakaspalvelutyöntekijät, esimerkiksi, tai keski- ja työväenluokka.

— Eivät olekaan, Laura sanoi. — Mutta, kuten myös alussa sanoin, kysymys siitä, mihin yhteiskuntaluokkaan itse kukin kuuluu ei ole välttämättä ihan yksioikoinen juttu: yksilön tilastollinen luokka-asema ja yksilön subjektiivinen kokemus omasta luokka-asemastaan eivät välttämättä täysin osu yksiin.

Ja näin siksi, että ne yhteiskuntaluokat, jotka voidaan paperilla luokkatilastona esittää, eivät ole samoja kategorioita, joiden avulla ihmiset omasta yhteiskunnallisesta asemastaan jokapäiväisessä elämässään tekevät tolkkua.

Luokista ylipäätään puhutaan monella eri nimellä ja monesti luokista puhutaan myös ikään

kuin rivien välissä:

Esimerkiksi yhteiskunnallinen keskustelu vaikkapa hyvä- ja huono-osaisuudesta tai matalapalkkatyöstä on pohjimmiltaan puhetta rakenteellisesta eriarvoisuudesta, joka selittyy yhteiskuntaluokalla. Samoin esimerkiksi monet televisiosarjat ja life style -lehdet sisältävät erilaista luokkakuvastoa ja kuvastoineen tuottavat käsityksiä tiettyjen yhteiskuntakerrostumien elämästä.

Lisäksi merkittävää on se, että luokkiin samastuminen ei oikeastaan ollenkaan edellytä yhteiskuntaluokkien ajattelemista, sillä jokapäiväisessä elämässään ihmiset tavallaan ”tietämättään tietävät”, mihin yhteiskunnan kerrostumaan kuuluvat ja mitkä heidän mahdollisuutensa elämässä suhteessa muihin ovat. Ihmiset tietävät, mistä luokissa jokapäiväisessä elämässä on kyse, vaikka eivät olisi ikinä luokista kuulleetkaan – saati perehtyneet tai edes tutustuneet sosiologisiin luokkateorioihin.

— Ai, siis mitä? minä kysyin. — Turha ruveta ollenkaan luokkatilastoja tutkimaan? Tiedän luokkani muutenkin.

Laura mietti hetken.

Sitten hän sanoi näin:

— Pointti on siinä, että ihmiset eivät samastu ikään kuin suoraan niihin yhteiskuntaluokkiin, jotka voidaan tilastollisesti paperilla esittää. Enemmän kuin tilastollisten yhteiskuntaluokan kategorioiden nojalla ihmiset tunnistavat ”oman paikkansa” yhteiskunnassa ja asemansa suhteessa muihin eräänlaisista luokkafiguureista.

— Luokkafiguureista? Ja mitähän nämä luokkafiguurit ovat?

— Luokkafiguureissa on kyse erilaisista ominaisuuksista, joita ihmiset tiettyihin yhteiskunnallisiin ryhmiin liittävät:

Kaikessa yksinkertaisuudessaan ihmiset liittävät ajatuksissaan tiettyjä ominaisuuksia yhteiskunnan eri ryhmiin ja samastuvat sitten niihin ryhmiin, joihin liittävät samoja ominaisuuksia, joita katsovat myös itsellään olevan.

— Aha.

— Käytännössä meillä on siis itse kullakin päissämme käsitys vaikkapa siitä, keitä ja minkälaisia ihmisiä ”duunarit” ovat.

Toisin sanoen meillä on käsitys siitä, minkälaista taloudellista, kulttuurista ja sosiaalista pääomaa ”duunareilla” on: minkälaista työtä he tekevät, kuinka varakkaita he ovat ja mitä he omistavat, miten he viettävät vapaa-aikaansa, minkälaisessa seurassa he liikkuvat, mistä he ovat kiinnostuneita, minkälainen maku heillä on, missä he asuvat ja niin edelleen.

Lisäksi samaan tapaan on meillä käsitys vaikkapa siitä, minkälaisia ihmisiä ”sivistyneistö” tai ”intellektuellit” ovat, sekä siitä, minkälaiset ”duunareiden” ja ”intellektuellien” väliset

suhteet yhteiskunnan eri kentillä ovat.

Esimerkiksi tällaisista kulttuurisista figuureista – pikemmin kuin luokkatilastoista – ihmiset sitten ensinnäkin tunnistavat itsensä ja *kaltaisensa* ja toiseksi figuurien keskinäisen arvostuksen mukaan ihmiset tunnistavat myös ”oman paikkansa” yhteiskunnan hierarkiassa. Esimerkiksi ”duunarin” ja ”intellektuellin” figuratiivisten kategorioiden avulla ihmiset siis havaitsevat ja mallintavat yhteiskuntansa luokkaeroja.

— Okei, minä sanoin.

Laura kaivoi pullon laukustaan ja joi taas tilkan vettä.

— Tarkoitatko tällä kaikella siis sitä, että pikemmin kuin ajattelisivat olevansa esimerkiksi eliittiä, keskiluokkaa tai työväenluokkaa, saattavat ihmiset ajatella olevansa esimerkiksi ”duunareita” tai ”intellektuelleja”? minä jatkoin. — Ja sen mukaan, mitä porukkaa katsovat olevansa, ihmiset myös niin sanotusti ”tuntevat oman arvonsa”. He saattavat käsittää itsensä esimerkiksi ”jotenkin parempina” tai toisaalta tuntea itsensä tietyllä tapaa arvottomiksi, jopa ”yhteiskunnan pohjasakaksi, josta kukaan ei välitä”.

— Esimerkiksi.

— Ja tällaisessa hierarkkisiin kategorioihin kiinnittymisessä on kyse luokkasamastumisesta?

— Kyllä.

Kun yhteiskunnallisessa keskustelussa ja jokapäiväisessä kanssakäymisessä on ihmisille itseymmärryksensä välineiksi tavallaan tyrkyllä vaikkapa sellaisia väestöryhmien suhteita kuvaavia kategorioita kuin ”duunari” ja ”intellektuelli”, käyttävät ihmiset huomaamattaankin näitä kategorioita luokkaidentiteettinsä rakentamiseen.

— Luokkaidentiteettinsä rakentamiseen?

— Niin.

Kaltaisuudessa, joka luokasta puhuttaessa on jo moneen otteeseen tullut mainittua, on kyse kollektiivisesta identiteetistä: siitä, keitä ”me” olemme, ja toisaalta siitä, keitä ja mitä ”me” emme ole. Esimerkiksi sellaiset ajatukset kuin ”minä olen ihan tavallinen duunari, en mikään intellektuelli” tai ”ne yliopistoihmiset – en minä kuulu, riitä enkä kelpaa heidän joukkoonsa” kertovat yksilön luokkaidentiteetistä. Tällaisissa lausahduksissa yksilö asemoi itsensä osaksi tiettyä yhteiskunnallista ryhmää ja samalla tekee eron *kaltaistensa* ja muiden välille.

Sanalla sanoen kyse on pyrkimyksistä erottautua, mitä yksilö voi harjoittaa monin tavoin myös esimerkiksi omilla elämäntyyli- ja kulutusvalinnoillaan. Ihmiset saattavat työstää luokkaansa ja pyrkiä erottautumaan vaikkapa sillä, mitä syövät, sillä, mitä harrastavat tai sillä, mistä pitävät ja mitä arvostavat. On esimerkiksi eri asia, suuntaako

ravintolakäynnillään finiiniin sushipaikkaan vai krouviin kanttiininiin, pelaako harrastukseen golfia ja purjehtii vai lenkkeileekö luontopoluilla kävelysauvojen kanssa tai käykö vuosittain ulkomaan lomilla vai viettääkö lomansa kotosalla. Lisäksi samaan aikaan kun ihmiset saattavat pyrkiä osoittamaan omaa statustaan esimerkiksi ”esimerkillisellä” ja ”uudenaikaisella” elämäntyyllillään ja ”tiedostavilla” kulutusvalinnoillaan, saattavat ihmiset myös puheissaan asemoida itsensä yhteiskunnan hierarkiassa vaikkapa ”ymmärtämättömien junttien” yläpuolelle panettelemalla näiden ”huonoa makua” ja koko ”rahvasta” ja ”takapajuista” elämäntyyliä, jota nämä ”juntit” heille edustavat.

— Aha, sanoin.

Laura jatkoi.

— Se, mikä tässä sitten on asian ydin, on se, että esimerkiksi näin erottautuessaan ihmiset symbolisesti rakentavat omaa yhteiskuntaluokkaansa, performoivat yhteiskunnallista asemaansa ja tuottavat luokkaeroja tekemällä eroja ”meihin” ja muihin. Lisäksi se sosiaalinen tila, jota ihmiset asuttavat ja jossa he rakentavat identiteettiään, vaihtelee heidän yhteiskuntaluokkansa mukaan. Eri luokissa kiinnitytään kulttuurisesti erilaisiin asioihin.

Toisaalta...

Laura kävi miettimään.

— Luokkiin kiinnittyminen ei kuitenkaan ole välttämättä ihan näin ehdotonta.

Esimerkiksi työläisvanhempien akateemisesti koulutettu lapsi voi kokea sijoittuvansa jonnekin ”duunareiden” ja ”yliopistoihmisten” välimaastoon eikä siten täysin identifioitu kumpaankaan kategoriaan. Sen sijaan yksilö voikin kokea elävänsä ikään kuin kahden maailman välissä.

Yksilön kokemus luokastaan voi lisäksi vaihdella esimerkiksi elämäntilanteesta tai seurasta riippuen. Yksilön arjessa luokkaidentiteetti voi olla ikään kuin liukuva. Vaikkapa opiskelijana, työttömänä ja työllisenä voi kokemus omasta yhteiskunnallisesta asemasta olla erilainen. Esimerkiksi yliopistotuttujensa seurassa voi yksilö myös kokea asemansa ja viiteryhmänsä toisin kuin perheenjäsentensä kesken.

— Okei, minä sanoin. — Luokkafiguurit ovat yksilön itseymmärryksen ja identiteetin rakentamisen välineitä, mutta niihin samaistuminen ei ole ihan yksioikoista.

— Yksilön kohdalla juuri näin: yksilön arjessa luokkaidentiteetti voi olla ikään kuin liukuva, Laura vahvisti. — Mutta tässä on vielä muutakin.

Toisinaan käytetään luokkafiguureja nimittäin myös poliittisiin tarkoituksiin.

— Poliittisiin tarkoituksiin?

— Jep.

Ja silloin ei ole enää kyse ainoastaan yksilön itseymmärryksestä, identiteetin rakentamisesta ja erottautumisesta vaan lisäksi symbolisesta ryhmänmuodostuksesta poliittisten tavoitteiden ajamiseksi.

— Siis mitä tarkoitat?

— Osana poliittista retoriikkaa puhe esimerkiksi ”duunareista” on ensinnäkin keino luoda yhteiskunnalliseen todellisuuteen ryhmä, josta ihmiset voivat itsensä tunnistaa, jonka kautta he voivat ajatella omaa yhteiskunnallista asemaansa ja johon kiinnittymällä he voivat kokea yhteenkuuluvuutta kaltaistensa kanssa.

Toisaalta identifioitumalla ”duunareiden” ryhmään ihmiset voivat myös liittyä yhteen tavoitellakseen kollektiivisia poliittisia päämääriä ”duunareina”, siis luokkana.

— Aijaa, sanoin.

— Tällaisten ryhmien olemassaololle on kuitenkin yksi ratkaiseva ehto: ryhmän olemassaolo ”ryhmänä” edellyttää sen tietoisuutta itsestään. Niinpä kun erilaisia luokkafiguureja poliittisesti hyödynnetään, tarkoitus on tuottaa nimenomaan tietoisuutta erilaisten yhteiskunnallisten ryhmien olemassaolosta ja siten saada ihmiset kiinnittymään tiettyyn ryhmään, jota heille poliittisen samaistumisen kohteeksi tarjotaan.

Tosin yhteiskuntaluokka ei itse asiassa loppupeleissä ole sellainen ryhmä, joka voitaisiin ollenkaan esimerkiksi kutsua koolle torille, puoluekokoukseen tai yhtään minnekään.

— Että mitä? käänsin katseeni Lauraan.

Minusta tuntui kuin yhtäkkiä Laura olisi vetänyt maton alta kaikelta, mitä oli aiemmin sanonut.

— Jos luokkia ei voi kutsua koolle, eikö niitä sitten ole loppupeleissä edes olemassa? jatkoin.

— Totta kai on, Laura sanoi. — Pointti tässä on se, että luokka toimii samaan aikaan kahdella tasolla.

Yhteiskuntaluokka on ensinnäkin yhteiskunnallinen rakenne, jota yksilö ei voi valita ja jolla siten on vaikutuksensa yksilöön, halusi tämä sitä tai ei. Tavallaan yksilön selän takana, vaikuttaa luokka joka tapauksessa yhteiskunnallisena rakenteena itse kunkin arkeen rajaamalla yksilön elämänmahdollisuuksia ja sosiaalista tilaa, puhuttiin yhteiskunnallisessa keskustelussa luokista ollenkaan tai millä nimellä hyvänsä.

Toinen taso, jolla luokka toimii, on puolestaan se symboliavaruus, jossa yhteiskunnan ryhmien välisiä suhteita tulkitaan, jossa luokista eri nimityksillä puhutaan ja jossa ryhmänmuodostus ja luokan kategorioihin kiinnittyminen tapahtuvat. Ihmisten arjen todellisuudessa – ihmisten ajatuksissa – voikin luokkia näin sanoa olevan olemassa silloin,

kun päivittäisessä elämässään ihmiset ajattelevat itseään luokkafiguurien kautta esimerkiksi ”duunareina” tai ”intellektuelleina” ja muodostavat ryhmiä tavalla tai toisella ”luokka mielessään”.

Esimerkkejä tällaisista symboliuniversumissa tuotettavista luokkafiguureista voisivat toisaalta olla myös vaikkapa yhteiskunnallisessa keskustelussa havaittava puhe ”työläisistä” ja ”kapitalisteista” tai ”porvareista” tai ”herroista”. Tai Suomen kontekstissa kenties myös esimerkiksi puhe ”persuista” ja ”suvakeista”. Mieti vain, minkälaisia figuureja nämäkin pohjimmiltaan ovat. Mistä tällaisessa vastakkainasettelussa oikeastaan on kyse?

Lisäksi, niin kuin esimerkiksi Suomen historiastakin voidaan nähdä, erilaisten luokan figuratiivisten kategorioiden käyttö ei välttämättä jää vain puheeksi. Suomessa on luokkaero ollut institutionalisoituneena esimerkiksi jaossa työväen ja porvareiden urheiluseuroihin, pankkeihin ja kauppaetjuihin. Käytännössä taas on tämä jako tarkoittanut esimerkiksi sitä, etteivät työläisperheen lapset ole urheilleet porvariseuroissa, koska vanhemmat ovat sen heiltä kieltäneet.

— Niin, aivan, sanoin.

Laura jatkoi luokkien olemassaolosta.

— Poliittiselta kannalta voi luokkia sanoa olevan olemassa myös silloin, kun yhteiskunnallisessa keskustelussa on havaittavissa ryhmiä, joilla on omat puolestapuhujansa. Toisin sanoen yhteiskunnallisessa keskustelussa saattaisi yksi taho puolustaa esimerkiksi ”perusduunarin” asemaa ja oikeuksia, toinen taas saattaisi painottaa vaikkapa ”leveän ja ahkeran keskiluokan” merkitystä kansakunnan elinvoimaisuudelle.

— Hmm... sanoin. — Onko erilainen vastakkainasettelu siis ehkä aika olennainenkin osa luokkaretoriikkaa?

— Yleensä.

Toisaalta vaikka identiteetin rakentamiselle ja ryhmänmuodostukselle vastakkainasettelu on itse asiassa todella elimellistä – sillä käsitys siitä, keitä ”me” olemme, syntyy nimenomaan suhteessa muihin – kärjistyessään voi väestöryhmien vastakkainasettelu kuitenkin olla haitallista kansakunnan koheesiolle. Vastakkainasettelu voi jopa johtaa kansakunnan jakautumiseen.

— Kansakunnan jakautumiseen? toistin.

— Niin.

Kansakunta voi ikään kuin jakautua vastakkaisiin, jopa toisilleen vihamielisiin, jyrkän antagonistisiin leireihin, joita eri tavoin muun muassa symbolisesti yhteiskunnallisessa keskustelussa puolin ja toisin vahvistetaan.

— Okei.

— Tästäkin tarjoaa esimerkin – tosin hyvin äärimmäisen – myös Suomen historia: punaisten ja valkoisten välillä käyty vuoden 1918 sota ja vielä senkin jälkeen yhteiskunnallisesti jatkunut punaisten ja valkoisten välinen juopa.

— Just.

— Toisaalta koska luokka toimii aina kahdella tasolla, on syytä huomata, että symbolisella vastakkainasettelulla on aina todennäköisesti myös rakenteellinen perustansa:

Luultavimmin ryhmien välinen vastakkainasettelu kertoo väestöryhmien vieraantuneisuudesta toisistaan ja maailmojen eriytymisestä yhteiskunnan sisällä. Rakenteellisesti yhteiskuntaluokan näkökulmasta tällainen tilanne taas voisi, vaikkapa 2010-luvun Suomessa tai muissa jälkiteollisissa yhteiskunnissa, uskottavimmin selittyä väestöryhmien tuloeroilla. Tuloerojen kasvu nimittäin lisää niin kutsuttuja sosiaalisia etäisyyksiä väestöryhmien välillä. Sosiaalisten etäisyyksien kasvu puolestaan rapauttaa kansakunnan yhteenkuuluvuuden tunnetta ja heikentää yhteiskunnallista luottamusta.

Toisin sanoen, kun erot väestöryhmien arjen taloudellisissa lähtökohdissa kasvavat liian suuriksi, erkaantuvat toisistaan myös väestöryhmien käsitykset yhteiskunnallisesta todellisuudesta. Tämän seurauksena taas eivät ihmiset koe olevansa kansakuntana enää niin sanotusti ”samassa veneessä”. Sen sijaan eri väestöryhmät vieraantuvat toisistaan ja niiden välille muodostuu jännitteitä. Ihmiset elävät arkensa niin sanotusti ”ihan eri maailmoissa” eikä eri väestöryhmissä välttämättä aivan ymmärretä toisten arjen lähtökohtia, jolloin käy helpommaksi kääntyä toisia vastaan kuin pitää yhtä.

Tarkoitin siis, että yksilö toisenlaisessa yhteiskunnallisessa asemassa ei välttämättä ymmärrä esimerkiksi toisen puheita arkensa epävarmuudesta tai huolta tulevaisuudestaan, kun oma tulevaisuus näyttäytyy turvattuna eikä yksilö itse ollenkaan tunne sitä sosioekonomista elämismaailmaa ja sen realiteetteja, josta toisen turvattomuuden kokemukset kumpuavat.

— Aha. Luulen, että ymmärrän, sanoin. — Mutta olisiko sinulla silti ihan käytännön esimerkkejä?

— No, esimerkiksi työttömyyden kohdatessa korkeasti koulutetuilla yhteiskunnan johtotehtävissä työskentelevillä on yleisesti ottaen muuta työvoimaa paremmat mahdollisuudet työllistyä. Jopa globaalisti, Laura sanoi. — Siinä missä korkeasti koulutettu huippuosaja voi työttömyyden kohdatessa työllistää itsensä jopa ulkomailla, ei suorittavan tason koulutus anna yksilölle globaaleilla työmarkkinoilla samanlaisia mahdollisuuksia. Suorittavan tason työläisen tilanne on itse asiassa ratkaisevasti toinen: työnantajansa siirtäessä liiketoimintojaan toiseen maahan on matalasti koulutetulle työntekijälle huomattavasti todennäköisempää työpaikkansa menetettyään ajautua pitkittyvän taantuman seurauksena jopa pitkäaikaistyöttömäksi.

Korkea koulutustaso voi tietysti mielessä suojata yksilöä työttömyydeltä, sillä korkeasteen koulutus pätevöittää yksilön laaja-alaisempiin tehtäviin kuin suorittavan asteen

ammattitutkinto. Eriasteisesti koulutettujen välillä voikin näin ajatella olevan myös valtasuhde, jossa korkeasti koulutettujen taloudellinen asema on laajempien työllistymismahdollisuuksien vuoksi tietyssä mielessä alemmin koulutettuja turvatumpi. Samasta syystä voi suorittavaa työtä tekevälle ja lisäksi niin sanotusti prekaarille työläiselle esimerkiksi lisääntyvä maahanmuuttokin aiheuttaa pelon siitä, kuinka ”mamut tulevat ja vievät työt”. Esimerkiksi yritysjohtaja, julkisen sektorin virkamies tai yliopiston professori taas ei todennäköisesti näe tilannetta samalla tapaa uhkaksi itselleen.

— Ahaa. Sosiaalisesta asemasta riippuen saatetaan esimerkiksi maahanmuutto kokea vaihtelevin tavoin: yksi näkee sen uhkaksi omalle hyvinvoinnilleen ja toinen ei ymmärrä, miksi toinen tuntee näin.

— Niin. Se on mahdollista.

Sosiaalisten etäisyyksien vuoksi ei yksilö aina kykene täysin samaistumaan toisen asemaan eikä välttämättä myöskään ymmärrä toisen tekemiä valintoja. Lisäksi, kun ihmisten arjen lähtökohdat erkaantuvat toisistaan ja samaistuminen käy entistä vaikeammaksi, käy samalla niin, että tietyssä mielessä ihmisistä tulee ”muukalaisia” toisilleen.

— ”Muukalaisia”?

Laura hyppäsi alas aidalta.

— Niin, hän sanoi ja verrytteli jalkojaan. — Sosiaalisten etäisyyksien kasvu vieraannuttaa ihmisiä toisistaan, mikä samalla kasvattaa myös epäluottamusta väestöryhmien välillä ja synnyttää ”muukalaisuutta” yhteiskunnan sisällä.

Lyhyesti sanottuna sosiaaliset etäisyydet korostavat yhteiskunnan luokkaeroja.

Minä istuin edelleen aidalla enkä sanonut mitään.

Laura nojasi aidan kaiteeseen. Oli hiljaista. Liikennekään ei pitänyt ääntä. Liikennettä ei ollut.

Vihdoin Laura jatkoi.

— Tällainen sosiaalisten etäisyyksien kasvu, kuten jo sanoin, on todennäköistä, kun väestöryhmien tuloerot kasvavat, hän aloitti. — Mutta lisäksi se on todennäköistä etenkin silloin, kun osan väestöstä arki vielä voimakkaasti prekarisoituu ja yksilön arjessa pysyväluonteiseen työhön liittyvät varmuustekijät vähenevät.

— Prekarisoituu, minä toistin. — Mitä on prekarisoituminen?

— Prekarisoitumisella sosiologit viittaavat niin sanottuun työelämän haurastumiseen ja epätyypillisten työsuhteiden lisääntymiseen.

Toisin sanoen työelämän prekaariutta on se, kun yhteiskunnallisena instituutiona palkkatyö ei enää kannattele yksilön arkea ja tarjoa ihmiselle taloudellista turvaa.

— Aijaa. Työ siis jotenkin epävarmistuu.

— Niin.

Tyypillinen prekaari työntekijä on niin sanottu matalapalkka-alan työssä käyvä köyhä, useaa päällekkäistä osa-aikatyötä tekevä silpputyöläinen tai toisaalta pakon edessä itsensä työllistävä pakkoyrittäjä tai freelancer.

Prekaaria arkea puolestaan jäsentävät erityisesti epävarmuus työstä ja siten omista oikeuksista kansalaisena sekä kokemus toimeentulon riittämättömyydestä työsuhteesta huolimatta.

— Hmm... Tarkoitatko siis, että vaikka ihmisellä olisi työ, prekaarissa asemassa hän ei välttämättä saa turvaa siitä?

— Joo-o. Sitä tarkoitan.

Työelämän prekaariutta on se, kun yhteiskunnallisena instituutiona palkkatyö ei kannattele yksilön arkea ja tarjoa ihmiselle taloudellista turvaa. Työ ei siis esimerkiksi suojaa yksilöä köyhyydeltä. Pitkittyvä köyhyys taas kaventaa yksilön sosiaalista tilaa. Lisäksi jatkuva epävarmuus voi johtaa näköalattomuuteen, jolloin jopa yksilön tulevaisuudennäkymät tiettyssä mielessä katoavat. Prekaarissa asemassa yksilö ei tule edes työllä toimeen, millä voi olla hyvinkin kauaskantoisia seurauksia.

— Okei, sanoin.

Laura jatkoi vielä.

— Lisäksi – ja olkoon tämä viimeinen asia, jonka nyt kerron – tässä prekarisaatiokeskustelussa on syytä ottaa huomioon myös jo ohimennen mainitsemani globalisaation vaikutus.

— Mitä tarkoitat?

— Kun globaalia taloutta on 1980-luvulta lähtien kansainvälisesti vapautettu, sen seurauksena kehittyneissä länsimaissa on teollisten alojen työntekijöille käynyt todennäköiseksi päätyä eräänlaisten globalisaatiohäviäjien asemaan: kun ennen vireiden teollisuuspaikkakuntien työpaikat ovat siirtyneet muualle – eli halvemman tuotannon maihin – paikkakuntien elinkeinorakenteen muuttuessa ovat monet alueet taantuneet.

Samaan aikaan suurten kaupunkien hyvinvoiva keskiluokka kuitenkin tekee asiantuntijatyötä, innovoi ja nauttii kotikaupunkinsa kansainvälisestä ilmapiiristä ja muista globalisaation plussapuolista. Toisin kuin syrjäseutujen työväenluokka keskusten keskiluokkaiset kansalaiset ovatkin olleet omanlaisiaan globalisaatiovoittajia.

Ilman väestön hyvinvointieroja tasaavia poliittisia toimia tällainen kehitys taas on sekin omiaan synnyttämään sosiaalisia etäisyyksiä ja jakamaan kansakuntaa. Jokapäiväisessä elämässä tällainen kehitys voi taas näkyä esimerkiksi poliittisena vastakkainasetteluna paitsi

yhteiskuntaluokkien myös periferioiden ja keskusten välillä. Lisäksi kehitys voi näkyä poliittisena retoriikkana, jossa ”unohdettua kansaa” edustavat populistit asettuvat puolustamaan tätä ”oikeamielistä kansaa”, jota yhteiskunnan eliitti heidän mukaansa sortaa.

— Mielenkiintoista, sanoin.

— Niin minustakin, mutta... Laura jatkoi. — Eiköhän me nyt lähdetä johonkin? Tekee jo mieli vaihtaa maisemaa.

— Mennään vaan, vastasin, olihan Laura sentään se, joka oli kaupungissa vain käymässä.

Koulun seinällä kello näytti edelleen varttia yli. Se taisi olla pysähtynyt. Moikkasin parit kaverit, Nafisan, Sallyn ja Veetin, jotka olivat päässeet viimeisiltä tunneiltaan ja ajoivat nyt fillareillaan ohitsemme.

Samalla mietin mielessäni, mitä tästä kaikesta Lauran kertomasta pitäisi ajatella.

— Yhteiskuntaluokka on näköjään aika moniulotteinen ja mutkikas juttu, sanoin, kun lähdimme liikkeelle ja jätimme koulun taaksemme.

— Onhan se, Laura sanoi. — Mutta mitä jäi käteen? Mitä opit?

— Mitä opin yhteiskuntaluokista?

— Niin.

Kelasin keskusteluumme. Muistelin kaikkea sitä, mitä luokasta ja sosiaalisesta eriytymisestä oli kouluni mustalla metalliaidalla äskettäin sanottu.

Hetken mietittyäni vedin yhteen sen, minkä ajattelin olevan kai jonkinlainen punainen lanka.

— Luokkia on ja siksi ihmisillä on elämässään erilaisia mahdollisuuksia, sanoin. — Se kai tässä vähintään pitäisi ymmärtää.

5. keskustelu: SUKUPUOLI JA RUUMIILLISUUS

Lähdimme siis liikkeelle. Kävelimme pitkin kaupunkini asfaltoituja katuja, kunnes seisahdimme tien laitaan. Musta harrikka pysähtyi eteemme liikennevaloihin. Vasta puunattu kromi kiilsi. Kuski päräytteli kaasua hartiat leveinä. Nahka tuoksui. Ja bensa. Harrikkakuskilla oli joku kyydissään. Tämä piti käsiään kuskin vartalon ympärillä. Kuski huudahti jotakin taakseen ja kyydissä istuja tiukensi otettaan. Vaaleat hiukset laskeutuivat kypärän alta olkapäille ja niskaan.

Me jatkoimme matkaamme. Kengänkorot kopisivat katukiveykseen, kun suojatien yli asteli vastaamme villakangastakkiin pukeutunut pari-kolmekymppinen nainen käsilaukku kainalossaan. Naisella oli silmiinpistävä ryhti. Hänet ohittaessamme pelmahti nenääni myös hajuveden tuoksu. Orvokkia, ehkä, tai sitten ei, mistä minä oikeastaan tällaisia tiedän? En tämän tarkemmin siis osaa parfyymia kuvailla, valitan, mutta naisen käsilaukku oli sekin nahkaa ja mustaa ja jonkinlaisia hillittyjä niittikoristeita siinä oli myös. Sen muistan varmasti. Muistan myös sen, miten naisen takana kaksi miestä harppoi tuuheaturkkisen belgianpaimenkoiran perässä ja puhui keittiökalusteista. Toinen miehistä oli kalju. Toisella oli parta ponnarilla.

Liikennevalojen jälkeen tuli kohta vastaamme tumma nainen, joka työnsi verkkaisesti lasta rattaissa yllään legginsit ja tuulitakki. Naisen olalla roikkui pikkuruinen, tuskin lompakkoani suurempi virkattu laukku. Rattaissa vaaleanvihreään syyshaalariin puettu lapsi osoitteli tohkeissaan milloin mitäkin, kommentoi näkemäänsä omilla sanoillaan ja puhkesi sitten kuorma-auton ohi ajaessa yhtäkkiä laulamaan:

— Pyölat pyölivät ympääl, ympääl...

Silloin Laura kääntyi puoleeni ja sanoi:

— Koko päivän aikana vastaamme tulleista ihmisistä vain naiset ovat kantaneet käsilaukkuja. Tai näin ainakin oletan.

— Vai niin, minä kommentoin kädet housun taskuissa.

— Etkö ole huomannut? Laura kysyi.

— En oikeastaan, vastasin. — Mutta eipä tuo tieto juuri yllätä. Sehän on ihan järkeenkäypää.

— Mitä tarkoitat?

— Yleensä juuri naisilla on tapana kantaa käsilaukkuja. Harvemmin miehellä käsilaukkuja

näkee.

— Mistähän se sitten voisi johtua?

— Olisiko kyse sukupuolten erilaisista rooleista? sanoin ja rykäisin kurkkuani.

— Rooleistahan sinä jo aamulla aiemmin vähän puhelit.

— Varmasti on kyse niistäkin, Laura sanoi. — Mutta sosiologisesti asia ei ole ehkä kuitenkaan aivan niin yksinkertainen. Jos kyse on rooleista, onko sitten esimerkiksi millään tapaa tarkoituksenmukaista, että nimenomaan naiset kantavat mukanaan käsilaukkua, mutta miehet eivät?

— No, jos käsilaukuista puhutaan... aloitin. — Niin käsilaukkujahan kyllä pidetään vähän niin kuin ”naisten juttuna“. Niitä myydäänkin monesti miehiä enemmän nimenomaan naisille suunnatuissa liikkeissä. Laukkukaupoissa.

— Totta, Laura sanoi. — Sosiologisesti käsilaukku on esimerkki sukupuolittuneesta esineestä, joka on ikään kuin kulttuurisesti koodattu ”naisten jutuksi“. Niinpä jos tällä kadulla nyt kävelisi vastaamme mies käsilaukku kainalossa, voikin hyvin olla, että vähän tällaista henkilöä hämmästyisimme.

— Voi hyvin olla, myönsin. — Käsilaukkua kantava miehän toimisi rooliodotustensa vastaisesti, ”naisellisesti“, eikö?

— Rooleistakin voi tietysti mielessä puhua, myönsi Laura. — Toisaalta sosiologisesti ajateltuna hämmennyksemme voisi selittyä osuvammin sillä, kuinka käsilaukkua kantamalla ei mies voi osoittaa häneltä kulttuurisesti odotettua maskuliinisuutta. Sen sijaan käsilaukku leimaa miehen feminiiniseksi, koska miehen kädessä ”naisten jutuksi“ koodattu käsilaukku olisi tavallaan ”väärässä paikassa“.

Toisin sanoen käsilaukkua kantava mies itse asiassa haastaisi ja rikkoisi vallitsevan asioiden sukupuolittuneen järjestyksen, jossa sukupuolittettu käsilaukku kuuluu nimenomaan naisen, ei miehen kainaloon. Ja koska tämä sukupuolittunut järjestys rikkoutuisi, siksi me joutuisimme hämillemme.

— Okei, sanoin.

Ja kohta jatkoin.

— Mutta jos naisen veskassa onkin vain lompakko ja avaimet, joita mies ehkä tyypillisesti pitäisi taskuissaan, on käsilaukun kantaminen naiselle kenties vain totuttu ja sen enempää pohdittu tapa.

— Niinpä, totesi Laura. — Siinä missä miehelle varma tapa osoittaa maskuliinisuuttaan olisi vaikkapa kruisata maanteitä prätkän selässä, on naiselle käsilaukun kantaminen kulttuuriseksi itsestäänselvyydeksi vakiintunut tapa tehdä sukupuolta.

Mietin hetken ennen kuin jatkoin.

— Meinaatko siis, että naiseus kulkee mukana käsilaukussa? kysyin. — Ja mieheys on jossain... jossain prätjän osissa.

— Tiedä siitä... Laura sanoi. — Mutta ehkä käsilaukusta voisi sanoa sen, että naisilla sellainen on tietyllä tapaa luontevampi, koska käsilaukussa ajatellaan yleisesti ottaen pidettävän juuri esimerkiksi erilaisia meikkejä ja kauneudenhoitotuotteita, jotka nekin kuuluvat enemmän naisen kuin miehen elämismaailmaan.

— Kieltämättä, myönsin. — Vaikka toisaalta voisi kai kysyä, miksi esimerkiksi meikkaamista sitten odotetaan nimenomaan naisilta eikä miehiltä tai sekä että.

— Niinpä niin, Laura levitti kätensä.

— Ja ehkä voisi kysyä sitäkin, miksi eri sukupuolta olevien ylipäättään odotetaan käyttäytyvän jotenkin eri tavoilla, minä vielä jatkoin. — Se taas, minkälaisia asioita naisilta ja miehiltä sitten oikeasti jokapäiväisessä elämässä odotetaan, on tietysti myös kulttuurinen asia, joka vaihtelee yhteiskunnasta toiseen ja lisäksi muuttuu aikojen kuluessa.

Käännymme nurkan taa. Laura nyökytteli päätään.

— Näin on. Puhut asiaa.

Sosiologisesti se, mitä sukupuoli yhteiskunnassa tarkoittaa ja tekee ei selity niinkään biologialla vaan – juuri niin kuin sinä jo moneen kertaan teit selväksi – kulttuurilla ja *sosiaalisella*.

— Niinkö luulet? sanoin.

— Tietenkin, Laura sanoi. — Kaikki tämä puhe rooleista, järjestyksistä ja eri sukupuoliin kohdistuvista odotuksista, puhe naisten ja vastaavasti myös miesten jutuista tai naisellisuudesta ja miehisydestä ja maskuliinisuuden ja feminiinisuuden osoittamisesta on itse asiassa lyhyesti sanottuna puhetta arkemme sukupuolittuneisuudesta.

Arkemme sukupuolittuminen – tai toisaalta aktiivinen sukupuolittaminen – taas on yhteiskunnallinen prosessi, joka selittyy hyvin pitkälti *sosiaalisella*, ei niinkään biologialla.

— Mutta eikö sukupuolella juuri biologiasta ole kyse? minä kysyin. — Minusta sukupuoli on nimenomaan biologiaa. Mitä muutakaan se voi olla? Mieti nyt esimerkiksi sitä, miten jo sikiön sukupuoli määritellään. Biologiasta. Mistä muustakaan?

— Osaltaan, kyllä, Laura sanoi. — Totta kai ja ilman muuta sukupuoli on biologiaa.

Mutta toisaalta: ethän sinäkään äsken käsilaukun kantamista biologialla selittänyt. Et ollenkaan. Itse asiassa siitä, mihin arkisesti viittaamme puhumalla sukupuolesta, loppupeleissä hyvin vähän selittyy vaikkapa ihmisten sukuelimillä tai sukupuolikromosomeilla.

— Ehkä, mutta silti... minä jatkoin. — Miksi ei biologia muka sukupuolta selitä?

— Lyhyesti sanottuna siksi, että yhteiskunnallisesti sukupuoli ei ole pelkkää biologiaa, Laura sanoi.

— Sukupuoli ei ole pelkkää biologiaa, minä toistin. — No mitä muuta sukupuoli sitten on?

— Enemmän kuin pelkkää biologiaa sosiologian näkökulmasta sukupuolen voi sanoa olevan ainakin kolme asiaa.

Pikemmin kuin jotakin yksinkertaisesti syntymässä saatua on sukupuoli ensinnäkin jotakin, jonka yksilö oppii ja omaksuu ja johon yksilö kasvaa sosialisatiossa. Sukupuoli on toisin sanoen sosiaalinen identiteetti.

Toiseksi sukupuoli on myös sosiaalisesti säänneltyä ruumiillista tekemistä ja arkemme taas tässä mielessä eräänlaista jatkuvaa sukupuolishow'ta.

Kolmanneksi sukupuoli on vielä yhteiskunnallinen rakenne, joka eriyttää sukupuolten elämismailmoja toisistaan ja joka lisäksi tuottaa yhteiskuntaan sukupuolittuneita hierarkioita.

Lisäksi sukupuoli ylipäättään liittyy myös sosiologian keskusteluihin ruumiillisuudesta. Tosin siinä teemassa on sukupuoli oikeastaan vain yksi esimerkkitapaus, ei asian ydin.

Minä jatkoin kävelyäni ja puntaroin kuulemaani.

— Esimerkiksi sukupuoli-identiteetikö ei sitten selity biologialla? kysyin.

Mutta vastausta en saanut.

Hetken kuluttua huomasin, että Laura oli jäänyt jälkeeni.

— Mitä nyt? käännyin kysymään.

Laura suti tennarillaan kadulle kasautuneita lehtiä ja tiuski itsekseen.

— Olin melkein unohtaa... Miten tämän voi unohtaa? Hölmö hölmö hölmö!

— Mitä sinä nyt olet unohtanut?

— Yhden a i v a n keskeisen asian.

— Aha.

Laura nosti katseensa jalkakäytävästä.

— Mitä oikeastaan tarkoittit, kun puhuit aiemmin sukupuolten erilaisista rooleista?

— Miehiä ja naisia, sanoin. — Niistähän me on tässä puhuttu.

— Niinpä niin...

Laura potkaisi lehtikasaa jalkojensa juuressa.

— Länsimaissa sukupuolta on tyypillisesti ajateltu kaksinapaisena eli binaarisena mies–nainen–vastakohtaparina, minkä seurauksena miehen ja naisen on ajateltu olevan toisilleen vastakkaisia ja toisiaan täydentäviä. Tällä tapaa perustavasti vastakkaisina miehen ja naisen välillä on myös ajateltu olevan jokin syvä ja yhteiskunnallisesti merkitsevä ero, jonka taas on katsottu selittävän ja oikeuttavan yhteiskunnan sukupuolittuneisuuden.

Mutta...

Laura levitti kätensä ja katsoi minua vakavana.

— Tällainen kaksinapainen käsitys sukupuolesta on kuitenkin tarkemmin ajateltuna aika kapea eikä itse asiassa vastaa todellisuutta.

— Ei vastaa todellisuutta? melkein huudahdin. — Miten niin ei? Se sanahan on nimenomaan *sukupuoli*. Sehän viittaa kahteen puolikkaaseen.

— Se on totta, Laura vastasi tyynesti. — Suomen kielen sana *sukupuoli* osoittaa kuitenkin vain sen, kuinka suuri merkitys käyttämällämme kielellä on sille, miten me katsomme ja ymmärrämme maailmaa.

Ajatus kaksinapaisesta sukupuolesta on vain yksi mahdollinen tapa lähestyä sukupuolta yhteiskunnallisena ilmiönä.

— Mitä tarkoitat? Ja onko tällä sitten jotain tekemistä sukupuoli-identiteettien kanssa?

— Sen lisäksi, mitä äsken sukupuolesta sanoin – nyt vasta Laura lähti uudestaan liikkeelle – sukupuoli on myös yhteiskunnallinen luokittelu. Esimerkiksi ”mies” ja ”nainen” taas ovat yhteiskunnallisia identiteettikategorioita.

— Vai niin, sanoin. — Ja tämä on tärkeää, koska...

— Sukupuoli-identiteettien kannalta tämä on olennaista siksi, että juuri tällaisten yhteiskunnallisten kategorioiden varaan yksilö voi omaa sukupuoli-identiteettiään rakentaa.

Yhteiskunnallisena luokitteluna sukupuoli tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että ihmiset luokitellaan erillisiin kategorioihin sukupuolensa mukaan. Jos sitten ihmiset jaetaan vain kahteen sukupuolen kategoriaan, miehiin ja naisiin, osa ihmisistä jää jo määritelmällisesti luokittelun ulkopuolelle ja vaille sosiaalisesti tunnustettua identiteettiä. Kaksinapaisen sukupuolen luokittelun ulkopuolelle jäävät esimerkiksi intersukupuoliset ihmiset, jotka eivät ole biologista sukupuolta määritteleviltä fyysisiltä tekijöiltään yksiselitteisesti miehiä eivätkä naisia.

— No. Se on kyllä totta, sanoin.

— Kun sukupuolta ajatellaan kaksinapaisena mies–nainen–vastinparina, on sukupuoli myös ikään kuin jana, jonka jompaankumpaan päähän ihmisen on sijoitettava, Laura jatkoi. —

Sen sijaan, että ihmisen tulisi sijoittua sukupuolensa perusteella janan jompaankumpaan päähän, sukupuolta on kuitenkin mahdollista ajatella esimerkiksi niin, että ihminen voi yhdistellä itsessään mieheyttä ja naiseutta ja sijoittaa itsensä janalle johonkin miehen ja naisen kategorian välimaastoon – tai vaikka kokonaan janan ulkopuolellekin.

Muunsukupuolinen, englanniksi transgender, tarkoittaa juuri ihmistä, jolle sukupuoli on omanlaisensa sekoitus mieheyttä ja naiseutta.

— Ai, sekoitus? Että ihmisen ei tarvitsisi siis olla välttämättä joko nainen tai mies, vaan ihminen voi olla myös sekä että tai jotain siltä väliltä?

— Nii-in, Laura sanoi. — Sukupuolen voi ylipäättään luokitella useampaankin kuin kahteen kategoriaan. Etenkin kun kaksinapaisen luokittelun ulkopuolelle jäävät intersukupuolisten ohella itse asiassa myös monet muut mahdolliset sukupuolen kategoriat, jotka eivät yksioikoisesti mukaile ihmisen anatomiaa ja yksilön biologista sukupuolta. Tällaisia kategorioita ovat esimerkiksi juuri muunsukupuolinen tai vaikkapa queer.

Toisin sanoen ihmiset eivät välttämättä samaistu sukupuoliin yksinkertaisesti sen mukaan, minkälaisia elimiä heillä on jalkovälissään tai onko heillä rinnat vai ei.

— Okei. Sukupuoli-identiteetti ei löydy jalkojen välistä, tämän ymmärrän. Mutta mitä sinä tarkoitat biologisella sukupuolella?

Onko ihmisellä sitten joitain muitakin sukupuolia?

— Itse asiassa on.

Yhteiskunnallisesti voidaan erottaa toisistaan sex ja gender.

Ihmisellä on siis biologinen sukupuoli, englanniksi sex, joka viittaa ihmisen anatomiaan ja jonka perusteella yksilön sukupuoli voidaan määritellä lääketieteellisesti. Biologisen sukupuolen ohella on ihmisellä kuitenkin myös sosiaalinen sukupuoli, englanniksi gender, jossa taas on sosiologisesti kyse siitä, mitä sukupuoli yhteiskunnallisesti tarkoittaa ja tekee.

— Aha.

— Näin ollen ihmisen biologinen sukupuoli onkin lisääntymistä lukuun ottamatta ihmisten yhteiselon kannalta vasta toissijainen seikka.

— Ai, että toissijainen. Biologinen sukupuoli on toissijaista. Näinköhän on?

— *Sosiaalisen* kannalta kyllä.

Ja aika pitkälti yksinkertaisesti siksi, että siinä missä sex kuvaa puhtaasti yksilön anatomiaa, gender sitä vastoin on yhteiskunnallinen identiteettikategoria. Juuri gender kuvaa yksilön sukupuoli-identiteettiä ja sukupuolen ilmaisua eikä sillä, kuten jo moneen kertaan olemme todenneet ole välttämättä paljonkaan tekemistä yksilön biologian kanssa.

Gender on enemmän yksilön korvien kuin jalkojen välissä.

— Jaha, sanoin – tai jotain muuta yhtä hajamielistä.

Joka tapauksessa tässä vaiheessa minun täytyi esittää seuraava kysymys:

— Mitenkäs ne miehen ja naisen sukupuoliroolit sitten? Eivätkö ne ole ihan huuhaata, jos sukupuolella ei olekaan yksinkertaisesti kyse vain miehenä tai naisena olemisesta?

— Ensinnäkin... Laura aloitti. — Kun arkisesti puhumme esimerkiksi sukupuolirooleista, se, mistä itse asiassa puhumme, on gender, ei sex. Sukupuolirooleissa ei ole kyse biologiasta. Sen sijaan – ja toiseksi – sukupuoliroolit ovat niin kutsuttuja sosiaalisia konstruktioita, mikä puolestaan tarkoittaa sitä, että sosiaalinen sukupuoli ylipäättään on sosiaalisesti tuotettu ilmiö.

— Aha.

— Edes tapa luokitella sukupuoli kahteen tai useampaan kategoriaan ei ole ”luonnon sanelema” luokittelu, Laura jatkoi. — Sosiaalisena konstruktiona sukupuoli kaiken kaikkiaan saa merkityksensä ja sisältönsä, kun siitä yhteiskunnallisesti puhutaan ja kirjoitetaan, kun sitä kuvataan ja kun sitä ihan käytännössä tehdään.

Sosiaalisena konstruktiona sukupuoli on myös jatkuvassa liikkeessä; sosiaalisena konstruktiona sukupuoli muuttuu ja elää ajassa ja paikassa.

— No, mutta... minä keskeytin.

Oli pakko.

— Ei kai ihmisen anatomia nyt sentään ihan noin vain muutu? Joku raja sentään...

Kysymys sai Lauran taas pysähtymään.

— Älä ajattele nyt vain sitä biologiaa, hän sanoi. — Kysymys ei ole ihmislajin evoluutiosta tai ihmisen anatomian muuttumisesta. Kyse on tavoista, joilla sukupuoli käsitetään ja ymmärretään. Kyse on yhteiskunnan suhtautumisesta ja asennoitumisesta sukupuolen moninaisuutta kohtaan.

Sanalla sanoen kyse on *sosiaalisesta*.

— Okei, sanoin ja jatkoin matkaani.

Laura seurasi perässä.

— Pohjimmiltaan tässä sukupuolen yhteiskunnallisessa liukuvuudessa on itse asiassa kysymys ajattelumme taustalla vaikuttavista kulttuurisista kategorioista:

Kuinka moneen eri sukupuoleen ylipäättään jaamme ihmiset? Entä ajattelemmeko sukupuolen olevan synnynnäinen ja muuttumaton asia vai toisaalta jotakin, jota yksilö voi halutessaan esimerkiksi hormonihoidoin tai kirurgisesti muokata? Onko sukupuoli eri tavoin ruumiillisesti muovattavissa? Entä onko sukupuoli jotakin, jota tehdään, työstetään ja toistetaan esimerkiksi käytöksen ja pukeutumisen kautta?

Ja jos sukupuolten välillä on jonkinlaisia eroja, mistä niissä sitten ihmisten yhteiselon kannalta on kyse? Missä tilanteissa esimerkiksi katsomme ihmisen sukupuolella olevan merkitystä: kun käymme julkisessa vessassa, koulun liikuntatunnilla, ihmisiä

tervehdittäessä ja hyvästellessä? Vai milloin?

Missä määrin ihmiset on oikeastaan ollenkaan tarpeellista jakaa esimerkiksi miehiin ja naisiin? Olisiko jokainen yksilö parempi kohdata ensisijaisesti ihmisenä tai omalaatuisenaan persoonana kuin kategorisesti sukupuolensa edustajana?

— Hmm... hyviä kysymyksiä, sanoin.

Laura jatkoi.

— Toisaalta vaikka pohjimmiltaan on kyse kulttuurisista kategorioista, on tällaisissa kysymyksissä samalla kyse myös esimerkiksi biologista sukupuoltaan vaihtaneiden tai sitä haluavien transihmisten ihmisoikeuksista. Suomessa on tältä kannalta ongelmallista se, että translaki edellyttää sukupuolen juridisen vahvistamisen ehtona lisääntymiskyvyttömyyttä. Kun henkilötodistuksen juridinen sukupuolimerkintä eroaa yksilön ulkonäöstä, saatetaan transihmiseltä lisäksi tämän jokapäiväisessä elämässä esimerkiksi evätä pääsy uimahallin pukuhuoneeseen tai yökerhon vessaan. Kaikissa näissä tilanteissa puututaan yksilön itsemääräämisoikeuteen omasta ruumiistaan ja sukupuolestaan – ja se on vastoin ihmisoikeuksia.

Yhteiskunnallinen keskustelu vaikkapa juuri transihmisten oikeuksista on myös hyvä esimerkki siitä, kuinka kaiken kaikkiaan sukupuoli elää yhteiskunnan mukana. Toisaalta yhtä lailla sukupuolen yhteiskunnallisesta liukuvuudesta kertoo sekin, miten esimerkiksi Saksassa ja Australiassa voidaan nykyisin lapsen sukupuolen kohdalla virallisiin papereihin merkitä nainen, mies tai X. Intian korkein oikeus on myös tunnustanut kolmannen sukupuolen. Toisin sanoen käsitys sukupuolesta kaksinapaisena luokitteluna on näissä maissa virallisesti tunnustettu liian kapeaksi ja samalla kolmannen sukupuolen edustajille on valtion taholta – valtion virallisissa luokituksissa – hyväksytty legitiimi, oikeutettu sukupuoli-identiteetti.

— Niin, aivan, sanoin.

— Oma esimerkkinsä siitä, miten sukupuoli yhteiskunnallisesti elää on lisäksi se, miten nykyisin saattaa ihminen sanoa olevansa cissukupuolinen ja tarkoittaa sillä sitä, että yksilön kokemus omasta sukupuolestaan vastaa yksilölle syntymässä määriteltyä sukupuolta, Laura kertoi vielä.

— Cissukupuolisuus on siis sitä, että yksilö on anatomialtaan vaikkapa nainen ja myös kokee itsensä naiseksi. Yksilö saattaisi kutsua itseään cisnaiseksi.

— Aha. No, mutta mitä uutta tässä on? minä kysyin.

— Kokemuksellisesti ei sinänsä mitään, Laura sanoi. — Ei ole tavatonta, että yksilön sex ja gender menevät yksiin.

Historiallisesti uutta tässä on kuitenkin se, että tälle ikään kuin normatiiviselle sukupuolen kokemukselle on vasta parikymmentä vuotta ollut nimi, jota ihmiset saattavat nyt käyttää ja joka erottaa tämän kokemuksen muista mahdollisista sukupuoli-identiteeteistä.

2010-luvulla cissukupuolisuuden käsite todentaa sen, mikä on aina ollut todennettavissa,

mutta johon historian eri aikoina on suhtauduttu yhteiskunnallisesti vaihtelevin tavoin: sukupuolia on monta.

— Okei, sanoin.

Ja sitten vein asiaa eteenpäin.

— Mutta jos sukupuoli elää yhteiskunnan mukana, niin entä sitten esimerkiksi seksuaalisuus?

Nykyisinhän on monessa maassa asenneilmapiiri seksuaalivähemmistöjäkin kohtaan vapautunut ja esimerkiksi kahden samaa sukupuolta olevan on mahdollista solmia avioliitto.

— Hyvä huomio, Laura sanoi. — Sosiologisesti sukupuoli ja seksuaalisuus kulkevat tavallaan käsi kädessä: jos pohtii sukupuolta, ei voi oikein välttyä pohtimasta samalla myös seksuaalisuutta.

Itse asiassa sukupuoli ja seksuaalisuus ovat myös molemmat sosiaalisia konstruktioita: Biologian näkökulmasta on selvää, että ihmisillä on seksuaalisia tarpeita. Se, miten näitä tarpeita on yhteiskunnallisesti hyväksyttyä toteuttaa, on kuitenkin sosiaalisesti tuotettu asia.

— Eli myös seksuaalisuus elää yhteiskunnan mukana?

— Kyllä, Laura vahvisti. — Jos katsoo vaikkapa läntisiä yhteiskuntia, esimerkiksi viimeisten sadan vuoden aikana yhteiskuntien käsitys sukupuolesta ja seksuaalisuudesta on moninaistunut.

Tosin siitä huolimatta, että asenneilmapiiri niin sukupuoli- kuin seksuaalivähemmistöjä kohtaan on monessa maassa vapautunut, sosiologit saattaisivat yhä nostaa esiin kysymyksen niin kutsutusta heteroseksuaalisesta matriisista.

— Aijaa. Mikäs se matriisi siis on?

— Heteroseksuaalinen matriisi on omanlaisensa yhteiskunnallisen vallan ilmentymä, joka marginalisoi kaiken muun seksuaalisuuden paitsi heteroseksuaalisuuden.

Toisin sanoen heteroseksuaalisessa matriisissa muut seksuaalisuuden muodot näyttäytyvät alisteisina ja toisarvoisina suhteessa ensisijaisena ja yksin ”luonnollisena” pidettyyn heteroseksuaalisuuteen.

— Hmm... Eikö tilastollisesti suurin osa ihmisistä kuitenkin tunne vetoa nimenomaan vastakkaiseen sukupuoleen?

— Se on totta, Laura sanoi. — Heteroseksuaalisessa matriisissa on kuitenkin kyse siitä, että se ei ikään kuin salli muita seksuaalisuuden muotoja, kuten homo- tai biseksuaalisuutta, vaan hyväksyy ainoastaan normiksi korotetun ja lisäksi sukupuolen kaksinapaisuutta alleviivaavan heteroseksuaalisuuden. Normatiivisen heteroseksuaalisuuden poikkeamat voidaan yhteiskunnallisesti marginalisoida määrittelemällä ne esimerkiksi sairauksiksi, rikoksiksi, jollain tapaa moraalisesti epäilyttäviksi, ”luonnottomiksi” tai muuten ”huonommiksi vaihtoehdoiksi”.

Heteroseksuaalinen matriisi tukahduttaa ja toiseuttaa kaiken muun seksuaalisuuden ja normin poikkeamina esimerkiksi homot se pyrkii normaalistamaan tai niin sanotusti sulkee ne kaappiin. Pahimmillaan heteroseksuaalinen matriisi saattaa myös esimerkiksi vainota ja väkivaltaisesti pahoinpidellä ja pakkosterilisoida heteroseksuaalisuuden poikkeamia.

Lisäksi hyvin arkisesti ilmenee heteroseksuaalinen matriisi niin sanottuna heteronormatiivisuutena esimerkiksi siinä, miten eri yhteyksissä helposti oletetaan jokaisen ihmisen tuntevan vetoa nimenomaan vastakkaiseen sukupuoleen tai miten yhdessä kulkevan miehen ja naisen välille oletetaan yksioikoisesti seksuaalinen jännite tai parisuhde, vaikka oikeasti olisi kyse esimerkiksi sisaruksista.

— Hmm... sanoin. — Mutta esimerkiksi homoseksuaalisuudestaan on monissa maissa tullut jo paljon suvaitumpaa ja siten normaalimpaa kuin mitä se on joskus aiemmin ollut. Suomessakaan ei homoseksuaalisuus ole enää rikos eikä se ole edes tautiluokituksessa.

— Totta. Suomessa homoseksuaaliset teot lakkasivat olemasta rikoksia vuonna 1971 ja tautiluokituksesta homoseksuaalisuus poistui kymmenen vuotta myöhemmin eli 1981.

— Eli heteroseksuaalinen matriisi taitaa olla vähän rapistumassa, etkö sanoisi?

— Nii-in. Siltä näyttää, Laura sanoi. — Onko sukupuolikaan enää selkeästi vain kaksinapainen jana?

En vastannut.

Pointti kävi jo selväksi:

Sukupuoli on yhteiskunnallinen luokittelu, sukupuolen voi luokitella monella tapaa ja jo ihmisen biologiankin perusteella joka tapauksessa sukupuolia on enemmän kuin vain kaksi. Lisäksi käsitys sukupuolesta binaarisena vastakohtaparina tekee heteroseksuaalisuudesta muita seksuaalisuuden muotoja ”luonnollisempaa”, vaikka myöskään seksuaalinen suuntautuneisuus tuskin seuraa siitä, mitä yksilöllä on jalkojensa välissä.

Mutta koska en vastannut, minun täytyi muulla tapaa viedä keskustelua eteenpäin. Ei me tähän voitu jumittaa. Vielä riitti asioita selvitettäväiksi.

Eli:

— Mitähän sinä sitten sillä tarkoitit, että arkemme on jonkinlaista sukupuolishow'ta? kysyin.

Samalla katselin vastaamme osuvia ihmisiä.

Taas käveli vastaan nainen käsilaukku kainalossa. Tällä kertaa punainen. Joku tyttö seurasi hiukset kikkaralla karkeakarvaista mäyräkoiraa revityissä farkuissa ja raitaisessa sporttitakissa. Perässä asteli parrakas ananastukkamies ja kohta kumarassa toinen mies käsi kädessä silmälasipäisen taaperon kanssa.

Ja jostain kuului tsirp tsirp ja titityy ja kengänkorot kopisivat asfalttiin.

— Sukupuolishow... Laura sanoi. — No, lyhyesti sanottuna arkemme sukupuolishow'ssa on kyse siitä, että ihmiset eivät vain yksinkertaisesti ole jotakin sukupuolta.

Sen sijaan ihmiset myös tekevät sukupuoltaan.

— Jaa että tekevät? sanoin. — Minä ja sinäkin? Tässä ja nyt? Ei kai.

— Kyllä vain.

Sosiologit viittaavat tähän sukupuolen tekemiseen puhumalla siitä, miten sukupuoli on niin sanotusti performatiivista toistoa. Sukupuoli on performatiivisesti konstruoituva identiteetti: ei jotakin kiinteää ja valmista, vaan jotakin, jota ihmiset jatkuvasti jokapäiväisessä elämässään tekevät, työstävät ja toistavat.

— Sukupuoli on performatiivista tekemistä. Siis mitä sinä tarkoitat? Minä en kyllä nimittäisi sukupuolta performanssiksi.

— Kyse ei olekaan performanssista vaan performatiivisuudesta, Laura sanoi ja pysähtyi.

Kadun toisella puolen oli baari.

— Ajatellaan, että tuolla baarissa olisi esimerkiksi jokin open mic -tapahtuma ja me olisimme yleisön joukossa seuraamassa lavalla vedettäviä esityksiä.

Kun sitten esityksensä päätteeksi näkisimme jonkun illan tähdistä niaaavan, todennäköisesti pitäisimme kyseistä esiintyjää tyttönä tai naisena, vai mitä luulet?

— Mmm-m, varmaankin, sanoin.

— Mutta miksi? Laura kysyi.

— Koska esiintyjä niaasi, vastasin. — Eiväthän miehet niaaa. Jos toisaalta kohta juuri naisetkaan nykyään.

— Niinpä, Laura sanoi. — Me siis lukisimme esiintyjän sukupuolta tämän tekemisistä: lukisimme yksilön sukupuolta tämän sukupuolen ilmauksista, emme niinkään tämän biologisesta ruumiista.

Toisin sanoen käsityksemme ihmisten sukupuolesta ylipäätään perustuu esimerkiksi niaamisen kaltaisiin performatiivisiin toistotekoihin. Sitä on arkemme sukupuolishow.

— Ai, siis mihin ihmeen toistotekoihin?

— Performatiiviset toistoteot ovat merkitykseltään vakiintuneita kulttuurisia sukupuolen ilmauksia, joita yksilö voi sukupuoltaan esittäessään jäljitellä, matkia ja toistaa. Esimerkiksi niaaminen on kulttuurinen ele, joka on vakiintunut ilmaisemaan yksilön naiseutta ja joka näin samalla symbolisesti erottaa yksilön miehestä. Koska tyypillisesti vain naiset niaavat, mutta miehet eivät, niaaminen on esimerkki eleestä, jolla yksilö voi ilmaista naiseutensa ja jota toistamalla naisen sukupuoli lisäksi osaltaan kaiken kaikkiaan performatiivisesti saa

sisältönsä.

Toisin sanoen, kun sukupuolta ajatellaan performatiivisesti, yksilö tulkitaan naiseksi, kun hän arjessaan esiintyy *kuin* nainen.

— *Kuin* nainen. Mitä meinaat?

— Sukupuoli ei ole niinkään sisäsyntyinen syntymässä saatu ominaisuus eikä välttämättä edes kovin kiinteä ja pysyvä olemus, Laura selitti. — Sen sijaan sukupuoli on jatkuvan työstämisen kohteena oleva ja toisinaan jopa ambivalentti identiteetti, mikä itse asiassa käy korostetusti selväksi dragissa.

Tässä vaiheessa minä putosin.

— Mitä? Siis dragshow'ssa? Oletko nyt aivan tosissasi?

— Joo joo. Ajattele nyt: kun drag-artisti pukeutuu ja muutenkin laittautuu naiseksi ja myös elehtii naisellisesti, yleisössä hänet tulkitaan naiseksi, vaikka biologiselta ruumiiltaan hän olisikin mies ja housuissa olisivat kivekset ja penis.

Näinhän se menee, eikö? Sama juttu kuin niaamisessa.

— Niin no. Taidat olla oikeassa...

— Käytännössä siis esimerkiksi korkkarit ja sukkikset jalassa, maskara ripsissä ja käsilaukku kainalossa tekevät ihmisestä naisen, Laura jatkoi. — Ja samoin vaikkapa sellainen kadulla ohimennen heitettävä iva kuin ”jätkähän kävelee *kuin* neiti” tekee sekin näkyväksi, miten sukupuoli ei tosiaan ole jotakin, joka on vain yksilön sukuelimissä.

Pelkän biologian sijaan sukupuoli on jokapäiväistä tekemistä ja kulttuurisesti sukupuolittunutta ruumistyötä.

— Ruumistyötä?

— Niin.

Performatiivisesti esimerkiksi miehen sukupuoli ei niinkään käy ilmi yksilön anatomiasta, siittimestä ja kiveksistä, vaan ennemmin se ilmenee tavoissa, joilla mies käyttää ruumistaan eli siinä, mitä mies pitää yllään, miten mies kävelee, istuu, syö, juo, puhuu ja niin edelleen. Vastaavasti nainen taas on performatiivisesti tavallaan kokoelma feminiinisiä eleitä ja ruumiinkieltä, joita imitoimalla yksilö voi sitten esiintyä muiden edessä naisena.

Lisäksi performatiivisesti on sukupuoli myös kaikkea sitä tavallaan arjen esiintymisiin valmistavaa ruumistyötä, mitä meistä itse kukin aamuisin tekee ruumiilleen kotinsa takahuoneessa ennen astumistaan arkensa näyttämöille. Kun aamuisin heräämme tukka sekaisin ja haisevina, emme me ennen ulos lähtöämme itse asiassa käy pesulla, peilin edessä kampaamme tukkaamme, suihkauta hajustetta kroppaamme, pue vaatetta päälle ja muuten laittaudu vain kehdataksemme astua niin sanotusti ihmisten ilmoille.

— Vaan miksi sitten?

— Tätä kaikkea tehdessämme me pukeudumme ja laittaudumme koko ajan myös sukupuoleen: me valmistaudumme yhteiskuntamme sukupuolishow'hun.

Katselin hetken hiljaa vastaamme kulkevia ihmisiä. Mietin, kuinka moni heistä tiesi olevansa mukana tässä sukupuolishow'ssa. Minulle ainakaan ei ollut kerrottu.

Mutta keskustelun oli jatkuttava.

— No, jos oikein ymmärsin, performatiivisesti sukupuoli on siis esimerkiksi pukeutumista ja muuta laittautumista, sanoin.

— Just niin. Sukupuoli on tekemistä. Ruumistyötä.

— Mutta kaikki tämä sukupuolen tekeminen käy kuin ”luonnostaan”, jatkoin. — Vai eikö? Ihmiset eivät tajua tekevänsä sukupuoltaan. Aamupesulla ei mietitä, että ”sukupuoli kondikseen ja sitten taas töihin”.

— Niin, sanoi Laura. — Tuskinpa ihmiset sellaista miettivät. Erilaisia ruumiillistuneita eleitä toistetaan arjessa huomaamatta. Niitä ei tietoisesti pohdita.

Toisaalta sukupuolen ruumiillisuudesta voi myös olla vaikea puhua. Jos menet vaikka baariin ja ryhdyt haastattelemaan ihmisiä, esimerkiksi miehet eivät todennäköisesti osaa kertoa syitä sille, miksi istuvat siten kuin istuvat eli jalat leveästi harallaan eivätkä reidet supussa niin kuin naiset. Sukupuolen performatiivisuudessa ei ole kyse niinkään tietoisesta performanssista vaan ennemmin aika pitkälti reflektioimattomista sukupuolittuneista tavoista olla ja käyttää omaa ruumiista.

— Hmm. No, entäs sitten... aloitin, mutta havahduinkin taas korkojen kopinaan.

Katsoin taakseni ja näin, miten ohitsemme käveli mies mustissa sukkahousuissa, yllään kirkkaanpunainen nahkatakki ja sen alla pinkki toppi. Leuassa kasvoi parran sänki. Kengät, jotka kopisivat, olivat miehen – tai sellaiseksi hänet oletin – jalassa.

— Niin mitä sitten? Laura kysyi ja minä jatkoin lauseeni loppuun.

— Jos tahtoisi, niin voisikohan sukupuolta tehdä ihan miten huvittaa?

Mies käveli edessämme kengät kopisten, kun Laura vastasi:

— Riippuu varmaan siitä, mitä tarkoitat.

Miehen takaa polki vastaamme mustatukkainen tyttö hameen helmat heiluen ja kitaralaukku selässä.

— Tarkoitan esimerkiksi sellaisia juttuja kuin ”pojat ei meikkaa, käsilaukut ja sukkahousut on tyttöjen juttuja” tai ”naisista ei ole armeijaan”.

— Niinkö luulet? Laura heitti ja vilkaisi ohiajavan tytön perään.

— No... Näinhän joskus sanotaan. Ihan kuin se esimerkiksi ei olisi sopivaa, että poika käyttää vaikka huulipunaa, sanoin.

— Ymmärrän, sanoi Laura. — Yhteiskunta kohdistaa yksilöön sukupuolitettuja odotuksia. Toisin sanoen sukupuolen tekemisessä on sosiaalisia sääntöjä.

— Sääntöjäkö?

— Jep. Sääntöjä. Sukupuolen tekemistä jäsentää sosiaalinen kontrolli.

Esimerkiksi mainitsemasi lausahdukset osoittavat kuvaavasti sen, miten toisinaan ihmisten puheissa saatetaan pyrkiä määrittelemään sukupuolen tekemisen rajoja: sitä, mitä yhtäältä poikien katsotaan voivan yhteiskunnassa tehdä ja sitä, minkä vastaavasti katsotaan olevan sopivaa tytöille.

Toisaalta esimerkkejä sukupuolen sääntelystä ovat itse asiassa sellaiset sallivat ja kannustavatkin lausahdukset kuin ”pojat on poikia” tai ”siinäpä vasta miehen työ”. Kun esimerkiksi poikien kolttosiin tai muihin tekemisiin todetaan, että ”pojat ovat poikia”, ilmaistaan nimittäin samalla, että poikien on tavallista, sopivaa ja odotettavaakin toimia juuri kyseisellä tavalla. Jos taas sanotaan jonkun tehneen ”miehen työn”, ilmaistaan, että henkilö on tehnyt jotakin sellaista, mitä nimenomaan ”kunnon mieheltä” odotettiin.

Tällaisissa lausahduksissa tuotetaan siis kulttuurista käsitystä ”poikana” ja ”miehenä” olemisesta – ja samalla niissä rakentuu myös ero pojan ja tytön ja miehen ja naisen välille: Tytöt tekevätkin ”tyttöjen juttuja” eikä naisen odoteta suorittavan ”miehen työtä”. Siinä missä poikaa voidaan kehottaa olemaan ”reipas poika”, saatetaankin tytölle sanoa esimerkiksi jotakin sen suuntaista kuin ”olepas sitten kiltti tyttö”.

— Okei. Ja se pointti tässä oli...

— Pointti tässä on se, että sukupuoli pitää ikään kuin tehdä ”oikein”.

Koska sukupuolen tekemistä jäsentää sosiaalinen kontrolli, ”virheellisistä” sukupuolen suorituksista rangaistaan, tavalla tai toisella. Jos esimerkiksi mies käyttäytyy naisellisesti, kantaa vaikkapa käsilaukkua, meikkaa tai kävelee *kuin* nainen, sosiaalisena sanktiona tästä sukupuolen ”väärin” tekemisestä saatetaan yksilöä esimerkiksi nimitellä alentavasti ”neidiksi”, ”friikiksi”, ”homoksi” tai muuksi vastaavaksi ja ehkä häntä saatetaan myös käskä lopettamaan ”pelleily” ja ”olemaan mies”, ”oikea mies”. Luonteeltaan vilkkaalle, kovaääniselle tai suorapuheiselle tytölle taas saatetaan pyöritellä silmiä tai häntä saatetaan pyrkiä tyyntymään, vaikka pojalta samankaltainen käytös saatettaisiinkin muutta mutkitta hyväksyä. Yksinkertaisesti siksi, että ”pojat ovat poikia”.

— Ookoo, sanoin. — Eli yleisesti ottaen sukupuolen sääntöjen rikkominen saattaa yksilön hankaluuksiin.

— Näin voi sanoa, Laura jatkoi. — Toisaalta juuri sukupuolen sääntöjen rikkomisesta seuraavat sanktiot myös itse asiassa paljastavat, että todella on olemassa sääntöjä, jotka raamittavat sitä, mitä sukupuolet saavat yhteiskunnassa tehdä. ”Virheellinen” sukupuolen suoritus tekee näkyviksi sukupuolen ”oikein” tekemisen rajat sekä samalla haastaa ne.

Sanktioidenkin uhalla esimerkiksi käsilaukkua kantava mies kyseenalaistaa ajatuksen siitä, että käsilaukku on nimenomaan ”naisten juttu”. Samoin vaikkapa häpeilemättömästi villi ja raisu tyttö omalta osaltaan haastaa sen, minkälaista käytöstä esimerkiksi koulussa tytöiltä siedetään verrattuna poikiin.

Laura käänsi katseensa minuun.

— Saatko kiinni, mitä ajan takaa?

— Enköhän, vastasin. — Naisilta ja miehiltä odotetaan ja sallitaan yhteiskunnallisesti erilaisia asioita ja siksi sukupuolen suorituksessaan olisi yksilön pitäydyttävä ikään kuin sukupuolensa raameissa.

— Niin.

— Mutta toisaalta tämä alkaa mennä jo vähän neuroottiseksi, jatkoin heti perään.

— Ai, miten niin? Laura kysyi.

— Onko sukupuoli siis performatiivisesti vain joidenkin sukupuolikkuliseiden pakonomaista toistamista? Tytöt käyttäytyvät kiltisti, niaavat ja kantavat käsilaukkua ilmaistakseen jotenkin ”odotettua” naiseuttaan. Ja miehet vastaavasti kasvattavat parran ja esittävät kovaa jätkeä. Jos taas vaikka naisella on viikset, siitä helposti huomautetaan. Jos mies meikkaa, kuiskitaan siitäkin.

Pidä repeatia pohjassa niin hyvin menee, mutta jos menet tekemään sukupuolta ristiin, perästä kuuluu.

— Niin, no... Laura mietti hetken. — Vastaus riippuu siitä, miten sukupuoli yhteiskunnallisesti ymmärretään.

Vaikka esimerkiksi tietyt ruumiin työstämisen tavat ovat vakiintuneet tekemään niin sanotusti ”miehistä miehiä” ja ”naisista naisia”, performatiivisuuden näkökulmasta voi kysyä, voisiko sukupuolta toistaa myös toisin eli kulttuurin vakiintuneita merkitysrakenteita vastaan.

— Toistaa toisin?

— Niin. Voiko esimerkiksi mieskin meikata ja kantaa käsilaukkua, jos hän niin tahtoo? Vaikka meikkaaminen ja käsilaukku ovatkin ”naisten juttuja”.

— No, miksi ihmeessä ei? sanoin. — Ei ihmisen biologia ainakaan sitä estä, ettei meikki sopisi miehenkin naamaan.

— Niinpä. Ja jos pojilta, niin voidaan kai myös tytöiltä vähän remuamista sallia. Vai onko tytön todella vain sukupuolensa vuoksi oltava ”kiltti tyttö” ja annettava ”poikien olla poikia” keskenään?

En vastannut.

Mutta tässä kohdin tahdon kertoa, että mikäli sinä ajattelit meidän seisovan edelleen Lauran kanssa baarin luona, niin emme me suinkaan siellä enää olleet. Me kuljimme jo korttelien päässä ja hetken kuluttua kävellessämme kohti bussipysäkkiä minä jatkoin sukupuolesta ja säännöistä, joilla sitä kuuluu – tai ei kuulu – tehdä.

Yksi asia jäi nimittäin vielä epäselväksi.

— Sukupuolen tekemisessä on siis sääntöjä, aloitin.

— Kyllä, Laura vahvisti.

— Mutta mistä ne sukupuolen tekemisen säännöt oikeastaan ovat peräisin? Mistä ne tulevat?

— Sukupuolen säännöt muotoutuvat kulttuurisesti, ja ne ilmenevät kulttuurissa kiertävissä sukupuolen representaatioissa, Laura vastasi.

— Aha.

— Sukupuolen representaatioiden taas voi kokonaisuutena ajatella muodostavan ihmisten arkeen eräänlaisen sukupuolikatalogin – sukupuolen koodiston tai eleistön – joka sitten toimii itse kullekin mallina siihen, kuinka sukupuolta voi tehdä, matkia, imitoida, jäljitellä ja toistaa, Laura jatkoi.

— Aha, minä sanoin uudestaan.

— Jos tahdot tästä käytännön esimerkin, selaile vaikkapa vaatemallistoja lehdistä tai netistä tai marssi suoraan vaatekauppaan: muun muassa mekkoja, hameita saati meikkejä et hevillä miesten osastolta löydä, Laura tokaisi.

Samalla saavuimme pysäkillä, jolla pysähtyivät linja-autot 6, 7, 8 ja 20. Pysähdyimme autiolla pysäkillä ja käänsimme katseemme katoksen mainoksiin.

Lasiseinään oli vangittu kuva parrakkaasta miehestä, hiukset niskassa, kädessään kirves, päässään karvalakki ja yllään ruutukuvioitu flanellipaita. Mitä jätkä mainosti, sitä en saa mieleeni, vaikka yritän. Laura saattaisi muistaa paremmin. Mutta olettaisin, että jotain tosi ”raavasta” ja ”miehistä” pysäkillä kaupattiin. Kuvan mies oli näet iso ja roteva ruumiiltaan. Mies seisoi tukevasti jalat levällään hirsimökin edustalla järven rannalla koivujen alla. Kauluksen napit oli avattu. Paidan alla miehen rinta, hauras- ja ojentajalihakset pullistelivat ja niin sanotusti erottuivat edukseen.

Pysäkillä oli myös toinen mainos. Miestä vastapäätä katoksen toisessa päädyssä poseerasi

harmaata betoniseinää vasten pää kallellaan nainen, jonka pitkä kullanuskea tukka laskee selän taakse mutta ei olkapäille. Ne kiilsivät paljaina. Todella kiilsivät. Ohuilla rihmoilla nainen oli kietonut ylleen harsonohuen valkoisen puuvillapaitiksen, jonka alta näkyivät sileää ruskettunutta ihoa vasten mustat rintaliivit ja pikkuhousut. Tuuheina ylös kaartuvien silmäripsiensä alta nainen tunki katseensa ohikulkijoihin, jotka, niin kuin minä ja Laura, kuljettivat katsettaan tämän hiuksista ja silmistä alaspäin ensin kutsuvasti raotettuihin huuliin ja edelleen kaulaa myöten rintojen ja vatsan halki lantiolle ja aina vain päivettyneisiin reisiin ja pohkeisiin.

Luulen, että kyseessä oli alusvaatemainos. Muussa tapauksessa ei ainakaan olisi kuvassa ollut mitään mieltä. Sehän tihkui seksiä.

— Laura? minä sanoin, kun olimme katselleet mainoksia jo tovin.

— No?

— Mitä ne representaatiot siis ovat?

— Lyhyesti sanottuna representaatiot ovat kulttuurisia esityksiä, vaikkapa sukupuolesta, Laura sanoi. — Keskeistä representaatioissa taas on se, että esimerkiksi sukupuolen kuvaukset – visuaaliset tai tekstuaaliset – eivät koskaan vain kuvaa todellisuutta, vaan ne myös luovat sitä. Kulttuurinen käsitys esimerkiksi sukupuolesta rakentuu sen representaatioissa, kun sukupuolesta puhutaan, kirjoitetaan ja kun sitä kuvataan.

Laura viittasi kädellään pysäkin kuviin naisesta ja miehestä.

— Esimerkiksi tällaiset katumainokset tai toisaalta uutiskuvat, sosiaalisen median profiilikuvat, videoklipit, nettimeemit, elokuvat, tv-sarjat, lehtijutut ja romaanit, pilapiirroukset ja sarjakuvat niin todellisista kuin fiktiivisistä miehistä ja naisista eivät koskaan vain esitä ja kuvaa tiettyjä henkilöitä ja samalla sukupuolta. Kaikki ihmisille ikään kuin tyrkyllä olevat sukupuolen kuvaukset ovat aina myös sukupuolen representaatioita, jotka tuottavat yhteiskunnallisia tulkintoja siitä, mitä on olla esimerkiksi mies tai nainen ja jotka samalla ehdottavat katsojalleen tapoja ajatella ja tehdä sukupuolta.

— Aha, sanoin. — Mutta ei kai todellisuus sentään vain joissain kuvissa ja lehdissä ole?

— Itse asiassa... Laura sanoi ja siirsi painoa jalalta toiselle. — Representaatiot ovat nimenomaan vain representaatioita. Ne eivät ole asioita itsessään vaan ainoastaan esityksiä ja kuvauksia kohteistaan.

Jos vaikkapa minä ottaisin nyt tässä älypuhelimellani sinusta kuvan tai tekisin sinusta videon ja postaisin sen someeni tai myöhemmin näyttäisin kuvaa kavereilleni, eivät kaverini näkisi sinua, ainoastaan kuvan ”sinusta”.

— Kuva ”minusta” ei siis ole minä?

— Niin. Kuva ”sinusta” on sinun representaatiosi ja lisäksi aika rajattu sellainen.

Mutta silti esimerkiksi yhden ottamani kuvan tai videon, joka esittäisi sinut tietyllä tavalla, perusteella muodostuisi kavereilleni ainakin jonkinlainen käsitys siitä, minkälainen ihminen sinä oikeastaan olet. ”Okei joo, tollanen tyyppi”, kaverini sanoisivat tai muuta vastaavaa, vaikkeivät olisi edes sinua koskaan tavanneet. Lisäksi aivan samaan tapaan esimerkiksi miehen representaationa ei sinusta ottamani kuva, ei tuon karvalakkimiehen kuva tässä bussipysäkillä eikä mikään muukaan yksittäinen otos kenestäkään ihmisestä, koskaan tavoita ikään kuin ”koko totuutta” siitä, mitä vaikkapa mies on.

Representaatiot ovat aina rajallisia kuvauksia kohteistaan.

Lisäksi...

Laura mietti hetken ennen kuin siirtyi asiassa eteenpäin.

— Jos mietitään sitä, miten sosiologit tyypillisesti representaatioista puhuvat, representaatioita voi itse asiassa analyttisesti lähestyä ainakin kolmella tapaa.

— Okei, sanoin ja istuin pysäkin penkille. — Eli miten?

— Refleksiivisesti voi representaatioita ensinnäkin lähestyä sillä ajatuksella, että representaatiot ikään kuin heijastavat todellisuutta, Laura aloitti. — Toisin sanoen tällöin voidaan kysyä, missä määrin representaatio vastaa todellisuutta tai onko representaatio ehkä toisaalta jopa ristiriidassa arkikokemuksen kanssa.

Katsoin mainoksen karvalakkimiestä.

— Eli tarkoitat, että ovatko esimerkiksi miehet, joita jokapäiväisessä elämässämme kohtaamme, ollenkaan samanlaisia kuin tuo partanaama-flanellipaita.

— Niin. Refleksiivisesti tarkasteltuna representaatioita ikään kuin peilataan elämään niiden ulkopuolella.

Toinen tapa lähestyä representaatioita taas on kiinnittää huomiota niiden intentionaalisuuteen. Toisin sanoen tällöin on kysymys siitä, miksi ja mitä tarkoitusta varten representaatio on tehty:

Mitä representaatiolla halutaan viestiä? Mihin representaatiolla kenties pyritään? Onko kyse esimerkiksi jonkinlaisesta markkinoinnista tai poliittisista vaikutuspyrkimyksistä?

— Just. Meinaat, että yritetäänkö esimerkiksi tuo flanellipaitamies ja kaupattava tuote yhdistämällä saada tavaraa myydyksi tyyliin ”Osta kirves ja oot vähintäänkin yhtä kova jätkä kuin tää kuvan äijä tässä, joka hakkaa halkoja vaikka aamusta iltaan. Kirves tekee susta miehen – osta se. Tilaa heti.”?

Tai että kyse olisi toisaalta vaalimainoksesta ja yrityksenä saada ihmiset samaistumaan kuvan hahmoon ja siten äänestämään puoluetta mainoksen takana? ”Kirves kouraan ja valtiontalous kuntoon!”

Laura nyökkäsi.

— Esimerkiksi tällaisia voisi kysyä.

Toisaalta ikään kuin mainoksen mahdollisesti ilmentämän sukupuoli-ideologian näkökulmasta voisi myös kysyä, vaikuttaako representaation taustalla kenties ajatus siitä, että ylipäätään miesten tulisi olla samanlaisia kuin katumainoksen jätkä: karvaisia ja rotevia, voimakkaita ja karskeja. Ja jos miesten tulisi olla tällaisia, minkälaisia naisten sitten tulisi olla?

Mitä representaatio ylipäätään sanoo sukupuolten välisistä suhteista? Sitäkin voi kysyä.

Katsoin ensin alusvaatemainoksen naista, sitten taas miestä hirsimökin edessä.

— Nainen poseeraa katseen kohteena. Mies rehvastelee kirves kädessä lihasvoimillaan, sanoin mainoksia verraten. — Nämä ainakin vaikuttavat aika kliseisiltä.

— Kliseisiltä? Eittämättä, Laura sanoi. — Juuri tällä tavoin naisen ja miehen ruumiita mediarepresentaatioissa monesti kuvataan.

Sosiologit puhuvatkin, että siinä missä sukupuolen representaatioissa on miehen ruumis tyypillisesti suoritusruumis, jota koetellaan erilaisissa fyysistä voimankäyttöä vaativissa haasteissa, naisen ruumis sitä vastoin on tyypillisemmin katseen – ja monesti nimenomaan miehisen katseen – kohteeksi asettuva verrattain passiivinen ulkonäköruumis.

Mediarepresentaatioissa nainen ei ole niinkään aktiivinen toimija vaan miestä useammin objekti ja monesti vielä seksualisoitu.

— Että sellaiset suhteet, sanoin ja katselin kadulle.

— Mutta kolmanneksi... Laura jatkoi. — Representaatioita voi tarkastella myös konstruktivistisesti. Tällöin puolestaan kysymys kuuluu, minkälaisen kuvan kohteestaan representaatio tuottaa ja millä keinoin – vastasi tämä kuva todellisuutta tai ei ja olivat sen tuottajan tarkoitusperät mitkä hyvänsä.

Konstruktivistisesti olisi huomio siis vaikkapa tuon mainoksen kohdalla siinä, minkälainen kuva flanellipaitamiehestä printissä rakentuu:

Tuottaako mainos flanellipaitamiehestä esimerkiksi tavoiteltavan maskuliinisen ideaalin vai asettaako mainos flanellipaitamiehen toisaalta sellaiseen sosiaaliseen asemaan, jota mieheksi sukupuolitettuna tulisi viimeiseen asti välttää, mikäli mieli säilyttää maskuliinisuutensa? Olisiko karvalakkimies ennemmin ”säälittävä nysverö” eikä niinkään ”kova jätkä”, ”miesten mies”?

— Ookoo, sanoin. — Mutta jos representaatiot ovat kuitenkin vain representaatioita, niin onko tällaisella sitten loppupeleissä niin kovin suurta merkitystä? Nämähän ovat vain mainoksia. Tarvitseeko niitä niin vakavasti ottaa?

— Ihan hyvä kysymys, Laura sanoi. — Ovatko esimerkiksi nämä loppupeleissä vain aivan

viattomia mainoksia?

— No, ovatko?

— Jos ajattelen asiaa sosiologisesti, vastaus on ei.

Perusteluni on, että esimerkiksi sukupuolen representaatiot rakentavat käsityksiä sukupuolesta, jolloin ne voivat myös muodostua ikään kuin sukupuolittamiensa subjektien elämänohjeiksi. Representaatiot voivat niin sanotusti todellistua ihmisten arjessaan harjoittamaksi ruumistyöksi, jossa ihmiset pyrkivät itseään työstämällä vastaamaan itseensä kohdistuviin ruumiillisiin odotuksiin.

Ei ole yhdentekevää, minkälaisia arkemme representaatiot ovat. Siksi sosiologit puhuvatkin toisinaan myös representaatioiden politiikasta.

— Ahaa. Eli representaatioiden alistamina naiset vastaavat ulkonäköpaineisiin. Ja miehet suorittavat ja suorittavat ja kun eivät onnistu kasaavat ikävän sisäänsä, koska ”mies ei itke”.

— Esimerkiksi.

Toisaalta sukupuolen representaatiot eivät synnytä vain ihmisten itsensä harjoittamia toimia. Ne saattavat muotoutua myös kriteereiksi, joilla ihmisiä esimerkiksi naisina ja miehinä muiden taholta arvioidaan.

Laura viittasi kädellään pysäkin mainoksiin.

— Nämä kaksi representaatiota esimerkiksi kuvaavat miehen ja naisen sukupuolen aika lailla eri tavoin ja ne hyvinkin vaikuttavat siihen, miten ihmiset arkensa miehiä ja naisia ajattelevat.

Lisäksi on syytä uskoa, ettei näissä mainoksissa ole kyse yksittäistapauksesta. Itse asiassa yllättävänkin monessa asiassa sukupuoli asettaa naiselle ja miehelle niin sanotut kaksoisstandardit.

— Kaksoisstandardit? toistin. — Eli mitkä?

— Ulkonäköruumis. Suoritusruumis, Laura sanoi ja osoitti ensin naisen kuvaa, sitten miestä.

— Kaksoisstandardeissa on kyse siitä, kuinka ihmistä monesti arvioidaan vaihtelevin kriteerein riippuen siitä, onko yksilö nainen vai mies: naista arvioidaan esimerkiksi tyypillisesti ulkonäkönsä, miestä suoritusruumisensa ja saavutustensa mukaan.

Esimerkiksi valtakunnan poliitikoita ja heidän pätevyyttään saatetaan arvioida eri tavoin riippuen siitä, mikä heidän sukupuolensa on.

— Aijaa ... kävin miettimään, mutta Laura meni jo eteenpäin.

— Muun muassa lihavuus tarkoittaa myös naiselle ja miehelle yhteiskunnallisesti eri asioita. Miehelle suuri koko voi toisinaan käydä merkinä maskuliinisuudesta, tilanhallinnasta ja vallasta.

Katso esimerkiksi tätä karvalakkimiestä. Hänhän on aika iso ja tukeva.

Laura osoitti miestä mainoksessa ja käänsi sitten katseensa alusvaatemainokseen.

— Sitä vastoin naiselle voi lihavuus kulttuurissamme vallitsevaa hoikkuuden normia vasten tarkasteltuna merkitä jopa seksuaalisuuden kyseenalaistumista. Ei siis ole yhteiskunnallisesti yhdentekevää, onko lihava ruumis naisen vai miehen. Kuvittele esimerkiksi tuohon alusvaatemainokseen tuon flanellipaitamiehen kokoinen nainen.

Toisaalta vaikka nainen monesti representaatioissa seksuaalisoidaan, naisen seksuaalisuus – niin kuin naisen ruumis muutenkin – on yhteiskunnallisesti tiukemman kontrollin kohteena kuin miehen:

Seksuaalisesti aktiivinen nainen esimerkiksi leimataan huomattavasti herkemmin ”huoraksi”, ”lutkaksi”, ”hupakoksi” tai muuksi vastaavaksi kuin seksuaalisesti aktiivinen mies. Siinä missä mies voi monilla seksisuhteillaan jopa voimistaa maskuliinisuuttaan ja ”kasvattaa mainettaan”, naiselta sitä vastoin odotetaan kulttuurisesti useammin feminiinistä siveyttä ja madonnan käytöstä. Tällöin seksuaalinen aktiivisuus taas tarkoittaa naiselle ”maineen menettämistä”.

Ja mitähän vielä?

Samalla kun Laura mietti vastausta kysymykseensä, toiselta puolelta katua oli pysäkillä saapumassa vanhempi rouva, joka työnsi rollaattoria selkä kumarassa.

— No, jos ajatellaan esimerkiksi ikääntymistä, yhteiskunnallisesti sekään ei kosketa sukupuolia yhtäläisesti, Laura jatkoi. — Ikääntymisen merkit nimittäin korostuvat kulttuurisesti nimenomaan naisen ulkonäköruumiissa:

Naisilla ikääntyminen synnyttää huolta ulkonäöstä ja tarvetta taistella ryppyjä ja muita ikääntymisen merkkejä vastaan. Miehen ikääntymisessä kiinnittyy huomio sen sijaan tyypillisemmin – yllätys, yllätys – fyysisen suorituskyvyn hiipumiseen.

— Niinpä tietenkin, sanoin.

Laura jatkoi.

— Sukupuolen representaatiot siis luovat sukupuolitettuja ideaaleja. Ja se taas synnyttää esimerkiksi erilaisia kaksoisstandardeja, jotka sukupuolittavat sitä, mitä ihmisiltä odotetaan.

— Tämä on selvä, minä sanoin.

— Hyvä. Mutta se, mikä tässä myös täytyy huomata on, että representaatioiden taustalla ei ole koskaan esimerkiksi jotakin ”todellista” tai ”autenttista” miestä tai naista, Laura jatkoi.

— Käsitys sellaisista syntyy – jos ylipäättään syntyy – nimenomaan representaatioissa itsessään.

— Aha.

— Esimerkiksi ”tosimiehen” representaatioiden taustalla ei ole tosimehiä, Laura sanoi.

— Tarkoitatko siis, että puhe esimerkiksi ”tosimiehistä” ei oikeastaan tarkoita mitään? Sellainen on ihan höpöhöpöä ja täyttä tuubaa?

— Niin voi sanoa.

Loppupeleissä esimerkiksi katumainoksen kirveellä puita lihakset hiessä halkova mies ei ole miehenä sen autenttisempi kuin perhesuunnitteluoppaan lastenrattaita kärräävä koti-isä. Vaikkapa seksuaalinen kyvykkyys ei sekään tee yksilöstä miehenä sen enempää miestä kuin kyvyttömyys.

Eikä käsilaukun kainalossa kantaminen tee naisesta yhtään sen enempää naista kuin veskan vaihtaminen vaikkapa moottorisahaan tai kruisailu harrikalla pitkin baanaa. Lihava nainen on yhtä lailla nainen kuin siro ja hoikkakin.

— Okei, sanoin.

Vanhempi rouva saapui pysäkille ja me jatkoimme matkaa. Mehän oltiinkin vain pysähtytty katselemaan mainoksia.

Samalla keskustelussa seurasi mutta:

— Kaikesta tästä huolimatta... Laura aloitti. — Tietyissä mielessä ollakseen kulttuurisesti ”mies” tulee miehen silti tavallaan täyttää tietyt maskuliinisuuden kriteerit.

— Mitä? minä älähdin. — Nythän sinä puhut ihan ristiriitaisia: ei ole ”tosimiehiä”, mutta kuitenkin on jotain maskuliinisuuden kriteerejä.

— Anna kun selitän, Laura sanoi. — Sosiologit puhuvat hegemonisesta maskuliinisuudesta.

— Hegemonisesta maskuliinisuudesta?

— Niin. Hegemoninen maskuliinisuus on sosiologinen käsite, joka kuvaa tiettyä kulttuurisesti yli muiden arvotettua maskuliinisuuden muotoa, toisin sanoen tietynlaista ”tosimiehen” mallia, johon pyrkimistä miehiltä odotetaan ja jonka performoimisesta miehiä palkitaan. Hegemonisen maskuliinisuuden figuuri asettaa siis miessubjektien tavoiteltaviksi eräänlaiset ”maskuliinisuuden ihannemitat”.

— No, mitkäs nämä ihannemitat sitten ovat?

— Yleisesti ottaen länsimaisessa kulttuurissa voi hegemonisen maskuliinisuuden katsoa viittaavaan sellaiseen figuratiiviseen miehen malliin, joka on luonteeltaan luja ja itsenäinen, kykenee, tarvittaessa jopa väkivaltaisesti, puolustamaan itseään ja heikompiensa ja joka lisäksi on kyltymätön heteroseksuaalinen rakastaja.

— Joopa joo. Kuulostaa joltain James Bondilta, sanoin. — Totta. Hegemoninen maskuliinisuus on käytännössä fiktiota ja fantasiaa.

Mutta silti: Esimerkiksi miesten keskinäisissä niin sanotusti homososiaalisissa suhteissa tällaista hegemonisen maskuliinisuuden myyttiä saatetaan kuitenkin eri tavoin päivittäisessäkin elämässä vahvistaa ja todellistaa.

— Aijaa. Siis miten?

— Erilaisin miehuuskokein voidaan niin sanotusti jatkien kesken testata itse kunkin rohkeutta, voimaa ja uskallusta. Puhumalla ”äijäjuttuja” taas voidaan osoittaa omaa

maskuliinisuuta ja tuottaa maskuliinisuuden ihannemittoja narratiivisesti. Jopa heittämällä härskiä, naista alentavaa soviniistista läppää saatetaan myös tehdä samaa. Lisäksi saatetaan maskuliinisuudessaan suoriutuneet yksilöt palkita ryhmässä kaverillisin olantaputuksin ja esimerkiksi ”kovan jätkän” arvonimin.

En voinut olla tunnistamatta tätä todeksi. Jätkittely, äijittely. Joskus tein tätä itsekin.

— Toisaalta... Laura jatkoi. — Lopulta hegemoninen maskuliinisuus on kuitenkin myytti ja myyttinä se voi kyllä ruumiillistua esimerkiksi idealisoidussa elokuva- tai rocktähten, sotasankarin, valtionpäämiehen tai muun vastaavan miehen fiktiivisessä figurissa ja miehen representaatioissa, vaikkapa arvostetun julkisuuden henkilön mediakuvassa.

Tosielämässä ei hegemonista maskuliinisuutta voi kuitenkaan yksikään mies koskaan täysin saavuttaa. Hegemoninen maskuliinisuus on ideaali, joka lopulta pysyy aina yksilön saavuttamattomissa.

— Miehet saattavat siis pyrkiä kohti hegemonista maskuliinisuutta, mutta loppupeleissä se on turhaa, niinkö? kysyin.

— Tavallaan. Se, mitä hegemoninen maskuliinisuus ”tosimieheyden” mallina käytännössä saakin aikaan, on itse asiassa se, että miehet asettuvat keskinäiseen hierarkiaan sen mukaan, kuinka hyvin he täyttävät kulttuurinsa ”maskuliinisuuden ihannemitat”.

— Eli käytännössä hegemoninen maskuliinisuus on vain miehiä keskenään hierarkisoiva myytti.

— Niin. Hegemonisen maskuliinisuuden myytti tuottaa miesten keskinäisen maskuliinisuuksien hierarkian, jossa lähimmäksi hegemonista maskuliinisuutta yltyvät miehet, esimerkiksi ”kovat jätkät”, asettuvat miesten keskinäisen hierarkian huipulle. Esimerkiksi ”nössöt”, ”nörtit” ja muut ”vässykät” ja ”nysveröt” taas sakkautuvat hierarkian pohjalle.

Ja toisaalta: samankaltainen logiikka pätee itse asiassa myös naisten kesken. Samoin kuin miehen maskuliinisuus, saatetaan toisinaan myös naisen feminiinisyys kyseenalaistaa arvottamalla keskenään erilaisia naisena olemisen tapoja.

Naisen toimijuus saattaa esimerkiksi kyseenalaistua, jos nainen paljastaa, ettei osaa laittaa ruokaa eikä näin suoriudu ”äidin velvoitteista”: ”On siinä kanssa nainen – ei kykenisi edes pitämään huushollia pystyssä! Lapsista puhumattakaan.”

Toisaalta sama voi tapahtua, jos nainen ei yksinkertaisesti käytä meikkiä: ”Mikä hirveä haahka! Minä en ikinä tulisi ulos ilman meikkiä. Katso nyt – tuolta minäkin näyttäisin.”

— Niinpä kai, minä sanoin. — Mutta mikä järki tässä oikeastaan on?

— Mitä tarkoitat? Laura kysyi.

— Eikö voisi vain ajatella niin, että on yksinkertaisesti yhteiskunnallisesti monta tapaa olla

mies ja nainen eikä niitä tarvitse keskenään arvottaa? minä jatkoin. — Jos kerran yksi tapa olla mies tai nainen ei ole toista ”todempi” tai ”oikeampi”, niin stereotyyppiat vaan mäsäks ja silleen.

— No, joo-o. Niin juuri voisi ajatella, Laura sanoi. — Stereotyyppiat mäsäks ja silleen. Kukin eläköön sukupuoltaan niin kuin tahtoo ja kunnioittakoon toisia.

Mutta kuten me sosiologisesti näemme, ei se ole niin helppoa kuin voisi ajatella. Yhteiskunta asettaa yksilölle sukupuolitettuja odotuksia.

— Niiin... Yhteiskunta ja yksilö, minä huokaisin.

Samalla me siirryimme kohtaan kolme:

— Muistaakseni sinä sanoit myös aluksi, että kaiken tämän kulttuurisen ohella sosiologit pitävät sukupuolta yhteiskunnallisena rakenteena.

— Niin sanoin. Sukupuoli rajoittaa yksilöä vielä muillakin tavoilla kuin, mistä olemme puhuneet, Laura totesi.

— Mitä sukupuoli rakenteena sitten yhteiskunnassa tekee? minä kysyin.

Laura otti hetken ennen kuin vastasi. Sitten hän sanoi näin:

— Sukupuoli on eriarvoistava rakenne, ja käytännöllisesti katsoen rakenteena sukupuoli tekee sen, että ihmisten arki ja elämänpolut eriytyvät ja hierarkisoituvat sukupuolitettusti.

Sosiologit viittaavat näihin sukupuolen rakenteellisiin vaikutuksiin ja sukupuolten välisiin suhteisiin yleensä puhumalla niin sanotusta sukupuolijärjestelmästä. Sukupuolijärjestelmä tarkoittaa sitä, että yhteiskunnan resurssit jakautuvat sukupuolitettusti, mikä taas jäsentää esimerkiksi naisten ja miesten tehtäviä, oikeuksia ja velvollisuuksia yhteiskunnan eri osa-alueilla.

— Ookoo, sanoin.

— Julkisen elämän piirissä sukupuolittuminen näkyy esimerkiksi työmarkkinoiden segregaationa, Laura jatkoi. — Yksityisen piirissä puolestaan on kyse esimerkiksi hoivavastuun jakautumisesta miesten ja naisten kesken eli siitä, miten vanhemmat järjestävät lapsenhoidonsa: Kuka jää kotiin hoitamaan pientä lasta? Kuka pysyy työelämässä? Äiti? Isä? Molemmat vuorotellen?

— Aivan, sanoin. — Tarkoitat sitä, miten työmarkkinoilla on niin sanotusti ”miesten” ja ”naisten töitä”. Se on segregaatiota.

— Sitäkin. Työmarkkinoiden sukupuolittuminen eli jakautuminen mies- ja naisvaltaisiin aloihin on niin sanottua horisontaalista segregaatiota. EU-maiden joukossa Suomen työmarkkinat ovat muuten yksi kaikista voimakkaimmin segregoituneista.

Mutta horisontaalisen segregaatian lisäksi on myös vertikaalista segregatiota.

— Aa, totta. Miehet työskentelevät johtavissa asemissa ja saavat isompaa palkkaa. Sitäkö meinaat?

— Just sitä. Vertikaalinen segregatio viittaa työmarkkinoiden sukupuolittuneisiin hierarkioihin. Ensinnäkin siihen, miten yhteiskunnan johtavissa asemissa työskentelevät ovat naisia useammin miehiä. Yliopistossa esimerkiksi on tilanne yleisesti se, että sisään tulevista opiskelijoista valtaosa on naisia, mutta akateemisen uran kärkipaikat, professuurit, ovat silti useimmiten miesten hoitamia.

Toiseksi vertikaalista segregatiota on se, miten ylipäätään tilastollisesti tarkasteltuna miehet saavat keskimäärin naisia suurempaa palkkaa. Esimerkiksi Suomessa naisen euro oli vuonna 2015 vain 83 senttiä. Tilastollisesti miesten ja naisten välinen palkkaero on siis Suomessa noin 17 prosenttia. EU:n sisäisessä vertailussa palkkaero suomalaisten miesten ja naisten välillä on puolestaan yksi suurimmista.

— Aijaa. Eli miesten ja naisten välinen palkkatasa-arvo ei Suomessa toteudu. Mutta maksetaanko naisille ja miehille sitten Suomessa niin erisuuruista palkkaa?

— Niin, Laura totesi. — Sosiologisesti olennaista tässä on huomata se, että horisontaalinen ja vertikaalinen segregatio eivät ole erillisiä ilmiöitä, vaan toisiinsa kytkeytyneitä: miesten ja naisten välinen palkkaero tulee siitä, miten esimerkiksi monella naisvaltaisella alalla palkkataso on miesvaltaisia aloja matalampi ja toisaalta samaan aikaan monella yhteiskunnan sektorilla miehet pitävät hallussaan johtavia asemia.

Eli sukupuolten palkkaero ei niinkään tule siitä, että samasta työstä maksettaisiin miehille ja naisille erisuuruista palkkaa, vaikka kun niinkin tapahtuu, on myös se osa sukupuolten epätasa-arvoisia palkkarakenteita.

— Okei, minä sanoin ja jatkoin eteenpäin. — Rakenteena sukupuoli siis eriyttää miesten ja naisten maailmoja toisistaan. Se sukupuolittaa esimerkiksi työmarkkinoita. Samalla sukupuoli tuottaa yhteiskuntaan myös sukupuolittuneita hierarkioita, muun muassa vertikaalista segregatiota.

Mutta entä sitten näiden rakenteiden uusintuminen? Kuinka se tapahtuu?

— Hyvä kysymys, Laura nyökkäsi ja antoi sitten vastauksensa. — Yhteiskunnallisena rakenteena sukupuoli uusintaa itseään sukupuolen tapaisuuksissa.

— Sukupuolen tapaisuuksissa? minä toistin. — Mitä ne ovat?

— Sukupuolen tapaisuuksissa on kyse nais- ja miestapaisuudesta. Esimerkiksi hoivaa ja huolehtimista voi pitää naistapaisina. Miestapaisista taas voi sanoa olevan esimerkiksi kaikenlainen tekninen rassaaminen, korjaaminen, rakentaminen ja koneiden kanssa työskentely.

Käytännössä sukupuolen tapaisuus on sitä, että sosiaalisesta sukupuolestaan riippuen yksilö kokee tietyt asiat itselleen muita luontevammiksi.

— Aha. Mutta mistä tämä tällainen sitten johtuu? Miksi jotkin asiat tuntuvat naisille luontevammilta kuin miehille ja toisin päin?

— Syy on sukupuolittuva sosialisatio, joka tuottaa sukupuolen tapaisuudet.

Sukupuolispesifin kasvatuksen myötä saattaa esimerkiksi poika huomaamattaan oppia itselleen luontevammaksi puuhastella kaikenlaisten työkalujen kanssa ja auttaa kodin huoltotoissa sen sijaan, että hoitaisi vaikkapa nuorempia sisaruksiaan ja auttaisi keittiön askareissa. Lisäksi poikia saatetaan kannustaa leikeissään ottamaan tyttöjä enemmän tilaa ja vastuuta sekä olemaan äänessä ja esillä siinä missä tyttöjä puolestaan saatetaan suunnata rauhallisempiin leikkeihin ja jättäytymään tilanteiden taustalle.

Sillä, minkälaisia käyttäytymis- ja toimintataipumuksia yksilö sosialisatiossaan sukupuolitettusti omaksuu, taas voi olla vaikutusta yksilön elämänpolkuun: esimerkiksi koulutukseen hakeutumiseen ja jopa uralla etenemiseen. Pojalle voi sukupuolispesifin kasvatuksensa vuoksi olla luontevampaa hakeutua ennemmin esimerkiksi jollekin tekniselle kuin hoiva-alalle. Lapsen kannustaminen esimerkiksi vastuunottoon voi puolestaan antaa tälle kokemuksia pystyvyydestä ja kyvykkyydestä. Niinpä pojalle, jota lapsuudessaan on rohkaistu ottamaan itselleen tilaa ja tekemään mielipiteensä selväksi, voi olla luontevampaa tähtyä urallaan johtotehtäviin kuin kiltiksi ja hiljaiseksi kasvatetulle tytölle. Voi myös olla, että lapsuudessaan reippaaksi ja itsevarmaksi kasvatettu mies hinnoittelee esimerkiksi palkkaneuvotteluissa työnsä korkeammalle kuin nainen, jota on lapsuudessaan ennemmin opetettu mukailemaan tilannetta ja ottamaan huomioon muiden tarpeet.

Lyhyesti sanottuna sukupuolijärjestelmä uusintuu, kun sukupuolittuvassa sosialisatiossa sukupuolen tapaisuudet ikään kuin kasautuvat yksilön ruumiiseen, minkä seurauksena on todennäköistä, että, asiaa kenties edes itse tiedostamatta, yksilö tekee arjessaan sukupuolelleen tyypillisiä valintoja.

— Asiaa edes itse tiedostamatta? toistin. — Tarkoitatko, että ihmiset eivät ole välttämättä tietoisia tapaisuuksistaan?

— Eivät ole, Laura sanoi. — Sukupuolen tapaisuudet voivat olla syvästi ruumiillistuneita ja jäädä siksi huomaamatta. Ne myös kerrostuvat yksilöön vähitellen ja tavallaan vaivihkaa.

Sukupuolittava sosialisatio saattaakin jopa huomaamatta rajata yksilön tulevaisuudenkuvia. Lisäksi ruumiilliset tapaisuudet voivat toisinaan myös paeta kielellisiä selityksiä ja niin sanotusti luonnollistuneina yksinkertaisesti vain *tuntua* ”luontevilta”, itselle ”sopivilta” tai ”oikeilta”.

— Mutta... käänsin katseeni Lauraan. — Jos yksilö ei ole tietoinen sukupuolen tapaisuuksistaan, eikö kaikki tämä sukupuolen rakenteiden uusintuminen silloin tapahdu tietystä miehestä yksilön selän takana? Ja jos kaikki tapahtuu yksilön selän takana, niin

miten ihmeessä sukupuolen rakenteellisiin vaikutuksiin sitten voi ollenkaan puuttua?

Laura mietti hetken.

— Olennaista on kiinnittää huomiota niihin erilaisiin niin muun muassa kasvatuksessa, koulutuksessa kuin työelämässä vaikuttaviin sukupuolittaviin käytäntöihin, jotka miesten ja naisten elämänpolkuja eriyttävät ja vallitsevia sukupuolten suhteita uusintavat.

Esimerkiksi ammatinvalinnan yhteydessä voidaan kysyä, rohkaistaanko vaikkapa koulussa tyttöjä hakeutumaan juuri naisvaltaisille aloille ja poikia vastaavasti miesvaltaisille. Vai kannustetaanko jokaista ennemmin kouluttautumaan omien kiinnostustensa ja taitojensa mukaan?

— Aha, okei.

— Teoreettisesti keskeistä sukupuolten suhteiden uusintumisessa on ruumiilistuvien tapaisuuksien ohella myös se, että sukupuolijärjestelmä ei ole staattinen rakennelma.

— Vaan mikä sitten?

— Sosiologien mukaan sukupuolten väliset yhteiskunnalliset suhteet eivät ole tulosta luonnonlaeista vaan niin sanotuista sukupuolisopimuksista, Laura sanoi.

— Tietysti. Sopimuksista, ajattelin itsekseni. — Olisi pitänyt arvata...

— Jos vaikkapa Suomen tasa-arvotilannetta verrataan sadan vuoden takaiseen, 2010-luvulla ei nainen ole enää miehen holhouksen alaisena, Laura jatkoi. — Naimisissa olevan naisen ei esimerkiksi vuoden 1919 jälkeen ole enää tarvinnut pyytää mieheltä suostumusta siihen, että voi tehdä palkkatyötä.

— Tasa-arvoasioissa on siis edistytty, sanoin.

— Todellakin, roppakaupalla. Suomen historiassa on pistetty monia sukupuolisopimuksia uusiksi.

Edellisen esimerkin lisäksi jo vuoden 1901 jälkeen ei naisen ole Suomessa tarvinnut myöskään hakea senaatilta vapautusta sukupuolestaan päästäkseen opiskelemaan yliopistoon. Tämäkin sukupuolittava käytäntö on purettu. Toisaalta ilman erivapautta sukupuolestaan ei naisilla ollut pääsyä valtion virkoihin kuitenkaan ennen vuotta 1926.

Raiskaus taas on merkittävä seksuaalisen väkivallan muoto, ja raiskaus avioliitossa muuttui Suomessa rikolliseksi vasta vuonna 1994. Tilastojen valossa sekä seksuaalinen että parisuhdeväkivalta kohdistuvat lisäksi useimmiten naisiin.

Kaiken kaikkiaan tasa-arvoedistyksestä huolimatta sukupuoleen on edelleenkin syytä kiinnittää yhteiskunnallista huomiota. Yhdeksi esimerkiksi käy vaikkapa se, että miestä ei enää entiseen tapaan käsitetä lakiteksteissä ensisijaiseksi yhteiskunnalliseksi toimijaksi, mutta yhteiskunnallista puhe- ja määrittelyvaltaa silti yhä monesti annetaan juuri miehille.

Tästä kertovat esimerkiksi niin sanotut all male -paneelit: julkisiin keskustelutilaisuuksiin kutsutut puhujat saattavat olla yksinomaan miehiä, vaikka yhtä hyvin niiden järjestäjät voisivat pyytää asiantuntijoiksi myös aiheeseen perehtyneitä naisia.

Merkillepantavaa on, että aina ei sukupuolen eriarvoistavasta vaikutuksesta olla vielä nykyisinkään täysin tietoisia tai toisaalta sukupuolen rakenteellista merkitystä ei välttämättä haluta nähdä tai tunnustaa. Esimerkiksi sellaisia jopa poliittisen tason toimia, joista uupuu sukupuolinäkökulma, ja käytäntöjä, jotka eivät tunnista sukupuolen eriarvoistavaa vaikutusta, voikin kutsua niin sanotusti sukupuolisoikeiksi.

— Sukupuolisoikeiksi?

— Niin. Esimerkiksi kun poliittisesta keskustelusta uupuu sukupuolinäkökulma, huomio ei kiinnity niihin rakenteisiin ja käytäntöihin, jotka niin ylläpitävät kuin tuottavat sukupuolista eriarvoisuutta.

Ajatellaan esimerkiksi hoivavastuun jakautumista. Yksilötasolla on melko selvää, kumpi heteroperheen vanhemmista jää kotiin hoitamaan perheen lasta, kun yhteinen asuntolainakin pitää maksaa ja mies saa työstään naista suurempaa palkkaa. Kotiin jäädessään taas naisen tulot jäävät miehen ansioita pienemmiksi.

Yksi sukupuolten tasa-arvon nykyisistä ongelmakohdista onkin työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen, jossa lisäksi julkinen ja yksityinen elämänpiiri ovat sidoksissa toisiinsa. Palkkakuilun vuoksi alisteisessa asemassa oleva nainen jää ensinnäkin todennäköisesti kotiin, koska kodin ulkopuolella mies saa työstään naista isompaa palkkaa. Esimerkiksi äidin pitkä poissaolo työelämästä voi lisäksi edelleen osaltaan uusintaa sukupuolten palkkaeroa. Tilastollisesti vanhemmuuden aiheuttama katkos naisten työurassa voi myös myöhemmissä ikävaiheissa näkyä naisten miehiä pienempinä eläkkeinä.

— Okei. Mutta entä miehet sitten? minä sanoin. — Ei kai sukupuolten tasa-arvo ole vain naiskysymys?

— Ei tietenkään. Esimerkiksi kun nainen jää kotiin hoitamaan perheen lapsia, jää samalla työssä käyvän isän rooli vanhempänä äidin osan varjoon.

Erityisesti miesten kannalta yksi keskeisistä tasa-arvokysymyksistä nyky-Suomessa on lisäksi se, että asevelvollisuus koskettaa ainoastaan yhtä sukupuolta: miehiä.

— Kyse on siis molempien sukupuolten tasa-arvosta.

— Niin. Tai oikeastaan: kaikkien sukupuolten tasa-arvosta.

Sukupuoli tuottaa yhteiskunnallista epätasa-arvoa, mikä ihmisten päivittäisessä arjessa ilmenee esimerkiksi naisten ja miesten palkkaerona sekä hoivavastuun epätasaisena jakautumisena ja muun muassa sukupuolivähemmistöjen syrjintänä. Lisäksi heteronormatiivisen matriisin voi itse asiassa senkin laskea osaksi sukupuolijärjestelmää.

— Okei, sanoin. — Sukupuolten tasa-arvossa on kyse sukupuolista. Ei vain naisista. Ei edes vain naisista ja miehistä.

— Niin, sanoi Laura ja jatkoi. — Niin sanottu sukupuolisokeus kuitenkin toisinaan ummistaa ihmisten silmät siltä, miten yhteiskunnallisena rakenteena sukupuoli eriarvoistaa ja vaikuttaa yksilön elämänmahdollisuuksiin.

Lisäksi yhteiskunnallisessa keskustelussa esimerkiksi sellainen myytti kuin ”sukupuolten välinen tasa-arvo on jo saavutettu” toimii puolestaan sukupuolten mahdollisuuseroja häivyttävänä yhteiskunnallisen vallan välineenä.

— Mitä tarkoitat?

— Osaltaan tällainen sukupuolisokea käsitys pitää yllä vallitsevia sukupuolten välisiä valtasuhteita ja -rakenteita: näkemys siitä, että ”sukupuolten tasa-arvo on jo saavutettu” esimerkiksi blokkaa tehokkaasti pyrkimykset uusien tasa-arvotoimien edistämiseksi. Toisaalta tällainen myytti saattaa myös olemuksellistaa sukupuolten väliset eriarvoiset suhteet ja esittää ne ”luonnollisina”, jolloin ei myöskään nähdä syytä tehdä mitään tasa-arvon eteen.

— Just. Mutta jutun ydinhän on kuitenkin se, että sukupuolen rakenteelliset vaikutukset ovat sosiaalisesti tuotettuja?

— Aivan: ne ovat tulosta sukupuolisopimuksista. Sukupuolten väliset suhteet eivät ole ”luonnollisia” tai biologian määräämiä, vaan ne ovat sosiaalisesti tuotettuja. Siksi esimerkiksi poliittisin päätöksiin voidaan myös osaltaan vaikuttaa sukupuolten välisiin suhteisiin, vaikkapa sukupuolten palkkaeroon, hoivavastuun jakautumiseen tai sukupuolivähemmistöjen oikeuksiin.

Mitään sanomatta suuntasin kävelymme kohti seuraavaa korttelia.

Ihmisiä kulki ohi. Ajatuksissani en kiinnittänyt niihin sen kummempaa huomiota.

— Oliko vielä muuta? kysyin hetken kuluttua. — Vai onko meillä nyt sukupuoli hallussa?

Sukupuoli on sosiaalisesti tuotettu luokittelu ja identiteetti, performatiivista tekemistä ja sen päälle myös yhteiskunnallinen rakenne. Mitä vielä se voisi olla?

Laura vastasi verkkaisesti.

— No, suoranaisesti kysymykseen sukupuolesta ei taida olla enää kauheasti lisättävää. Mutta voisimme kyllä vähän laajentaa – tai täsmentää – tarkastelujamme ruumiillisuudesta. Jos siis meillä ei ole ihan hirveä hoppu.

En vastustellut. Mihin meillä olisi kiire ollut?

— Samapa tuo. Mitä vielä ruumiillisuudesta?

— Ruumiillisuuden piiriin kuuluvat kysymykset esimerkiksi yksilön sukupuolesta mutta myös rodusta, ruumiin koosta, iästä sekä fyysisestä kyvykkyydestä ja vammaisuudesta, Laura aloitti. — Teoreettisesti ruumiillisuudessa taas on oikeastaan kaksi keskeistä pointtia.

Ensinnäkin ruumis hierarkisoi.

— Hierarkisoi?

— Niin. Ihmisiä arvotetaan keskenään heidän biologisen ruumiinsa nojalla, minkä seurauksena yksilön asema yhteiskunnassa riippuu osaltaan jo siitä, minkälainen ruumis yksilöllä on: on yhteiskunnallisesti eri asia olla ruumiiltaan esimerkiksi nainen tai mies tai toisaalta vaikkapa ihonväritään musta tai valkoinen.

— Okei.

— Ja näin yksinkertaisesti siksi, että yhteiskunnallisena rakenteena esimerkiksi sukupuoli tuottaa eriarvoistavia hierarkioita, jotka lopulta palautuvat yksilön ruumiiseen.

Lisäksi siinä missä sukupuoleen perustuvat hierarkiat tuottavat yhteiskuntaan sukupuolijärjestelmän, tuottavat esimerkiksi rodullistetut hierarkiat puolestaan yhteiskunnallisen rotujärjestelmän. Esimerkiksi sukupuolittamista ja rodullistamista taas voi kutsua myös ruumiiseen perustuvaksi toiseuttamiseksi.

— Sukupuolen minä jo ymmärsin, mutta... Rotujärjestelmä? Rodullistaminen? keskeytin.

— Mistä sinä oikein puhut?

Laura katsoi minua ihmeissään.

— Lyhyesti sanottuna rasismista, hän sanoi. — Rasismi – siinä missä myös seksismi – on yksi esimerkki ruumiiseen perustuvasta toiseuttamisesta. Rodullistaminen taas on käytäntö, jonka kautta rasismi ideologiana toimii ja joka tuottaa yhteiskunnan rotujärjestelmän.

— Aha. No, mitä sinä sitten tarkoitat rasismilla ideologiana? minä jatkoin.

— Rasismia voi kutsua ideologiaksi, jonka mukaan ihmiskunta on joidenkin ihmisten etnisten piirteiden perusteella mahdollista rodullistaa ja luokitella keskenään hierarkkisiin ryhmiin: rotuihin.

— Entä mitä sitten tarkoitat etnisillä piirteillä? Eikö rasismi perustu käytännössä ihonväriin?

— Ei välttämättä. Rodullistaminen voi perustua ihmisen biologiaan, kuten ihonväriin, mutta myös erilaisiin kulttuurisiin tekijöihin, esimerkiksi kieleen, uskontoon tai kulttuurisiin tapoihin. Vaikkapa Suomessa saattavatkin rasismia kokea eivät vain ihonväritään tummat ihmiset vaan myös esimerkiksi saamelaiset, romanit ja venäläiset tai minkämaalaiset hyvänsä.

Yhtä kaikki, rasismi on keskeisesti rodullistamista, jonka seurauksena saa muotonsa

yhteiskunnan rotujärjestelmä. Lisäksi rasismissa on joka tapauksessa keskeisesti kyse ruumiillisuudesta.

— Hmm... Eli mikä se rotujärjestelmä siis on?

— Rotujärjestelmä kuvaa yhteiskunnan rodullistettuja valtasuhteita.

Rasistisissa luokitteluisissa tyypillisesti yksi ryhmä arvotetaan hierarkian huipulle ja muut ryhmät vastaavasti marginalisoidaan ja toiseutetaan. Marginalisoituihin ryhmiin kuuluvat saatetaan esimerkiksi sulkea ulos yhteiskunnan keskeisistä instituutioista, poliittisesta päätöksenteosta ja muista valta-asemista. Itsestään ulkopuolelta käsin, valtaväestön taholta, nämä ryhmät saavat lisäksi kannettavakseen etnisen identiteetin.

Suomalaisessa kontekstissa tämä valtaväestö tarkoittaa siis niin sanotusti ”valkoista suomalaisuutta”, jota vasten muut rodullistetut ryhmät – ”valkoisen suomalaisuuden” poikkeamat – näyttäytyvät alisteisina ja esimerkiksi eri tavoin ”eksoottisina”, ”muukalaisina” tai suomalaisuudessaan ”epäaitoina”. Vähemmistöryhmän ”etnisyys” toisin sanoen määrittyy nimenomaan valtaväestön ”normaaliutta” vasten: esimerkiksi Suomessa harvemmin ajatellaan suomalaisia etnisenä ryhmänä, mutta vaikkapa erilaisia maahanmuuttajataustaisia tai muiden kansallisuuksien edustajia kyllä.

— Okei, mutta rotujahan ei ole edes oikeasti olemassa, minä huomautin. — Vai onko?

— Se ei oikeastaan ole olennaista, Laura sanoi. — Rotujärjestelmän kannalta olennaista ei ole se, onko rotuja oikeasti olemassa vai ei.

Olennaista on, tuotetaanko yhteiskunnallisesti rodullistettuja hierarkioita, jotka tavallaan tekevät rodusta ja sen aiheuttamasta eriarvoisuudesta yhteiskunnallisesti totta.

— Aijaa. Mitä tarkoitat?

— Rasistisia kategorioita ei löydy luonnosta, Laura sanoi. — Rasismi on seurausta rodullistamisesta, joka sukupuolittamisen tavoin on yhteiskunnallinen ihmisiä eriarvoistava prosessi.

— Ahaa.

— Rasismi voi lisäksi ilmetä monessa eri muodossa.

Niin sanottu arkielämän rasismi voi olla esimerkiksi rodullistetun ryhmän kohtaamia ennakkoluuloja, nimittelyä, loukkaavia vitsejä, alentavia eleitä, ilmeitä, katseita tai muuta sanatonta viestintää, välttelyä, eristämistä, syrjintää ja myös fyysisiä hyökkäyksiä ja suoranaista väkivaltaa.

Rakenteellista rasismi taas voi olla esimerkiksi silloin, jos yksilön vaikeudet kiinnittyä työmarkkinoille johtuvat yksilön ihonväriin tai etniseen taustaan perustuvasta syrjinnästä. Lisäksi rasismi on rakenteellista, jos jotakin etnistä ryhmää systemaattisesti syrjitään esimerkiksi poliittisessa päätöksenteossa tai viranomaisissa asioitaessa. Kyse voisi olla

myös vaikkapa poliisin osallisuudesta toistuviin viharikoksiin.

— Vai niin, sanoin. — Rasismia on siis monenlaista. Entäs sitten rasistinen retoriikka?

— Hyvä kysymys, sanoi Laura. — Jos rasistinen retoriikka on osa poliittista kielenkäyttöä, silloin voidaan puhua rasistisen ajattelun legitimoimisesta.

Ajattele esimerkiksi sitä, miten valtakunnan kärkipoliitikoilla, jotka lisäksi saavat runsaasti medianäkyvyyttä, on monessakin mielessä etuoikeutettu auktoriteettiasema muotoilla yhteiskunnassa yleisesti hyväksyttäviä puhetapoja. Poliittisen eliitin suusta kuultuna vaikkapa rasistinen kielenkäyttö siis legitimoii eli oikeuttaa rasismia koko yhteiskunnassa. Toisin sanoen osana poliittista kielenkäyttöä rasismin osoitetaan olevan yhteiskunnallisesti hyväksyttävää.

Rasistiselle retoriikalle tyypillisiä ovat puolestaan esimerkiksi johonkin ihmisryhmään kohdistuvat perusteettomat yleistykset, kuten ”muslimit ovat terroristeja” ja olemuksellistavat stereotyyppiä ”mustat miehet ei muuta tee kuin ryöstää ja raiskaa, ei me sellaisia tänne haluta”. Lisäksi rasistiselle retoriikalle on tyypillistä ihmisryhmän näkeminen ikään kuin ”luonnollisena” ryhmänä, johon ihmiset voi yksioikoisesti luokitella ja johon kuuluvat myös väistämättä kollektiivisesti toimivat jollakin tietyllä tavalla, esimerkiksi ”tekevät rikoksia” geneettisen perimänsä takia tai ihonväriä vuoksi pelkällä läsnäolollaan ”tuovat turvattomuutta kaduille”.

— Aivan, sanoin. — Entäs sitten sellaiset kommentit kuin ”maahanmuuttajat vievät meidän työpaikat” tai ”valtion talouden ongelmat ovat turvapaikanhakijoiden syytä”?

Ovatko nekin rasismia?

— Kyllä. Tuollaisissa lausahduksissa on kyse sosiaalisten ongelmien rodullistamisesta, mikä sekin on yksi rasismin muoto.

Sosiaalisten ongelmien rodullistaminen vie nimittäin huomion pois ongelmien todellisista aiheuttajista ja suuntaa julkisuuden valokeilan rodullistamisen kohteeseen. Vaikkapa silloin kun sanotaan, että ”maahanmuuttajat vievät meidän työt” ja ”turvapaikanhakijat aiheuttavat taloudellisia ongelmia”, suuntautuu huomio pois esimerkiksi vallitsevasta taloustilanteesta ja harjoitettavasta työttömyys- ja muusta politiikasta ja sen sijaan syy ihmisten työttömyyteen ja köyhyyteen sysätään rodullistettujen ”maahanmuuttajien” ja ”turvapaikanhakijoiden” niskaan. Kyse on oikeastaan samasta asiasta kuin silloin, jos vaikkapa rikollisuus leimataan joksikin, jota tekevät ”vain mustat miehet”, jolloin sosiaalisena ongelmana rikollisuuden syyksi ei nähdä muuta kuin tekijän ihonväri.

— Hmm... minä mietin.

— Tässä mielessä ihminen saattaa itse asiassa sortua rasistisiin ajatuksiin myös vahingossa, Laura jatkoi. — Ajattele esimerkiksi tilannetta, jossa vaikkapa linja-autossa viereen istahtaa tumma mies, jolloin yksilö refleksinomaisesti tiukentaa otetta laukustaan.

Toisaalta asian huomattessaan saattaakin yksilö kysyä itseltään, ”mitä minä oikein teen”: ”Olisinko samalla tapaa huolissani kassistani, jos mies vieressäni olisi valkoinen?”

— Mielenkiintoista, sanoin.

Ja tämä oli siis vasta Lauran ensimmäinen pointti ruumiillisuudesta: ruumis hierarkisoi ja eriarvoistaa.

— Entäs se toinen pointti sitten? kysyin.

Vastaus oli seuraava:

— Ruumiillisuuden toinen puoli on se, että vaikka ihmistä on monesti tapana ajatella nimenomaan älyllisenä olentona, ihmisten yhteiskunnalliset kokemukset eivät kuitenkaan ole yksinkertaisesti heidän mielissään, Laura sanoi. — Itse asiassa ihminen kokee maailman erittäin ruumiillisesti.

— Eli siis, että me emme ole vain ajattelevia ja puhuvia päitä?

— Niin. Se, minkälainen ruumis yksilöllä on, jäsentää toisinaan hyvinkin ratkaisevasti tämän kokemusta yhteiskunnastaan: erilaisilla ruumiilla ei ole esimerkiksi pääsyä samoihin yhteiskunnallisiin kokemuksiin.

— Ai, miten niin? Kai kaikki ruumiit sentään esimerkiksi tuntevat samalla tavalla kipua ja nälkää?

— Toki. Mutta ajattele taas esimerkiksi eriarvoisuutta.

Niissä ruumiillisissa kokemuksissa, joita tarkoitan, on kyse esimerkiksi siitä, miten vaikkapa Suomessa valkoinen ruumis ei milloinkaan kohtaa sitä rasismia ja toisinaan jopa ainoastaan yksilön ihonväriin perustuvaa väkivallan uhkaa, joka sitä vastoin tummaihoiselle ruumiille voi olla jopa päivittäistä. Toisin sanoen tällaisessa tilanteessa rasismien synnyttämä fyysinen stressi ja pelko, joita jokainen ruumis toki potentiaalisesti voi kokea, eivät kuitenkaan valkoista ruumista kosketa.

— Okei, ymmärrän.

— Lisäksi siinä missä valkoihoiden enemmistön edustaja saattaisi pitää yhteiskuntaansa ehkä hyvinkin suvaitsevaisena, samaan aikaan saattaa tumma ei-valkoisen vähemmistön edustaja yksin ruumiinsa vuoksi kokea täsmälleen saman yhteiskunnan huomattavasti syrjivämpänä, rasistisena.

Sukupuolinäkökulmasta nainen taas saattaa työurallaan esimerkiksi kohdata työttölyä, tulla suljetuksi ulos työyhteisön hyvä veli -verkostoista ja törmätä lasikattoon. Mies kuitenkin harvemmin kohtaa syrjintää sukupuolensa vuoksi ja siksi muun muassa nämä kokemukset eivät miehiä samalla tavalla kosketa kuin naisia. Tilastollisesti tarkasteltuna ei esimerkiksi miehen urakehitys lopahda sukupuolen takia. Mies ei myöskään joudu puolustamaan paikkaansa työyhteisössä vastailemalla kysymyksiin perheen lapsenhankintasuunnitelmista:

vaikkapa esimiehen pestiä hakevalta mieheltä ei tulla kysyneeksi esimerkiksi siitä, ”kukas sitten teidän lapset hoitaa, jos sinä nyt ryhdytkin luomaan uraa”.

Miehen toimijuus työntekijänä ei kyseenalaistu siksi, että arjessaan hänen odotettaisiin vetävän kaksoisroolia työntekijä + ensisijainen vanhempi eli se, joka perheessä hoitaa lapset. Tähän käsitykseen törmäävät vain naiset.

— Aijaa, sanoin. — Mutta ruumiillisuudessahan ei ole kyse vain sukupuolesta ja rodusta?

— Ei toki. Sukupuoli ja rotu ovat vain esimerkkejä.

— Kerro sitten vielä vähän muustakin.

— No, kuten varmasti tiedät ja kuten me jo vähän aiemmin puhuimme, kulttuurimme ihannoi nuorta ja hoikkaa vartaloa.

Seuraa vaikka viikko lööppejä ja pidä tv:tä auki ja törmäät tällaiseen:

”Näin treenaat itsesi rantakuntoon.”

”Ohjeet pysyvään painonpudotukseen: laihdu ja voi hyvin.”

”Miten katkaista herkuttelukierre?”

”Näillä elintavoilla näytät 10 vuotta nuoremmalta.”

Tällaista meille päivästä toiseen toimitetaan: laihdutusta ja nuorennustyötä.

— Olen huomannut, sanoin.

— Hyvä. Kulttuurimme normiruumis, johon meitä jatkuvasti ohjaillaan, on siis hoikka ja nuori. Mitä sitten arvelisit, että tällaisessa tilanteessa tapahtuu esimerkiksi lihaville ruumiille?

— Hoikkuuden normia vasten lihavat ruumiit varmaan stigmatisoituvat, sanoin.

— Niinpä. Entä mitä tämä stigmatisoituminen tarkoittaa?

— Voi ainakin olla, että arjessaan lihava ihminen nähdään vain jonakuna, joka on lihava. Tai siis ”läski”.

— Niin. Toisin sanoen lihavuus voi olla ainoa identiteetti, joka lihavalle yksilölle on ympäristönsä taholta tarjolla.

Lisäksi voi jopa olla, että lihavan yksilön koko hyvinvointi kyseenalaistuu yksin tämän ruumiin koon vuoksi, kun lihaviin kohdistetaan erilaisia ennakkoluuloja, kuten ”lihavilla ei ole ystäviä eikä muitakaan sosiaalisia suhteita”, ”lihavat ovat onnettomia ja laiskoja” tai ”lihavilla ei ole tahdonvoimaa, itsekuria ja heillä on elämäntrolli ihan hukassa, heitä täytyy auttaa ja paimentaa kuin pikkulapsia”.

— Mutta eihän tuollaisessa ole mitään järkeä! minä keskeytin. — Mitä se muka ihmisestä kertoo, jos on vähän tai vaikka enemmänkin lihava?

— Sanopa se.

Kuitenkin samaan tapaan kuin lihavat poikkeavan ruumiinkokonsa saattavat esimerkiksi vammaisetkin tulla arjessaan nähdyiksi nimenomaan fyysisen kyvyttömyytensä kautta: vammaiset ihmiset saatetaan nähdä vain vammaisina, ei ollenkaan kaikkena sinä muuna, mitä he myös ihmisinä ja yhteiskunnan jäseninä ovat. Vammaisia saatetaan jopa pitää taloudellisesti tuottamattomana kulueränä, josta muun yhteiskunnan on vain välttämättömänä pahana huolehdittava.

— Aika raadollista, sanoin.

— Eikö? Lisäksi voi olla, että fyysisen vammansa vuoksi ajatellaan vammaisten olevan myös henkisesti kyvyttömiä, mikä taas osaltaan voi sulkea heidät ulos työmarkkinoilta.

— Vähän samaan tapaan siis kuin myös ikääntyneet saattavat työmarkkinoilla kohdata syrjintää ikänsä vuoksi, sanoin.

— Vähän samaan tapaan, kyllä.

Ikä taas voi yhteiskunnallisesti vaikuttaa myös esimerkiksi niin, että yksilön toimijuus kyseenalaistuu eikä yksilöä oteta vakavasti ikänsä vuoksi. Mieti esimerkiksi lausahduksia tyyliin ”hänhän on jo melko iäkäs eikä ehkä enää ihan järjissään; suhdaudu hänen puheisiinsa varauksella” tai ”mitä ne mummot taas höpöttää omiaan”.

— Just joo, sanoin. — Ihmiset on kyllä joskus tosi julmia.

— Niinpä niin. Sosiologisesti tällainen yksilön hyvinvoinnin ja toimijuuden kyseenalaistuminen esimerkiksi lihavuuden, vamman tai iän vuoksi kuitenkin selittyy sillä, että normiruumiin hoikkaan, nuoreen ja lisäksi fyysisesti kykenevään figuuriin liitetään kulttuurisesti myös ihmisiä arvottavia henkisiä ominaisuuksia sekä esimerkiksi mielikuvia menestyksestä.

— Hmm... Mutta toisaalta suurikokoiselle saatetaan silloin tällöin ystävällisesti todeta esimerkiksi, että ”vaikka oletkin lihava, olet sentään tosi hyvä tyyppi.”

— Voi olla. Esimerkiksi näin sanottaessa hienovaraisesti rivien välissä kuitenkin implikoidaan se, minkälaista ruumiillisuutta yksilöltä ”kohteliaisuudesta” huolimatta odotetaan: hoikkuutta, hoikkuutta, hoikkuutta!

— Niin joo. Totta.

— Meidän tuskin tarvitsee puhua esimerkiksi vammaisten tai lihaviin alentavasta nimittelystä tai sellaisista varsin suorasukaisista kommentteista kuin ”on vissiin ruoka maistunut, kun olet noin pulskistunut”.

— Ymmärrän, sanoin. — Jotkut katsovat oikeudekseen tölviä toisia, esimerkiksi yksilön koosta.

Laura jatkoi.

— Puhutaan sitten vähän seksistä.

Hoikkuuden normi, jota etenkin kaupalliset ruumiin representaatiot jatkuvasti uusintavat, nimittäin koului myös ihmisten käsitystä esimerkiksi siitä, minkälainen ruumis on ”hyvännäköinen” ja ”haluttava”. Hoikkuuden representaatiot tavallaan koulivat lukijoitaan sanomalla: ”Treenaa – ole kuuma. Laihduta – ole seksikäs.” Lisäksi samalla erilaisissa ruumiillisuuksien representaatioissa muovataan hoikkuuden normia vasten ihmisten käsitystä siitä, minkälainen ruumiillisuus on puolestaan seksuaalisesti ”torjuttava”.

— Niin... sanoin. — Hoikkuuden representaatiot siis alistavat lukijoitaan ruumiillisina subjekteina tavoittelemaan tätä normia.

Samalla muistelin katumainoksia, joita aiemmin mietimme.

— Nimenomaan, Laura sanoi. — Lisäksi ruumiillisuuden representaatioissa hoikkuudesta aktiivisesti *tuotetaan* yhteiskunnallisesti tavoiteltavaa ja haluttavaa, seksikästä ja kuumaa. Esimerkiksi hoikkuus kun ei ole luonnostaan haluttavaa eikä toisaalta läski torjuttavaa.

— Hmm... Mutta ylipainohan aiheuttaa terveystorjuntariskejä. Eivät kai sosiologit sentään sitä kiellä? minä huomautin.

— Eivät tietenkään, Laura vastasi. — Lihavan ruumiin kantama sosiaalinen stigma on kuitenkin itse asiassa kaksinkertainen, jos terveystorjuntariskien päälle saa vielä kestää ihmisten herjoja ja torjuntaa.

— Tosiaan. Tuota en ajatellutkaan.

— Sosiologisesti keskeinen kysymys on siis se, minkälaisesta ruumiista ihmisellä on oikeus nauttia ja olla ylpeä, Laura sanoi. — Minkälainen ruumis on riittävä? Oikeuttaako esimerkiksi yksilön lihavuus sen, että tätä saa tölviä tavanomaista suuremmasta ruumiistaan ja kaikista niistä alentavista merkityksistä, joita lihavasta ruumiista yhteiskunnallisesti luetaan?

Minä en vastannut. Jossain pärähti moottoripyörä. Laura rykäisi kurkkuaan. Hetken olimme vaiti.

Hiljaisuutta seurasi se, että Laura ehdotti, että vetäisimme langat yhteen. Sukupuolesta. Ruumiista. Tästä kaikesta.

Yhteenveto meni näin:

— Ruumiillisuuden kysymyksistä voi olla arkisesti vaikea puhua, Laura aloitti. — Monesti on kyse kokemuksista, jotka kyllä tiedostetaan ja *tunnetaan* omassa ruumiissa, mutta joille

ei välttämättä oikein löydy sanoja ja jotka siten pakenevat kielellisiä selityksiä.

Silti – tai ehkä juuri siksi – ruumis tietyllä tapaa hyvin perustavasti määrittää yksilön tavan olla osa yhteiskuntaa. Jo pelkästään erilaiset biologiset ruumiit asettavat yksilöt osaksi erilaisia sosiaalisia suhteita. Kulttuurisesta normista poikkeava ruumis, oli se sitten ei-valkoinen, lihava tai vammautunut, esimerkiksi kohtaa herkästi yhteiskunnassa syrjintää ja on altis kokemaan toiseutta ja alemmuutta. Normiruumiille sitä vastoin on todennäköisempää kokea ylemmyyttä ja valtaa.

Yhteiskunnallisiin kokemuksiin toisessa ruumiillisessa positiossa kuin omassaan ei ihmisillä puolestaan ole pääsyä. Mies esimerkiksi ei voi tietää, miltä yhteiskunnallisesti tuntuu olla nainen. Esimerkiksi naisen yhteiskunnallisessa positiossa yksilölle avautuu koettaviksi asioita, jotka miehen elämässä voivat jäädä jopa vieraiksi. Voidaan puhua esimerkiksi yhteiskunnallisesta ulkonäköruumiista, palkkasyrjinnästä ja sovinismista.

Pakko sanoa, että kautta linjan Laura kyllä teki asiat kiitettävän selviksi, mutta...

— Vähän minua nyt silti hämmentää, minä sanoin.

— Ai mikä? Laura ihmetteli.

— Me lähdimme liikkeelle siitä, että sukupuoli ei ole pelkkää biologiaa, vaan yhteiskunnallisesti se on myös paljon muuta. Ja lopulta me päädyimme kuitenkin puhumaan, emme vain sukupuolesta, mutta nimenomaan ruumiista.

Päädyimme puhumaan ruumiillisuudesta. Käsin kosketeltavista kehoista, ei mistään luokitteluista ja konstruktioista. Eikö tässä nyt ole jokin ristiriita? Ja aika isokin.

— Mikä ristiriita? Laura katsoi minua, suoraan silmiin ja vakuutti: — Ei tässä mitään ristiriitaa ole.

— Ai. Oletko varma?

— Ajattele nyt, Laura sanoi. — Ruumiillisuudesta puhuessamme emme me selittäneet eriarvoisuutta ja ihmisten kokemuksia biologialla vaan normeilla, hierarkioilla, ennakkoluuloilla ja sillä, miten ihmisiä esimerkiksi yhteiskunnallisesti sukupuolitetaan, rodullistetaan ja eri tavoin syrjimällä ja ulossulkemalla marginalisoidaan – tai toisaalta ruumiillisia ominaisuuksia arvottamalla ylennetään yhteiskunnallisiin valta-asemiin. Niin kuin alusta alkaen sukupuolenkin yhteydessä, me keskustelimme koko ajan siitä, miten ruumiillisuuksista yhteiskunnallisesti puhutaan, miten niitä tehdään ja mitkä tekijät ruumiillisia subjekteja rakenteellisesti rajoittavat. Me puhuimme koko ajan yhteiskunnallisista prosesseista, emme biologiasta. Emme ainakaan pelkästään.

Sukupuoli ja ruumis ovat paljon muutakin kuin biologiaa, ja tämä lähtökohta ei muuttunut keskustelumme aikana mitenkään.

6. keskustelu: NATIONALISMI JA KANSALLINEN IDENTITEETTI

Kotikaupunkini keskustassa, niin kuin varmasti monen, monen muunkin kaupungin keskustassa, on ostari. Se on ihan tavallinen kauppakeskus. Kaksi kerrosta maan päällä ja maan alle kaivettu kellarikerros. Jos seisoo katutasolla ovien edustalla, näkee miten ihmistä lappaa lakkaamatta sisään ja ulos.

Ja senhän ymmärtää: Sisällä on vaateliikkeitä ja pelihalli ja esimerkiksi koruliikkeitä ja kelloseppiä. Alakerrassa on supermarketti, aasialainen elintarvikeliike ja kukkakauppa. Aamupäivisin eläkeläiset istuskelevat aamuvorhain kiiltäviksi ajettujen käytävien penkeillä kuin puistossa ja iltaisin, etenkin, jos on kylmä sää, teinit ja kaikki ne, joilla ei ole muutakaan vartenotettavaa ajanviettopaikkaa niin sanotusti notkuvat samoilla käytävillä. Seuraa löytää, jos sitä kaipaa. Tummanharmaassa asussa vartija, jolla on neonvärisiä raitoja mustissa hiuksissaan, kävelee silloin tällöin kerrokset läpi ja tarkkailee tilannetta.

Ostarissa on myös muun muassa partureita, pesula, Alko, kirjakauppa ja lelukauppa, urheiluvälineliike ja esimerkiksi sellaisia ravintoloita, pikaruokaloita ja kahviloita kuin se, johon me Lauran kanssa hetkeksi istahdimme. Minä otin paninin ja kaakaon, Laura samanlaisen ja jasmiiniteen. Jos olisimme tulleet lounasaikaan, olisimme voineet ottaa ohrattoa. Tiskin liitutaalussa luki vielä päivän menu. Me istuimme Lauran kanssa kahden hengen pöytään käytävän laidalle. Sivusilmällä näimme ohitsemme autoilleen ja koteihinsa kiiruhtavat kauppakassinkantajat, jotka hekin tietysti, yhtä pikaisesti, näkivät meidät. Minä näin paikaltani myös suoraan liukuportaiden ihmisvirtaan.

Kerroinko jo, että kauppakeskuksessa kuulee myös kieliä? Turistit ja turvapaikanhakijat kohtaavat siellä paikallisten kanssa. Hälyn seasta, kun ihmiset keskustelevat, erottaa aina sanan sieltä, toisen täältä: ruotsia, englantia, swahilia, kiinaa, venäjää, arabiaa...

Me pitäydymme kuitenkin suomessa.

— Oletko muuten urheiluihmissä? Seuraatko lätkeä? minä kysyin.

— Enpä juuri. Silloin tällöin kaveriporukalla, sain vastaukseksi. — Tuleeko tänään joku peli? Vai miksi kysyt?

— Taitaa tulla. Noilla on varmaan kisakatsomo, haukkasin leipääni ja nyökkäsin kahden leijonapaidan perään.

Laura käänsi päätään liukuportaiden suuntaan.

— Et ole peliä katsomassa? hän kysyi kohta leipänsä takaa.

— Tuskin. En ole kummoinen Suomi-fani.

— Puhutko nyt vain jääkiekosta?

— Mistä muustakaan?

— Sanoit, ettet ole kummoinen *Suomi*-fani. Ajattelin, että ehkä tarkoitat yleisemminkin suomalaisuutta...

— Ei, ei. Tarkoitin vain jääkiekkoa. En välitä lätkän MM-kisoista, olympialaisista tai muistakaan sellaisista, sanoin. — Enkä yhtään tiedä, mikä ottelu tänään pelataan tai edes onko nyt jotkin kisat käynnissä.

Sinivalkeat selkämykset laskeutuivat liukuportaita pohjakerrokseen. Toista peitti reppu, toiseen oli brodeerattu numero 12.

— Sitä paitsi. Ei kai sillä ole mitään tekemistä kansalaisuuteni kanssa, katsonko maajoukkuelätkää tai fanitanko Suomea vai en? minä vielä jatkoin.

— Ei olekaan, Laura sanoi. — Mutta pidetäänkö silti kansalaisuus ja kansallisuus erillään? Ettei tule enempää väärinymmärryksiä.

— Anteeksi, mitä?

Leivänmurusia karisi suupielistäni lautaselleni.

— Esimerkiksi Suomen kansalaisuus ja suomalaisuus ovat sosiologisesti kaksi aika lailla eri asiaa, Laura sanoi ja joi teetään. — Vaikka arkisesti ne monesti sekoitetaankin – ja ne myös ihan käytännössä sekoittuvat – toisiinsa.

— Mitä oikein tarkoitat? kysyin ja yritin estää paninini täytteitä karkaamasta.

Laura kaivoi lompakkonsa laukustaan.

— Tässä on esimerkiksi minun henkilökorttini.

— Niin. Ja tuossa lukee ”Kansalaisuus: Suomi“. Olet siis suomalainen. Mikäs tässä nyt on ongelma? minä ihmettelin.

— Totta. Koen olevani suomalainen, Laura sanoi. — Mutta ei se tästä kortista mitenkään käy ilmi.

— Miten niin ei? Tuossahan se ihan selvästi sanotaan.

— Itse asiassa, ei sanota.

— Ai ei?

— Ei. Kansalaisuus ja kansallisuus ovat kaksi eri asiaa, Laura toisti.

— No, mikä niiden ero sitten on? vaadin jo kunnon vastausta.

— Sosiologisesti kansalaisuus tarkoittaa yksilön jäsenyyttä tietyssä valtiossa, Laura sanoi.
— Kansallisuus – esimerkiksi suomalaisuus – taas tarkoittaa sosiologisesti yksilön kokemusta itsestään osana jotakin kansakuntaa, vaikkapa suomalaisia.

Toisin sanoen tästä henkilökortistani käy kyllä yksiselitteisesti ilmi se, että juridisesti ja poliittisesti minä olen Suomen valtion kansalainen. Subjektiviivisesta kokemuksestani osana suomalaista kansakuntaa tai siitä, koenko itseäni suomalaiseksi ehkä ollenkaan, ei tämä kortti kuitenkaan kerro yhtikäs mitään, kuten ei esimerkiksi siitäkään, miten minuun suomalaisena ympäristöni taholta arjessani suhtaudutaan.

Olennaista kansalaisuuden ja kansallisuuden erossa on siis se, että esimerkiksi Suomen kansalaisuus kytkee yksilön juridiseen suhteeseen Suomen valtioon. Suomalaiseksi identifioituminen puolestaan liittyy yksilön osaksi suomalaista kansakuntaa eli suomalaisia.

— Aijaa. No, mitä tämä sitten ihan käytännössä tarkoittaa? Se, että on erikseen valtio ja kansakunta.

— Käytännössä valtion ja kansakunnan jäsenenä yksilö ajautuu osaksi erilaisia sosiaalisia suhteita: yksilön arjessa esimerkiksi Suomen kansalaisen statuksella on luultavasti pikemmin oikeudellista ja poliittista painoarvoa siinä missä suomalaisuudella taas on enemmän kulttuurista, yhteisöllistä ja jopa emotionaalista merkitystä.

— Eli?

— Suomen valtion jäsenenä esimerkiksi minä olen opiskelijana ollut oikeutettu opintotukeen ja toisaalta velvoitettu maksamaan valtiolle sosiaalietuudestani veroa. Oikeudessani esimerkiksi opintotukeen ei kuitenkaan ole ollut lainkaan merkitystä sillä, olenko kokenut olevani suomalainen vai en: ratkaisevaa on ollut se, että Suomen valtion jäsenenä minulla on ollut opintotukeen laillinen oikeus. Tosin Suomessa sosiaaliturva ja perusoikeudet kuuluvat itse asiassa jo kaikille vakinaisesti Suomessa asuville. Viime kädessä lain edessä Suomen kansalaisuus onkin lähinnä äänioikeuden poliittinen vaade.

Yhtä kaikki kansalaisen oikeudet ja velvollisuudet eivät edellytä tunnesidettä valtioon.

— Entäs sitten suomalaisuutesi?

— Kansalaisen oikeuksieni sijaan suomalaisuudelleni on ratkaisevaa se, että itse miellän olevani suomalainen sekä se, että koen myös jakavani tämän kokemukseni yhdessä jonkin suomalaisina pitämäni yhteisön kanssa. Siinä missä kansalaisen status liittyy yksilön osaksi erilaisia oikeudellisia ja poliittisia käytäntöjä, kuten valtion sosiaaliturvaa, veronmaksua, oppivelvollisuutta tai äänioikeutta, kansakuntaan identifioituminen sen sijaan tarjoaa yksilölle itsekäsityksensä nojaksi kansallisen viiteryhmän ja kansallisen identiteetin, jota yksilö voi myös arjessaan eri tavoin symbolisesti performoida.

— Ja kansallinen identiteettikö sitten on se, jota ei voi esimerkiksi henkilökortista lukea?

— Juuri se.

Itse asiassa ylipäättään, kun on identiteetistä, esimerkiksi kansallisuudesta, kyse, yksilöä koskevat viralliset määritelmät ja yksilön kokemus itsestään eivät mene aina ihan yksityteen. Jos ajatellaan kansallisuutta, ei ole esimerkiksi olemassa saamelaiden passia. Niinpä jos vain ihmisten passeja tuijotetaan, esimerkiksi kaikki saamelaiset, jotka ovat vaikkapa Suomen tai Norjan kansalaisia, ovat yksinkertaisesti vain suomalaisia tai norjalaisia. Saamelaisen kansallinen identiteetti ei näy henkilöpapereista.

Lisäksi esimerkiksi jo yksin Suomessa puhutaan itse asiassa kolmea saamen kieltä: pohjois-, inarin- ja kolttasaamea. Sillä, mitä saamea yksilö äidinkielenään puhuu, taas voi olla merkitystä yksilön kokemukseen saamelaisuudestaan.

Saamelaiset, Euroopan ainoa alkuperäiskansa, ovat myös esimerkki niin sanotusti valtiottomasta kansakunnasta. Saamelaisilla ei ole omaa valtiota, vaan saamelaisalue käsittää osia nykyisten Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän valtioista. Kansakunnan olemassaolo ei siis välttämättä edellytä tuekseen valtiollisia rakenteita.

Laurakin haukkasi viimein leipäänsä.

— Niin... minä jatkoin keskustelua. — Jos sitten ajattelee vaikkapa maahanmuuttajia, eikö ole myös aika lailla erilainen prosessi tulla esimerkiksi Suomen kansalaiseksi kuin suomalaiseksi?

— Mmm-m, Laura sanoi. — On olemassa selkeät viralliset ohjeet siihen, millä perustein yksilö voi saada Suomen kansalaisuuden.

Mutta mihin voisivat perustua sellaiset säännöt, joissa määriteltäisiin, milloin ihmisestä tulee suomalainen? Mihin perustuisivat sellaiset säännöt, joissa määriteltäisiin, milloin ihminen voi tuntea itsensä ”suomalaiseksi”?

— Paha sanoa, sanoin.

— Voi myös kysyä, määrittääkö esimerkiksi yksilön maahanmuuttajatausta ihmistä ikuisesti ja ehkä vielä seuraaviakin sukupolvia. Entä mitä oikeastaan tarkoittaa ”toisen polven maahanmuuttaja”? Eihän maahanmuuttajan Suomessa syntynyt lapsi enää ole maahanmuuttaja, vai onko? Missä vaiheessa maahanmuuttajasta tai hänen jälkeläisestään voi tulla ikään kuin simppelisti suomalainen, osa kantaväestöä?

— Paha sanoa, toistin. — Jos kerran kansallisuudessa on kyse yksilön omasta kokemuksesta.

— Siinäpä se, Laura sanoi. — Kyse on yksilön identiteetistä, jonka yksilö määrittelee itse. Yksilön kokemukselle kansallisesta identiteetistään ei voi luoda virallisia ehtoja tai valtiollista ohjeistusta.

Mutta tästä huolimatta erilaisissa arjen tilanteissa saatetaan esimerkiksi yksilön

suomalaisuutta silti arvioida symbolisesti. Itse asiassa monellakin tavalla.

— Mitä tarkoitat?

— Vaikkapa Suomen maajoukkueen jääkiekko-ottelujen seuraaminen ja Suomen joukkueen kannustaminen saatetaan toisinaan esittää eräänlaisena kansalaisuuden symbolisena käytäntönä, johon osallistuminen voi ikään kuin sisällyttää yksilön osaksi suomalaista kansakuntaa. Tällaiseen käytäntöön osallistumatta jättäminen taas tietyllä tapaa sulkee yksilön kansallisen yhteisön ulkopuolelle.

— Tarkoitatko siis, että kun maahanmuuttaja kannustaa Suomen joukkuetta, se on merkki siitä, että hänestä on tullut suomalainen?

— Esimerkiksi. Näin suomalaisuutta saatetaan toisinaan ajatella.

Lisäksi omanlaisenaan suomalaisuuden merkkinä saatetaan pitää vaikkapa sitä, jos yksilö ilmoittaa käyvänsä viikoittain saunassa tai syövänsä päivittäin ruisleipää. Vastaavasti jos esimerkiksi asuntonsa saunaa käyttääkin varastotilana, joutuu suomalainen tätä kummallisuutta yleensä kerrasta toiseen vierailleen selittelemään, koska sauna on niin sanotusti ”jotakin suomalaista“ ja suomalaisittain katsottuna sen käyttäminen varastotilana ei ole ”oikein“.

Siinä missä valtio edellyttää kansalaisiltaan erilaisten valtiollisten velvollisuuksien toteuttamista, saattaa kansakunta toisin sanoen sosiologisesti ilmaistuna edellyttää jäseniltään oikeanlaista esimerkiksi suomalaisuuden performatiivista. Muuten saattaa yksilön suomalaisuus kyseenalaistua.

Lisäksi samalla tapaa kuin kansakunnan jäseniin omasta yhteisöstään saattaa valtaväestön taholta kohdistua myös etnisiin vähemmistöihin performatiivisia odotuksia esimerkiksi näiden etnisyyden ”autenttisuudesta“. Vaikkapa saamelaisilta saatetaan odottaa stereotyyppisesti joikaamista, poronhoitoa, saamenpuvun käyttöä ja shamanismia, joita ilman he eivät sitten valtaväestön silmissä näyttäydy ikään kuin ”aitoina“ tai ”todellisina“ saamelaisina.

— Mutta jos kansallisuudessa on ylipäättään kyse yksilön omasta kokemuksesta, kuten äsken sanoit, niin eikö...

— Niinpä niin.

Toisaalta täytyy muistaa: kansallistakin identiteettiä performoidaan aina kulttuurisesti, tätä tekemistä taas jäsentävät kulttuuriset säännöt ja rikkomuksista seuraa sosiaalisia sanktioita. Tästä asiasta olemme kuitenkin jo toisaalla puhuneet, joten tässä kohdin tämä riittänee.

— Okei, sanoin ja sekoittelin kaakaotani.

Laura nosti mukinsa huulilleen ja johdatti sitten keskustelun seuraavaan huomioon.

— Sosiologit tapaavat muuten kutsua kansakuntia niin sanotusti kuvitelluiksi yhteisöiksi,

hän sanoi.

— Kuvitelluiksi yhteisöiksi? minä toistin. — Ovatko kansakunnat siis mielikuvituksen tuotetta? Niinkö sosiologit sanovat?

Laura joi taas teetään.

— Suomalaiset on fiktiivinen kansa, minä jatkoin. — Niin kuin keijukaiset tai metsänpeikot tai tontut.

Laura hymähti.

— No, ehkei sentään ihan niin.

— Mitä sinä sitten tarkoitat?

— Ajatellaan vaikkapa niitä suomalaisia, Laura sanoi.

Minä hörppäsin nopeasti suullisen kaakaostani ja puraisin palan leivästäni.

— Ajatellaan suomalaisia, joita jo Suomessa asuu noin viisi ja puoli miljoonaa, Laura jatkoi.

— Eikö viisi ja puoli miljoonaa ole toisaalta vielä aika pieni määrä kansaksi? minä keskeytin.

— Se on totta, Laura sanoi. — Kansaksi viisi ja puoli miljoonaa ei ole paljon.

Mutta se on kuitenkin jo enemmän kuin riittävä määrä tekemään selvää siitä, että esimerkiksi minun olisi suomalaisena käytännössä mahdotonta tavata jokaista muuta suomalaista tai edes tuntea kovin suurta osaa suomalaisista henkilökohtaisesti tai edes tuttavien kautta.

— Voi olla. Mutta entä sitten? Mitä varten sinun tulisi kaikki tunteakaan?

— Ei minun tarvitsekaan, Laura toppuutteli. — Pointti onkin se, että tästä huolimatta minä, sinä ja monta muuta ihmistä tässä maassa ja muualla maailmalla voimme kokea olevamme ”suomalaisia”. Ja vielä sen lisäksi voimme kokea jakavamme yhdessä jotakin sellaista, jota kutsumme yhteisesti ”suomalaisuudeksi”.

— Ahaa.

— Lisäksi kun puhumme suomalaisuudesta, voimme puhua suomalaisesta kansakunnasta yhteisönä: voimme puhua suomalaisista ”meinä”, esimerkiksi tyyliin ”meitä on jo viisi ja puoli miljoonaa”.

— Aijaa. Ja näin puhuessamme voimme myös kokea olevamme osa tätä ”meitä”: suomalaista kansakuntaa, eikö?

— Nimenomaan. Ajatus kansakunnan jäsenyydestä voi yhdistää jopa miljoonia ihmisiä tuottamalla heille tunteen yhteenkuuluvuudesta. Esimerkiksi ihmiset eri puolilla Suomea ja myös ulkosuomalaiset ympäri maailman voivat kaikki kansakunnan idean kautta kokea kuuluvansa samaan porukkaan: suomalaisiin.

Mutta – ja tämä on asian ydin – miten tämä on mahdollista, jos ei suuri osa suomalaisista tunne toisiaan, ei koskaan tapaa eikä edes käytännöllisesti katsoen juuri tiedä toistensa olemassaolosta?

— En kyllä tiedä, sanoin ja mutustin leipääni.

— Vastaus on kansakunnan kuvittelemisen käytännöissä, Laura jatkoi. — Näiden käytäntöjen, joissa kansakunta kuvitellaan olevaksi, tuloksena kansakunta muodostuu osaksi jäsentensä kollektiivista tajuntaa. Toisin sanoen kansakunnan kuvittelemisen käytännöissä kansakunnasta muodostuu sosiaalinen fakta.

Laura hypisteli jauhoa sormistaan.

— Kansakuntaa kollektiivisesti kuviteltaessa siitä muodostuu mentaalinen konstruktio, jonka itse kukin voi mielensä silmin nähdä, mutta jota ei niin vain voikaan tosielämässä osoittaa, että tuossa se tai tässä ”me” nyt olemme.

Ja silti ajatus kansakunnasta vaikuttaa meihin, toisinaan hyvinkin voimakkaasti.

— Hmm... Mistä käytännöistä sinä oikeastaan puhut? minä kysyin. — Miten kansakuntia ihan tarkalleen ottaen kuvitellaan?

Laura joi tilkan teetään ennen kuin vastasi. Minä ryttäsin leipäni paperikääreen ja pudotin sen lautaselleni.

— Sanalla sanoen kansakuntia kuvitellaan nationalismilla, Laura sanoi sitten.

— Nationalismilla? minä toistin leivän loppu poskessa.

— Niin. Kansakuntia kuvitellaan nationalismilla. Siitähän me nyt itse asiassa varsinaisesti puhutaan. Se on meidän keskustelumme aihe.

— Nationalismiko?

— Niin. Keskustelumme aiheena ovat nyt kansakunta ja nationalismi.

— Mutta eikö se ole jo aika kuollutta? Nationalismi. Yltiöisänmaallisuus. Ja kaikki sen sellainen.

— Kuollutta!? Laura korotti ääntään. — Nationalismi ei todellakaan ole kuollutta. Se elää ja voi hyvin. Siitä ei varmasti ole epäilystä.

Yhteiskuntaelämässä, ihan jokapäiväisessä arjessa, nationalismi vaikuttaa meihin monilla, ehkä osin yllättävilläkin, tavoilla. Huomaat sen, kun mietit, mitä nationalismi on.

Hetken minä mietin.

— No mitä se on? kysyin sitten.

— Pohjimmiltaan nationalismi on ideologia, jonka mukaisesti ajatellaan yksinkertaisesti niin, että ihmiskunta jakautuu toisistaan eroaviin erityisiin kansakuntiin, Laura sanoi ja lämmitteli käsiään teekuppiaan vasten.

— Ai. Eli nationalismi ilmenee esimerkiksi isänmaallisina yhdistyksinä ja kansallismielisenä liikehdintänä?

— On nationalismi sitäkin, kyllä, Laura sanoi. — Mutta jo ylipäätään esimerkiksi se, että jokapäiväisessä arjessaan ihmiset kokevat itsensä osaksi jotakin kansakuntaa, vaikkapa suomalaisia, on sekin omanlaistaan nationalismia.

Jos taas nationalismi tässä mielessä olisi kuollutta, silloin ihmiset olisivat kai unohtaneet kansallisuutensa?

— No jaa... Että ihmiset kautta linjan ovat jonkinlaisia nationalisteja. Noinkohan on?

— No, ei nyt sentään, Laura toppuutteli. — Ajatuksesi suoranaisista nationalisteista on tässä yhteydessä turhan yliampuva. Ennemmin asia on niin, että – yhteiskunnassa, jossa elämme – nationalismi on jotakin, jolta yksilö ei voi välttyä.

”Meitä on täällä jo yli viisi ja puoli miljoonaa” on itse asiassa sekin nationalistinen lausahdus.

— Ei nyt sentään. Eihän siinä mitään nationalistista ole, minä vastustin. — Joskus sitä vain tokaistaan sillä lailla, että ”meitä on täällä jo yli viisi ja puoli miljoonaa” eikä siinä sen kummempaa. Ihan viaton heitto.

— Kyllä se nationalistista on, Laura sanoi ja jatkoi: — Kyse on kehyksestä, jossa ”meistä” puhutaan.

Esimerkiksi Suomessa olisi aivan mahdollista puhua vaikkapa siitä, miten ”meitä on täällä Euroopassa jo yli 700 miljoonaa” tai miten ”meitä on tällä planeetalla kohta jo 8 miljardia”. Mutta niin vain esimerkiksi Suomessa tavataan puhua ”meistä” ennemmin niin sanotusti kansallisessa kehyksessä eli käytännössä puhutaan muun muassa siitä, miten ”meitä (suomalaisia) on täällä (maamme rajojen sisäpuolella) jo viisi ja puoli miljoonaa”.

Oli tällaisen kehyksen valinta sitten kullekin puhujalle tietoista tai ei, nationalistinen se joka tapauksessa on. Kyse on käytetystä kehyksestä ja siitä, keitä ”meihin” lausahduksessa lasketaan – tai kuvitellaan – kuuluviksi.

— Hmm... No, onko tässä nationalismissa sitten jokin ongelma? kysyin seuraavaksi.

— Niin... Laura sanoi ja joi tilkan teetään molemmat kämmenet mukinsa ympärillä.

— Nykyisin jo pelkkä ”nationalismin” mainitseminen saattaa helposti särähtää ihmisten

korvaan kuin kirokana.

Kuitenkin vasta kun nationalismi liittyy yhteen esimerkiksi rasistisen ajattelun kanssa, liu'utaan yhteiskunnallisesti ongelmallisille vesille. Ajattele esimerkiksi yleismaailmallisia ihmisoikeuksia. Ne eivät mitenkään sovi yhteen rasismien kanssa.

Kuitenkin siitä, mitä kaikkea nationalismi on ja millä kaikilla tavoilla se yhteiskunnassa ilmenee, on kyllä mahdollista puhua aika kauan menemättä vielä ollenkaan esimerkiksi rasismiin. Varsinaisesti nationalismissa itsessään tuskin on aihetta kiroamiseen.

— Okei, sanoin.

Perään jatkoin kysymyksellä:

— Ja kun kuitenkin maapallo on rajoin valtioiksi erotettu, niin eikö tämä tällainen kansallinen ajattelu ole myös oikeastaan ihan järkeenkäypää?

— Järkeenkäypää? No, tähänkin me varmasti pääsemme aikanaan... Laura sanoi ja laski mukinsa pöydälle. — Olennaista on se, että nationalismi on keskeisesti jotakin, jolta yksilö ei voi välttyä.

Nationalismi ilmenee esimerkiksi kansallisena näkökulmana ja huomaamattomana maailmankuvan perustana muun muassa kouluopetuksessa ja tiedotusvälineissä. Suomessa esimerkiksi silloin, kun maailmaa ja sen tapahtumia tarkastellaan nimenomaan suomalaista kulttuuria ja yhteiskuntaa vasten. Edellisen lausahduksen – ”meitä on täällä jo yli viisi ja puoli miljoonaa” – lisäksi voit miettiä esimerkiksi sitä, minkälaisia teoksia koulun äidinkielen oppitunneilla luetaan ja analysoidaan. Esimerkiksi kouluopetuksessa rummutetaan oppilaille nationalismia aika paljon. Vaikkapa jo Ruotsissa luetaan koulun penkillä ihan eri romaaneja kuin ”täällä meillä”. Entä mihin kiinnittyy huomio Suomen uutisissa, kun maailmantalouden suhdanteet heilahtelevat: *suomalaisiin* yrityksiin ja niiden kilpailukykyynkö?

— Varmaan. Mihin muuhunkaan? minä ihmettelin. — Mitä meitä täällä muiden maiden yritykset kiinnostavat?

Laura jatkoi.

— Samoin nationalismi ilmenee niin sanotusti kansallisen kulttuurin kertomuksena ja sen tulkintana vaikkapa kansallismuseoissa, -gallerioissa, -teattereissa ja -oopperoissa, niiden näyttelyissä ja ohjelmistoissa. Ja ylipäätään jo näiden instituutioiden *kansallis*-alkuisissa nimissä.

Esimerkiksi kirjallisuus, lehdistö, elokuva, ja myös akateeminen tutkimus käsittelevät ja tulkitsevat nekin jatkuvasti kansakunnan yhteisiä kokemuksia: niin historian voittoja ja kansakunnan saavutuksia kuin pettymyksiä, suruja ja tragedioita, tulevaisuuden näkymiä sekä ihmisiä näiden tapahtumien taustalla. Nämä tahot myös luovat esimerkiksi kansallissankareita sekä muita kansallisia identifikaation kohteita suurelle yleisölle.

— Aha. Eli kaikissa näissä yhteyksissä omalla tavallaan rakennetaan niin sanotusti suomalaista kansallista kertomusta ja identiteettiä.

— Aivan. Kaikissa näissä yhteyksissä neuvotellaan kollektiivisesti siitä, mitä on ”suomalaisuus” ja samalla sille etsitään sisältöä.

Lisäksi samaan tapaan ilmenee nationalismi myös esimerkiksi kansakunnan merkkihenkilöiden muistomonumenteissa, kansallisten muistopäivien juhlallisuuksissa sekä toisaalta myös sellaisissa menneiden vuosien tapahtumia kansakunnan muistiin valikoivissa ja sinne tatuoivissa lausahduksissa kuin ”missä olit silloin, kun...?”.

Suomessa esimerkiksi itsenäisyyspäivän Linnan juhlia voi myös pitää kansallisena rituaalina, joka niin sanotusti vuodesta toiseen ”kerää suomalaiset yhdessä televisioruutujen ääreen”.

— Noo, enpä tiedä... ehkä, minä vastustin. — Tuskinpa niitä juhlia sentään ihan koko kansakunta katselee. Niin kuin ei sitä vuosittaista Tuntematonta sotilastakaan koko Suomi katso. Osahan vain kikattaa koko juhlille ja on varmaan kyllästynyt jo koko leffaankin.

— Niin niin. Nimenomaan, Laura innostui. — Esimerkiksi juuri tämän kaltaisissa ”taas ovat suomalaiset yhdessä kotisohvillan itsenäisyyspäivää juhlistamassa” -lausahduksissa kansakuntaa *kuvitellaan* eivätkä ne siksi tosiasiallisesti edellytä koko kansakunnan, vaikkapa viiden ja puolen miljoonan ihmisen, osallisuutta. Nationalismi ilmenee *symbolisesti* myös eri tavoin kansakuntaa ryhmäyttävänä ja sen yhtenäisyyttä valavana puheena esimerkiksi ”suomalaisten yhteisistä juhlahetkistä”, ”koko kansan tv-tähdistä”, ”meidän yhteiskunnastamme”, ”kansakunnan edusta” ja ”kansakunnan yhteisestä tulevaisuudesta”.

— Ai ilmenee? minä sanoin. — No, entäs sitten esimerkiksi se, miten poliitikot toisinaan puhuvat, että ”nyt meillä on talkoot ja jokaista kansalaista tarvitaan mukaan nostamaan Suomi pystyyn”? Olisiko tällainenkin vetoaminen sitä nationalistista ryhmäyttämistä?

Laura oli juuri juomassa teetään.

— Mmm-m, hän sanoi. — Esimerkiksi tuollaisessa lausahduksessa yksilöä puhutellaan kansalaisena ja samalla yksilöltä odotetaan lojaaliutta ”meitä” eli kansakuntaansa kohtaan.

Sitten Laura haukkasi puolet leivän lopustaan.

— Hmm ... Me olemme oikeastaan jo toisaalla puhuneet tästä: symbolisesta ryhmänmuodostuksesta. Ehkä muistat, siellä aidalla...

Kostutin taas itsekin suutani ja katselin, miten Laura pureskeli leipäänsä ja silmäili ostoskeskuksen yläkertaan.

En ollut varma, muistinko.

— Mutta mitä sitten? Laura kohautti hartioitaan. — Tämä on tärkeä juttu myös tässä

yhteydessä.

— Millähän tavalla? minä tiedustelin.

— Puhe esimerkiksi ”talkoista, joihin jokaista suomalaista tarvitaan mukaan” on kansalaisten ryhmäyttämistä, jossa yksilöitä pyritään poliittisesti velvoittamaan nojaamalla ajatukseen kansakunnasta ja vetoamalla yksilön jäsenyyteen siinä ja lojaaliuteen sitä kohtaan. Tällainen lausahdus käy siis esimerkiksi siitä, miten nationalismia käytetään retorisesti poliittisena resurssina.

— Poliittisena resurssina, aha.

— Niin. Toisaalta sosiologit saattaisivat kutsua tällaista kansalaisia ryhmäyttävää puhetta myös ideologisiksi kutsuhuudoiksi.

— Ideologisiksi kutsuhuudoiksi? toistin. — Mitä meinaat? ”Kansalaiset, hoi, täällä on teille nationalismia!”

Laura naurahti ja puisteli päätään, ja vakavoitui taas.

— ”Kansalaiset, medborgare”, hän sanoi. — Kun esimerkiksi tasavallan presidentti aloittaa uuden vuoden puheensa näillä sanoilla, tietää jokainen puheen kuulija, kenelle puhe on osoitettu. Lisäksi jos yksilö puheen kuullessaan vielä identifioi itsensä kansalaiseksi, hän tunnistaa senkin, että puheen on jollain tapaa tarkoitus vedota häneen itseensä. Häneltä saatetaan esimerkiksi kansalaisena odottaa toimia valtionsa taloudellisen menestyksen tai kansakuntansa turvallisuuden eteen.

— Ahaa, okei. Nationalismiin pohjaavissa ideologisissa kutsuhuudoissa yksilöä kutsutaan yksinkertaisesti tekemään jotakin kansalaisena yhteisönsä puolesta, sanoin.

— Nimenomaan.

— Ja jos yksilö sitten tunnistaa itsensä kutsuhuudosta ja asettuu puhuteltavaksi kansalaissubjektiksi, yksilö ajattelee itseään esimerkiksi tyyliin ”suomalaisena minun on puolustettava maatani” tai ”kansalaisvelvollisuuteni on antaa oma panokseni isänmaani kilpailukyvyyn eteen, maksoi mitä maksoi”, jatkoin.

— Esimerkiksi, sanoi Laura. — Näin toimii nationalismi.

Mutta toisaalta on syytä huomata, että kansa ei ole koskaan yksi, vaan kansa on aina enemmän tai vähemmän jakautunut.

— Mitä tarkoitat? Jakautunut...

— Toisinaan puhutaan poliittisesti esimerkiksi ”kansan tahdosta”, mikä itse asiassa on melko paradoksaalista, Laura sanoi.

— Ai, miten niin? jatkoin kysymistäni.

— Puhe ”kansan tahdosta” ei voi oikeastaan olla mitään muuta kuin ”yhtenäisen kansan” kuvittelua poliittisia tarkoituksia varten, Laura selitti. — Ja sama myös esimerkiksi sellaisissa fraaseissa kuin ”kyllä kansa tietää”.

Usko tällaiseen menee aika nopeasti, kun hetken miettii ja äkkää, että kansa, esimerkiksi suomalaiset, ei ole yksi. Ei poliittisesti eikä kulttuurisesti.

— Anteeksi. Nyt en ymmärrä.

— Vaikkapa suomalaiset eivät ole oikeastaan millään tapaa täysin kiinteä ja yksimielinen yhteisö: esimerkiksi poliittisesti suomalaiset jakautuvat eri puolueiden kannattajiin. Puolueissa taas kussakin ajetaan keskenään erilaisia, jopa vastakkaisia, poliittisia tavoitteita, Laura avasi.

— Eli? minä vaadin edelleen lisäselvennystä.

— Ei ole esimerkiksi yhtä ”kansan tahtoa”. Jos olisi, esimerkiksi puolueissa ei olisi ollenkaan mieltä, Laura jatkoi. — Samoin puhe ”kansan tahdosta” kyseenalaistuu esimerkiksi silloin, kun kadut täyttyvät mielenosoittajista, jotka vastustavat vaikkapa hallituksen suunnittelemaa poliittisia uudistuksia.

Kenen silloin voi sanoa puhuvan ”kansan äänellä”, kun osa kansasta protestoi ja osa taas osoittaa tyytyväisyytensä pysymällä tapahtumista sivussa ja kenties jopa syyttämällä demokraattisia mielenosoittajia ”mellakoijiksi” ja ”huligaaneiksi”? Entä mistä on kyse silloin, kun julkisesti sanotaan lakkoilijoista, jotka puolustavat oikeuksiaan työntekijöinä, että he tekevät väärin, koska ”Suomella ei ole varaa talouden seisakkeihin”? Mikä tämä ”Suomi” on, jolla ei ole varaa pitää kiinni työntekijöiden oikeuksista?

— Hmm... kävin miettimään.

— Kuka koskaan voi edustaa ”koko kansaa”? Laura jatkoi. — Ei kukaan. Poliitiikka on aina kamppailua.

— Kamppailua? Sitäkö se on? Eikö politiikka ole yhteisten asioiden hoitamista? minä kysyin.

— Totta kai, sitäkin: politiikka on arvojen ja intressien kamppailua yhteisten asioiden hoitamisesta, Laura sanoi. — Ja juuri siksi – koska politiikka on kamppailua – voidaan ”kansan” ideaa käyttää poliittisena resurssina, jopa käsikassarana, poliittisissa kiistoissa.

Poliittisen kentän eri laidoilta voidaan ”kansan” nimellä myös kutsua ihmisiä ideologisesti mukaan hyvinkin vaihteleviin yhteiskunnallisiin projekteihin. Poliittisen kentän vasemmalta laidalta voidaan esimerkiksi yhteiskunnalliseen keskusteluun konstruoida työväenluokkainen kansa, jota suuryrityksille annettavat verohelpotukset ”polkevat ja riistävät”. Poliitiikan oikealta laidalta taas voidaan symboliseksi aseeksi konstruoida esimerkiksi etniseltä alkuperältään yhtenäinen kansa, jonka olemassaolon ja perinteiden jatkuvuutta uhkaa ”maahanmuuttajien invaasio”.

Nationalistista ”kansan” ideaa voidaan kaiken kaikkiaan muovata tilanteisesti. Lisäksi sitä voidaan käyttää tukemaan vaihtelevia poliittisia ideologioita niin vasemmalta kuin oikealta, sillä loppupeleissä se, mitä ”kansa” on, on sosiaalinen ja poliittinen konstruktio.

— Vai niin. Ja tällä kertaa pointtisi on?

— Asian ydin on tämä:

Koska kansa on sosiaalinen konstruktio, kun julkisessa keskustelussa puhutaan ”kansasta”, ensiarvoisen olennaista on kiinnittää huomiota siihen, mitä ”kansalla” itse asiassa kulloinkin tarkoitetaan. Keitä ”kansaan” lasketaan kuuluviksi ja mitkä ryhmät taas mahdollisesti suljetaan sen ulkopuolelle? Minkälaisia poliittisia toimia vaikkapa ”kansan tahtoon” vetoamalla pyritään oikeuttamaan? Entä mitä ”kansalta” käytetyssä retoriikassa vaaditaan tai ainakin odotetaan?

Sosiaalisena ja poliittisena konstruktiona ”kansan” idean avulla voidaan kuvitella monenlaista yhteiskuntaa.

— Hmm... minä mietin taas.

Mutta tällä kertaa käytännöllisempiä asioita.

— Ottaisinko uuden kaakaon?

— Ota ihmeessä, jos haluat. Mutta mennään eteenpäin kuitenkin, että keretään, Laura sanoi.

— Meillä on vielä asioita puhuttavana.

— Okei. Et muuten vielä vastannut kysymykseeni, minä muistin.

— Ai niin! Totta.

Esitin siis aiemmin kysymyksen siitä, eikö lopulta ole itse asiassa ihan luonnollista ajatella maailmaa kansallisesta näkökulmasta. Koska maapallo kuitenkin on rajoin valtioihin jaettu.

— Onko kansallinen näkökulma luonnollinen vai ei? Laura muotoili kysymykseni uudelleen.

— Niin. Onko se? sanoin minä.

— Yksi esimerkki kansakunnan kuvittelemisen käytännöistä ovat jo mainitut erilaiset urheilutapahtumat, Laura aloitti. — Ja itse asiassa urheilutapahtumat antavat kysymykseesi aika selkeän vastauksen.

— Ai urheilutapahtumat? ajattelin enkä nyt enää voinut nousta uutta kaakaota hakemaan, vaikka mieli teki.

— Valtioiden välisissä urheilutapahtumissa ajatus kansakunnasta on läsnä niin fanien heiluttamisissa valtioiden lipuissa kuin esimerkiksi Suomi-paidoissa ja -päähineissä, urheilijoiden kansallisissa kisa-asuissa, voittajille soitetuissa kansallislauluissa

ja muissa kansallisissa symboleissa sekä selostajien puheissa, Laura luetteli.

— Mutta miten tämä vastaa minun kysymykseeni? minä ihmettelin.

— Vastaus on siinä, että nämä kansakuntien symbolit ovat itse asiassa kaikki alusta alkaen keksittyjä, Laura sanoi.

— Keksittyjä? Mitä tarkoitat?

— Kansakunnat eivät ole luonnollisia ihmisten yhteisöelämän yksiköitä. Esimerkiksi Pohjoismaiden ihmisten jako suomalaisiin, ruotsalaisiin, norjalaisiin, tanskalaisiin ja islantilaisiin ei ole mitenkään luonnollinen.

Ja vielä vähemmän mitään luonnollista on esimerkiksi näiden kansakuntien symboleissa. Ne on kaikki varta vasten luotu nationalistisia tarkoituksia varten.

— Siis mitä? Tyhjästä keksitty kaikki, minä ihmettelin.

— Voi olla paikallaan vähän selventää:

Maailmanhistoriassa nationalismin ideologia on itse asiassa aika nuori. Se syntyi 1700–1800-luvulla ja vasta tuolloin nationalismin aatteen innoittamina alettiin esimerkiksi Euroopassa tietoisesti *rakentaa* kansakuntia. Nationalismin hengessä monet kansakunnat, Suomi mukaan lukien, on tämän myötä niin sanotusti tehty tietoisiksi itsestään. Ennen nationalismin aatetta ei ollut ollenkaan olemassa poliittista ideaa kansakunnista, joilla olisi kansallisen identiteettinsä perustana esimerkiksi yhteinen kieli, kulttuuri ja historia. Vasta kansakuntia rakennettaessa on samalla alueella asuvalle väestölle konstruoitu kansallinen identiteetti ja samalla on kansakunnille luotu esimerkiksi kansalliset symbolijärjestelmät: lippu, vaakuna, kansallislaulu, -lintu, -kala, -perhonen ja niin edelleen. Meillä Suomessahan näitä riittää...

Ennen tätä vasta parisataa vuotta sitten alkanutta mutta edelleen jatkuvaa kansakuntien rakentamisen prosessia ei siis esimerkiksi Suomen alueen väestö ole sielujensa silmin itse kukin nähnyt itseään osana suomalaista kansakuntaa. Mentaalinen konstruktio suomalaisesta kansakunnasta on täytynyt kollektiivisesti kuvitella todeksi ja vasta tämän myötä on siitä, mikä meille esimerkiksi suomalaisina nykyisin on päivänselvää nationalistista, Suomi-keskeistä, ajattelua, tullut alkuunkaan järkeenkäypää.

Siitä, miten tämä kaikki on seikkaperäisemmin tapahtunut, voidaan historian kirjoista lukea enemmän. Ei mennä nyt siihen.

Tyhjensin kaakaomukini pohjaan saakka ja jämät nieltyäni huokaisin.

— Nyt ymmärrän: kansakunnan idea ei löydy luonnosta – niin kuin eivät valtioidenkaan rajat.

Lisäksi ensi alkuun taisin ajatella turhan räikeitä. Itsenäistymisjulistukset, kansallismieliset marssit, paraatit, kansallisromanttinen taide ja muu suuri ja mahtipontinen tai nykyajan

äärkansallismielisyys ja nationalistinen populismi – ne eivät taida olla koko totuus nationalismista.

— Eivät ole, ei, Laura sanoi. — Vaikka toisaalta nationalismi toki on toiminut ja ajoittain edelleenkin toimii muun ohella nimenomaan esimerkiksi valtionmuodostukseen tähtäävänä poliittisena ideana. Esimerkiksi maanpuolustuksessa, armeijan ylläpidossa ja sotien sekä protektionistisen talouspolitiikan oikeutuksena toimii myös juuri nationalismi poliittisen toiminnan ideologisena lähteenä.

Mutta loppupeleissä nationalismi voi kuitenkin ottaa yhteiskunnassa monia muotoja. Oikeastaan ei ehkä olekaan vain yhtä nationalismia.

Lisäksi, vaikka äärinationalismi on globaalien yhteiskunnallisen kehityksen myötä transnationaalisesti eli valtioiden rajat ylittäen, esimerkiksi Euroopassa ja Yhdysvalloissa, viime vuosina nostanut päätään, yleisesti ottaen poliittisesti vakiintuneissa valtioissa sosiologien keskuudessa on nationalismin ajateltu ajan myötä ikään kuin latistuvan. Ja kun nationalismi latistuu, esimerkiksi nationalistiset liput eivät tyypillisesti heilu niinkään mielenosoittajien marsseissa vaan huomaamattomina kankaina valtion virastojen lipputangoissa.

— Ja kisakatsomoissa, huomautin.

Samalla yritin kiinnittää katseellani tarjoilijan huomion.

— Niin. Tietysti, Laura sanoi. — Juuri tällaisessa latistuneen nationalismin tilanteessa esimerkiksi Suomen tiedotusvälineissä saatetaan vaikkapa siitä Suomen MM-jääkiekon finaalipelistä ikään kuin aivan ohimennen tuottaa yhteinen kansallinen kokemus kehystämällä ottelu ”koko kansan jännityksen hetkiksi” – ilman, että nationalismin aate tai isänmaallisuus kansalaisissa sen kummemmin roihahdaa.

Mutta vaikei tällaista urheiluhulluutta juuri kansallismielisyytenä ajateltaisi, mistä muusta siinä, kun suomalaiset kannustavat (leijona)sydämistään vain suomalaisia, on kyse kuin nationalismista? Televisioitavana tapahtumana vaikkapa Suomen finaalipeli nimenomaan tarjoaa suomalaisille reaaliaikaisen mahdollisuuden kollektiiviseen kansakunnan kuvitteluun ja myös niin sanottuun anonyymiin yhteisöllisyyteen.

— Anonyymiin yhteisöllisyyteen? toistin ja siirsin katseeni tiskillä seisovien asiakkaiden selistä Lauraan.

— Vaikka yksilö katsoisi MM-lätkän finaalipeliä tai toisaalta esimerkiksi olympiahiihtoa ypöyksiin omassa asunnossaan, mielensä silmin voi itse kukin nähdä koko kansakuntansa nationalistisesti hurraamassa ja pitämässä peukkuja oman maansa tytöille ja pojille, Laura selitti. — Lisäksi tällöin voi nationalismi ottaa ilmenemismuotoja, jotka tietyllä tapaa muistuttavat sukulaisuutta: kotikatsomoissa saatetaan esimerkiksi Suomi-leijonien tai hiihtosankareiden huippusuorituksista kokea kansallista ylpeyttä kuin kyseessä olisivat esimerkiksi omat lapset, veljet tai siskot. Siis ”meidän” tytöt ja pojat.

— No, niinpä kai.

— Toisaalta tiedotusvälineissä saatetaan samankaltainen anonyymi yhteisönsisäinen tunneyhteys konstruoida katsojalle myös muun muassa onnettomuus uutisoinnissa, kun nationalistisesti erityinen huomio maailman onnettomuuksissa kiinnittyy esimerkiksi siihen, onko ja kuinka monta suomalaista on loukkaantunut.

Samoin missään muussa kuin nationalistisessä kehyksessä ei valtakunnallista uutiskynnystä Suomessa ylitä esimerkiksi se, miten yksittäinen Suomen kansalainen on vangittu epäselvissä oloissa jossakin toisessa maapallon maassa.

— Hmm... minä mietin.

Laura tarttui mukiinsa juodakseen.

— Entä minkälaista nationalismia sellainen lausahdus sitten olisi kuin ”Suomi suomalaisille”? kysyin.

— ”Suomi suomalaisille”? Laura katsoi minua muki kädessään, puolimatassa suuhun.

— Niin. Sitähän se kai on yltä päältä, jos noin vaatii. Nationalismia, eikö?

— No... Laura laski mukinsa kädestään.

Sitten hän ottikin leipänsä lopun kääreestään, taitteli paperia hieman pienemmäksi, asetti sen lautaselleen ja söi hiljaa leipänsä pois. Sen jälkeen hän joi vielä tilkan teetään, ja vasta sitten hän vastasi.

— Ensinnäkin se kansakunnan konstruktio, jonka tällaisen lausahduksen taustalla voi nähdä, on itse asiassa jo alusta pitäen aika lailla ongelmallinen: Keitä ovat ne suomalaiset, joille Suomi tällaisen ”Suomi suomalaisille“ -lausahduksen mukaan kuuluu? Ihminen kun voi esimerkiksi syntyä Suomessa suomalaiseen perheeseen ja siten kotitautustaan omaksua itsestään käsityksen suomalaisena, mutta yhtä lailla voi suomalaisuuden omaksua osaksi identiteettiään myös esimerkiksi Suomeen adoptoitava lapsi, Suomeen kotoutuva työperäinen maahanmuuttaja, turvapaikanhakija tai pakolainen.

Kansallinen identiteetti ei tule verenperintönä tai äidinmaidosta. Identiteetti on sosiaalisen maailman asia: se nimenomaan omaksutaan, opitaan. Sosialisatiossa. Suomessa kansallinen identiteetti – suomen kieli, kansallisen kulttuurin kaanon eli Kalevala, Seitsemän Veljestä, Tuntematon sotilas ja niin edelleen, Suomen kansan historia, suomalaisen kansakunnan omakuva, suomalaisten tapakulttuuri ja kansalliset juhlapäivät – opitaan sukupolvittain kollektiivisesti esimerkiksi yhtenäisen peruskoulujärjestelmän kautta.

— Niin, minä sanoin. — Kansallinenkaan identiteetti ei tule ihmiselle valmiina. Mutta varmaan siinä ”Suomi suomalaisille“ -lausahduksessa suomalaisilla kuitenkin tarkoitettaisiin kantasuomalaisia.

— Siinä tapauksessa voisi kysyä, keitä nämä ”kantasuomalaiset“ sitten oikeastaan ovat,

Laura sanoi. — Ajatus kantasuomalaisista voi synnyttää vaikutelman siitä, että olisi olemassa jokin esimerkiksi etnisesti homogeeninen alkuperäisten suomalaisten joukko.

— Eikö näin sitten ole?

— Itse asiassa, ei.

Jo useiden sukupolvien ajan ovat Suomessa etnisinä vähemmistöinä eläneet esimerkiksi jo mainitsemani saamelaiset sekä romanit, tataarit, juutalaiset, venäläiset ja suomenruotsalaiset. Nykyisin on Suomessa merkittäviä vähemmistöjä lisäksi yhä useampia, esimerkiksi somalit, irakilaiset ja afgaanit. Nykyisin voitaisiinkin aivan oikeutetusti puhua esimerkiksi afrosuomalaisuudesta.

— Suomalaiset eivät siis ole etnisesti yhtenäinen joukko ihmisiä.

— Niin. Eivät ole koskaan olleet. Ja siksi esimerkiksi puhe Suomen ”ulkomaalaistumisesta” maahanmuuton myötä onkin aika hassua muukalaispelkoa.

Lisäksi Suomi ei ole koskaan ollut niin sanottu monokulttuuri – siitäkään huolimatta, että tällaiseen yhtenäiskulttuurin ajatukseen saatetaan toisinaan jopa poliittisesti vedota. Kaikuja ajatuksesta Suomesta tällaisena yhden kulttuurin maana voi itse asiassa kuulla myös tässä lausahduksessa, jota parhaillaan olemme tarkastelemassa: ”Suomi suomalaisille.”

— Mutta sinä olet siis vakaasti sitä mieltä, että tämä yhtenäiskulttuuriajatuskaan ei ole totta?

— No, eihän se selvästikään ole.

Jokaisella Suomen etnisellä vähemmistöllä on oma kulttuurinsa. Samoin ihmisten elämäntavat eriytyvät valtaväestönkin keskuudessa monella tapaa. Ovat aina eriytyneet. Ajattele vaikka elämää eri yhteiskuntaluokissa tai eri puolilla Suomea.

— Suomalaiset eivät siis ole yksi, eivät kulttuurisesti eivätkä poliittisesti, sanoin.

— Juuri niin. Eivät ole. Ja nyt kun tämä asia on selvä, on syytä tiedostaa myös se, että esimerkiksi siinä suhteessa, ettei Suomi ole etnisesti yhtenäinen maa, on Suomi maailman kansakuntien joukossa pikemmin sääntö kuin poikkeus.

Keitä ovat esimerkiksi jenkit, amerikkalaiset? Entä keitä vaikkapa venäläiset tai intialaiset? Ovatko nämä kansakunnat etnisesti yhtenäisiä? Yhdysvallat on alun alkaen useiden Euroopan maiden siirtolaisten perustama – toden totta – globaali valtio eikä Yhdysvallat kansakuntana perustu niinkään väestön etniseen yhtenäisyyteen vaan ennemmin yksilön haluun olla ”amerikkalainen” ja tavoitella ”amerikkalaista unelmaa”. Venäjällä ja Intiassa puolestaan väestö puhuu esimerkiksi äidinkielenään kymmeniä eri kieliä.

Ja entäpä sitten esimerkiksi sellaiset valtiot kuin Etiopia tai Bosnia ja Hertsegovina? Etiopiaa asuttavat lukuisat eri heimot, kuten oromot, amharat, somalit, tigrawayt ja sidamat. Bosnia ja Hertsegovina puolestaan on tavallaan kolmen kansakunnan yhteinen valtio:

bosniakkien, kroaattien ja serbien. Kaiken kaikkiaan arjessamme yleensä hyvin ylimalkaisesti käyttämämme kansalliset kategoriat, kuten venäläiset, britit tai espanjalaiset eivät tosiasiaassa ole sisäisesti yhtenäisiä.

Yksilölle voi myös loppupeleissä hyvinkin olla kansallista identiteettiään tärkeämpi esimerkiksi jokin alueellinen, kielellinen tai uskonnollinen yhteisöidentiteetti. Vaikkapa Iso-Britannian kansalaiselle ensisijainen viiteryhmä voivat brittien sijasta olla skotit, espanjalaiselle taas baskit tai katalaanit, venäläiselle vaikkapa nenetsit, saamelaiset, tšetšeenit, tšuktšit tai vepsäläiset.

— No... nojasin pääni kämmentäni vasten. — Jos se kerran on näin harhaanjohtavaa, niin miten kansakunnista sitten voi ollenkaan puhua tällä tavoin ikään kuin yksikössä? Tyyliin ”Suomi suomalaisille“.

— Älä minulta kysy, Laura sanoi. — Tiedät sen itsekin.

Pöydässämme tuli hiljaista ja yhtäkkiä kuulin sen huminan, joka ostoskeskuksessa ihmisistä lähtee.

— Kyse on kansakunnan kuvittelusta, Laura napautti lopulta.

— Tietysti, minä suoristin selkäni ja muistin taas tyhjentyneen kaakaomukini.

— Yhdeltä kannalta tämä ”Suomi suomalaisille” -lausahdus on kuitenkin aika osuva, Laura jatkoi.

— Ai on? minä kysyin.

— Ajattele lausahdusta kansallisen identiteetin konstruktiona, Laura sanoi. — Sellaisena ”Suomi suomalaisille” -lausahdus tekee hyvin näkyväksi sen, miten kansallinen identiteetti sosiaalisesti rakentuu.

— Aha. Eli miten se rakentuu?

— Eron kautta. Identiteetille on aina keskeistä eronteko: identiteetti saa sisältönsä suhteessa muihin, toisia vasten, Laura sanoi. — Tässä mielessä ”Suomi suomalaisille” onkin lausahdus, jonka puitteissa voidaan kansallista identiteettiä konstruoida esimerkiksi siihen tyyliin, että ”Suomi kuuluu suomalaisille, ei millekään ruotsalaisille tai venäläisille”.

— Just. Eli rivien välissä lausahduksen mukaan jollakin perustavalla tavalla suomalaiset eroavat esimerkiksi ruotsalaisista ja venäläisistä. Sitäkö tarkoitat?

— Niin. Kansallinen identiteetti on vastaus kysymyksiin, keitä ”me”, vaikkapa suomalaiset”, kansakuntana olemme ja mitä suomalaisuus ”meille” tarkoittaa. Vastapuolekseen eli joksikin, josta erottautua, ”me” taas tarvitsee ”muuta”. Mieti esimerkiksi tätä lausahdusta, jonka hengessä suomalaista kansakuntaa on historian saatossa rakennettu: ”Ruotsalaisia emme enää ole. Venäläisiksi emme halua tulla. Olkaamme siis suomalaisia.”

Toisin sanoen jotta ajatus vaikkapa suomalaisuudesta on ja pysyy mielekkäänä, vaikkapa ruotsalaisuuteen on tehtävä ero. Suomalaisuus ei voi olla esimerkiksi ruotsalaisuutta eikä ruotsalaisuus suomalaisuutta. Muuten nämä nationalistiset konstruktio tyhjenevät ja menettävät merkityksensä. Kaikkien maailman kansojen joukossa esimerkiksi suomalaisuus saakin näin erityisen merkityksensä ikään kuin käänteisesti, suhteessa siihen, mitä se ei ole ja mitä se siten sulkee ulkopuolelleen: sanalla sanoen suomalaisuus saa merkityksensä toiseuttamalla.

— Ovatko suomalaisuuden yhteydessä ”muita” siis kaikki muut kuin suomalaiset? minä kysyin.

— Kyllä ja ei, Laura sanoi.

— Kyllä ja ei? Miten niin kyllä ja ei?

— Toiset, joita vasten kansallinen identiteetti rakentuu, voivat olla sekä ulkoisia että sisäisiä, Laura sanoi. — Kun katsotaan esimerkiksi Suomen historiaa, on valtion taholta kansakuntaamme rakennettaessa tietoisesti pyritty tuottamaan Suomesta käsitystä monokulttuurina.

Etnistä yhtenäisyyttä on tavoiteltu jopa pyrkimyksillä assimiloida eli sulauttaa muun muassa saamelaiset valtaväestöön: Saamelaista vähemmistöä on systemaattisesti sorretty ja pakkosuomalaiistettu esimerkiksi asuntolakouluissa, joissa saamelaislapset jatkosodan jälkeen lukuvuotensa elivät. Näissä asuntoloissa saamelaislapset kohtasivat rasistista nimittelyä, heiltä oli kielletty äidinkiellensä puhuminen ja saamen puhumisesta jopa rangaistiin.

Suomalaista kansakuntaa rakennettaessa esimerkiksi saamelaiset ovat siis toimineet niin sanotusti sisäisinä toisina suomalaiselle kansakunnalle ja kansalliselle identiteetille. Esimerkiksi mainitsemillani, tosin epävirallisilla, käytännöillä sotien jälkeen saamelaisista tehtiin Suomessa niin sanotusti toisen luokan kansalaisia. Näin suomalaistettavat saamelaiset saatiin myös kokemaan häpeää omasta alkuperästään.

— Just, sanoin.

Laura jatkoi.

— Nykyisin voi puolestaan vaikkapa maahanmuuttajan lapsen tai ei-valkoisen yksilön toiseus ilmetä esimerkiksi niin, että ehkä jopa Suomessa syntynyt ja maassa koko ikänsä elänyt joutuu selittelemään alkuperäänsä, vastatailemaan epäileviin kysymyksiin ja vakuuttamaan kanssaihmiään omasta suomalaisuudestaan. ”Mene takaisin sinne, mistä olet tullutkin”, saattaa joku pelkän yksilön ihonvärin vuoksi ihan supisuomalaisellekin ihmiselle huudahtaa.

— Niin... Typerää, sanoin. — Vaikka kertomaasi sosiologista taustaa vasten on tuo toisaalta aivan ymmärrettävää.

— Niinpä, Laura sanoi. — On hyödyllistä ymmärtää, kuinka kansallinen identiteetti rakentuu ja miten sen konstruktiot voivat paitsi valaa väestön keskuuteen tunnetta yhteenkuuluvuudesta ja yhtenäisyydestä myös vetää rajalinjoja ja sulkea osan väestöstä kansallisen yhteisön ulkopuolelle.

Tosin mikä tahansa yhteisö voi itse asiassa suhtautua erilaisuuteen pääpiirteissään kahdella tavalla: erilaisuuden voi joko sulkea ulos tai laskea sisään. Sen voi tukahduttaa tai hyväksyä. Silloin taas kun tämä dynamiikka huomataan, on mahdollista työstää kansallista identiteettiä, joka todella luo yhteisyyttä yli kansakunnan jäsenten lukuisten keskinäisten erojen, mutta joka samaan aikaan tunnustaa, antaa arvon ja kunnioittaa väestön ja kansakunnan moninaisuutta, ei häivyttä sitä.

Laura joi lopun varmasti jo jäähtyneestä teestään.

— Yhtenäistä kansakuntaa eivät sen sisäiset erot hajota, hän jatkoi. Sen sijaan erot integroituvat vakaaksi ja toimivaksi kokonaisuudeksi, hän vielä lisäsi.

Sivusilmällä minä huomasin, miten kahvilan tarjoilija heilahti tiskiltä takahuoneeseen. Jalkaani liikauttaessani Laura kiinnitti huomioni takaisin keskusteluun.

— Anna minun jatkaa vielä pieni hetki.

Nojasin kyynärpääni pöytään.

— Identiteetti on aina fragmentaarinen kokonaisuus, Laura sanoi. — ”Suomalaisuudella on monet kasvot”, niin kuin kansallisesta identiteetistä voitaisiin ehkä aika kliseisesti sanoa. Siksi esimerkiksi suomalaisilla tuskin on yhteistä käsitystä siitä, mitä ”suomalaisuus” on. Kaikille suomalaisille ei ”suomalaisuus” tai vaikkapa Suomen lippu merkitse välttämättä aivan samaa.

— Niin, no, sanoin. — Kysehän on kuitenkin miljoonista ihmisistä. Ainakin viidestä ja puolesta. Eikö olisi aika hölmöä odottaa kokonaiselta kansakunnalta, miljoonilta ihmisiltä, totaalista samuutta?

Yksi voi hyvin liittää suomalaisuuden vaikka talvisodan henkeen ja kansallislauluun itsenäisyyspäivänä, toinen hyvinvointivaltioon ja demokratiaan: sosiaaliturvaan, äitiyspakkaukseen ja naisten äänioikeuteen. Kolmas liittää sitten suomalaisuuden jääkiekkoon, mäkihyppyyn, jalkapalloon ja mihin vain urheilulajiin, jossa Suomi kansainvälisesti pärjää tai ei, ja neljäs juhannukseen kesämökillä: saunan kuistiin, vihdan – vai vastan? – ja grilliruokien tuoksuun.

— Aivan, sanoi Laura. — Suomalaisilla tuskin on yhteistä käsitystä siitä, mitä ”suomalaisuus” on, sillä kansallinen identiteetti ei ole niin sanotusti monoliitti, kuin harmaa kallio. Ennemmin se on kirjava kollaasi, johon yksilöt voivat kiinnittyä vaihtelevin tavoin.

Vaihdoin asentoa, nojasin selkäni tuoliini.

— Nyt tämä ei kyllä enää kuulosta kovin kollektiiviselta, huomautin. — Jos kaikki siis kiinnittyvät vaikkapa suomalaisuuteen jokainen omalla tavallaan. Kannattikohan sinun enää jatkaa? Puhut itsesi pussiin.

— Niin, ihan totta, sanoi Laura. — Siis ei se, että puhuisin itseni pussiin. Vaan se, että yhteisöidentiteettinä kansallinen identiteetti sulkee sisäänsä jokaisen jäsenensä henkilökohtaisen tulkinnan ja kokemuksen kansakunnastaan. Mutta silti samaan aikaan kansallinen identiteetti viittaa yhteisöidentiteettinä viime kädessä juuri niihin kansakunnan piirteisiin, jotka sen yksittäisiä jäseniä voi kaikista keskinäisistä eroista huolimatta ajatella yhdistävän. Viime kädessä etusijalla on se, mikä yhdistää, ei se, mikä erottaa.

— Mutta entä jos loppupeleissä ei löydykään mitään yhteistä? minä heitin.

— Ookoo, Laura sanoi. — Sinä mietit nyt jännitettä kansakunnan kollektiivisen ja sen jäsenten henkilökohtaisten identiteettien välillä. No, tästä juontuu vielä yksi asia, jonka voin mainita, ennen kuin unohdan.

Tästä jännitteestä juontuu nimittäin kaikki se esimerkiksi mediassa ja eri taiteenaloilla tämän tästä käytävä keskustelu siitä, mitä ”suomalaisuus” on ja keitä ”me suomalaiset” olemme. Jottei kansallisen identiteetin kanssa oltaisi ihan hukassa, on kollektiivisesti kysyttävä, mitä ovat ne asiat, jotka jokainen kansakunnan jäsen voi osana jäsenyyttään kokea itselleen merkitykselliseksi. Mitä on se, minkä esimerkiksi jokainen ”suomalainen” voi jakaa ”suomalaisuutena” muun yhteisönsä kanssa?

Yhteisöidentiteettinä on sisäisesti jännitteiselle kansalliselle identiteetille toisin sanoen yritettävä kollektiivisesti neuvotella jokin jaettu sisältö. Muuten kansakunta on hukassa. Ratkaisevaa sille, että on ollenkaan mahdollista puhua vaikkapa ”suomalaisuudesta”, on se, että ”suomalaisuudelle” tuotetaan sisältö.

Lisäksi sen vuoksi, että identiteetti on luonteeltaan liukuva ja muuttuva, kuin elohopeaa, eikä suinkaan ikuinen ja pysyvä olemus, tämä kansallinen identiteettineuvottelu on jatkuvaa. Esimerkiksi jokainen suomalainen sukupolvi omalta osaltaan neuvottelee ”suomalaisuuden” aina uudelleen ja uudelleen ja kertoo itselleen, mitä ”suomalaisuus” sille merkitsee.

— Mitä ”suomalaisuus” merkitsee? toistin.

— Niin. Mikä ”meistä”, tässä auttamattomasti globaalissa maailmassa, tekee kansakuntana erityisen? Se on se kysymys, mihin kansakunnat alati hakevat vastausta. Uudelleen ja uudelleen.

Yhteiskunta on prosessi, muistatko?

Kahvilan tarjoilija palasi takahuoneesta tiskille ja minä nousin tuoliltani.

— Tuotko minullekin teen? Laura kysyi ja pinosi lautasemme, kun lähdin tilaamaan toista kierrosta. — Samaa jasmiinia, kiitos.

7. keskustelu: GLOBALISAATIO

Hain uudet juomat. Kaakao ja jasmiinitee käsissäni olin palaamassa tiskiltä pöytäämme, kun takaani huudettiin:

— Was?! Mitä?!

Huutoa seurasi vielä napakka polkaisu ja:

— Ooo... Scheisse! Minä myöhästyn...

Käännyin hissien suuntaan, josta ääni kuului ja päästin samassa itsekin aijai-huudon, kun kuuma tee läikkyi kädelleni. Refleksinomaisesti päästin otteeni irti mukista. Siniset sirpaleet kiirivät ympäriinsä, kuuma tee roiskui housunlahkeilleni, muttei sentään paksun denimkankaan läpi polttanut ihoani, ja levisi lätäköksi jalkoihini. Lusikka, joka oli terästä, helähti lattialla jasmiinin tuoksussa.

Tarjoilija seurasi hetken tapahtunutta tiskin takaa ja riensi sitten siivoamaan sotkuani lyhyellä lattialastalla ja rikkalapiolla.

— Älä huoli. Hyvä, ettei käynyt pahemmin, tarjoilija lohdutti, kun pahoittelin sotkua. — Laitan sinulle uuden teen. Tuon sen kohta pöytään.

Laskin kaakaomukini kädestäni ja katselin ympärilläni. Saksaksi älähtänyt, jalkaansa polkenut ja nenänsä edessä sulkeutuneille hissien oville kironnut nainen oli jo kaikonnut sinne, mistä olikaan ollut myöhästymässä. Hetken kuluttua tarjoilija toi Lauralle tämän jasmiiniteen ja vei samalla lautasemme pois. Me kiitimme molemmat. Laura maksoi minulle teensä heti takaisin. Euro kahdeksankymmentä, tasaraha.

Samalla hän vei keskustelun takaisin sosiologiaan.

— Eiköhän me sitten jatketa tätä särkemistä? hän sanoi. — Pistetään nyt säpäleiksi myös ne kansalliset säiliöt, joista me äsken puhuimme.

Olin yhä hämmentynyt tapahtuneesta ja totta puhuakseni epäilin, tekikö Laura ehkä minusta pilkkaa.

— Puhuimmeko me äsken joistakin säiliöistä? jatkoin kuitenkin normaalisti.

— Joo-o, Laura maistoi teetään. — Tosin emme varsinaisesti näillä sanoilla.

— Eli mitä tarkoitat? kysyin.

— Saatan toistaa itseäni, Laura sanoi. — Mutta niin se vain on: nationalismit – oli sitten kyse yhdysvaltalaisesta patriotismista, juutalaisten sionismista, saudien islamismista tai nationalismista Ranskassa, Venezuelassa, Etelä-Sudanissa, Pohjois-Koreassa tai vaikkapa Suomessa – nojaavat kaikki sosiaalisiin konstruktioihin kansakunnasta kuviteltuna yhteisönä. Vaikka ajatus kansakunnasta päivittäin todellistuu ihmisten arjen toimissa, se ei ole luonnollinen ihmisten yhteisöelämän yksikkö. Tästä me puhuimme, kun ensimmäiset juomamme joimme.

Laura joi toisen tilkan laakeasta mukistaan ja siirsi sitten taas kätensä vasten lämmintä keramiikkaa.

— Sellaista yhteiskunnallista analyysia, joka keskittyy alueellisesti kansallisvaltioon, taas on sosiologien keskuudessa sanottu teoreettisesti jäsentävän niin kutsuttu yhteiskunnallinen säiliömalli, hän jatkoi. — Tämän säiliömallin mukaisesti on kansallisvaltiot käsitetty esimerkiksi kulttuurisesti sekä maailmanpolitiikassa ja -taloudessa kukin omina erillisinä saarekkeinaan.

— Mutta... sanoin minä, katsoin Lauraa ja aloitin itsekin uuden kaakaoni.

— Oletan, että tässä on nyt jokin mutta.

— Jep, Laura sanoi ja näpäytti kynnellä mukiaan. — Jos 2010-luvun yhteiskunnista ja nykyisestä maailmanmenosta haluaa oikeasti saada tolkkua, on syytä kokonaan unohtaa tällaiset säiliömallit. Yhteiskunnallisen ajattelun perustana sellaisista ei ole kuin haitaksi.

— No, miten tätä maailmaa sitten pitäisi ajatella?

— Säiliömallien sijasta hedelmällisempää on pyrkiä tarkastelemaan montaa toisiinsa limittyneitä yhteiskunnallisen toiminnan tasoa yhtä aikaa, Laura sanoi. — Nimittäin paikallista, kansallista ja globaalia.

— Okei, mutta mitä varten tällainen ajattelu sitten toimisi yhtään niitä säiliömalleja paremmin?

— Ensinnäkin siksi, että kaikki nationalismit, kaikki kansakunnat ovat itse asiassa jo alun perinkin globaaleja.

— Ihan alusta alkaen?

Laura joi taas tilkan. Sitten alkoi vastaus.

— Ajatellaan esimerkiksi termiä ”kansallisvaltio”, joksi muun muassa Suomeakin voi kutsua.

Sana ”kansallisvaltio” synnyttää mielikuvan siitä, että valtion alueella eläisi yksinkertaisesti vain yksi kansa, mutta eihän näin ole. Ajatus yhdestä kansasta on jotakin, minkä kansakunnan kuvittelemisen saa aikaan. Me tiedämme tämän.

Tosiasiassa vaikkapa Suomessa asuukin ja on aina asunut monta kansaa, aivan niin kuin edes kaikki suomalaisetkaan eivät asu yhdessä maassa. Suomalaisia on esimerkiksi 1960–1970-luvulla lähtenyt joukoittain Ruotsiin, jossa edelleen elää huomattava suomalaisvähemmistö. Samaan tapaan jo osana 1800-luvun globaalia muuttoliikettä on Suomestakin lähdetty muun muassa Yhdysvaltoihin. Nykyisin suurin suomalaiskeskittymä ulkomailla taitaa puolestaan olla Etelä-Espanjan Aurinkorannikolla, jossa suomalaisia asuu noin 30 000. Tiedäthän Fuengirolan?

Nykyiset, esimerkiksi Afrikasta ja Lähi-idästä muiden Euroopan maiden joukossa myös Suomeen suuntautuvat, muuttoliikkeet taas tekevät ajatuksesta esimerkiksi etnisesti yhtenäisestä suomalaisesta kansakunnasta aina vain entistä harhaanjohtavamman. Muun muassa kaukaiset sotilaalliset konfliktit, ihmisoikeusloukkaukset ja luonnonkatastrofit, jotka pakottavat ihmiset liikkeelle ja jättämään kotinsa, eivät lisäksi nekään globaalien muuttoliikkeiden myötä enää jää joiksikin suomalaiselle yhteiskunnalle ulkopuolisiksi ja etäisiksi ilmiöiksi. Sen sijaan Suomeen saapuvien ihmisten kokemuksissa niistä tulee osa täkäläistä yhteiskuntaa. Katukuvassa kohdattavissa maahanmuuttoviraston päätöstä odottavissa ja ostoskeskuksissa aikaansa tappavissa turvapaikanhakijoissa, ihmisten naapurustoissa, kouluissa ja työpaikoilla, ystäväpiireissä ja omissa perheissä näistä kokemuksista tulee osa yhä monimuotoisempaa suomalaisuutta.

Laura mietti hetken ja sekoitteli teetään.

— Toisaalta globaalien muuttoliikkeiden suhteen on kuitenkin syytä pitää asiat oikeissa mittasuhteissa: Tilastollisesti esimerkiksi maailman pakolaisista saapuu Suomeen minimaalinen murto-osa. Valtaosa maailman pakolaisista elää diasporassa konfliktialueiden naapurimaissa globaalissa köyhässä etelässä, esimerkiksi juuri Afrikan ja Lähi-idän maissa.

— Okei, sanoin ja toistin Lauran argumentin: — Kansallisiksi kuvitellut nationalismit ovat tosiasiassa jo alun perin globaaleja. Mutta jos näin on, että paikallinen, kansallinen ja globaali tosiaan risteävät ja leikkaavat, niin mitä sinä sitten oikeastaan sillä globaalilla tarkoitat?

Sehän tässä kai nyt on asian ydin?

— Joo-o, Laura sanoi.

— Eli mitä on globalisaatio?

— Sosiologit puhuvat globalisaatiosta eräänlaisena ankkurikäsitteenä, johon voi katsoa tiivistyvän paljon siitä, mikä parhaillaan meneillään olevalle historialliselle ajanjaksolle, on luonteenomaista ja oleellista.

— Aha. Ja mitä tämä globalisaatio ihan käytännössä pitää sisällään?

— Globalisaatio itsessään on yhteiskunnallinen prosessi, jossa mannertenväliset niin kulttuuriset, taloudelliset kuin poliittiset yhteydet, sidokset ja kytkökset lisääntyvät,

nopeutuvat, tihtyvät ja tiivistyvät. Globalisaation seurauksena maapallo toisin sanoen verkostoituu ja punoutuu ikään kuin orgaanisesti yhteen.

— Just.

— Mutta... Laura jatkoi. — Tämä yhdyntyminen ei itse asiassa ole yhteiskunnassa kovinkaan uusi ilmiö. Sosiologit eivät oikeastaan ole aivan yksimielisiä siitä, miten globalisaatio tulisi ajoittaa ja milloin sen tulisi tarkalleen ottaen katsoa alkaneen.

Oliko esimerkiksi 600-luvulla Kiinan itäosista aina läntiseen Eurooppaan asti johtanut silkkitie jo mannertenvälisesti järjestäytyntä ja siten globaalia kauppaa? Vai tulisiko globalisaatiosta puhuminen sittenkin aloittaa vasta eurooppalaisten löytöretkeilijöiden ajan oloon vielä kartoittamattomille mantereille suuntautuneista 1400-luvulla alkaneista valloitusretkistä, jotka toden teolla kolonialismin myötä sitoivat eri mantereet esimerkiksi hallinnollisesti toisiinsa ja loivat myös nykyisen maailmantalouden perustan?

Minä join ajatuksissani tilkan kaakaotani.

— No, oli miten oli, täsmällinen ajoitus ei meidän tarkasteluillemme ole lopulta välttämätöntä, Laura rikkoi hiljaisuuden. — Meille riittää tieto siitä, että aivan varmasti mannerten ja kulttuurien välistä globaalia vuorovaikutusta oli jo ennen nationalismeja.

Yhtenä keskeisenä erona siinä, miten globalisaatio 2010-luvulla eroaa sen aiemmista muodoista, taas voi pitää yksinkertaisesti sitä, että nykyisin erilaiset globalisaation arkielämän vaikutukset koskettavat entistä suurempaa määrää ihmisiä entistä moninaisemmilla tavoilla ja yhä kiivaampaan tahtiin. Aikana, jota me elämme, mannerten ja kulttuurien välinen globaali vuorovaikutus voimistuu kaikilla yhteiskunnan aloilla.

Laurakin joi väliin tilkan mukistaan ja meni sitten asiassa eteenpäin.

— Yksi keskeisimpiä tekijöitä niin oman aikamme globalisaatiossa kuin jo aiemmissakin globalisaation vaiheissa on edelleen kehittyvä teknologia, joka aina vain ikään kuin pienentää maailmaa. Kokemuksellisesti maailma kutistuu, kun kehittyvä teknologia helpottaa ja nopeuttaa esimerkiksi ihmisten, tavaroiden, palvelujen, informaation ja pääoman maailmanlaajuisista liikkumista. Juuri teknologian kehittyminen kutoo maailmaa entistä tiiviimmin yhteen, minkä myötä ihmisten arjessa maantieteelliset välimatkat ja valtiolliset rajat menettävät merkitystään.

Se, mitä globalisaatio yksilönäkökulmasta merkitsee, on toisin sanoen se, että ihmisen elämänpiiri laajenee entisestään yhden kansallisvaltion tai kansallisen kulttuurin rajoista ja maailmanlaajuisuudesta tulee yhä tavanomaisempaa ja yhä erottamattomampi osa yksilön jokapäiväistä elämää.

— Eikö globalisaatiota kutsuta joskus myös maapalloistumiseksi tai maailmanlaajuistumiseksi? minä kysyin.

— Kutsutaan, kyllä, Laura vastasi. — Maapalloistuminen ja maailmanlaajuistuminen ovat

globalisaation synonyymejä, ja ne molemmat tähdentävät prosessin yhtä keskeistä pointtia: sen vaikutuspiiri on koko maapallo.

Toisaalta puhuttiin globalisaatiosta millä nimellä tahansa olennaista ylipäätään on se, miten esimerkiksi viestintä- ja tietoliikenneteknologian kehittyminen on tiivistänyt planeettamme eri mantereet ja aikavyöhykkeet niin sanotusti samanaikaiseksi globaaliksi tilaksi. Siksi sosiologit puhuvatkin globalisaation yhteydessä myös niin kutsutusta aika-tilan tiivistymästä.

— Aijaa.

— Ennen kuin unohdan... Laura sanoi ja kohensi asentoaan. — Jo tässä vaiheessa on globalisaatiosta syytä tiedostaa myös se, että se ei ole ihmisestä ja yhteiskunnallisesta päätöksenteosta riippumaton jonkinlainen itsetoimiva prosessi. Globalisaatiossa ei ole kyse luonnonilmiöstä, joka vain vääjäämättömästi tulee milloin mitään kohti kuin säärintama, jolle ei mitään voi.

Laura pyöritteli käsiään ilmassa.

— Jos joku tällaista väittää, älä usko.

— Vaan mitä globalisaatio sitten on? minä nostin kulmiani.

— Globalisaatio on yhteiskunnallinen prosessi, jota hallitaan poliittisesti. Niin sanotusti maailmantalouden globalisoimisesta – maailmantalouden rakenteista ja kansainvälisen politiikan pelisäännöistä – päätetään kansainvälisissä poliittisen yhteistyön organisaatioissa, kuten YK:ssa, IMF:ssä, Maailmanpankissa, OECD:ssä ja WTO:ssa.

— Hmm... no, sanoin.

Huomaat ehkä, että pidin Lauran puheita vielä vähän löysinä ja ympäripyöreinä. En saanut vielä ihan kiinni kaikesta, mitä Laura yritti kertoa.

— Miten tämä globalisaatio – ajan ja tilan tiivistyminen, välimatkojen katoaminen ja rajojen häviäminen ja muu – sitten ihan käytännössä ihmisten arjessa näkyy? jatkoisin kysymyksellä.

Laura joi pitkän kulauksen teestään ja silmäili ympärilleen.

— Katso vaikka tätä ostoskeskusta, hän tokaisi sitten. — Täällä ei esimerkkejä globalisaatiosta tarvitse kauaa hakea.

— Mutta tähän on ihan tavallinen suomalainen ostari, minä vastustin.

— Olkoonkin vain ihan tavallinen suomalainen ostoskeskus, Laura sanoi ja levitti kätensä.

— Samaan aikaan on tämä kuitenkin myös omanlaisensa globaali maailmankylä:

Koeta etsiä täältä vaikka vaateliike, joka ei olisi kansainvälisesti toimiva vaatetusalan yritys

tai sellaisen brändi: Carlings, Cubus, Dressman, Jack & Jones, Stadium, Zara, Vero Moda, H&M, Lindex, Intersport, Marimekko – kaikki nämä, mitä täällä on, ovat sellaisia. Se, miten ihmiset maasta toiseen ostavat kukin paikallisesta kauppakeskuksestaan paitsi samoja vaatteita myös muun muassa astiansa ja huonekalunsa vaikkapa Ikeasta, käy lisäksi esimerkiksi siitä, miten globalisaation myötä ihmisten kulutustottumukset ja elämäntyylytkin osaltaan yhdenmukaistuvat. Asuitpa sitten vaikka opiskelijadormissa melkein missä maassa tahansa, kun naapurisi lähtevät taloyhtiön pesutupaan pyykille, samanlaiseen siniseen Ikea-kassiin he likaiset farkkunsu ja hupparinsa mättävät. Kun muottiin valettuina he myös luultavasti kulkevat kaduilla Converse-tossut, Adidaksen Superstarit ja Niken lenkkarit jaloissaan tai Fjällrävenin Kånkenit selissään ja samoin kaikilla on taskussaan samsung tai iphone tai joku huawei. Kun esimerkiksi vaatebrändit leviävät globaalisti ympäri maailmaa, kärjistäen ihmiset näyttävät kaikki ihan samalta maasta riippumatta. Silloin taas kun kaupungilla on saatava ruokaa nopeasti ja halvalla, jos ei muuta vaihtoehtoa ole, voivat ihmiset maassa kuin maassa etsiä lähimmän Subwayn ja tilata paikallisen sandwich artistin salaattisämpylän.

Laura heilautti päätään ostarin yläkertaan, jossa kotikaupunkini Subway sijaitti.

— Tai vaihtoehtoisesti voivat he tietysti mennä lähimpään mäkkäriin ja vetää BigMacit, hän jatkoi. — Juuri mcdonaldisaatioksi sosiologit tätä tyyppillisesti yritysveltoista kulutuskulttuurien yhdenmukaistumista ja massatuotantoon perustuvaa standardoitumista itse asiassa monesti kutsuvat. Toisin sanoen globaalissa maailmassa etenkin amerikkalaiset kulttuurivaikutteet leviävät massiivisten markkinavoimien ajamina vauhdilla maasta toiseen. Monikansallisen yrityksen liikevaihto saattaa myös helposti olla monin verroin esimerkiksi Suomen kokoisen valtion bruttokansantuotetta suurempi.

— Niin. Ja amerikkalaiset yritykset tuovat myös amerikkalaisen ideologiansa mukanaan, niinkö?

— Ehkä niinkin, Laura sanoi. — Toisaalta, kuten jo ruotsalainen Ikea osoittaa, kaikki uusi ja vieras ei tietenkään saavu jenkeistä. Aivan hyvin voitaisiinkin mcdonaldisaation rinnalla puhua vaikkapa ikeasaatiosta tai ylipäätään kapitalistiseen talousjärjestelmään sisäänrakennetusta globalisaatiosta. Globalisaation käsitteessä on siis yhdistetty englannin sanat grow + global.

Pointtina taas huomaa se, miten globaalissa kapitalismissa on sisäänrakennettuna se, että yritystoiminta pyrkii kasvuhakuisesti laajenemaan maantieteellisesti uusille alueille.

— Selvähän se, minä sanoin.

Laura meni eteenpäin.

— Vaikkapa ruokakaupan vihannesosastolla tämänkin ostarin alakerrassa tekee alkuperämaatietoihin perehtyminen puolestaan selväksi sen, ettei ihmisen esimerkiksi Suomessa missään nimessä tarvitse kasata lautaselleen vain sitä, mitä tämän omalla pellolla kasvaa – ja varmaan ihan hyvä niin, sillä minä en ainakaan osaa edes viljellä mitään. Minä

ostan kaiken tarvitsemani kaupasta: perulaiset avocadoni, kolumbialaiset banaanini, kenialaiset papuni, etelä-afrikkalaiset viinirypäleet, espanjalaiset appelsiinini, yhdysvaltalaiset bataattini, kiinalaisen inkiväärini ja valkosipulini...

Tosin aina en valmista ruokaani itse. Mukava onkin mielestäni silloin tällöin käydä opiskelijakanttiin lisäksi ihan ravintolassa syömässä esimerkiksi jotain thaimaalaista tai intialaista. Sitä paitsi eihän tässäkään ostoskeskuksessa varsinaisesti suomalaisia ravintoloita luultavasti ole yhden yhtä. Italialais-, ranskalais- tai espanjalaistyylinen ketjuravintola löytyy paljon suuremmalla todennäköisyydellä. Ehkä jopa sushipaikka. Ja kebabia – sitäkin saa Suomessa nykyään joka kylästä. Ihan saletisti täältäkin.

Katselin ympärilläni. Muistelin kotikaupunkini ravintolatarjontaa. Mieleeni tuli lähinnä pizzerioita.

— Entä mitä sanoisit, jos menisimme illalla elokuvaan? Laura heitti jatkoksi. — Eikö täällä elokuvateatterikin ollut? Voisimme mennä katsomaan niitä samoja leffoja, joita parhaillaan esitetään monen muunkin maan kineissa ympäri planeetan. Tai jos emme halua maksaa elokuvista, voimme toisaalta repeillä yli rajojen leviävillä YouTube-klippeillä. Kuuntele myös hetki musiikkia, joka täällä soi. Nämä latinorytmit ovat nekin elokuvien tavoin kansainvälisessä levityksessä olevaa poppia. En yllättyisi vaikka olisin kuullut ihan saman biisin jollain ostarilla, kun olin vaihdossa.

Laura haki katseellaan lisää esimerkkejä.

— Mitäs vielä? hän kysyi itseltään ja äkkäsi kohta jostakin: — Niin! Omistusjärjestelyt koko tässä ostoskeskuskompleksissa, ei sentään unohdeta niitä. Todennäköisesti tätäkin kauppakeskuskiinteistöä hallinnoi ulkomainen pörssiyritys suomalaisen sivuliikkeensä tai jonkin suomalaisen manageriyhtiön kautta. Globaaleilla finanssimarkkinoilla taas tämän monikansallisen yrityskonsernin pääoma kulkee maasta toiseen valtioiden rajoista piittaamatta ja osa päättyy, kuka tietää, ehkä lopulta piiloon globaaliin veroparatiisiin.

Lisäksi alalla tai toisella toimii täällä varmasti myös jokin aktiivisesti itseään ”kotimaisena” brändäävä yritys.

— Ehkä, sanoin. — Mutta eikö nyt ollut puhe globalisaatiosta? Ei kotimaisuudesta.

Yritin vähän hillitä Lauran menoa. Mutta turhaan.

— On kyllä, hän jatkoi. — Juttu onkin siinä, että globaalissa verkostotaloudessa puhe kotimaisista yrityksistä voi olla toisinaan tietystä mielessä harhaanjohtavaa: vaikkapa suuri osa suomalaisenkin pörssiyrityksen osakkeenomistajista voi olla itse asiassa kirjoilla aivan muissa maissa kuin Suomessa. Missä määrin siis silloin on enää muuten kuin imagollisesti kyse suomalaisesta yrityksestä, jos sen omistuspohja on oikeastaan aika globaali?

Minä join hiljaa kaakaotani. Ostarin kajareissa soi joku ”I should have walked awayyy...”.

— Nykyisessä globaalissa verkostotaloudessa jokainen kansantalous on myös enenevässä

määrin riippuvainen toinen toisistaan, Laura sanoi. — Makrotasolla Suomenkin talouden kasvu, erityisesti vientiteollisuus, on riippuvaista koko maailmantalouden kehityksestä. Niinpä globaalien taantumien aikaan on ehkä myös tässä ostoskeskuksessa huomattavasti hiljaisempaa kuin silloin, kun talouden käyrät ovat nousussa. Globaalissa taloudessa suhdannekriisit leviävät herkästi yli valtioiden rajojen.

Nythän täällä on muuten ihan vireää.

Jostakin kulman takaa kuului iloinen naurunremakka ja Lauran pää kääntyi.

— Jos taas seuraan vain ihmisiä, joita tässäkin istuessamme ohitsemme kulkee... Laura sanoi ja näki nyt liukuportaisiin. — Juolahtaa mieleeni, kuka heistä mahtaa olla turisti, kuka vaihto-opiskelija, kuka turvapaikanhakija. Entä kenen sukujuurista ei viimeistään sukututkimusta tehtäessä paljastu, että sukupolvia takaperin enemmän tai myöhemmin ne ulottuvat vieraaseen maahan? Tuokin perhe taitaa itse asiassa puhua turkkia.

Ohitsemme käveli nainen huivi päässä, mustahiuksinen mies ja kaksi pikkulasta, jotka juttelivat vilkkaasti keskenään.

— Nykyisin ihmiset lisäksi liikkuvat yhä enemmän ja enemmän työn ja opintojen perässä sekä lomamatkoilla ulkomailla, Laura jatkoi. — Ainakin suomalaiselle on kaikki se myös verrattain helppoa ja vaivatonta: Enää ei Suomesta ensinnäkään lähdetä maailmalle laivalla niin kuin vielä 1960-luvulle asti yleensä oli tapana. Laivamatkustamisen sijaan, jos rahaa on ja mahdollisuus ampaista reissuun, saa äkkilähdön lentokoneella esimerkiksi Suomesta Keski- tai Etelä-Eurooppaan ihan tosta vain. Eikä kaukomatkakaan järjestäminen vaikeaa ole, ei edes omatoimisesti reppureissaajana. Mietinpä oikeastaan sitäkin, kuinka moni täällä kenties tarjoaa netissä esimerkiksi airbnb- tai sohvasurffaumajoitusta niille maailmanmatkaajille, jotka tännepäin boltsia kulkunsa suuntaavat.

Pöydän alla Laura risti jalkansa.

— Ja mistä minä tiedän... hän jatkoi. — Vaikka osana tämän kunnankin strategiaa pyrittäisiin veroäyrien toivossa tästä pikkukaupungista toden teolla luomaan kansainvälisesti vetovoimaista ja kiinnostavaa matkakohdetta. Sinä tiedät paremmin, onko täällä sellaisia hankkeita vireillä.

Lisäksi jos kaivan nyt esiin älypuhelimeni, jollainen täällä useimmilla taskussaan on, voin hetkessä ryhtyä perehtymään maailman uutisiin, jotka 24/7 välittyvät esimerkiksi suomalaistenkin tietoon maantieteellisistä etäisyksistä viis. Samalla laitteella voin myös pitää vaivatta yhteyttä ystäviini tai tehdä vaikka työharjoittelua varten videohaastattelun yli valtioiden rajojen ja jos valinta saman tien osuu kohdalleni, voin muutamassa sekunnissa ostaa itselleni myös menolipun. Jos haluan, voin myös seurata luurillani livestriimausta esimerkiksi futismatsista tai poliitikkojen tiedotustilaisuuksista miltä mantereelta tahansa.

Ymmärrätkö? Globalisaatio on jo tässä näin.

Laura ravisteli edessäni vihreäkuorista puhelintaan.

— Kaikki esimerkiksi älypuhelimien mahdollistama ylirajaisten suhteiden vaivattomuus ja välittömyys tekee arjestani kokemuksellisesti globaalia. Ostoskeskuksen kahvilassa älypuhelin kädessäni toden totta elän siinä globaalissa samanaikaisessa tilassa, johon teknologian kehittyminen maapallon eri mantereet ja aikavyöhykkeet on tiivistänyt.

Vaikka toisaalta tietysti on syytä muistaa, mikä ero on asua esimerkiksi sota- tai muulla katastrofialueella ja vain lukea traagisista tapahtumista älypuhelimensa näytöltä ja sitten verrattain tyynesti palata arkensa askareisiin miettimään, mikä tänään on lähikaupassa tarjouksessa ja mitä tänään syötäisiin, mutta...

Laura laski puhelimensa pöydälle ja katsoi minua.

— Eiköhän tämä jo riitä? Alustukseksi. Varmasti on käynyt jo selväksi, miten elämämme täällä pohjolan perukoilla, kaukana kaikesta – niin kuin suomalainen mieli yhä ajoittain kotimaataan kuvaa – on itse asiassa monella tapaa globaalia.

Vai mitä sanot?

Laura nosti teemukinsa huulilleen ja joi.

— No jaa, minä mietin hetken. — Enpä nyt tiedä. Elääkö ihmiskunta siis nykyisin jossakin rajattomassa maailmankylässä, jossa kaikki virtaa ja liikkuu ja kiertää eikä mikään estä?

Laura alkoi köhiä, tee meni väärään kurkkuun.

— ”Maapallo on yksi iso yhteen kasvanut ostoskeskus.“ En ihan osta tällaista ajatusta, minä jatkoin. — Anteeksi nyt vaan.

Laura niiskautti nenäänsä ja joi nyt teetään kaksin käsin.

Odotin vaiti, että hän sai kurkkunsa selväksi. Hetken hän ryki ja joi ja lopuksi pyyhki lautasliinalla suunsa.

— Niin no. Parempi oikeastaan, että et, hän aloitti sitten.

— Parempi, että en mitä?

— Parempi, että et suin päin osta ajatusta ”maailmankylästä”. Ajatus maapallosta ”maailmankylänä” ei tarkemmin ajateltuna ole ollenkaan paras mahdollinen globalisaation metafora.

Olin nyt itse juomassa mukistani, mutta jätinkin juomatta.

— Pikemmin kuin yksinkertaisesti globaali on maailma itse asiassa glokaali, Laura jatkoi.

— Ai siis mitä? K:lla? Maailma on gloKaali?

— Niin. Sosiologit saattaisivat sanoa, että kaiken edellä kuvaamani johdosta esimerkiksi täällä ostoskeskuksessa ihmisten elämäkerrat globalisoituvat ja sen seurauksena ihmisten arjesta tulee niin sanotusti glokaaliuden paikka. K:lla.

— Just, sanoin ja join tilkan kaakaotani, etten pyörittäisi päätäni. — No, mitä se gloKaali tarkoittaa?

— Hmm... Laura mietti. — Tiedämmekö me edes loppupeleissä vielä, mitä *globaali* tarkoittaa? Tiedämmekö me, minkälaista *globaali* on? Esimerkeistäni huolimatta en taitanut vielä vastata tähän, vaikka sinä sitä jo heti alkajaisiksi kysyit.

— No, kansainvälistä ja maailmanlaajuista se vissiin meinaa, minä ehdotin.

Näin olin Lauran puheista päätellyt.

— Niin... Laura mietti. — Globaali kuvaa sitä kansallisvaltioiden ja mannerten välistä kulttuurista, taloudellista ja poliittista yhteen kietoutuneisuutta, minkä globalisaatio yhteiskunnallisena prosessina saa maapallolla aikaan.

— Globaali on siis jotakin rajat rikkovaa ja yli rajojen yhteen kietoutunutta, tulkitsin.

— Niin, Laura nyökkäsi. — Se on ylijärjettä.

— No, entäs se glokaali sitten? minä yritin uudestaan. — Kerro siitä.

— Lyhyesti sanottuna glokaali on paikallistunut globaali, Laura sanoi. — Ajattele esimerkiksi itseäsi. Se globalisaatio, jonka osana sinä näillä leveysasteilla päivittäin olet, on viime kädessä hyvin paikallista.

Glokalisation käsite toisin sanoen viittaa siihen, että globalisaatiolla ei ole valmista, ennalta määrättyä sisältöä. Globalisaatio saa sisältönsä lokalisatona, kun globaalit, ylijärjettävät virrat kohtaavat paikallisesti jossakin tietyssä maantieteellisessä kontekstissa – ja lisäksi jonakin tietynä aikana.

— Aha.

— Jos asia esitetään matemaattisesti, kyse on siitä, että laskukaavan $global + local$, josta käsite lokalisatiosakin tulee, tulos ei ole vakio. Niinpä esimerkiksi tässä ”maailmankylässä”, jossa ihmiskunta yhdessä elää, ei tietyssä mielessä tapahdukaan vain yhdenlaista globalisaatiota.

Olin vähän, että mitä.

— Eikö siis globalisaatio teekään maailmasta globaalia? kysyin.

— Totta kai tekee, Laura sanoi. — En ole perumassa sanojani. Pointti on vain siinä, että tarkemmin ajatellen maailma on ikään kuin *monella tapaa globaali*. Esimerkiksi meidän hengailumme ostoskeskuksessa näillä leveysasteilla on tavallaan globalisaatiota à la Suomi

Finland.

— Siis globalisaatiota jotenkin suomalaisittain, vai?

— Niin, Laura maisteli teetään.

Viereiseen pöytään istuutui mies, joka kahvikuppi edessään ryhtyi räpläämään säröillyttä samsungia. Mies laski kankaisen kauppakassinsa tuolinsa viereen ja näin, että hän oli ostanut pussillisen lähikonditorian karjalanpiirakoita.

— Luulen, että jokin esimerkki voisi olla tarpeen, minä jatkoin.

Laura laski mukinsa kädestään.

— No. Mistäs me on puhuttu?

Esimerkiksi yli sadassa maassa toimivan McDonald'sin ruokalistalta saattaa Suomesta tilata hampurilaisen, joka on tehty ruisleivästä, mutta ei sellaista esimerkiksi Japanin mäkkäreistä saa. Globaalin McDonald's-pikaruokaketjun ruokalistat on osittain räätälöity – toisin sanoen globalisoitu – kutakin kohdemaata varten. Japanissa on paikallinen kulttuuri huomioitu esimerkiksi niin, että mäkkärin asiakkaalle onkin tarjolla, ei suinkaan Suomen tapaan ruisleipää, vaan japanilaisittain teriyakihampurilaisia.

Vaikkapa suomalaisen ostoskeskuksen intialaisessa tai thaimaalaisessa ravintolassa taas on makumaailma todennäköisesti huomattavasti miedompi kuin streetfood-kojuissa Delhin tai Bangkokin kaduilla. Näissä ravintoloissa on suomalaiselle eksoottinen makupaletti toisin sanoen sovitettu – eli globalisoitu – paremmin täkäläiseen suuhun sopivaksi. Samaan tapaan saattaa myös vaikkapa suomalaisen snägarin taskukebab olla itse asiassa aika kaukana esikuvastaan turkkilaisesta döneristä siinä missä ympäri planeetan valmistettava pizza ei sekään aina juuri muistuta originaalia napolilaista. Mieti esimerkiksi suomalaista mikrossa lämmitettävää roiskeläppää. Sellaisesta saattaisi ylpeä italialainen älähtää ja lujaa.

En tuntenut pistoa sydämessäni. Panin vain merkille, että viereemme istuneella miehellä oli soittoääninä jokin ikivihreä Suomi-iskelmä. Tunnistin intron, kun miehen puhelin soi.

— Moro, Ali! mies vastasi.

Ja tästä Laurakin ammensi.

— Suomessa on myös ennen sotia ja sotien jälkeen käännetty ahkerasti erilaisia ulkomaisia iskelmiä suomen kielelle ja näistä kansainvälisistä hiteistä, kuten tästäkin 60-luvun biisistä, joka tässä äsken pärähti, ovat kotimaan tähtiartistit sitten tehneet omia cover-versioitaan. Lisäksi sen sijaan, että olisivat yksinkertaisesti kääntäneet esimerkiksi italialaiset, brittiläiset tai amerikkalaiset kappaleet sanasta sanaan kotimaiset biisinikkarit omalla tavallaan – jälleen – globalisoivat käännösiskelmät suomalaisiksi ujuttamalla teksteihin viittauksia aikansa suomalaiseen yhteiskuntaan. Tällaisia kappaleita taas soitetaan edelleen esimerkiksi radiossa ja lauletaan viikonloppuisin pikkuhumalassa karaokessa: ne ovat niin sanottuja

ikivihreitä, siis ehdoton osa suomalaisten kansallista kulttuuria ja kansallista muistia, vaikka itse asiassa ovatkin ulkomaisia käänösiskelmiä ja lainatavaraa.

Sitten Laura levitti taas kätensä.

— Ja ihan samahan pätee melkein Maamme-lauluunkin, hän sanoi. — Saksalainen sen on säveltänyt ja ruotsalainen sen myös alkujaan sanoitti.

Tosin kukapa ”meistä” esimerkiksi kotimaisen rap- tai reggaeartistinkaan yöttömän yön juhannuskeikalla miettii, miten globaalista touhusta siinäkin oikeastaan on kyse, kun suomalainen esittää järven rannalla koivujen katveessa alkujaan afroamerikkalaisten tai jamaikalaisien iskemiä biittejä.

— Entäs sitten se karaoke? minä heitin. — Onhan sekin Japanista. Ja tanssilavojen tango Argentiinasta.

— No niinhän ne on, sanoi Laura. — Ja mieti esimerkiksi perisuomalaista karjalanpiirakkaa. Glokaali sekin nykyisin on, vai missä Suomessa muka kasvaa riisiä? Ei missään.

Viereisen pöydän mies puhui edelleen puhelimeensa.

— Entäpä sitten suomalaisten tv-kanavien ohjelmistot? Laura jatkoi. — Globalisaatiota on myös se, miten moni ”kotimainen viihdeohjelma”, niin kuin ohjelmatiedoissa kerrotaan, on itse asiassa tuotettu kansainvälisellä formaatilla. Katsele joskus huviksesi tv-ohjelmien lopputekstejä.

Lisäksi – vaikka voi olla vaikea kuvitella – esimerkiksi joku espanjalainen tai puolalainen saattaa fanittaa ja kovasti vaikkapa jotakuta Hollywood-näyttelijää, muttei ole ehkä koskaan kuullut yhdessäkään näkemässään elokuvassa kyseisen henkilön todellista ääntä. Monessa maassa kun kansainväliseen levitykseen menevät elokuvat dubataan niin leffateattereihin kuin televisioon kohdemaan kielelle. Niitä ei tekstitetä kohdemaan kielelle niin kuin Suomessa.

Viereisen pöydän mies päätti puhelunsa ja palasi internettiin.

Minä mietin taas maailmankylää.

— Puhe maailmankylästä on kai sitten aika keho metafora, sanoin.

— Nii-in. Kuten olemme puhuneet, kaikesta yhdenmukaistumisesta huolimatta globalisaatio on aina paikallista. Maailma ei ole ”yksi iso kylä”. Siksi globalisaation metaforana maailmankylä kyllä tökkii.

— Eli pointti on edelleen se yksi ja sama: globalisaatio saa sisältönsä paikallisesti?

— No, kyllä ja ei... On tässä sentään jo muutakin kuin pelkkä paikallisuuden pointti. Ollaanhan me jo aika lailla puhuttu. Sietää vähän asiassa edetäkin, etkö sanoisi?

En vastannut.

— Aluksi epäilit, ettei tämä ”ihan tavallinen suomalainen ostari” olisi oikeasti globaali paikka, Laura jatkoi. — Mutta se on. Ja lisäksi glokaali.

Se, että näin voi ihan vakavasti sanoa, taas tarkoittaa myös sitä, että täällä ”ihan tavallisessa suomalaisessa ostarissa” paikallinen suomalainen ja yli valtion rajojen tullut, globaali, kohtaavat – ja globalisoituvat – ja samalla *molemmat muuttuvat*.

— *Molemmat muuttuvat*, toistin. — Siis, että globalisaation myötä ei kumpikaan ole enää entisensä? Ei paikallinen, eikä muualta tullut.

— Aivan. Globalisaatio on aina kahdensuuntainen prosessi, jonka tulos on jotakin glokaalia. Toisin sanoen globalisaatio ei milloinkaan vain saavu muualta johonkin ja väijäämättömästi alista paikallista. Yhtäältä ulkomaisten vaikutteiden seurauksena esimerkiksi suomalainen kulttuuri monipuolistuu ja rikastuu, niin kuin esimerkiksi me voimme tässä kahvilassa istuessamme todeta tapahtuneen.

Laura katseli hetken ympärilleen.

— Toisaalta taas esimerkiksi thairuoka Suomessa ei ole sitä, mitä se on Thaimaassa, Suomi-reggae ei ole enää jamaikalaista musiikkia, McDonald’s ei tee Suomesta Jenkkilää ja vastaavasti esimerkiksi Nokian puhelin, Arabian Muumi-muki, Aalto-maljakkoo, Marimekon Unikko-kuosi tai Makian takki eivät vaikkapa Kiinassa herätä samanlaisia ajatuksia kuin Suomessa. Lisäksi itse asiassa maahanmuuttajan kotoutuminenkin on kaksisuuntainen glokaali prosessi, jossa uusi ympäristö muovaa muualta tullutta maahanmuuttajaa ja maahanmuuttaja uutta ympäristöään. Onnistuakseen ei kotoutuminen edellytä ainoastaan uuteen kulttuuriin sopeutumista maahanmuuttajalta vaan avointa mieltä erilaisuutta kohtaan myös jo maassa asuvilta.

Kun globaali ja paikallinen kohtaavat, kyse on aina kaksisuuntaisesta prosessista, vuorovaikutuksesta. Glokaali tulos taas on ennalta määräämätön myös siksi, että ihmiset ympäri maapallon eivät vain seuraa passiivisina vierestä, kun heidän arkensa globalisoituu. Sitä vastoin ihmiset ympäri maapallon ovat arkensa globalisoitumisen aktiivisia toimijoita. Jo yksin omalla suhtautumisellaan muualta tulevaan ihmiset globalisoivat globalisaatiota.

Kommentteja globaaleihin prosesseihin ovat esimerkiksi sellaiset ihan arkiset lausahdukset kuin ”minä en rahojani millekään amerikkalaisille burgeriketjuille kannan, mennään mieluummin tsekkaamaan se uusi thairuoka” tai ”kyllä meille tänne aina muutama turvapaikanhakija mahtuu, sopu sijaa antaa”. Lisäksi kommentti globalisaatioon on vaikkapa tällainenkin: ”jos kerran suomalaisten yritysten kilpailukykyä on suomalaisten hyvinvoinnin eteen parannettava, minä ainakin olen sen eteen valmis luopumaan lomarahostani, kerran se vain kirpaisee.”

— Aijaa, minä sanoin. — Mutta kaikki tähän on pelkkää puhetta.

— Totta, totesi Laura. — Olennaista tässä on kuitenkin se, että ihmisten arjessa tällaiset kommentit eivät useinkaan jää pelkäksi puheeksi – diskurssin tasolle – vaan ne aktualisoituvat todelliseksi käytännön toimiksi: yksilö- ja myös poliittisen tason globalisoinniksi. Omissa yhteisöissään ihmiset hyvinkin arkisilla tavoilla, kuten ravintolavierailuilla, maahanmuuttopolitiikalla tai taloudellisilla sopeutustoimilla, sovittavat, kotouttavat ja rantauttavat – toisin sanoen globalisoivat – globaalit kulttuuriset, taloudelliset ja poliittiset virrat osaksi omaa paikallista kulttuuriaan ja yhteiskuntaansa, osaksi omaa arkeaan.

Globalisaatio on prosessi, joka näkyy hyvin käytännöllisesti ihan jokapäiväisissä askareissa.

— Selvä, sanoin.

Laura joi teetään, jota riitti. Samalla hän hymähteli itsekseen.

— Hmm... No... Ei kai tässä muu auta...

Laura laski mukinsa. Se kolahti pöytään.

— Kai minun on tästäkin huomautettava.

— Siis mistä?

— Siitä, että näkökulmamme globalisaatioon on valitettavasti koko ajan kovin rajattu.

— Mitä tarkoitat?

— Me tarkastelemme globalisaatiota koko ajan hyvin eurosentrisestä näkökulmasta.

— Aijaa.

— Syy tähän taas on juuri se, että globalisaatio on aina viime kädessä paikallista, minkä vuoksi fyysinen paikka jäsentää myös yksilön kokemusta globalisaatiosta. Näin ollen näkökulmamme globalisaatioon on meille suomalaisina ymmärrettävästi ensinnäkin suomalainen ja toiseksi eurooppalainen tai läntinen.

Toisaalta maantieteellisen sijainnin lisäksi osaltaan yksilön globalisaation kokemukseen vaikuttaa myös historiallinen ajankohta.

Nyt olin tipahtaa kyydistä; Laura ei tosiaan päästänyt minua helpolla.

— Luulen ymmärtäväni, mitä meinaat paikallisuudella, sanoin. — Mutta aika? Mitä tarkoitat?

— Sen lisäksi, että globalisaatio saa sisältönsä paikallisesti, globalisaation yhteiskunnalliset vaikutukset ovat myös paikallisesti eriaikaisia, Laura aloitti.

— Eriaikaisia, aha, sanoin.

— Otetaan esimerkki, Laura jatkoi. — Suomalaisessa ostoskeskuksessa saattavat esimerkiksi ravintolapäivänä niin sanotusti ”kaiken maailman” quesadilla-kojut ja mezeä, labnehia ja baklavaa tarjoavat pop-up-ständit tuntua ehkä omanlaisiltaan eksoottisilta erikoisuuksilta. Aivan kaikki tuskin osaavat Suomessa edes sanoa, minkälaisesta ruoasta näissä tarkalleen ottaen on kyse tai mistä päin maailmaa herkut ovat peräisin.

Samoin esimerkiksi turvapaikanhakijoille suunnattavat arabiankieliset uutiset valtion yleisradioyhtiön nettisivuilla saattavat ensi alkuun vähän hämmästyttää suomenkieleen tottunutta lukijaa.

— Ja...? minä ihmettelin Lauran puheita. — Miten se historiallinen ajankohta tässä näkyy?

— Esimerkiksi näin:

Vaikkapa suomalaisen ravintolapäivävieraan hämmennys asettuu uusiin mittasuhteisiin, kun se asetetaan vasten sitä kolonisaation historiaa, jossa jo vuosikymmeniä sitten on Euroopan valtioiden entisissä siirtomaissa ympäri maailman opittu juomaan niihin voimalla kaupattua yhdysvaltalaisista Coca-Colaa sen jälkeen, kun eurooppalaiset siirtomaavallat ovat ensin väkivalloin tuoneet näihin maihin omat hallintojärjestelmänsä ja uskontonsa. Lisäksi yhtä lailla globalisaation paikallisia ilmentymiä ovat niin vaikkapa se, miten suomalaiset kotikokit nykyisin testailevat netistä hummus-, seitan-, bibimbap- ja chimichanga-reseptejä vaihteluksi makaronilaatikoilleen ja kalakeitoilleen, kuin se, miten vielä nykyisinkin kolonialismin seurauksena esimerkiksi Etelä-Amerikan maissa käytetään monissa virallisissa yhteyksissä näiden valtioiden entisten isäntämaiden kieliä espanjaa ja portugalia siirtomaiden alkuperäiskansojen ennen asuinalueidensa valloitusta käyttämien kielten sijaan.

— No joo, sanoin. — Varmasti nämä ovat ihan tärkeitä asioita tiedostaa, sitä en kiistä, mutta eivätkö nämä nyt ole sentään aivan eri koko luokan juttuja? Joku chimichangan kokkailu 2010-luvulla ja kristinuskon levittäminen ”pakanoille” joskus satoja vuosia aikaisemmin.

— Totta kai ovat, Laura sanoi.

— No, ovatko tällaiset asiat sitten enää ollenkaan keskenään vertailukelpoisia?

— No, sitä ne kyllä silti ovat.

Pointti on tässä se, että juuri nämä globaalin kulttuurihistorian mittakaavaerot osaltaan tekevät selväksi sen, ettei ole vain yhtä globalisaatiota: globalisaatio tapahtuu aina ajassa ja paikassa, jolloin myös maailmanhistoria valtasuhteineen elää nykyhetkessä kasautuneena ja kirjoittuneena ihmisten globalisaation kokemuksiin.

Kun puhumme globalisaatiosta, tämä havainto on myös keskeinen sille, että esimerkiksi suomalaisina, eurooppalaisina tai osana ”länttä” me kykenemme ymmärtämään oman näkökulmamme rajoitteet. Osaltaan juuri esimerkiksi kolonialismin historian vuoksi

globalisaatio näyttää jopa ratkaisevasti erilaiselta riippuen siitä, mistä geopoliittisesta positioista käsin globaalia maailmaa tarkastellaan. Vauraasta pohjoisesta ja köyhästä etelästä saattaa globalisaatio näyttää yllättävänkin erilaiselta.

Ajattele esimerkiksi tätä:

Eurooppalaisen interreilaajan ja esimerkiksi Lähi-idästä tai Afrikasta Eurooppaan saapuvan turvapaikanhakijan välillä on omanlaisensa valtasuhde, jossa ihmiset ovat paitsi liikkeellä erilaisista syistä, ihmisten liikkuvuuteen myös suhtaudutaan vaihtelevin tavoin. Siinä missä edellistä todennäköisesti kannustetaan monin tavoin kansainvälistymään, jälkimmäisen liikkuvuutta saatetaan pyrkiä eri tavoin, jopa aidoin ja muurein, rajoittamaan. Samat valtiot, jotka vuosisatoja aiemmin ovat kolonisoineet niin sanotusti globaalia köyhää etelää, saattavat nyt vuosia myöhemmin käyttää väkivalloin saavuttamaansa globaalia valta-asemaansa estämällä maahanmuuttorajoituksin kolonisoitujen kansojen jälkeläisiä hakemasta turvaa Euroopasta. Yksilötasolla taas esimerkiksi sotaa, vainoa tai ympäristökatastrofia pakenevan ihmisen kokemusta globalisaatiosta eivät kuvaa esimerkiksi sellaiset ilmaisut kuin ”elämysten hankkiminen Euroopasta”, ”unelmien toteuttaminen reissaamalla” tai edes ”kansainvälistyminen”.

— Niin. Mutta entä sitten? Mitä ajat takaa?

— Juuri tällaisia esimerkiksi minä – globaalisti erittäin etuoikeutetussa yhteiskunnallisessa positiossani – osaltani mietin, kun täältä pari vuotta sitten lähdin vaihtoon. Reilillä minä en ole koskaan ollut.

— Aha, no, mutta...

Laura jatkoi tyynesti takelteluni yli.

— Osa valtasuhdetta esimerkiksi minun ja globaalien etelän köyhien välillä ovat jo ne puhutavat, jotka erilaisissa historiallisesti muovautuneissa geopoliittisissa positioissa, ovat yksilöille ollenkaan mahdollisia. Ne tavat, joilla minun esimerkiksi suomalaisena yliopistovaihtoon hakevana opiskelijana on ollut luontevaa ensinnäkin ajatella kansainvälistymistä ja toiseksi puhua innostuneesti edessäni urkenevasta globaalista maailmasta, eivät ole olleet samalla tapaa mahdollisia esimerkiksi äärimmäisessä köyhyydessä eläville ihmisille Afrikan ja Lähi-idän pakolaisleireillä.

— Hmm... Varmasti on niin kuin sanot, kommentoin, kun Laura tyhjensi mukiaan. — Mutta sitä minä olin sanomassa, että esimerkiksi Suomellahan ei ole koskaan ollut siirtomaita.

— Ei olekaan, Laura sanoi. — Mutta mitä sitten?

— Ajattelin, että ei kai kolmannen maailman kolonisaatio sitten esimerkiksi Suomen kaltaisia valtioita nykyisinkään kosketa, sanoin.

Laura laski mukinsa kädestään.

— On totta, että esimerkiksi Suomella ei ole ollut siirtomaita. Mutta toisaalta, niin kuin aiemmin puhuimme, Suomen valtio on esimerkiksi saamelaisia kohdellut kuin siirtomaaisäntä alistettua kansaa: maat on viety ja identiteetti. Lisäksi esimerkiksi Suomen valtion taloudelliset suhteet muiden Euroopan maiden entisiin siirtomaihin ovat yhtä lailla jälkikolonialiset kuin entisillä siirtomaavalloilla. Kolonialistinen ajattelutapa, jossa ei-valkoista ruumista esimerkiksi rasistisesti eksotisoidaan, erotisoidaan ja pidetään valkoista alempiarvoisena, ei itse asiassa sekään ole suomalaiselle yhteiskunnalle vierasta.

Vähintäänkin välillisesti monimutkaiset ja monikerrokset talouden, politiikan ja historian kytkenät tekevät myös muun muassa suomalaiset osallisiksi tapahtumiin, joiden seurauksena kolmannen maailman historiallisesti kasautunut eriarvoisuus, sotilaalliset konfliktit, ihmisoikeusloukkaukset ja luonnonkatastrofit pakottavat ihmiset jättämään kotinsa ja hakemaan turvaa ja elämän edellytyksiä muualta. Puhe esimerkiksi niin sanotusti vauraassa pohjoisessa asuvien suomalaisten globaalista vastuusta ei suinkaan ole tuulesta temmattua.

Viereemme istunut puhelintaan tutkinut mies ryysti kahvinsa loppuun ja lähti jo jatkamaan matkaansa.

Laura ei siitä välittänyt. Hän jatkoi tyyneästi, tapansa mukaan.

— Tämä on muuten yksi osa niin kutsuttua globaalia valtageometriaa, hän sanoi.

— Ai, mikä? Ja mitä ihmeen valtageometriaa? minä kysyin.

— Tarkoitan ihmisten mahdollisuutta liikkuvuuteen. Se itse asiassa kaikista eniten ihmisiä globaalisti stratifioi. Lisäksi se, missä ”maailmankylä” globalisaation metaforana viimeistään alkaa todella tökkiä, on juuri tämä: valtageometria ja siitä johtuva globalisaation epäsymmetrisyys.

— Valtageometria? Globalisaation epäsymmetrisyys? minä toistelin kummissani. — Ja jos tämä jotenkin liittyy ihmisten liikkuvuuteen, niin nyt sinun pitää kyllä vähän avata?

Ihmetyksestäni keskustelumme aukesi vähitellen uudelle tasolle.

Laura selitti sanomisiaan näin:

— Sosiologit viittaavat valtageometrialla siihen, miten huolimatta kaikesta rajat ylittävästä yhteenkietoutuneisuudesta ja mahdollisuudesta samanaikaisuuden kokemuksiin globaali maailma on täynnä sekä alueellista että ihmisryhmien välistä globaalia eriarvoisuutta, intressiristiriitoja, konflikteja ja muuta esimerkiksi historian aikaansaamaa epäsuhtaisuutta.

— Ja epäsymmetrisyys?

— Epäsymmetrisyys viittaa samaan asiaan: globalisaatiossa on pohjimmiltaan kyse vaikutuksiltaan monin tavoin epätasaisesta prosessista.

— Okei. Tarkoitat siis, että globaali maailma on kaukana harmonisesta kyläyhteisöstä, jossa

kaikki yhdessä ja yhdenvertaisesti nauttisivat globalisaation hyödyistä?

— Niin. Kun maailma pienenee ja menee kasaan kiistatta pitkin maapalloa lisääntyvät sekä kokemukselliset että konkreettiset yhteydet ihmisten välillä. Syntyvissä globaaleissa verkostoissa eivät esimerkiksi kaikki maapallon alueet tai valtiot ja niiden asukkaat ole kuitenkaan samalla tapaa osallisina.

Sen sijaan, että globalisaation yhteydessä puhuisi maailmankylästä, voisikin globalisaatiota olla parempi ajatella nimenomaan ihmisten, tavaroiden, palveluiden, tiedon, pääoman, kulttuurivaikutteiden ja muun valtageometrisinä virtoina, ja näitä virtoja voisi vielä ehkä ajatella lankoina, jotka kansallisvaltioista ikään kuin keriltä purkautuvat ja sitten punoutuvat yhteen maailmanlaajuisiksi vyyhdeksi.

— Aha. Eli kansalliset lankakerät punoutuvat yhteen ikään kuin globaaliksi umpisolmuksi, jossa valtiot ovat monin tavoin erottamattomasti kytköksissä toisiinsa. Sitäkö meinaat?

— Tavallaan. Toisaalta keskeinen huomio tässä on myös se, että metaforisesti ilmaistuna koko planeetta ei ole yltä päältä samanlaista syheröä tai umpisolmua. Ympäri maapallon punoutuvissa, moniin suuntiin purkautuvien lankakerien verkostoissa on toisaalla enemmän ja tiukempia solmuja, toisaalla taas on huomattavasti löyhempää.

Metafora purkautuvista ja yhteenpunoutuvista lankakeristä tekeekin ehkä paremmin näkyväksi globaalin valtageometrian ja globalisaation epätasaisuuden kuin puhe ”happy ever after” -tyyppisestä tiiviistä maailmankylästä.

— Voi olla, mutta mitä se valtageometria siis ihan käytännössä on? Ja miten se liittyy ihmisten liikkuvuuteen?

— Valtageometriassa on käytännössä kolme keskeistä ulottuvuutta. Ensimmäinen on jo mainittu: ihmisten mahdollisuus liikkuvuuteen. Toinen valtageometrian ulottuvuus taas ovat alueiden väliset taloudelliset suhteet ja kolmas globaali politiikka.

— No, miten valtageometria sitten ihan käytännössä esimerkiksi ihmisten liikkuvuudessa ilmenee? minä jatkoin tiukkaamistani.

— Yksilön mahdollisuutta liikkua ja vapautta päättää, missä elämänsä elää, voi pitää keskeisimpänä ihmisiä globaalisti eriarvoistavana tekijänä, Laura aloitti. — Sen lisäksi, mitä jo hetki sitten puhuimme, maailman kaikista köyhimmillä ei ole mahdollisuuksia paeta esimerkiksi ilmastonmuutoksen seurauksia: kuivuutta ja kuumuutta, tulvia, myrskyjä, merenpinnan nousua.

Samaan aikaan kun esimerkiksi Suomessa ilmaston lämpeneminen leudontaa talvia ja harventaa hiihtokelejä, vaikkapa Bangladeshissa sen sijaan merenpinnan nousu nielaisee ihmisten koko elintilan. Ilmaston lämmetessä tulee asiantuntijoiden arvioiden mukaan tuhansia ihmisiä suoraan sanottuna traagisesti menehtymään yksinkertaisesti sen vuoksi, että he eivät pysty pakenemaan vääjäämätöntä kuolemaansa. Kenties räikeimmillään

liikkuvuuden stratifioiva jakolinja näkyikin siinä, miten globaali eliitti lentelee business-luokassa ympäri maailman, vinguttaa turisteina huoletta luottokorttejaan ja solmii kansainvälisiä kontakteja, kun samaan aikaan äärimmäiseen köyhyyteen maailman slummeihin, faveloihin ja köyhiin kyliin syntyy ihmisiä, jotka eivät lyhyen elämänsä aikana ikinä liiku mihinkään.

Toisaalta tällainen globaalinen eliitin edustama niin kutsuttu kosmopoliittinen maailmankansalaisuus, ei tietenkään ole kaikille samalla tavalla mahdollista edes yhden valtion sisällä. Ihmisten liikkuvuuteen voikin nivoutua myös omanlaisiaan eriarvoistavia kulttuurisia merkityksiä: voi olla, että juuri keskiluokan niin sanotusti kosmopoliittisesti orientoitunutta matkustelua ja liikkuvaa elämää pidetään ”hyvänä elämänä”, jota vasten köyhien työläisten paikallaanolo taas voi symboloida jonkinlaista elämässä epäonnistumista, seisahtaneisuutta ja takapajuisuutta. Kuitenkin samaan aikaan on myös syytä huomata se, että ikään kuin globalisaation valtavirran varjossa liikkuu runsaasti ihmisiä, joiden matkustamisen motiiveja saati olosuhteita on hyvin vaikea luonnehtia kosmopoliittisiksi.

— Siis minkä valtavirran varjossa? minä kysyin.

— Globalisaation valtavirtana voi pitää niitä ihmisryhmiä, joiden liikkuvuudessa on kyse omasta tahdosta ja vapaaehtoisuudesta. Tällaisia ovat esimerkiksi kansainväliset turistit, ulkomaille opiskelemaan tai työharjoitteluun lähtevät, yritysten johtohenkilöstö, yrityskonsultit ja muut kansainvälistä yhteistyötä tekevät asiantuntijat, kuten juristit, arkkitehdit, toimittajat, tutkijat ja diplomaatit, sekä vaikkapa poliitikot, kansainväliset mediapersoonat, muusikot ja urheilijat sekä myös esimerkiksi laiva- ja lentoliikenteen henkilöstö ja au pairit.

Globalisaation valtavirran varjoissa puolestaan kulkevat esimerkiksi vainon tai muiden ihmisoikeusloukkausten vuoksi pakolaisiksi joutuneet, erilaisilta konflikti- ja kriisialueilta lähteneet turvapaikanhakijat sekä kansalaisyhteisöjen piiristä ulossuljetut ihmiskaupan uhrin, seksityöläiset ja prostituoidut. Nämä ihmiset tekevät matkaansa olosuhteissa, jotka monesti ovat hyvin prekaarit: epävarmat ja turvattomat. He kulkevat globalisaation valtavirran varjoissa ja ovat liikkeellä aivan toisenlaisten rakenteiden liikuttamina kuin esimerkiksi unelmiaan toteuttavat ja matkoiltaan elämyksiä hakevat kansainväliset turistit.

— Okei, minä sanoin. — Entäs sitten ne alueiden väliset taloudelliset suhteet?

— Niin kuin olen itsekin jo tehnyt, varsin yleisesti sosiologien keskuudessa alueiden välisiin taloudellisiin suhteisiin viitataan puhumalla maapallon järjestymisestä globaaliin, aikoinaan kolonisoituun, köyhään etelään ja vauraaseen pohjoiseen, Laura sanoi. — Lisäksi, kun on kyse alueiden välisistä suhteista, sosiologeilla on myös tapana kutsua esimerkiksi erilaisten globaalien tuotannon ja pääoman verkostojen solmukohtia globalisaatiovoittajiksi ja verkostojen ulkopuolelle jääviä alueita sitä vastoin globalisaatiohäviäjiksi.

— Niin niin, mutta mitä nämä jaot ihan käytännössä tarkoittavat? minä jatkoin.

— Talouden globalisaatiolla on kaksi keskeistä piirrettä, joita tarkastelemalla nämä jaot konkretisoituvat: Ensimmäinen ovat suorat ulkomaiset sijoitukset, joista taloustilastoissa käytetään englanninkielistä lyhennettä FDI (foreign direct investments). Toinen taas on tuotanto- ja arvoketjujen globaali osittuminen.

— Ahaa. Ja miten esimerkiksi nämä investoinnit sitten globaalisti jakautuvat?

Laura näppäili hetken puhelintaan. Kumarruin pöydän yli, kun hän näytti lukuja excel-
taulukosta.

— YK:n alaisen kauppaja- ja kehityskonferenssi UNCTAD:n tietojen mukaan vuosina 2012–
2014 suorat ulkomaiset sijoitukset keskittyivät lähinnä kehittyviin Aasian maihin.

Toisaalta esimerkiksi vuonna 2014 yksittäisistä valtioista investoitiin kansainvälisesti
erittäin mittavasti myös Yhdysvaltoihin, 92 miljardia dollaria, mikä oli kolmanneksi eniten
heti Kiinan (129 mrd \$) ja Hong Kongin (103 mrd \$) jälkeen.

Maanosista vähiten investoitiin puolestaan Afrikkaan: Koko Afrikan mantereelle globaaliin
köyhään etelään investoitiin vuonna 2014 yhteensä liki 54 miljardin dollarin arvosta.
Eniten, noin 5,7 miljardia, Afrikan maista investoitiin Etelä-Afrikkaan.

Samaan aikaan jo yksin Euroopan maista eniten investoituun Iso-Britanniaan tehdyt
sijoitukset olivat puolestaan arvoltaan enemmän kuin koko Afrikan mantereen investoinnit
yhteensä. Vuonna 2014 Iso-Britanniaan investoitiin hieman yli 72 miljardia.

— Eli investoinnit eivät jakaudu tasaisesti maanosien välillä, sanoin. — Rikkaat länsimaat
ja kehittyvät Aasian maat voittavat ja Afrikka taas vaikuttaa globalisaatiohäviäjältä.

— Aivan. Mutta investoinnit eivät jakaudu tasaisesti maanosien sisälläkään:

Esimerkiksi vuonna 2014 Aasiassa suorat ulkomaiset sijoitukset keskittyivät lähinnä juuri
Kiinaan ja Hong Kongiin sekä Singaporeen ja Intiaan. Latinalaisessa Amerikassa
investoinnit keskittyivät Brasiliaan, Meksikoon ja Chileen, Euroopassa Iso-Britanniaan ja
Alankomaihin.

Ja katsopa muuten tuota: Suomeen investoitiin vuonna 2014 Euroopan maista viidenneksi
eniten, lähes 19 miljardin dollarin arvosta.

Nojasin taakse tuolissani ja join hiljaa mukistani. Samalla silmäilin ostoskeskusta. Katseeni
sattui vastapäisen vaate liikkeen ikkunoihin, housu-, paita- ja takkirekkeihin.

— Entäs sitten se toinen juttu talouden globalisaatiossa? kysyin ja vein asiaa eteenpäin.

Laura työnsi kännykän taskuunsa.

— Toinen seikka, jota talouden globalisaation tunnuspiirteenä voi pitää, on tuotteiden
arvoketjujen globaali osittuminen. Kyse on siis siitä, miten vaikkapa tuonkin brändin
vaatteiden – Laura nyökkäsi katseeni suuntaan – suunnittelu, valmistus, jakelu,

markkinointi ja muut tuotantovaiheet sijoittuvat useisiin eri maihin.

— Hmm... Aika suuressa osassa minunkin vaatteistani tosiaan lukee pesulapussa esimerkiksi ”Made in China” tai ”Made in Bangladesh”. Varmaan tässäkin.

— Niinpä. Globaaleissa arvoketjuissa tyypillinen kuvio on juuri se, että tuottoisimmat vaiheet, jotka vaatetuotannossa ovat tuotekehittäminen, design, markkinointi ja myynti, sijoittuvat rikkaisiin valtioihin. Suorittavat työt, kuten raaka-aineen tuotanto, kankaan valmistus ja ompelu, taas tehdään matalan palkkatason maissa. Käytännössä vaatetuotannon globaalissa työnjaossa globaalit köyhän etelän kehitysmaat ja alkutuottajat hyötyvät siis vähiten.

Avasin hupparini vetoketjun, mutta en löytänyt pesulapusta mainintaa valmistusmaasta, ainoastaan tiedot materiaalista ja pesuohjeet: 100 % puuvillaa, pesu 40 astetta, nurinpäin käännettynä, samanväristen kanssa.

— Entäs sitten esimerkiksi lapsityövoiman käyttö? sanoin ja suljin vetoketjun.

— Mitä siitä? Laura kysyi.

— Eikö kuluttajan ole aika vaikea kaupassa tietää, minkälaisissa oloissa rekissä roikkuvat ja houkuttelevasti pöydille viikatut vaatteet on valmistettu?

— Olet oikeassa. Vaatetuotantoon liittyy monesti kuluttajan kannalta paljon epäselvyyttä jo siitä syystä, että vaatteiden globaalit tuotantoketjut ovat usein niin monisäikeisiä, että niistä on kuluttajana hyvin hankala hankkia tietoa.

Toki yritysten vaatetuotannon eettisyyden arvioimiseksi on olemassa esimerkiksi erilaisia eettisiä standardeja, kuten BSCI, SA8000, Ethical Trading Initiative, Fair Wear Foundation ja Fair Labor Association, joihin kuluttaja voi niiden nettisivuilla tutustua. Erilaisten eettisten yhteistyöverkostojen standardeista, joihin vaateyritys on mahdollisesti sitoutunut, ei kuitenkaan ostopäätöstä tehtäessä useinkaan ole mainintaa esimerkiksi vaatteiden lippulappusissa. Mikäli kokee asian itselleen tärkeäksi, on vaateliikkeissä asioivan kuluttajan siis varta vasten perehdyttävä yritysten eettisyyteen etukäteen. Yritysten nettisivuilla taas on tietoa tuotannon eettisyydestä usein varsin niukalti ja siihen, että kuluttaja henkilökohtaisesti tiedustelisi erikseen vaatetuotannon eettisyydestä jokaiselta firmalta, jonka vaatteita harkitsee ostavansa, tuskin monella aika ja kärsivällisyys riittävät. Eivätkä vaateyritykset sitä paitsi välttämättä ole täysin avoimia tai kovin innostuneita kertomaan toimintansa eettisyydestä; aiheesta juttuja tekeville toimittajillekaan ei aina vastauksia heru.

Lisäksi jos esimerkiksi minä nyt menisin tuohon vaateliikkeeseen ja haluaisin tosissani varmistua siitä, ettei, sanotaan vaikkapa, itseäni miellyttävän puseron valmistuksessa ole käytetty lapsityövoimaa, että puseron valmistaneen yrityksen työntekijöille on maksettu työehtosopimusten mukaista ja elämiseen riittävää palkkaa, että työskentelyolot vaatehtaalla ovat olleet inhimilliset eli että esimerkiksi paloturvallisuus- ja

terveysviranomaisten sääntöjä on noudatettu, ja että myös ympäristökysymykset on otettu tuotannossa huomioon, voi olla, että pusero jäisi minulta ostamatta. Kun vaateteollisuuden yritykset eivät ole juridisesti velvoitettuja informoimaan kuluttajia mainitsemistani seikoista, hyvin suurella todennäköisyydellä ei esimerkiksi tuon vaateliikkeen myyjäkään itse asiassa pysty puutteellisten tietojensa vuoksi menemään asiakkaalleen takuuseen myymiensä vaatteiden tuotannon eettisyydestä. Kiemuraisia teitä voi vaate-erän tuotantoketju vaateliikkeen myyjänkin tietämättä viedä tuhansien kilometrien päähän esimerkiksi monikansallisen vaatebrändin alihankkijan hikipajaan, joiden alle minimin palkatuilta työntekijöiltä on lisäksi mielivaltaisesti kielletty liittyminen ammattiliittoon.

Toisaalta jos vaikkapa vaatebrändin alihankintana ostama vaatteiden ompelu tapahtuukin tehtailla, joissa eettiset asiat ovat todistetusti kunnossa, ei kuluttaja ehkä voi vielä olla varma esimerkiksi siitä, minkälaisissa oloissa vaatteiden materiaali, esimerkiksi puuvilla, on tuotettu.

Tilanteessa, jossa kuluttaja esimerkiksi vaatekaupassa ratkaisunsa tekee, ovat valintojen globaalit seuraukset vain harvoin täysin selvillä.

Laura pyyhkäisi lautasliinalla suutaan.

Minä join kulauksen kaakaostani, joka alkoi jo olla todella jäähtynyttä.

— Ei mitään kovin kauniita kuvioita. Tässä valtageometriassa.

— No ei, Laura sanoi. — Mutta ääneen se on silti voitava todeta: esimerkiksi globaalien vaateteollisuuden rakenteiden tarkastelu osoittaa, miten osaltaan vauraan pohjoisen, johon Suomikin kuuluu, hyvinvointi perustuu nimenomaan köyhän etelän resurssien hyväksikäyttöön.

En sanonut mitään. Sekoittelin kaakaon loppuani. Laura katseli mukiinsa. Ihmiset kulkivat ohi ja juttelivat omiaan.

— Kuule, Laura... minä aloitin sitten. — Tässä on nyt sellainen juttu, että kohta meidän täytyy alkaa lähteä. Tämä kahvilakin vissiin joskus suljetaan...

— No, jos...

— Niin. Tai siis... jatkoin. — Kun sinun puheissasi globalisaatio vaikuttaa koko ajan kovin ongelmalliselta. Tuntuu, että lankakerät purkautuvat vain yhdeksi ongelmien vyyhdeksi: vauras pohjoinen riistää köyhää etelää, maailman köyhät eivät pääse katastrofeilta pakoon...

— Niinkö? Laura vaikutti hämmentyneeltä. — No, sosiologeilla on taipumusta lähteä liikkeelle yhteiskunnallisista epäkohdista. Ehkä...

— Niin niin. Mutta mitä näiden epäkohtien suhteen sitten on tehtävissä? Mitä sinulla on tarjota ratkaisuksi? minä kysyin. — Vai onko globalisaation edessä vain nostettava kädet

pystyyn ja todettava: ”Voi voi, maailma ei ole reilu paikka, minkäs teet?”

— Ei todellakaan, Laura kiirehti sanomaan.

— No, mitä sitten on tehtävissä?

Laura otti hetken ennen kuin vastasi.

— Ennen kuin täältä lähdemme, voin kertoa sinulle globaalista politiikasta eli siitä, miten globalisaatiota yhteiskunnallisena prosessina hallitaan.

Minä nojasin kyynänpääni pöytään ja kuuntelin.

— Lyhyesti sanottuna globaali politiikka on siis globalisaation kansainvälistä hallintaa, Laura jatkoi. — Nykyinen globalisaation hallinta taas tapahtuu toisen maailmansodan jälkeen perustetuilla kansainvälisillä foorumeilla.

Toisen maailmansodan jälkeinen kansainvälisen poliittisen yhteistyön lisääntyminen on myös olennaisesti muuttanut kansallisvaltioiden toimintaympäristöä: monet ihmisten hyvinvoinnin kannalta keskeiset päätökset nuijitaan tätä nykyä, ei ihmisten kotimaiden kansallisissa parlamenteissa, vaan kansainvälisillä areenoilla. Esimerkiksi useat Suomea koskevat poliittiset päätökset eivät ole enää yksinkertaisesti kansallisia kysymyksiä, vaan ne neuvotellaan EU:n tasolla.

— Esimerkiksi Suomi on siis globalisaation myötä menettänyt poliittista valtaa omiin asioihinsa, niinkö?

— Näin voi sanoa. Keskeistä globaalissa politiikassa on juuri se, miten lisääntynyt kansainvälinen yhteistyö on kyseenalaistanut modernin kansallisvaltion alueellisuuden periaatteen. Toisin sanoen omalla alueellaan ei yksittäinen valtio ole enää täysin suvereeni poliittinen toimija. Kun kansallisvaltiot ovat kansainvälisiä sopimuksia allekirjoittamalla luovuttaneet osan poliittisesta vallastaan kansainvälisille organisaatioille, on sen seurauksena jäsenvaltioiden nyt noudatettava yhteisesti laadittuja kansainvälisiä pelisääntöjä. Jäsenvaltioiden on poliittisessa päätöksenteossaan otettava huomioon erilaiset kansainväliset sopimukset, sitoumukset, ohjeistukset ja suositukset ja niiden kansalliselle päätöksenteolle asettamat rajoitteet.

Mutta. Ei niin pahaa, ettei jotain hyvääkin. Kansallisvaltion itsenäisen päätäntävällän luovuttaminen kansainvälisille organisaatioille ei tarkoita ainoastaan poliittisen vallan menettämistä ja valtion suvereniteetin kyseenalaistamista. Kun kansallisvaltiot ovat allekirjoittaneet kansainvälisiä sopimuksia ja siten luovuttaneet valtaansa kansainvälisille organisaatioille, ovat ne samalla päässeet osallisiksi pöytiin, joissa päätetään asioista, joihin niillä ei ennen ole ollut juurikaan vaikutusvaltaa. Kansainvälisen yhteistyön syventäminen tuo mukanaan vain yhteistyön mahdollistamia hyötyjä: esimerkiksi mahdollisuuden yhteiseltä arvopohjalta tapahtuvaan poliittisen sääntelyn yhdenmukaistamiseen tai taakan jakoon politiikan eri sektoreilla.

Käytännössä esimerkiksi vuonna 1945 Kansainliiton jatkajaksi perustettujen Yhdistyneiden Kansakuntien päätöslauselmat raamittavat jäsenvaltioiden kansallisia politiikoita. Lisäksi kun kansainvälinen lainsäädäntö asettaa velvoitteita ja toiminnan rajoitteita kansallisvaltioille, vaikuttaa se edelleen myös esimerkiksi suomalaisten kuntien toimintaan. Esimerkkinä voisivat olla vaikkapa ihmisoikeudet ja niiden toteutuminen niin valtakunnan kuin kuntien päätöksenteossa ja toiminnassa. Toisaalta sama pätee myös erilaisiin Euroopan unionin direktiiveihin ja asetuksiin vaikkapa ympäristönsuojelussa tai kuluttajakysymyksissä. Käytännössä esimerkiksi suomalaista lainsäädäntöä rajoittavat siis niin EU-oikeus kuin YK:n ihmisoikeussopimukset eikä Suomi voi säätää omia lakejaan ottamatta näitä huomioon.

Jäsenvaltioidensa taloudenpitoa taas seuraavat esimerkiksi Kansainvälinen valuuttarahasto IMF, maailman rikkaiden maiden Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD sekä jo mainittu Euroopan unioni. Käytännössä näissä järjestöissä jäsenvaltioiden talouspolitiikkaa ohjaillaan jopa sanktioiden uhalla asettamalla niille kansainvälisiä ”hyvän taloudenpidon” normeja ja edellyttämällä valtioilta esimerkiksi budjettikuria tai erilaisten ohjeistusten ja suositusten noudattamista. Kansallisella tasolla taas saatetaan jäsenvaltion poliittisessa päätöksenteossa vedota esimerkiksi OECD:n konsultaatioihin ja siten oikeuttaa erilaisia maassa tehtäviä talouspoliittisia toimia.

— Vai niin. Nämäkö siis ovat niitä globaalien politiikan järjestöjä? minä kysyin. — YK ja IMF ja OECD.

— Esimerkiksi. Globaalien hallinnan keskeisimpiä instituutioita ovat juuri YK ja IMF sekä Maailmanpankki.

— Aha. No mikä yksittäisen valtion osa näissä erilaisissa kansainvälisissä järjestöissä sitten on?

— Se riippuu järjestöstä ja jäsenmaasta. Otetaan kolme keskeisintä:

YK:ssa päätöksenteko on suhteellisen tasavertaista, sillä järjestössä ylintä päätösvaltaa käyttävässä yleiskokouksessa jokaisella jäsenmaalla on yksi ääni kansantalouden kokoon katsomatta. Toisaalta ainoat jäsenmaita virallisesti sitovat päätökset tehdään YK:n turvallisuusneuvostossa, jonka pysyvillä jäsenillä, Iso-Britannialla, Kiinalla, Ranskalla, Venäjällä ja Yhdysvalloilla, on kullakin mahdollisuus käyttää veto-oikeuttaan missä tahansa kysymyksessä.

Tästäkin huolimatta YK on kuitenkin demokraattisempi järjestö kuin moni muu. YK on lisäksi yksi keskeisistä kansainvälisistä poliittisista foorumeista, joilla myös köyhät kehitysmaat ja pienetkin kansantaloudet, kuten vaikkapa Suomi, voivat saada globaaleissa kysymyksissä äänensä kuuluviin. Toisaalta esimerkiksi maailman alkuperäiskansoilla, kuten saamelaisilla, on silti globaalissa päätöksenteossa hyvin vähän sananvaltaa. Siitäkin huolimatta, että juuri alkuperäiskansoja ja niiden perinteisiä elämäntapoja esimerkiksi globaali ilmastonmuutos erityisesti uhkaa.

— Hmm... Entäs sitten esimerkiksi se IMF?

— IMF:n tehtävänä on ensinnäkin käytännössä edistää jäsenmaidensa talouskehitystä ja rahoitusmarkkinoiden vakautta. Lisäksi IMF myöntää lainoja tilapäisiin rahoitusvaikeuksiin joutuneille jäsenvaltioilleen.

Päätösvalta IMF:ssä taas jakautuu hieman toisin kuin YK:ssa. IMF:ssä jäsenvaltioiden äänivalta jakautuu nimittäin valtioiden rahoitusosuuksien mukaan. Jäsenvaltiot taas antavat rahastoon pääomaa kansantaloutensa koon mukaisesti.

Lisäksi samalla tavalla päätösvalta jakautuu myös Maailmanpankissa, joka puolestaan toimii kansainvälisenä kehitysrahoituslaitoksena. Maailmanpankin tavoitteena on siis maailmanlaajuisen kestäväen kehityksen edistäminen ja köyhyyden vähentäminen.

— Aha, sanoin. — Sinä siis käytännössä sanot, että IMF:ssä ja myös Maailmanpankissa rikkaimmilla mailla on eniten päätösvaltaa.

— Näin on. Käytännössä juuri rikkailla mailla on esimerkiksi IMF:ssä valta päättää muun muassa lainaehtoina velkaongelmiin joutuneilta jäsenvaltioilta edellytettävistä talouspoliittisista toimenpiteistä.

Lisäksi ylipäätään suurinta valtaa koko maailmantalouden ohjailussa erilaisissa kansainvälisissä järjestöissä ja sopimusneuvotteluissa ovat toisen maailmansodan jälkeen käyttäneet talouden globalisaation suurimmat hyötyjät: Yhdysvallat sekä Euroopan maat. Siinä missä YK:n, IMF:n ja Maailmanpankin jäseninä ovat nykyisin miltei kaikki maapallon noin 200 valtiosta, esimerkiksi OECD on myös yksinomaan noin 30 maailman rikkaan maan Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö.

— Just. Rikkaat maat tosiaan sanelevat globaalit päätökset.

— Nii-in. Esimerkiksi puhe maailmantalouden *globalisoitumisesta* onkin tässä mielessä melko lailla harhaanjohtavaa.

— Ai, miten niin? Mitä harhaanjohtavaa globalisoitumisessa on?

— Puhe maailmantalouden globalisoitumisesta häivyttää sen tosiseikan, että itse asiassa toisen maailmansodan jälkeinen talouden globalisaatio on ikään kuin itsestään tapahtuneen globalisoitumisen sijasta ollut aivan tietoinen poliittinen projekti.

— Talouden globalisaatio on ollut poliittinen projekti, toistin. — Mitä tarkoitat?

— Sosiologit saattaisivat sanoa, että vuonna 1944 käynnistettiin Yhdysvaltojen Bretton Woodsissa täysin tietoinen ja tarkoitushakuinen poliittinen projekti, jonka tavoitteena on ollut maailmantalouden rakenteellinen *globalisoiminen*: kansainvälisten markkinoiden tavoitteellinen avaaminen ja vapauttaminen. Tämän tavoitteellisen projektin ohjaksissa ovat lisäksi olleet juuri sen suurimmat hyötyjät: rikkaat länsimaat. Maailmanpolitiikan johtavat kansallisvaltiot ovat siis aktiivisesti tuottaneet nykyiset globaalit talouden rakenteet. Ne

eivät ole syntyneet itsestään.

— Aijaa.

— Aivan lopuksi minä haluaisinkin puhua vähän tämän toiminnan seurauksista. Jatketaan pienellä historiikilla:

Globalisoimisen projekti käynnistyi Yhdysvaltojen Bretton Woodsista vuonna 1944. Siellä luotiin vakaan taloudellisen kasvun ja yhteiskuntarauhan turvaamiseksi kaksi jo mainittua nykyiselle maailmantaloudelle keskeistä organisaatiota: Kansainvälinen valuuttarahasto IMF ja Maailmanpankki.

IMF luotiin edistämään jäsenmaidensa talouskehitystä ja rahoitusmarkkinoiden vakautta. Maailmanpankki taas luotiin kehitysrahoituslaitokseksi, jonka ensimmäisenä tehtävänä oli toisen maailmansodan runteleman Euroopan nostaminen takaisin jaloilleen. Tuolloin muuten myös Suomi sai osaltaan taloudellista apua Maailmanpankilta.

IMF:n ja Maailmanpankin ohella vuodesta 1947 lähtien niin sanotuilla GATT-neuvottelukierroksilla kansainvälistä kauppaa on lisäksi aktiivisesti vapautettu sen esteitä vähentämällä ja tullimaksuja alentamalla. Vuodesta 1995 lähtien kansainvälisen kaupankäynnin helpottaminen on puolestaan tapahtunut Maailman kauppajärjestö WTO:n puitteissa.

— Eikö hyvinvointivaltiotkin rakennettu huippuunsa juuri toisen maailmansodan jälkeen? minä keskeytin.

— Kyllä, sanoi Laura. —Toisesta maailmansodasta 1970–80-luvulle jatkuneella ajanjaksolla esimerkiksi Suomessa luotiin hyvinvointivaltiollisen ajattelun hengessä muun muassa julkiset sosiaaliturva-, terveydenhuolto-, peruskoulu- ja työeläkejärjestelmät.

Talouspolitiikassa taas vaikutti toisen maailmansodan jälkeen voimakkaasti niin sanottu keynesiläinen ajattelu, jossa korostettiin valtion aktiivista roolia talouden laskusuhdanteiden aikana. Keynesiläisittäin siis ajateltiin, että valtio voisi esimerkiksi tulonsiirroin, verotuksellisin toimenpitein tai julkisin kansalaisia työllistävin investoinnein katkaista kierteen, joka suurtyöttömyyden kohdatessa voisi syntyä, kun työttömyyden seurauksena kulutuskysynnän laskiessa tuotanto vähenee entisestään ja siten edelleen myös työttömyys kasvaa ja kansalaisten ostovoima pienenee.

Keynesiläisyys ja hyvinvointivaltiollinen ajattelu kohtasivat kuitenkin ajan mittaan kritiikkiä ja lopulta vuoden 1973 öljykriisin jälkimainingeissa talouspoliittisessa ajattelussa tapahtui suunnanmuutos.

— Siis minkälainen suunnanmuutos? En muista kuulleen.

— 1970–1980-luvulta lähtien maailmantalouden rakenteiden globalisoimista on hyvinvointivaltiollisen ajattelun sijaan ohjannut taloudellinen ideologia, jota muun muassa sosiologit ovat nimittäneet uusliberalismiksi. Siksi 1980-luvun jälkeistä kansallisvaltioiden

harjoittamaa globalisoimisen aikaa onkin muun muassa sosiologien parissa kuvattu nimenomaan uusliberalistiseksi poliittiseksi projektiksi.

— Uusliberalismi? No, mitä se sitten on?

— Uusliberalismi on keynesiläisyyden tavoin esimerkki taloudellisesta aatteesta tai ideologiasta, johon valtion talouspolitiikka tai erilaiset talouspoliittiset ohjelmat voidaan perustaa.

— Niin, mutta mitä se ihan käytännössä tarkoittaa?

— Toisinaan uusliberalistista politiikkaa kuvataan lyhyesti puhumalla talous- ja budjettikurista.

— Aha.

— 1970- ja 1980-luvuilta lähtien ovat globaalisti vallitsevaa talousajattelua siis leimanneet uusliberalistiset näkemykset ja niin kutsuttu talouskuripolitiikka, Laura jatkoi.

— Käytännössä esimerkiksi IMF ja Maailmanpankki ovat edellyttäneet jäsenvaltioiltaan lainanmyöntämisen ehtoina sitoutumista uusliberalistisiin talouspoliittisiin ohjelmiin, ja uusliberalistista politiikkaa onkin sittemmin harjoitettu niin Pohjois- ja Etelä-Amerikassa, Afrikassa, Euroopassa kuin Aasian maissa.

— Selvä. Mutta ihan konkreettisesti: mitä sinä sillä uusliberalistisella talouskurilla tarkoitat?

— Ympäri maailman uusliberalistinen talouden vapauttamisen politiikka on käytännössä tarkoittanut valtion julkisten menojen supistamista, valtion taloudellisen roolin pienentämistä, valtiollisen sääntelyn purkamista, erilaisten valtiollisten laitosten yksityistämistä sekä markkinoiden avaamista ulkomaisille investoinneille ja talouden vientivetoisuuden painottamista.

— Entä miksi sitten uusliberalismin nimissä on ryhdytty juuri tällaisiin toimiin eikä joihinkin muihin?

— Syyt ovat olleet ideologisia. Osana uusliberalistista poliittista projektia hyvinvointivaltiollisesta ajattelusta, jossa talous niin sanotusti palveli valtiota, on siirrytty ajatteluun, jossa valtion tuleekin nyt palvella taloutta. Juuri edellisenkaltaisiin käytännön toimiin on toisin sanoen ryhdytty siksi, että uusliberalistisessa ajattelussa ihmisten hyvinvoinnin edistämisen nähdään tapahtuvan parhaiten yhteiskunnallisissa oloissa, joita raamittavat sellaiset institutionaaliset rakenteet kuin vahva yksityinen omistusoikeus, vapaat ja itseohjautuvat markkinat, vapaakauppa ja pääomien vapaa liikkuvuus. Tiivistetysti ilmaistuna uusliberalistisessa ajattelussa valtion rooliksi nähdäänkin ennen kaikkea markkinoiden itseohjautuvuutta estävän sääntelyn purkaminen. Muutoin valtion tulee puuttua markkinoiden toimintaan mahdollisimman vähän jos ollenkaan.

Valtion aktiivisia toimia taas ei tarvita, koska uusliberalistisesti ajatellaan, että vapaasti

ilman rajoituksia toimivat markkinat pitävät lopulta myös huolen ihmisten hyvinvoinnista. Uusliberalismi nojaa siis vahvasti ajatukseen vapaasti toimivista markkinoista luonnollisena ihmisten hyvinvoinnin lähteenä. Jos vähän kärjistetään, valtiota ei tarvita edes tasaamaan esimerkiksi väestön hyvinvointieroja, koska senkin – niin uusliberalistisesti sanotaan – hoitavat vapaasti toimivat markkinat. Lisäksi ylipäätään uusliberalistisessa ajattelussa valtion harjoittama poliittinen sääntely nähdään tyypillisemmin pikemmin haitaksi yritystoiminnalle kuin esimerkiksi keinona demokratian, kansalaisten perusoikeuksien toteutumisen tai ympäristön suojelemisen takaamiseksi.

— No, mutta miksi poliittinen sääntely sitten on niin pahasta? minä kysyin.

— Niin. Se onkin hyvä kysymys.

Uusliberalistiseen ideologiaan valtiojohtoinen sääntely, suunnittelu tai pitkän aikavälin ennakointi eivät oikein istu, koska yksi uusliberalismin keskeisistä lähtökohdista on, että jokainen taloudellinen yksikkö, esimerkiksi yritys, tietää oman tilanteensa parhaiten itse. Tämän vuoksi uusliberalistisesti ajetaankin politiikassa erittäin painokkaasti yleensä juuri erilaisia yritystoiminnan joustoja. Monesti nämä joustot, joilla valtion talous saadaan kasvuralle, esitetään lisäksi vastauksina globaalin kilpailun asettamiin ”kansallisiin haasteisiin”.

Kuten jo äsken mainitsin, uusliberalististen joustojen kääntöpuolena saattaa kuitenkin olla esimerkiksi juuri työntekijöiden oikeuksien heikkeneminen tai ympäristöarvojen sivuuttaminen.

— Aijaa... sanoin. — Eli ihan tavan tallaajalle tarkoittaa uusliberalismi esimerkiksi oikeuksien heikkenemistä. Niinkö?

Vai miten tätä uusliberalismia on kansalaisille perusteltu?

— Yksittäisen kansalaisen näkökulmasta uusliberalistisessa ajattelussa korostetaan tyypillisesti yksityisyrittäjyyttä ja yrittäjähenkisyyttä avaintekijöinä uusien innovaatioiden syntymiselle ja koko kansakunnan vauraudelle.

Mutta...

— Mutta mitä?

— No... Laura mietti. — Ensinnäkin uusliberalistinen diskurssi sitoo eri alojen toimijoita yhteen ja tuottaa ikään kuin diskursiivisia liittoumia, joissa niin politiikan ja elinkeinoelämän kuin virastojen ja koulumaailman edustajat yhdessä tahtovat koulua ”jokaisesta yrittäjän”. Puhumalla yhteisin termein ”oikeasta mindsetistä”, ”rohkeasta asenteesta”, ”start upeista”, ”sparraamisesta”, ”yrittäjämentoroinnista”, ”talent attractionista” ja muusta vastaavasta eri alojen toimijat muodostavat yhteiskunnallisen vallan verkoston, joka diskursiivisesti luo yrittäjämysteistä mielialaa, jopa start up -huumaa ja -hypeä, ja pyrkii siten koulimaan kansalaisista uusliberaaleja subjekteja. Kyse on toisin sanoen uusliberalistisesta väestön hallinnasta, johon käytännössä kuuluvat

hallinnan teknologioina esimerkiksi peruskouluun integroitava yrittäjyyskasvatus.

Toiseksi se, mikä tässä myös kannattaa huomata, on se, että yksilön yritteliäisyyden ohella uusliberalistiseen ajatteluun kuuluu ajatus siitä, että yksilö on lähtökohtaisesti aina itse vastuussa omista toimistaan niin kansalaisena kuin kuluttajana. Toisin sanoen uusliberalistisessa ideologiassa yksilö on itse vastuussa omasta hyvinvoinnistaan, oli kyse sitten esimerkiksi koulutuksesta, terveydenhuollosta, työttömyyden aikaisesta toimeentulosta tai eläkkeistä. Suomeksi sanottuna uusliberalistisen ideologian mukaan yksilön kuuluu siis kustantaa nämä itse.

— No, entä valtio sitten? Eikö se takaa yksilölle mitään?

— Niin. Idealistisen uusliberalistisen valtion tehtävänä ei ole yksilölle tällaisia asioita taata, koska uusliberalistisessa ajattelussa esimerkiksi yhteiskunnan kansalaisilleen julkisena palveluna takaaman sosiaaliturvan ajatellaan lähinnä passivoivan ihmisiä. Uusliberalistisessa valtiossa yksilö ei ole sosiaalietuuksia nauttiva kansalainen vaan ihmispääomaa (englanniksi human capital), jonka on tarkoitus kasvattaa valtion bruttokansantuotetta ja edistää kansakunnan kilpailukykyä.

Uusliberalistisesti kansalaisia kannustetaan oma-aloitteiseen taloudelliseen toimeliaisuuteen. Hyvinvointivaltio turvaverkkoineen sitä vastoin näyttytyy helposti yksilöä holhoavana dinosauruksena.

— Hmm, no. Mitenkäs uusliberalismi sitten suhteutuu juuri siihen aikaisempaan hyvinvointivaltioiden rakentamiseen?

— Niiden välillä on tietty ristiriita, Laura sanoi. — Käytännössä politiikan perustana uusliberalismi tarkoittaa hyvinvointivaltion rakenteiden karsimisen politiikkaa. Lisäksi samalla uusliberalistiset näkemykset ajavat perinteisen hyvinvointivaltiollisen ajattelun kaiken kaikkiaan aika ahtaalle.

Kuvaavaa uusliberalistisessa maailmantalouden globalisoimisessa on yleisesti ottaen ollut se, että poliittisin päätösin valtiollista sääntelyä purkamalla on pyritty luomaan yrityksille ja kansainväliselle pääomalle vapaa ja yritystoiminnan näkökulmasta joustava globaali toimintaympäristö. Sosiaaliset lähtökohdat on toissijaistettu ja politiikan ykkösprioriteetiksi on nostettu sääntelyä purkamalla edistettävä vapaa globaali kilpailu.

— Vapaa globaali kilpailu, sanoin.

Ja kohta kysyin:

— Mitä pahaa siinä sitten on?

— Ei kai sinänsä mitään, Laura vastasi. — Kuitenkin kun kansainvälisin sopimuksin puretaan globaalin kaupan esteitä ja lisätään pääoman vapaata liikkuvuutta, voi yksittäisille valtioille syntyä paineita markkinamyönteisen politiikan kehittämiseen.

Markkinamyönteistä politiikkaa taas voivat olla juuri vallitsevan talousajattelun mukaiset yritysten veronalennukset, työmarkkinoiden sääntelyn purkaminen ja julkisen sektorin toimintojen yksityistäminen. Samalla kun tällaisilla toimilla tavoitellaan uusliberalismin oppien mukaan valtion ketteryyttä ja kotimaisten yritysten hintakilpailukyvyyn parantamista, voi valtio sitten lisäksi joutua julkisista tehtävistään selvitäkseen paikkaamaan näissä toimissaan menettämiään verotuloja leikkaamalla erilaisia kansalaisille tarjottavia palveluita: koulutusta, terveydenhuoltoa, sosiaaliturvaa, kulttuuria. Globaalin kilpailun edelleen kiristyessä yksi riski on myös se, että lopulta valtio ei ehkä enää pysty ylläpitämään esimerkiksi sitä sosiaaliturvan tasoa tai niitä hyvinvointipalveluja, joihin sen kansalaiset ovat tottuneet ilman, että esimerkiksi verotusratkaisujen myötä yhtäältä valtion kotimaisten yritysten kilpailuasema heikentyisi tai ilman että toiselta kannalta vaarannettaisiin ulkomaisten investointien sijoittuminen omaan maahan.

Laura joi tilkan varmasti jo kylmäksi käynnyttä teetään ja jatkoi.

— Toisaalta täytyy myös muistaa se, että globaalissa maailmassa ei ole yhtä uusliberalismia: ennemmin kansallisissa politiikoissa voi olla osittain keskenään yhteneviä uusliberalistisia piirteitä.

— Okei, sanoin. — Mutta miten sitten Suomessa tämä uusliberalismi on vaikuttanut? Tai vaikuttaa?

Laura laski mukinsa kädestään. Se oli nyt tyhjä.

— Suomessa uusliberalistinen ajattelu on ilmennyt poliittisena diskursiivisena siirtymänä hyvinvointivaltiollisen suunnittelun ja sääntelyn painottamisesta kilpailun ja markkinavetoisuuden korostamiseen. Toisin sanoen hyvinvointivaltiollisen pitkän aikavälin suunnitelmallisuuden sijaan erilaisten poliittisten toimien tekemistä on 1990-luvun lamasta lähtien alettu perustella ja arvioida yhä useammin kilpailukyvyyn näkökulmasta.

Esimerkiksi julkishallinnossa taas on uuden julkisjohtamisen (englanniksi new public management, NPM) oppien mukaisesti otettu käyttöön yritysmaailmasta tuttuja toimintatapoja kilpailuttamisesta tulosjohtamiseen, joilla valtion toimintoja niin sanotusti ketteröitetään.

Laura pyyhkäisi peukalolla pisaran suupielestään.

— Hyvinvointivaltion sijaan onkin nyky-Suomea sosiologien parissa kutsuttu myös kilpailuvaltioksi.

Kilpailuvaltion politiikkaa taas jäsentää ihmisten hyvinvoinnin turvaamisen sijaan kilpailun eetos. Tähän kilpailun eetokseen puolestaan kuuluvat esimerkiksi valtion menokuri, julkisen sektorin supistaminen ja julkisen talouden sopeutustoimet eli käytännössä erilaiset julkisten menojen, kuten koulutuksen, terveydenhuollon ja sosiaalipalvelujen ja -tukien leikkaukset. Toisin sanoen kilpailuvaltion eetoksen myötä yritysmaailman järki on tullut osaksi valtion politiikkaa: kun uusliberalismin oppien mukaisesti julkista sektoria tehostetaan ja

virtaviivaistetaan, valtiota hoidetaan kuin voittoa tavoittelevaa yritystä.

— Hmm... Kilpailukyky, sanoin. — Siitä kyllä kuulee puhuttavan.

Laura nyökytteli päätään.

— Viimeisten vuosikymmenten myötä kilpailukyvyistä on tullut eräänlainen uusliberalistisen politiikan iskusana.

Lisäksi merkille pantavaa on se, että samaan aikaan kun kilpailukyky on ikään kuin valtavirtaistunut suomalaisen politiikan keskiöön, ovat 1990-luvulta 2010-luvulle myös tuloerot Suomessa kasvaneet. Toisin sanoen uusliberalistinen talouskuri on Suomessa tarkoittanut varallisuuden uusjakoa, ja käytännössä kilpailukykyä korostava talouspolitiikka on lisännyt ihmisten taloudellista eriarvoisuutta.

Mielenkiintoista on myös se, että itse asiassa kilpailukyvyyn voi sanoa olevan laajalti hyväksytty politiikan perustaksi ja eräänlaiseksi kokoavaksi ideaksi, jonka nimissä politiikkaa tehdään, siitä huolimatta, että samaan aikaan on hieman epäselvää, mitä kilpailukyky on.

Tiedätkö, mitä esimerkiksi julkisessa keskustelussa oikeastaan tarkoitetaan sillä, kun poliittisia toimia perustellaan ”kansallisen kilpailukyvyyn parantamisella“?

— No, kilpailukykyisiä palkkojahan sillä tarkoitetaan ja työvoiman hintaa, minä sanoin.

— Mitä muutakaan?

— Niinpä niin. Tällaisen kuvan kilpailukyvyistä yleensä julkisesta keskustelusta saa. Esimerkiksi sveitsiläisen IMD:n World Competitiveness Centerin vuosittaisessa kilpailukykyvertailussa on kuitenkin mukana yli 300 osatekijää.

— Kolmesataa? Ai, eikö kilpailukyvyssä siis olekaan kyse vain työvoiman hinnasta?

— Sitä voi kysyä. Kun itse tätä kilpailukykyvertailua luin, pisti se kyllä miettimään, onko kilpailukyky lopulta vain sitä, mitä sen julkisessa keskustelussa useimmiten annetaan ymmärtää olevan.

Onko kilpailukyvyssä kyse vain valtioiden kilpailukykyisestä verotuksesta ja työvoiman hinnasta? Vai tarjoavatko valtiolle globaalia kilpailuetua myös esimerkiksi laadukas koulutus- ja toimiva sosiaaliturvajärjestelmä, kehittynyt yhteiskunnallinen infrastruktuuri, työntekijöiden tasa-arvoinen kohtelu, vakaa poliittinen järjestelmä ja yhteiskuntarauha? Entä mikä rooli on esimerkiksi valtion kansainvälisellä imagolla? Miten poliittiseen puheeseen kilpailukyvyistä oikeastaan pitäisi suhtautua? Onko kilpailukyky vain hintakilpailukykyä?

En osannut vastata mitään.

— No, joka tapauksessa... Laura jatkoi. — Kun kilpailukyky toimii eräänlaisena politiikan kokoavana ideana, jonka ympärille poliittista konsensusta voidaan jopa yli puoluerajojen

rakentaa, se ainakin on varmaa, että uusliberalistista politiikkaa tehdään tällöin aina ensisijaisesti talouden ehdoilla. Uusliberalismille sosiaaliset arvot ovat vasta toissijaisia ja talous on selkeästi politiikan prioriteetti numero yksi.

Lisäksi näin ollen kilpailukykyä painottavassa poliittisessä keskustelussa ei-taloudellisten argumenttien painoarvo jää usein vähäiseksi. Mikäli uusliberalistisen hegemonian aikana haluaa esiintyä uskottavana poliitikkona, esimerkiksi ihmisten hyvinvoinnista ja tasa-arvosta tai koulutuksen ja kulttuurin arvosta puhuttaessa asioita on perusteltava nimenomaan taloudellisilla argumenteilla, ei esimerkiksi koulutuksen tai kulttuurin tuottaman henkisen pääoman itseisarvolla tai sillä, että ihmisten hyvinvointi tai tasa-arvo itsessään olisi tärkeää. Toisin sanoen saadakseensa kilpailukykyyn painottuvassa poliittisessä keskustelussa äänensä kuulluksi on puhuttava talouden kieltä. Asiat on perusteltava sillä, miten ne parantavat kansantalouden kilpailukykyä tai ihmisten taloudellista tuottavuutta, sillä uusliberalistisessa diskurssissa vain näillä on merkitystä. Voi olla, että jopa monikulttuurisuus on esitettävä ”taloudellisena kilpailuetuna“.

Uusliberalistinen politiikka tarkoittaa itse asiassa monesti kansallisella tasolla myös sitä, että yhteiskunnan eri osa-alueita valjastetaan osaksi valtion kilpailukykyyn edistämiprojektia: Esimerkiksi tutkimukselta odotetaan kaupallistettavuutta ja kaupallisia innovaatioita. Koulutuksella pyritään koulumaan kansalaisista yksityisyrittäjiä innovoimaan ja kansantalouden vientiä vetämään. Sosiaalipolitiikan joustoilla ja työntekijöiden nollatuntisopimuksilla luodaan yrityksille kilpailukykyistä eli halpaa työvoimaa.

— Okei.

Sitten Laura laajensi näkökulmaa.

— Isossa kuvassa näkyy kilpailukykyyn korostuminen myös esimerkiksi siinä, miten maailmantalouden rakenteita uusliberalistisesti vapautettaessa, on kansallisvaltioista ympäri maapallon tulleet eräänlaisia monikansallisten suuryritysten pelinappuloita.

— Ai siis... koetin keskeyttää.

— Tällaisessa peluutuksessa pärjätäkseen tulee valtioiden ensisijaisesti pitää huolta nimenomaan kansallisesta kilpailukykyvystään, Laura jatkoi.

— Ai, siis mitä? korotin ääntäni. — Että valtiot ovat jonkinlaisia monikansallisten yritysten pelinappuloita jossain globaalissa kilpailukykykypelissä.

Laura nyökkäsi.

— Kun talouden globalisoitumisen myötä monikansalliset suuryritykset voivat osittaa tuotantonsa eri puolille maailmaa, voivat ne myös ikään kuin peluuttaa valtioita keskenään esimerkiksi näiden tarjoamalla veroeduilla ja -helpotuksilla, työvoiman hinnalla tai muuten yrityksille edullisella lainsäädännöllä. Valtioista tulee pelinappuloita, joiden on globaalissa kilpailussa pärjätäkseen tanssittava yritysten pillin mukaan. Jos vähän kärjistetään.

— Mutta... minä sanoin. — Eikö juuri valtion pitäisi määritellä ne rajat, joihin yritysten on toimintansa sen alueella sovitettava, eikä toisin päin?

— Niin voisi – hyvinvointivaltiollisesti – ajatella, Laura sanoi. — Eikä tässä vielä kaikki:

Nykyisissä globaaleissa talouden raameissa monikansalliset yritykset voivat verosuunnittelunsa avulla lisäksi hajauttaa toimintonsa niin, että esimerkiksi yrityksen kotipaikka on yhdessä paikassa, tuotanto tapahtuu toisessa, rahoitus hankitaan kolmannesta ja verot maksetaan neljänteen paikkaan. Tosin todennäköisesti tällainenkin kuvio on usein todellisuudessa paljon monimutkaisempi.

Joka tapauksessa jos valtio uusliberalismin oppien mukaisesti harjoittaa voimakkaan markkinamyönteistä politiikkaa tällaisessa tilanteessa, jossa pääomalla on ikään kuin mahdollisuus paeta esimerkiksi veroparatiiseihin, voi olla, ettei valtiolle jää oikein välineitä saada alueellaan harjoitettavan yritystoiminnan hyötyjä pidetyksi verotuloina rajojensa sisällä. Sen sijaan esimerkiksi ulkomaisten sijoitusten houkuttelemiseksi madallettujen verojen, löysennetyn lainsäädännön ja veronkierron vuoksi liiketoiminnan voitot voivat ainakin osaltaan pikemminkin kasautua bonuksina ja osinkotuloina monikansallisten yritysten johdolle ja kansainvälisille suursijoittajille.

— Mitä tarkoitat sillä, että pääomalla on mahdollisuus paeta? kysyin.

— Pääomapaossa on kyse siitä, että esimerkiksi köyhissä kehitysmaissa, joiden elinkeinorakenne voi monesti olla melko yksipuolinen, veropohja pieni ja siten valtion kansalaisilleen tarjoamat palvelut heikkoja ja vähäisiä, valtion alueella harjoitetun yritystoiminnan voitot pakenevatkin maailman veroparatiiseihin sen sijaan, että pääoma jäisi valtioiden infrastruktuurin kehittämiseen. Niin laillisena verosuunnitteluna kuin laittomana veronkiertona veroparatiisit ja pankkisalaisuusvaltiot mahdollistavat siis pääoman pakenemisen pois niistä maista, joissa yritystoiminta oikeasti tapahtuu.

— Niin joo. Ja samojen salaisuutta myyvien verokeitaiden kautta voivat kulkea myös esimerkiksi maailman rikollisjärjestöjen varat ja lahjottujen poliitikoiden korruptiorahat.

— Niinpä.

Syytä on lisäksi muistaa se, että veroparatiisit ovat globaali ongelma; ne eivät koske vain kehitysmaita vaan kaikkia maapallon maita. Pääoma ja valtion verotulot voivat paeta veroparatiiseihin mistä päin maapalloa hyvänsä: siinä missä esimerkiksi köyhistä Afrikan maista aivan samoin vaikkapa rikkaasta Suomestakin.

Otin hetken miettimisaikaa. Laura näppäili tyhjää kuppiaan.

— No, kuka tästä kaikesta sitten hyötyy? minä kysyin. — Yrityksetkö vain? Eivät valtiot tai niiden kansalaiset?

— Niin, no... Laura aloitti. — Vähintäänkin voi sanoa, että liike-elämän eli monikansallisten suuryritysten, kansainvälisten pääomasijoittajien ja pankkien valta on

merkittävästi kasvanut, kun osana maailmantalouden globalisointia kaupankäynnin esteitä on valtioiden väliltä purettu ja pääomien liikkumista vapautettu. Lisäksi näiden talouden toimijoiden valta on kasvanut juuri parlamentaarisesti valittujen poliittisten päättäjien vallan kustannuksella.

— Hmm... Miten tai millä tavalla talouden toimijoiden valta sitten on päässyt kasvamaan? Ei kai sellainen sentään ihan itsestään käy?

— Ei käykään. Itse asiassa kyse on ollut siitä, että nimenomaan poliittisin päätöksin on markkinoita vapautettaessa yhteiskunnallista valtaa ikään kuin siirretty valtioilta monikansallisille suuryrityksille, kansainvälisille pankeille ja pääomasijoittajille.

— Niin tietysti. Tietoista toimintaa...

— Toisaalta osin on valtaa annettu myös muun muassa pienelle joukolle vaikutusvaltaisia uusliberalistisia toimia kannattavia huippuekonomisteja sekä monikansallisten yritysten nostamia oikeusjuttuja hoitavia lakimiehiä. Monen vapaakauppasopimuksen sisältämän niin kutsutun ISDS-investointisuojaan nojalla ovat yritykset voineet jopa haastaa esimerkiksi länsimaiden entisiä siirtomaita oikeuteen, jos ovat katsoneet näiden valtioiden tehneen yritysten liiketoimintaa häiritseviä poliittisia päätöksiä.

— Just. Ja yritykset varmaan hyötyy myös julkisen sektorin yksityistämistä ja muista vastaavista, eikö?

— Ilman muuta. Liike-elämä totta kai hyötyy siitä, jos aiemmin poliittisesti säännöstelltyjä markkinoita vapautetaan tai jos julkisen sektorin vastuulla ollutta yhteiskunnallista infrastruktuuria siirretään voittoa tavoittelevien yritysten hoidettavaksi.

— No, mikä kansalaisen osa tässä sitten on?

— Se selviää, jos vertaat arvopohjaa julkisesti ja yksityisesti tuotetun palvelun taustalla.

— Mitä tarkoitat?

— Esimerkiksi julkisen terveydenhuollon markkinallistaminen ja avaaminen kansainväliselle kilpailulle tekee julkisesta palvelusta ensinnäkin lähtökohdiltaan yksityistä liiketoimintaa. Toiseksi tällöin kansalaisten terveydenhuollon ensisijaisia tavoitteita eivät enää olekaan kansanterveydestä huolehtiminen, väestön terveyserojen tasaaminen ja muut sosiaaliset päämäärät. Sen sijaan yksityisten yritysten harjoittamana liiketoimintana kansalaisten terveydenhuollolle aletaankin asettaa liiketaloudellisia tuotto-odotuksia. Yritykselle tärkeintä on tehdä voittoa, ei huolehtia esimerkiksi kansanterveydestä.

Lisäksi kun ylipäätään mikä tahansa julkinen palvelu yksityistetään, avataan samalla ovi eriarvoisuuden kasvulle. Kun julkinen palvelu markkinallistetaan ja saatetaan kilpailun piiriin, tehdään kansalaisesta kuluttaja. Toisin kuin kansalainen kuluttaja taas kilpailee markkinoilla muiden kuluttajien kanssa: se, kellä on rahaa, voi ostaa parasta palvelua.

Logiikka julkisen palvelun ja yksityisen liiketoiminnan välillä on siis ratkaisevasti erilainen. Edellinen on elimellinen osa hyvinvointivaltion poliittista ideaa, jossa kaikille kansalaisille taataan yhtäläiset julkiset palvelut. Jälkimmäinen kuuluu sitä vastoin uusliberalistiseen kilpailuvaltioon, jossa taloudellisesti toimeliaat kuluttajakansalaiset kilpailevat markkinoilla toisiaan vastaan. Toisin sanoen uusliberalismi – markkinoiden vapauttaminen ja julkisten instituutioiden yksityistäminen – edistää globaalia kapitalismia ja palvelee voittojaan maksimoimaan pyrkiviä kansainvälisiä suuryrityksiä. Kansalainen sen sijaan ei tällaisessa voita.

Olet myös ehkä kuullut – Laura jatkoi vielä – miten hyväntekeväisyysjärjestö Oxfamin tietojen mukaan nykyisessä globaalissa talousjärjestelmässä, jolle ei tosin nykymaailmassa oikein varteenotettavaa haastajaa ole, maailman rikkaimman prosentin käsissä on jo yli puolet ihmiskunnan varallisuudesta.

— Ja? kysyin.

— Samaan aikaan kun globaalissa kapitalismissa pääoma kasautuu ökyrikkaiden käsiin, vaikka köyhyys onkin maailmassa viimeisten vuosikymmenien aikana huomattavasti vähentynyt, YK:n laskelmien mukaan edelleen yli miljardi ihmistä elää alle eurolla päivässä. Tässä on kyse äärimmäisestä köyhyydestä.

Kahvilan tarjoilija haki mukimme pois. Sulkemisaika läheni. Kun tarjoilija palasi mukeineen tiskille, minä käännyin Lauran puoleen.

— No, okei, sanoin. — Mutta minähän kysyin sinulta ratkaisuja. En lisää ongelmia!

— Enkö minä sitten sinulle ratkaisuja antanut? Laura kysyi.

— No... En minä ainakaan huomannut, sanoin ja katsoin kännykästäni kelloa.

Meidän oli tosiaan jo aika lähteä.

— Mieti vielä... Laura ehdotti.

Minä mietin.

— En tiedä, sanoin.

Laura sentään oli varma asiastaan.

— Jos tästä globalisaatio-/glokalisaatiokeskustelustamme jotakin on syytä muistaa, niin tämä: nykymaailmassa voi ottaa melkein minkä tahansa arkisen ilmiön, lähteä miettimään sitä sosiologisesti ja hetken päästä huomata, miten siinä paikallinen, kansallinen ja globaali kohtaavat ja leikkaavat, ovat limittäin, lomittain, päällekkäin, ristissä ja sekaisin.

Toisin sanoen, jotta globaalia maailmaa voi ymmärtää, on ajateltava paikallista, kansallista ja globaalia yhtä aikaa.

— Muistan kyllä tämän, mutta miten se enää tähän liittyy? minä kysyin.

Laura otti esimerkin.

— Ajatellaan, että esimerkiksi tämä kaupunki pitää sisällään kansainvälisesti ainutlaatuisen teknologisen osaamiskeskittymän. Kansallisen politiikan avittamana kunta taas pyrkii houkuttelemaan kaupunkiin ulkomaisia investointeja ja siten lisäämään alueen työllisyyttä ja elinvoimaa. Loistava suunnitelma. Ja sanotaan, että se vielä toteutuukin.

Mutta...

Tulevaisuudessa globaalin markkinatilanteen muuttuessa kuntaan saapuneen ulkomaisen yrityksen palkkaama työntekijä jääkin työttömäksi siksi, että osana taloudellisia sopeutustoimiaan monikansallinen yritys siirtää toimintojaan pois Suomesta halvempien tuotantokustannusten maihin. Ihan uskottava, ehkä jopa tuttu, tarina, eikö?

Nytkäytin hartioitani. Laura jatkoi kertomistaan.

— Se, mikä esimerkiksi tästä tarinasta sitten tekisi paikallisen, kansallisen ja globaalin leikkauspisteen, olisivat puolestaan kaiken taustalla vaikuttavat globaalit talouden rakenteet, joista me juuri olemme kanssasi puhuneet.

Kuten nyt tiedämme, kuvailemieni tapahtumien taustalla vaikuttavat globaalit talouden rakenteet, jotka mahdollistavat ensinnäkin sen, että suursijoittajien pääoma pääsee ollenkaan liikkumaan maasta toiseen, mikä itse asiassa nykyisin käy pelkällä hiiren klikkauksella tai jopa automatisoidusti. Samoin globaalit talouden rakenteet tekevät mahdolliseksi sen, miten monikansallinen yritys on ensinnäkin vapaa investoimaan esimerkiksi Suomeen ja toisaalta säästöjen perässä myöhemmin vapaa halutessaan siirtämään toimintonsa halvempien tuotantokustannusten maihin.

Toisaalta samaan aikaan on myös niin, että vaikka monikansalliselle yritykselle on mahdollista siirrellä pääomaansa ja toimintojaan maasta toiseen, näitä siirtoja seuraava paikallinen työttömyys ja muut sosiaaliset ongelmat jäävät silti aina kansallisvaltioiden ja paikkakuntien ratkottaviksi – ja maksettaviksi. Ja edelleen: Yksittäisen valtion taloudenpidossa saattaa esimerkiksi työttömyyden kovin riepottelema kaupunki pian määrityä talouden alijäämänsä vuoksi kriisikunnaksi, jonka taloutta täytyy sitten uusliberalistisissa raameissa kovalla kädellä sopeuttaa. Tällöin on puolestaan todennäköistä, että osana kunnalta vaadittavia sopeutustoimia kuntalaisten palveluja leikataan.

Esimerkiksi näin paikallinen, kansallinen ja globaali ovat siis nyky-yhteiskunnassa aina läsnä samaan aikaan – ja siksi niitä on myös niin tarkasteltava. Muista tämä!

— Hmm...

— Mutta ajattele toki myös niitä muita ongelmia, joista me olemme puhuneet ja joihin sinä ratkaisuja kaipasit, Laura vielä lisäsi enkä minä kerennyt sanomaan mitään. — Mieti keskinäisriippuvuudesta johtuvaa talouden epävakaisuutta mutta myös veronkiertoa,

työntekijöiden globaalia riistoa esimerkiksi vaatetuotannossa, ihmiset pakolaisiksi ajavia maailman konflikteja, kansainvälisesti ketjuuntuvaa rikollisuutta, esimerkiksi ihmiskauppaa tai ruokaväärennöksiä. Mieti ihmisten globaalia huolta ilmaston lämpenemisestä samaan aikaan, kun ilmastonmuutoksen seuraukset kuitenkin kohdataan aina paikallisesti, ja mieti sitä, miten ylipäättään monille suuren mittaluokan ympäristöriskeille, esimerkiksi öljyvuoodoille tai ydinlaskeumille, on tyypillistä se, että niistä kärsivät muutkin tai jopa eri valtiot kuin ne, jotka ongelmat ovat aiheuttaneet.

Kaikki nämä ovat aina paikallisesti kohdattavia mutta samaan aikaan globaaleja ongelmia.

Laura iski ilmaa kädellään.

— Tämän lisäksi – ja tämä on muuten tärkeä juttu – nämä ovat myös kaikki ongelmia, joista globaalissa maailmassa yksittäinen valtio ei yksin selviä.

— Eli niihin tarvitaan kansainvälistä yhteistyötä, minä sanoin. — Ja ennalta ehkäisevää poliittista sääntelyä.

— Niin, aivan. Ratkaisut globaaleihin ongelmiin ovat kansainväliset yhteistyön foorumit, joilla on mahdollista muovata globaaleja rakenteita ja joilla voidaan laatia pelisääntöjä esimerkiksi kansainvälisesti toimiville yrityksille. Kansainvälisillä foorumeilla voidaan hallita globaaleja prosesseja ja vaikuttaa niin maailmantalouden poliittiseen sääntelyyn, alueiden väliseen tulonjakoon kuin esimerkiksi ilmastonmuutokseen ja ympäristöriskien hallintaan.

— Okei. Eli ratkaisut ovat poliittisia. Ymmärrän.

— Toisaalta... Laura jatkoi. — Globaalissa maailmassa ei valistuneen kansalaisen osa ole vain äänestää vaaleissa edustajia parlamentteihin. Ratkaisuja globaaleihin ongelmiin voidaan hakea myös institutionaalisen politiikan ulkopuolelta.

— Mitä tarkoitat?

— Oli kyse sitten vaatetuotannon riistetyistä työläisistä, muista ihmisoikeusloukkauksista, kaivosyritysten jälkeensä jättämistä ympäristötuhoista tai pankkien veronkierrosta, esimerkiksi globaalisti toimivat kansalaisjärjestöt voivat omalla ruohonjuuritason työllään ja poliittisella painostuksellaan osallistua globaalien ratkaisujen kollektiiviseen hakemiseen sekä myös muutosten toimeenpanoon. Yksittäiselläkin kansalaisella on monta mahdollisuutta vaikuttaa globaaleihin prosesseihin: politiikka, kansalaisjärjestöt, toimet kuluttajana.

Se, mikä isossa kuvassa globaalien ongelmien ratkaisemiselle taas on haitallista, on se, jos poliittisessa päätöksenteossa kansallinen näkökulma ja oman maan etu peittävät alleen globaalin perspektiivin. Globaalista perspektiivistä yksittäisen valtion toimia olennaisempaa on aina se, miten kansallisvaltiot yhdessä kohtaavat ongelmia, joita ne yksin eivät kykene ratkaisemaan. Toisaalta kansainvälisen yhteistyön onnistuminen, oli sitten kyse vaikkapa

EU:sta tai YK:sta, edellyttää tietenkin jäsenvaltioiden sitoutumista yhteisiin linjauksiin. Nationalistinen ”oma maa ensin” -ajattelu taas ei tällaista edesauta.

— Niin niin, minä sanoin. — Mutta tästähän meidän piti päästä pois: on unohdettava kansalliset säiliöt ja ajateltava paikallista, kansallista ja globaalia yhtä aikaa. Glokaalissa maailmassa vain se on hedelmällistä yhteiskunnallista ajattelua.

— Niinpä, sanoi Laura ja vaikutti aika tyytyväiseltä.

Minä nousin pöydästämmä ja nyökkäsin vitriinejä puhdistavalle tarjoilijalle heiheit ja illanjatkot.

— Ihan hyvinhän me kai siinä onnistuttiinkin? Laura vielä yritti.

Minä en enää vastannut. Nyt oli jo aika mennä.

8. keskustelu: AINEELLINEN YHTEISÖ

Keltatiilisen kerrostalon eteen oli pysäköity valkoinen kuorma-auto. Auton nuppi osoitti kadulle, perä aukesi talon selkoselleen avatuille ulko-oville. Kontin kyljessä muuttoyritys mainosti autonvuokrauspalvelujaan.

Miehellä oli lenkkarit, collegehousut, t-paita ja nyppyhanskat. Naisella sama varustus. He laskivat sohvanpuolikkaan ruokapöydän ja neljän päällekkäin pinotun tuolin viereen. Metallia kumahti kevyesti muovisten jalkojen alla. Nainen pyyhkäisi otsaansa kämmenselällään. Mies painoi nappia kontin seinässä ja kuorma-auton lastaussilta nytkähti nousuun.

Piha-asfaltilla odotti punaisia muovilaatikoita, niissä astioita, kirjoja, kenkiä, koriste-esineitä, henkareita, kukkaruukkuja, cd- ja dvd-levyjä, leivänpaahdin, kylppäriin hylly, suihkusaippuapulloja ja kaikenlaista käyttötavaraa. Rivi mustia jätösäkkejä nojaili pullottaen vuokratalon betoniseiniin. Säkkien vieressä tönötti pahvinen tv-laatikko. Kaiken jatkeena seiso jalkalamppu kankainen varjostin kallellaan. Virtajohto retkotti teipattuna metallijalan ympärille. Valaisimesta oikealle pihan parkkipaikalla joku koetti saada autoaan käyntiin. Mies ravasi eestaas ratin takana ja auki nostetun konepellin alla tutkimassa.

Kuorma-autolla kaksi miestä kantoi ähkien parimetrinen runkopatjan ovesta ulos. Miesten perässä nainen kantoi sängyn päätyä, jonka alaosasta tumma puupinta oli ilkeännäköisesti revennyt ja paljastanut vaalean puun petsin alla. Jälki oli kuitenkin sellaisessa kohtaa, että paikallaan ollessaan se oli jäänyt pois näkyvistä. Niin se jäisi myös parin uudessa asunnossa.

— Oliko teillä vielä jotain siellä kellarikomerossakin? nainen kyseli.

— Onhan siellä jotain rojua. Muutama matto, yksi lahjaksi saatu taulu, vajaa purkki seinämaalaa. Ja pari laatikkoa kaikenlaista sälää. Haetaan ne vasta lopuksi, vastasi mies kuorma-auton kontista.

— Ja lisää vanhoja vaatteita jätösäkeissä, lisäsi toinen nainen. — Ne vanhat stereot, jotka siellä myös on, voisi muuten varmaan viedä kirppikselle. Vai tarvitsetteko te sellaisia? Meillä ne menee vaan kellarikomerosta toiseen.

— Muistan, kun mekin muutettiin, minä sanoin Lauralle, joka luki kännykkäänsä eikä vastannut.

Pihalla laskettiin jo lastaussiltaa ja muuttoapulaiset nostivat lisää tavaraa kyytiin. Kohta raskaat askelet veivät ulko-ovelle ja sitten kuului turhautunut miesääni.

— Sattuuko teistä kukaan ymmärtämään autojen päälle? Ei suostu jostain syystä käynnistymään...

Me menimme Lauran kanssa tien yli ja minä jatkoin oman muuttoni muistelua:

— Noin vuosi sitten me muutettiin. Luulisi, että siihen tavaramäärään oikeasti hukkuu, kun niitä pakkaa ja kantaa autoon, sanoin. — Mutta ei niihin huonekaluihin ja muuhun tavarahan vain kiinnitä huomiota, kun ne on järjestyksessä asunnossa ja kaapeissa ja komeroissa.

Vähän kumma oikeastaan.

— Ai, mikä niin? Laura kysyi katse yhä kännykässään.

— Se, ettei useimpiin kodin tavaroihin kauheasti kiinnitä huomiota, vaikka niiden kanssa on tekemisissäkin oikeastaan joka päivä. Mutta noin kun niitä pitää esimerkiksi muuttoautoon saada mahtumaan, sitä tulee ajatelleeksi, miten älyttömän paljon tavaraa jo yhdelläkin ihmisellä voi oikeasti olla. Ja alkaa miettiä sitäkin, tarvitseeko sitä kaikkea myös todella johonkin. Kannattaako kaikkea säilyttää?

Luin kerran lehdestä, että ihmisillä on keskimäärin jopa 10 000 tavaraa per henki ja kolmasosa niistäkin ihan turhia. Mutta silti ihmiset kantavat koteihinsa vielä kassikaupalla lisää tavaraa, vaikka ennemmin kai tahdottaisiin päästä eroon jo nykyisestäkin omaisuudesta. Ja kellarikomeroissa tavaraa säilytetään ja säilytetään, kun ei niistä perintökaluista ja lahjoista sun muista raaskita luopua tai ne odottavat sitä jotakin tulevaa käyttöä kesämökillä tai loma-asunnolla, jota ikinä ei kuitenkaan hankita. Ja sitten sitä jatkuvasti kauhistellaan, kun on tavaraa, on tavaraa ja liiiiikaaaa.

Laura napautti puhelimensa suojakotelon kiinni ja työnsi paketin taskuunsa.

— Niinpä. Hyviä havaintoja. Sosiologit puhuvat kaikesta tästä yhteisöjemme aineellisuutena.

Lähtökohtana tässä keskustelussa taas on juuri tuo: me ihmiset elämme arkemme aineellisissa yhteisöissä, mutta emme silti näe, mitä aine näissä yhteisöissä tekee. Jos näkisimme, ymmärtäisimme yhteiskuntaa paremmin.

— Mitä tarkoitat? minä kysyin. — Näillä aineellisilla yhteisöillä. Että ihmiset keräävät maallista mammonaa statussymboleiksi ja kaappien täytteeksi? Että ihmiset säilyttävät tavaroita muistoina ja lataavat niihin odotuksia tulevasta, vai mitä?

— Sosiologisesti ei ole kyse vain siitä. Aine, materia ei ole ainoastaan symbolista, Laura sanoi.

— Totta kai ihmiset haluavat – ennemmin kuin esimerkiksi kuutioittain uusia vaatteita tai kilokaupalla uusinta teknologiaa – niitä mielikuvia, joilla näitä tavaroita heille markkinoidaan. Tavaroiden odotetaan tuovan muassaan menestystä, ystävien suosiota, perheonnea, seksuaalista vetovoimaa, haaveiden täyttymistä, helppoa elämää, you name it...

Ihmiset myös investoivat tulevaisuuden toiveita ja jopa minuuttaan tavaroihinsa. Tavaroillaan ihmiset ilmentävät omaa persoonaansa, identiteettiään, makuaan, tyyliään, statustaan, henkilöhistoriaansa ja sen sellaista. Voi itse asiassa olla, että ilman tavaroitaan ihmiset eivät oikein tiedä, keitä he ovat.

Äsken autonsa kanssa taistellut mies ajoi nyt bemarillaan ohitsemme. Takapenkillä näkyi avonaisia pahvilaatikoita. Sininen imukuppipehmo vilkutti ikkunassa. Rekisterikilpi oli peittyneet kuraan eikä ainakaan viikkoon ollut satanut.

— Mutta – ja tämä on sitten tärkeä juttu... Laura jatkoi. — Se, mitä minä haen takaa, on ihan toinen näkökulma:

Symbolisuutensa lisäksi aineellisissa yhteisöissämme materia nimittäin tekee meille mahdollisiksi erityiset yhteiskunnalliset käytännöt. Materia ehdottaa ihmisille tiettyjä yhdessäolon tapoja, ja siten aine on yhteiskunnallisesti aktiivista, ei suinkaan vain passiivista taustaa ihmisten toiminnalle.

Ja tätä – aineen toimijuutta – jos mitä, ihmiset eivät yleensä arjessaan huomaa. Tosin itse asiassa aine on yleensä juuri sitä, mitä siltä yhteiskunnallisesti odotetaan, eli nöyrää ja hiljaista ja siksi huomaamatonta.

— Aijaa. Eli millä tavalla aine siis on yhteiskunnallisesti aktiivista? minä kysyin. — Et varmaan tarkoita mitään radioaktiivisuutta...

Laura pudisti päätään.

— Ensinnäkin aineen aktiivisuudesta on ymmärrettävä se, että ihminen ei ole maailmassa yksin. Ihminen ei käytännöllisesti katsoen koskaan elä elämäänsä vain yhdessä toisten ihmisten kanssa. Ihmiset elävät muiden ihmisten lisäksi aina myös niin sanottujen ei-inhimillisten toisten kanssa, esimerkiksi kaikenlaisten tavaroiden ja teknologisten laitteiden.

Toiseksi tässä pitää huomata se, että ihmiset ja ei-inhimilliset toiset muodostavat arkeemme kokoonpanoja, joissa materia mahdollistaa ja kannattelee erityisiä yhteiskunnallisia käytäntöjä. Näissä kokoonpanoissa – tai kollektiiveissa niin kuin sosiologit niitä myös kutsuvat – ihmiselle mahdollistuu lisäksi aivan erityinen yhteiskunnallinen toimijuus ikään kuin yhteistyössä ei-inhimillisten toisten kanssa.

Aineen yhteiskunnallisessa aktiivisuudessa on tosin sanoen kyse siitä, että ihmiset eivät vain elä elämäänsä tavaroiden kanssa, vaan tavarat välittävät ihmisten keskinäisiä suhteita. Aineellisissa yhteisöissämme materia tehtävänä on kannatella kaikkea sitä, mitä arkisesti kutsutaan ihmisten kesken ”sosiaalisuudeksi“.

Otetaan...

— Kysymys, minä keskeytin.

Laura katsoi minua totisena.

— Mietin vain näitä ei-inhimillisiä toisia. Kun eikö yhteiskunta ole kuitenkin nimenomaan ihmisten juttu? Näin minä olen aina yhteiskunnan ymmärtänyt. Sinunkin kanssasi tähän asti.

— Niin, Laura sanoi. — Varmasti hyvin yleisesti ajatellaan, että yhteiskunta on jotakin, jonka muodostavat yksinomaan ihmiset. Mutta ei asia oikeastaan ihan niin ole. Suoraan sanottuna sellainen ei ole käytännöllisesti katsoen mahdollista.

Ei-inhimillisiä toisia on aina ihmisten seurassa läsnä. Yhteiskunnallisesti ”toisia” nämä toimijat taas ovat juuri siksi, että virheellisesti arkensa eri tilanteissa tuntuu ihmisistä säännönmukaisesti olennaista olevan niissä jokin ihan muu kuin esimerkiksi näitä tilanteita kannattelevat tavarat. Ei-inhimillisiä toisia ei pidetä yhteiskunnallisesti samalla lailla merkityksellisinä kuin ihmisiä. Usein niitä ei niiden läsnäolosta ja aktiivisesta toimijuudesta huolimatta edes sen kummemmin noteerata.

— Aha. Mutta jos näin on, miten näihin ei-inhimillisiin toisiin sitten voisi kiinnittää ihan tietoista huomiota? minä kysyin.

Laura väläytti hymyn.

— Sosiologeilla on tähän lyhyt ja hyvin yksinkertainen neuvo: seuraa toimijoita.

Seuraa avoimin mielin sitä, mikä arkemme moniainekeisissa kokoonpanoissa kulloinkin työntyy toiminnan keskiöön ja nousee esiin ihmisten ihmeteltäväksi, päiviteltäväksi ja sadateltavaksi.

— Seuraa toimijoita... toistin.

— Otetaan esimerkki ihmisten kodeista, Laura jatkoi. — Muun muassa televisio ja sohva ovat monen olohuoneen keskeisiä elementtejä. Niistä olkkarin sisustus myös yleensä aloitetaan. Se, mitä olohuoneessa sitten tehdään, on puolestaan se, mitä televisio ja sohva siellä ehdottavat ja mahdollistavat: olkkarissa vietetään leffailtoja, pidetään kisakatsomoa, katsotaan euroviisuja, linnanjuhlia, joulurauhanjulistusta, aattoamun piirrettyjä yy äm äs.

Sosiologien sanoin osana olohuoneen sisustusta televisio ja sohva muodostavat moniainekeisen kokoonpanon, jossa ne on asetettu välittämään ihmisten välisiä suhteita ja kannattelemaan niitä.

— Ilman telkkareita ja sohvia ei siis esimerkiksi leffailtoja olisi?

— Niin.

— Aika yksinkertaista, ajattelin.

Laura jatkoi.

— Telkkari ja sohva ovat olohuoneessa ihmisten asettamina paikalla, jotta tilaan syntyisi tietynlaista yhdessäoloa. Voit kuvitella, että ilman niitä olkkarissa ollaan luontevasti yhdessä varmaan vähän eri tavalla.

Sosiologisesti ilmaistuna: kun arkemme aineelliset välittäjät vaihtuvat, muuttavat myös sosiaaliset suhteemme luonnettaan.

— Eli?

— Jos telkkarin vaihtaa vaikkapa alttariin ja sohvan kuntoilulaitteisiin, voi sanoa hyvästit viihtyisille leffailloille ja muulle chillailulle. Olohuoneesta tulee pyhäkkö tai kuntosali ja samalla muuttuu täysin myös koko tilan sosiaalinen luonne.

— Just.

— Materiaalisilla elementeillä voidaan näin ollen tietoisestikin muovata esimerkiksi kodin eri tilojen mahdollistamaa sosiaalisuutta. Siksi esimerkiksi työläässä, paljon aikaa ja energiaa vievässä sisustamisessakin on itse asiassa sosiologisesti katsottuna ollenkaan mieltä: hallitsemalla tavaroidensa järjestystä ja esimerkiksi kotiensa materiaalisia elementtejä, kuten huonekaluja, voivat ihmiset samalla jäsentää myös niitä sosiaalisia suhteita, jotka ikään kuin erilaisille materiaalisuuden alueille ovat ominaisia ja toivottavia.

Fyysiset tilat ovat toisin sanoen sosiaalisesti rakentuneita. Esimerkiksi olohuoneelta toivotaan yleisesti mahdollisuutta rentoutua ja viettää aikaa yhdessä vaikkapa perheenjäsenten kanssa. Sen vuoksi kai sinne juuri telkkari ja sohvakin sijoitetaan eikä esimerkiksi alttaria tai kuntoilulaitteita. Lisäksi samasta syystä telkkari ja sohva laitetaan juuri olohuoneeseen, ei esimerkiksi eteiseen tai kylpyhuoneeseen.

— Tietenkin, minä sanoin ja siitä Laura jatkoi.

— Kertomani kuulostaa nyt varmaan aivan päivänselvältä ja yhdentekevältä, Laura sanoi.

— Näinhän se homma menee: olkkarin sohvalla katsotaan telkkaria. Mikä tässä on niin ihmeellistä?

— Ehkä vähän, myönsin.

— Mutta... Laura tokaisi. — Kaikki se sosiaalisten suhteiden kannattelu, jota esimerkiksi telkkari ja sohva ihmisten olohuoneissa aktiivisesti harjoittavat, käy itse asiassa usein ilmi vasta, kun vaikkapa telkkari räsähtää rikki tai sohva lävähtää palasiksi kesken kauan odotetun leffaillan. Tavallisesti materia pakenee huomioltamme.

Toisin sanoen ihmisten huomio kiinnittyy materiaan vasta silloin, kun tilanteen kokoonpanon vakaus häiriintyy. Arkeamme kannatteleva materia saa huomiomme osakseen vasta, kun se synnyttää arkeemme odottamattomia jännitteitä. Kun telkkari ei toimikaan tai sohva lahoaa käsiin, menee huomio yhtäkkiä temppuilevaan laitteeseen ja sohvan säpäleisiin, ei niinkään mukavaan jutusteluun ja seurusteluun perheenjäsenten tai kavereiden kanssa, niin kuin tarkoitus ja toivomus olivat. Kun ihmisten tavarat eivät ikään kuin tottele heitä, asiat menevät hankaliksi: syntyy avuttomuutta, ärtymystä, valitusta...

”Pirskatin töllö, kun et sinä toimi. Mitä me nyt tehdään? Ilta on pilalla ja leffa jää

näkemättä! Yhyy...”

”Sitä kutsuu ihmisiä kotiinsa ja juuri silloin toosa hajoaa. Olen kauhean pahoillani! En olisi mitenkään voinut arvata, että tässä käy näin...”

Kun vaikkapa reistaileva telkkari ei siis niin sanotusti suostu yhteistyöhön, materia tavallaan työntyy tapahtumien taustalta toiminnan keskiöön ja – tietyllä tapaa aika julkeasti – vaatii ihmisiltä huomion itseensä. Tällöin materia ikään kuin ilmoittaa itsestään ja osoittaa toimijuutensa sekä samalla myös voimansa ihmisiin.

— Piip piip piip piip... jäteauto pakitti viereisen kerrostalon pihalle taloyhtiön roska-astioita tyhjentämään.

— Voimansa... sanoin ja pysähdyn keskelle katua, kun auto lipui eteeni. — Mistä voimasta sinä oikein puhut?

Kohta jätteenkuljettaja hyppäsi autosta asfaltille. Laura jatkoi matkaa. Takanamme roska-astiat rymisivät.

— Kyse on materian aktiivisuudesta, Laura sanoi. — Ihmiset elävät aina elämänsä tavaroiden kanssa. Sehän on jo selvä, eikö?

Silloin taas, kun ihmiset asettavat materian välittämään keskinäisiä suhteitaan, materia saa siitä ikään kuin voimaa ihmisiin.

— Hmm... Ihmisetkö siis antavat materialle tavallaan valtaa itseensä?

— Näin voi sanoa. Toisaalta materian voima ihmiseen ei tietenkään ole samanlaista kuin toisen ihmisen. Ratkaiseva ero on se, että materian toimijuus ei ole intentionaalista: esimerkiksi olohuoneidemme sohvot ja telkkarit eivät tee suunnitelmia päidemme menoksi.

Kuitenkin kun ihmisten taholta materialle annetaan sellainen yhteiskunnallinen asema, jossa sen tarkoitus on vakauttaa ihmisten keskinäistä yhdessäoloa, sen seurauksena materia saa ensinnäkin voimaa mahdollistaa ja toisaalta myös voimaa haastaa ja koetella arkemme vakiintuneita kokoonpanoja.

— Niin. Materia alkaa kannatella erityisiä yhteiskunnallisia käytäntöjä, sanoin.
— Esimerkiksi leffailtoja tai kisakatsomoita, joista siis tulee tästä materiasta riippuvaisia.

— Aivan, sanoi Laura. — Toisaalta asema, jonka esimerkiksi erilaiset tavarat ihmisten arjen kokoonpanoissa saavat, riippuu myös siitä, mitä nämä tavarat asetetaan ihmisten keskinäisissä suhteissa välittämään.

— Mitä tarkoitat?

— Esimerkiksi tavaroilla on voimaa meihin, mutta se, mihin tavarat suhteemme kykenevät, ei ole täysin ennalta annettuna niissä itsessään. Sen sijaan tavarat saavat voimansa käyttöyhteydestä riippuen.

— Aha.

— Esimerkiksi olohuoneen televisio ja sohva saavat tavallisesti ihmiset viettämään yhdessä aikaa kyseisessä tilassa. Lisäksi ne mahdollistavat sen, että kukaan voi ylipäänsä järjestää tilassa leffailtoja, kisakatsomoita tai muita.

Kotiemme tavarat yksinkertaisesti vakauttavat jokapäiväistä elämäämme ja luovat sinne toistuvia arkisia käytäntöjä. Telkkarin siinä missä myös vaikkapa ruokapöydänkin ääreen esimerkiksi kokoonnutaan toistuvasti viettämään aikaa yhdessä ja seurustelemaan. Olohuoneen sohvalla puolestaan löhötään yhdessä ja lähekkäin, toisin kuin vaikkapa erillisillä tuoleilla lääkärin vastaanotolla. Kaukosäädin taas kannattelee ihmisen yksinkin ollessa sitä mukavuudenhalua, ettei kanavien zäppäilyä varten tarvitse nousta jatkuvasti jaloilleen.

Lisäksi kun saavumme esimerkiksi kaverimme olohuoneeseen katsomaan leffaa, tiedämme tasan tarkkaan, mihin istua, kun seinää vasten on tv-tasolla telkkari, välissä matala pöytä, jolla sipsikulho ja poppareita, ja vastakkaisella seinällä telkkaa kohti suunnattuna pehmeä divaanisohva. Kun sosiaalisen instituution, vaikkapa leffaillan, materiaallinen lavastus on valmiina edessämme, tavaroiden hiljaisesti ehdottamina ihmisten saapuessa paikalle tapahtumat etenevät kuin itsestään.

— Taidat olla oikeassa, sanoin ja mietin Lauran kuvaamaa kohtausta.

— Mutta... jatkoi Laura. — Jos yksi leffaillan seurueesta meneekin ja vaikkapa riuhtaisee telkkarin seinästä ja iskee sen toisen päähän, teeveen käyttöyhteys muuttuu. Silloin töllö ei enää kannattele viihtyisää yhdessäoloa. Sen sijaan televisiosta tulee väkivaltarikoksen rikosväline.

— Ookoo, sanoin. — Ja opetus on: älä lyö kaveria telkkarilla?

— Tavallaan sekin, Laura sanoi. — Materian korostamisesta huolimatta arkemme kokoonpanoissa on aina mukana ihmisiä, jotka myös – totta kai – voivat ja usein synnyttävätkin niihin jännitteitä. Juuri ihminen voi esimerkiksi pilata leffaillan rikkomalla television.

Sosiologisesti huomionarvoista on tässä kuitenkin myös se, että ihmisten keskinäisiä suhteita välittävät tavarat muuttavat luonnettaan käyttöyhteydestä riippuen. Se taas tarkoittaa lisäksi sitä, että emme oikeastaan voi ottaa annettuna, mihin erilaiset arkemme esineet suhteemme kykenevät. Tavaroilla on elämäkertansa, joiden aikana ne voivat välittää monenlaisia suhteita liukuessaan kategoriasta toiseen: esimerkiksi kauppatavarasta sisustuselementiksi ja lahjaksi, lahjasta rikosvälineeksi ja jätteeksi.

— Aha.

— Esimerkiksi kodinkoneliikkeestä hankittava telkkari voi toki viihdyttää meitä ja kerätä ihmisiä koolle, Laura ryhtyi avaamaan. — Vaikkapa vanhemmalta kotoa muuttaessa

mukaan tai lahjana saatu teevee puolestaan ainakin silloin tällöin mieleen kulkeutuvina häivähdyksinä muistuttaa antajastaan ja näin kannattelee perhesiteitä. Käytettynä saatu telkkari myös omalla tavallaan kannattelee ekologisuuteen pyrkivää elämäntapaa.

Joskus kun telkkari kuitenkin vanhentuu tai menee rikki, siitä puolestaan tulee jätettä ja sellaisena siitä on päästävä eroon. Jätteenä televisio siis ikään kuin lopulta ehkä vähän oudollakin tavalla tyhjenee kaikesta kannattelemastaan sosiaalisuuden symboliikasta ja omanlaisenaan ihmisten yhteistoiminnan muotona se kannattelee enää ainoastaan kunnallista jätehuoltoa.

Äskeinen jäteauto ajoi nyt takaa ohitsemme ja kääntyi seuraavan asiakkaansa pihaan. Me käännyimme risteyksestä vasemmalle.

— Tavaroidella on siis voimaa ihmisiin, sanoin. — Ja käyttöyhteydestä riippuen voivat ne myös saada aikaan sosiaalisia suhteita, joita ei voi olettaa etukäteen tavaroista itsestään.

— Nimenomaan, Laura nyökkäsi. — Tavarat liukuvat kategoriasta toiseen ja siten niiden voima vaihtelee käyttöyhteydestä riippuen.

— Mutta jos esimerkiksi olkkarissa ei ole alkuunkaan telkkaria ja sohvia, ei tule leffailtojakaan, minä jatkoin. — Ei tule edes sitä, mitä sohvalta ja telkkarilta yleensä ottaen odotetaan.

— Nii-in. Ja miksi näin? Laura kai testasi minua.

— No... minä vastasin. — Koska näille ihmisten kotien materiaalisille elementeille on annettu asema, jossa juuri ne luovat olohuoneeseen sen luonteisen aineellisen yhteisön, jota ihmiset sinne kaipaavat. Telkkarille ja sohvalle on annettu tehtäväksi synnyttää vakautta ja ennakoitavuutta olohuoneen leffailtoihin ja muihin sosiaalisiin suhteisiin.

— Aivan, Laura sanoi. — Ja kun materia on *sosiaalista*, jos vaikkapa telkkari kesken kaiken pamahtaa tai sohva repeää alta, eivät ainoastaan nämä huonekalut mene rikki, vaan tällöin syntyy säröjä ja jännitteitä myös niihin suhteisiin, joita telkkari ja sohva kannattelevat – samoin kuin käy toki silloinkin, jos joku leffailtaan kutsutuista kiskaisee telkkarin irti seinästä ja iskee sen mäsäksi kaverin päähän.

Laura vaikeni ja katsoi minuun.

— Niin, sanoin. — Olkkari ei oikein ole olkkari ilman teeveetä ja sohvia. Mutta mitä sinä tällä *sosiaalisella* tässä yhteydessä tarkoitat?

— Mitäkö tarkoitan *sosiaalisella*? Laura kysyi takaisin. — Samaa, mitä aina ennenkin.

Me puhumme koko ajan sosiologiaa. Tarkastelemme siis *sosiaalista*, sitä, mikä yhteiskuntaa pitää koossa. Aine on elimellinen osa sitä. Kotiemme tavarat ja muu. Ne ovat yhdessäolon kittiä.

— Aine on osa *sosiaalista*? Aine pitää yhteiskuntaa kasassa? Eivät vain ihmisten säännöt ja

sen sellaiset? Oletko tosissasi?

— Todellakin, Laura vakuutti. — Yhdessäolomme luonne riippuu ratkaisevasti sen *aineellisista* välittäjistä. Itse asiassa voisi sanoa niinkin, että osaltaan erilaisissa arkemme tilanteissa yhdessäolomme käsikirjoitus on integroituna arkemme materiaan: Esimerkiksi olkkarin sosiaaliseen skriptiin kuuluu yleisesti telkkari ja sohva sen edessä. Televisio ja sohva toisin sanoen materiaalisesti tuottavat olohuoneesta sosiaalisen tilan, jossa voi vaikkapa katsella yhdessä leffaa.

— Niin niin. Ja ilman niitä yhdessäolo huoneessa muuttuu toisenlaiseksi.

— Niin! Yhdessäolomme luonne riippuu ratkaisevasti sen *aineellisista* välittäjistä, ja toisaalta myös siitä, mitä ne asetetaan ihmisten suhteissa välittämään.

Jos esimerkiksi katsotaan vähän ajassa taaksepäin, ennen kuin ihmisillä oli televisioita, saattoi olla ehkä vähän tylsää jäädä työpäivän päätteeksi möllöttämään yksin kotiinsa, joka saattoi vielä hyvin olla vain ahdas huone vailla kummoisia virikkeitä.

— No joo. Varmaan silloin oli kiinnostavampaa viettää iltansa muualla kuin kotona, sanoin.

— Ja nähdä muita ihmisiä.

— Niin. Varmaankin, Laura komppasi. — Mutta nyt: moni yksinäinen viettää iltansa itsekseen televisiota katsellen, niin sanotusti viihtyy ja samalla miettii, mihin joutuisi ilman teeveetä. Kun ei ole muutakaan.

Seuraavaksi Laura otti esiin kuluneen huaweinsa.

— Tai mieti vaikka sitä, minkä 2010-luvulla älypuhelin on ihmisten välisille suhteille tehnyt: Älypuhelin on materiaallinen objekti, jonka kanssa moni nykyisin elää kuin kiintymyssuhteessa tai symbioosissa. Ihmisten keskinäisten suhteiden välittäjänä älypuhelin lisäksi synnyttää sellaisia yhteiskunnallisia käytäntöjä, joissa ihminen on periaatteessa tavoitettavissa 24/7.

Entä oletko huomannut, mitä tapahtuu, jos joku tuttu ei älypuhelinaikana vastaa, kun hänelle toistamiseen soitetaan eikä henkilö soita takaisinkaan? Heikkohermoinen saattaa esimerkiksi alkaa asiaa sadatella ja syntyy hirveä haloo:

”Miksei se vastaa? Miksei se soita takaisin? Missä se on? Mitä se tekee? On mennyt jo vaikka kuinka monta tuntia siitä, kun minä yritin. Katsoiko se, että se olin minä, joka soittaa, ja päätti sitten olla vastaamatta ja välittämättä? Tai entäs... Ei kai vain... Jos sille onkin sattunut jotain! Pitäisikö tässä olla huolissaan?”

Ja myöhemmin, kun selviää, että toinen oli yksinkertaisesti käynyt lenkillä ja jättänyt puhelimensa kotiin eikä ollut takaisin tultuaan sitä tarvinnut eikä muistanut sitä katsoakaan:

”Mikset pidä puhelinta mukana? Etkö ollenkaan ymmärrä kännykän ideaa? Se on *mobiililaite* ja *matkapuhelin*. Se on suunniteltu kulkemaan mukana. Missä ja milloin vain.

Käyttäisit sitä niin kuin se on tarkoitettu. Tätä menoa teet minusta vielä hermoraunion, kun sinuun ei saa yhteyttä. Olin niin huolissani, että oletko sinä loukkaantunut vai mikä on.”

— Jep jep. Oletko itse käyttänyt sellaisia viestisovelluksia, joista näkee, onko toinen vielä lukenut lähetettyä viestiä vai ei?

— Valitettavasti. Silloin voi nimittäin päänvaiva kasvaa entisestään, kun sovelluksesta näkee, että toinen on lukenut viestin, mutta ei ole silti vastannut – ei ainakaan itselle:

”Onko se suuttunut minulle? Olenko sanonut tai tehnyt jotakin, minkä vuoksi se on loukkaantunut ja vihoissaan? Vai onko se vain muuten tyly, kun ei viitsi vastata? Tässäkö tämä ystävyys nyt oli? Aaaaa...!”

Mitään tämän luonteista ei olisi tapahtunut lankapuhelinten, ei edes näppäinkännyköiden aikaan. Kaiken tämän on älypuhelin tehnyt ihmisten välisille suhteille; materiaalisena objektina älypuhelin kannattelee ihmisten välistä kommunikaatiota ja yhteydenpitoa tavalla, jollaista ei ole ennen koettu.

Laura kaivoi taskustaan pastillin ja pisti sen suuhunsa.

— Mutta toisaalta... hän jatkoi ja imeskeli mentoliaan. — Aineellisten yhteisöjen näkökulmasta älypuhelin on tällä tapaa mietittynä vielä pikkujuttu. Ja niin on myös esimerkkini telkkareista ja sohvista. Nämä ovat molemmat vasta pieniä mikrotason esimerkkejä materian voimasta ihmisiin.

— Aijaa, sanoin. — Otetaanko sitten jokin isompikin esimerkki?

— Otetaan, Laura sanoi ja katseli ympärilleen.

Riisuutuvia lehtipuita. Vaitonaisia tiili- ja elementtikerrostaloja. Katuvaloja syttymäisillään.

— Ajatellaan esimerkiksi sähköä, Laura jatkoi. — Sähkö ei näet kannattele ainoastaan arkemme yksittäisiä tilanteita vaan oikeastaan koko modernia elämänmuotoa. Samaan tapaan kuin esimerkiksi telkkareilla ja sohvilla myös sähköön voima ihmisiin on kuitenkin siinä, miten se saattaa ihmiset yhteistoimintaan toistensa kanssa. Tässä kohdin kuvio on vain huomattavasti yhtä olkkaria isompi.

— Mutta eihän sähkö ole ainetta, minä huomausin ja tuijotin valopylvääseen, kunnes silmissäni sumeni. — Vai onko muka?

— Sähkökö ainetta? Ei varsinaisesti... Laura vastasi.

Minä käänsin katseeni katuun. Räpyttelin silmiäni.

— Mutta saadakseen sähköä jokapäiväisiin tarpeisiinsa ihmiset joutuvat kollektiivisesti vakauttamaan sähköntuotannon ja -jakelun erilaisiksi materiaalisiksi objekteiksi: voimaloiksi, generaattoreiksi, johdoiksi, pistokkeiksi, töpseleiksi, katupylväiksi ja kodin elektroniikaksi... Tämän lisäksi ovat sähköntuotantoa toisaalta vakauttamassa myös

esimerkiksi sellaiset immateriaaliset asiat kuin valtioiden ja kuntien energiapolitiikka, sähköasentajien ja voimalaitosinsinöörien koulutusohjelmat tai sähköyhtiöiden asiakkaiden sähkösopimukset ja kansainväliset sähkölaitteita koskevat turvallisuusstandardit.

Sähkössä on sosiologisesti katsottuna kyse valtavasta moniaineeksisestä kokoonpanosta, jolla koko modernia elämänmuotoa osaltaan pidetään koossa.

— Hmm... Pointtisi siis on, että aineelliset yhteisöt ulottuvat kasvokkaista vuorovaikutusta laajemmalle, sanoin. — Ne ovat myös makrotason juttuja.

— Aivan. Käytännössä sähkössä on sosiologisesti kyse ihan samasta asiasta kuin olohuoneen sisustuksessa. Keskeinen ero olohuoneen sisustukseen on vain mittakaava: kun puhutaan sähköstä, kokoonpanon suuruusluokka on aivan toinen.

— No, niin kai. Mutta entäs silloin, kun sen kanssa kuitenkin tulee ongelmia? Sähkön kanssa meinaan.

— Niinpä, Laura napautti. — Sähkö on sosiologisesti esimerkki myös niin kutsutusta ”mustasta laatikosta”.

— Mustasta laatikosta?

— Mm.

— Tarkoitatko siis niitä mustia laatikoita, joita lentokoneissa on?

— En. Nyt on kyse ihan eri jutusta.

Kun on kyse aineellisista yhteisöistä, sosiologit tarkoittavat ”mustilla laatikoilla” esimerkiksi kaikkia niitä teknologisia laitteita, joiden moitteettomaan toimintaan ihmiset päivittäin tukeutuvat, mutta joiden toiminnasta ihmiset eivät loppujen lopuksi ole kovinkaan hyvin, jos ollenkaan, perillä.

— Aijaa.

— Tässä mielessä arkemme on itse asiassa koko joukko ”mustia laatikoita”.

— Ai miten niin?

— Uskallan väittää, että suurella osalla ihmisistä ei ole kykyä selittää esimerkiksi sitä, miten televisio, älypuhelin, tietokone, sähköhammasharja, mikroaaltouuni tai henkilöauto teknisesti toimivat, Laura sanoi. — Mitä esimerkiksi tarkalleen ottaen tapahtuu luurissasi tai sen ja puhelimestojen ja Maata kiertävien satelliittien välillä, kun näppäilet puhelimeesi vaikkapa hätänumeron 112?

Tuskinpa moni sitä tietää – saati sitten, että ihmiset pystyisivät täsmällisesti kuvaamaan koko sen pitkällisen prosessin, jossa vaikkapa kivihiilestä, öljystä, puusta, uraanista tai tuulesta tuotetaan sähköä, jota itse kukin voi sitten käyttää vaikkapa juurikin sen

puhelimensa akun jokaöiseen lataamiseen. Ei minullakaan ole oikeastaan kovin suurta hajua siitä, miten tämä homma menee. Silti käytän älypuhelinia.

— Sähkösi ”tulee vain seinästä.” Niinkö?

— Niin. Olen myös aika varma, että tässä uskossa en ole yksin. Jokapäiväisessä elämässään ihmiset yksinkertaisesti turvautuvat esimerkiksi siihen, että ”sähkö tulee seinästä”. Ihmiset luottavat siihen, että homma toimii mutkattomasti, eivätkä kysele asiasta sen enempää.

Sosiologit saattaisivatkin siksi sanoa, että sähkö – ja ylipäätään ”mustien laatikoiden” toiminta – on jotakin, jonka ihmiset arjessaan ottavat annettuna, vaikka se on itse asiassa sosiaalisesti tuotettua.

— Ahaa... Olemme sosiologian ytimessä. Mutta entäs sitten ne ongelmat?

— No, niin kuin jo aiemmin tämänkin sanoin, materiaan voima ihmisiin käy yleensä selväksi vasta poikkeustilanteissa. Esimerkiksi se, että sähköllä todella on sellainen asema, että ilman sitä ei oikein modernissa yhteiskunnassa pärjää, tulee ilmi vaikkapa sähkökatkon aikana.

Kun ”sähkö ei tulekaan seinästä“, materia näyttää voimansa haastaa, kyseenalaistaa ja koetella ihmisten välisiä suhteita. Materia, joka sähköä välittämiä suhteitamme kannattelee, työntyy arjen taka-alalta toiminnan keskiöön, ja silloin sitä ei enää tosiaan voi pitää vain arkemme passiivisena taustahahmona. Kun esimerkiksi auto ei käynnisty ja pysäköintitilastakaan ei saa virtaa, ei ihminen pääse töihin, harrastuksiin tai mihinkään. Yksilö tulee ainakin jossain määrin ulossuljetuksi tavanomaisista suhteistaan. Vaikkapa työpaikalta myöhästymisestä taas saattaa seurata kollegoiden ja esimiehen paheksuntaa tai muita työyhteisön sanktioita. Jos huonosti käy, voi tulla jopa kenkää. Fudut, potkut. Kun lisäksi kännykästäkin loppuu akku eikä sitäkään saa sähkökatkon vuoksi ladatuksi, vaikeutuu vielä yhteydenpito muihin. Milläs sitten ilmoitat työpaikallekaan myöhästymisestä, kun ei ole puhelinia käytössä?

— Sähköpostilla läppärillä. Tai tabletilla, jos siinä on akkua. Onhan näitä laitteita.

— Niin niin. Mutta tajuat varmaan pointin?

— No joo. Ja tietenkin sähkökatkon aikana myös jääkaapit lämpenee ja pakastimet sulaa ynnä muuta ikävää tapahtuu.

— Nii-in. Kun jokapäiväisiä mutkattomina pitämiämme käytäntöjä kannatteleva materia ryhtyy haastamaan meitä, arki muuttuu hankalaksi. Rutiinit rytisevät ja joutuvat koetukselle. Toisin sanoen ”mustat laatikot” kykenevät synnyttämään arkeemme jännitteitä, jotka meidän on tavalla tai toisella ratkottava, jotta esimerkiksi sähkökatkon vuoksi ei toimeentulomme vaarannu tai etteivät pakastimeen säilömämme ruokatarpeet, kesän marjat ja syksyn riistat, tuhoudu.

Kun esimerkiksi omalla autolla ei pääsekään töihin, täytyy keksiä toinen keino, koska pomo

on tiukkana eikä hyväksy poissaoloja tällaisella syyllä. Jos sitten julkista liikennettä ei ole tarjolla ja matka on liian pitkä polkupyörällä ajettavaksi, jos sellaista edes omistaa, täytyy hätään soittaa taksi tai pyytää apua naapurilta.

Materia voi jopa oikkuillessaan näyttää voimansa ihmisiin saattamalla meidät osaksi sellaisia käytäntöjä ja sosiaalisia suhteita, joihin me emme muuten ottaisi ollenkaan osaa. Hädissään saattaa jopa vaikka ”lainata” eli varastaa taloyhtiön kellarista naapurin lukitsemattoman polkupyörän, ja sitten sitä ollaan myöhemmin naapurin kanssa setvimässä, että ”mitä he*****!” eikä auta, kun puolustautuu sillä, miten materia petti ja tuli paniikki...

— Just. Eli pointti on, että materia kykenee synnyttämään arkeemme jännitteitä, jotka ihmisten on jotenkin ratkottava, sekä saattamaan yhteen toimijoita, jotka muutoin eivät ehkä ikinä kohtaaisi.

— Niin. Lisäksi kun sähkökatko sekoittaa totutut kuviot, ei ole enää mahdollista ajatella yksinkertaisesti niin, että ”sähkö tulee seinästä”. Sen sijaan ”mustana laatikkona” sähkö yksilöityy.

— Yksilöityy?

— Mm. Kun on ongelmia sähköön kanssa, alkaa miettiä, missä vika, Laura jatkoi. — Onko pistoke rikki vai sähkölaite? Paloiko sulake? Onko vika talossa vai jakeluverkossa? Kaatuiko puu voimajohdon päälle vai onko ehkä päällä energiapoliittinen kriisi? Ja edelleen: kuka vian korjaa ja millä aikataululla; itsellä kun olisi jo hinku päästä vähitellen takaisin normaaliarkeen kiinni. Ei maistu elämä ilman sähköä ja moderneja mukavuuksia. Tahtoo valoa, jääkaapin ja someen!!!

Sähkökatkon aikana käy siis selväksi se, että sähköön ympärillä tosiaan on kokonainen aineellinen yhteisö – eikä ihan pieni sellainen. Kyse on itse asiassa aivan valtavasta kokoonpanosta, jossa pyrkimys vakauttaa sähkö muun muassa toimiviksi tuotanto- ja jakelujärjestelmiksi saattaa lukuisat ja taas lukuisat ihmiset tavalla tai toisella tekemisiin toistensa kanssa.

Sähkö liittääkin ihmiset toisiinsa yli paikan ja myös yli ajan.

— Yli paikan, yli ajan? Mitä tarkoitat?

— Esimerkiksi tämä kämmenenkokoinen kännykkä – Laura esitteli taas huaweitaan – saattaa minut osaksi valtavaa ylijärjestelmää ja yliaikaista yhteiskunnallista kokoonpanoa, jossa minä itse olen vain pieni inhimillinen säie...

— Aha.

— Kun vaikkapa tökkään kännykkäni lataukseen, kytken ensinnäkin luurini sähköverkkoon ja kas, olen liittynyt voimajohtoihin, energiantuotantolaitoksiin, generaattoreihin ja koko siihen valtavaan infrastruktuuriin, jossa sähkö itselleni täysin vaivattomalta tuntuvalla

tavalla... tulee, kulkeutuu tai ehkä... siirtyy, niin... siirtyy esimerkiksi... hmm, no, vaikka ydinvoimalasta tai tuulivoimalan siivekkeistä... asuntoni pistorasiaan.

Vitjat, kun en osaa kunnolla kuvailla sitä, miten tämä kaikki tapahtuu!

”Musta laatikko” otti näköjään Lauran hermoon.

— Toiseksi... Laura pystyi kuitenkin jatkamaan. — Kun työnnän laturin pistokkeen seinään, näkymättömin yhteiskunnallisin sitein kytken itseni kaikkiin niihin ihmisiin, joista tunnen tuskin ketään ja jotka myös jäävät minulle etäisiksi ja tuntemattomiksi, mutta jotka päivittäin työskentelevät sähkön tuotanto- ja jakelujärjestelmän moitteettoman toiminnan eteen, jotta minä ja moni muu voisimme elää sitä mukavaa sähkön kannattelemaa arkea, johon olemme tottuneet. Puhelinta lataamalla kytken itseni ihmisiin, jotka voimaloissa valvovat generaattoreiden toimintaa, ihmisiin, jotka ovat rekrytoineet nämä työntekijät ja edelleen heidän työnantajiansa ja sähköyhtiön osakkeenomistajiin, ammattiliittojen sopimusneuvottelijoihin ja lakimiehiin, jotka pitkällisten debattien jälkeen ovat lopulta laatineet hyväksytyt työehtosopimukset, joiden mukaan voimalaitoksen arkea nyt pyöritetään. Laittamalla pistokkeen pistorasiaan kytken itseni taloyhtiöni kiinteistöhuoltoon, joka puolestani huolehtii siitä, että elektronit tarpeen tullen yötä päivää virtaavat minunkin huaweihini ja pitävät itseni somessa kiinni.

Kolmanneksi kännykkääni ladatessani saan seurakseni myös aiemmat ihmissukupolvet, jotka esimerkiksi insinööritaidollaan ovat käyttämiäni sähköjärjestelmiä suunnitelleet ja kehittäneet. Samalla kytken itseni myös niihin ihmisiin, jotka todella ovat rakentaneet päivittäin ohimennen ja enempää ajattelematta hyödyntämäni infrastruktuurin, jonka varassa ”otan sähköä seinästä” eli luen uutiset, pidän yhteyttä kavereihini, lämmitän mikroateriani ja niin edelleen. Kytken itseni ihmisiin, jotka ovat asuntoni rakentaneet, heihin, jotka rakentajat ovat kouluttaneet ja heihin, jotka ovat ylipäätään luoneet tähän maahan ammatillisen koulutusjärjestelmän, joka kaikki nämä ammatti-ihmiset tuottaa työmarkkinoille.

Yksinkertaisesti älypuhelinta lataamalla huomaan olevani ihmisenä monin tavoin kiinnikkeinen ja sidoksellinen toimija: esimerkiksi sometukseni on kiinni aiemmista ihmissukupolvista, itselleni tuntemattomiksi jäävistä aikalaisistani sekä voimaloiden generaattoreista, datakeskusten servereistä ja kaikesta siitä materiaasta ja erilaisista ihmistoiminnan hiljaisista delegaateista, joille ihmiset ovat kollektiivisesti antaneet vastuulleen arkeaan vakauttavia tehtäviä. Lisäksi jos vain mietin ihan silkkaa öljyä, uraania tai koskien virtausta tai tuulen tuiverrusta, josta puhelimeni lataamiseen käyttämäni sähkö voidaan tuottaa, kytkevät ne minut puolestaan osaksi koko elinplaneettani Maan historiaa ja ihmislajin evoluutiota.

Se taas, miksi tänne Suomeenkin, jossa asun, on esimerkiksi sähköntuotannon ja -jakelun infrastruktuuri itse asiassa ollenkaan rakennettu, sekä henkilökohtainen tarpeeni ladata kännykkää liittyvät yhteiskuntien teollistumiseen ja modernisaatioon. Nyky-yhteiskunnan vaatimukset ja nykyihmisen tottumukset myös tekevät älypuhelimesta

itselleni monessa yhteydessä välttämättömän: Niin kuin moni, moni muukin, olen keskittänyt tähän kapulaan, ihmisten ja ei-inhimillisten toimijoiden kimppuun, suuren osan arjestani alkaen yhteystietojeni ja kalenterini järjestyksessä pidosta. Matkoillani tämä toimii minulle matkalippuna ja karttana. En myöskään saa luettua tuoreimpia uutisia nonstop ilman älypuhelinta. En voi hoitaa pankkiasioitani mobiilisti ilman sitä. Ilman älypuhelinta en voi whatsappilla ja skypettää missä tahdon enkä ole vapaa ottamaan itsestäni selfieitä missä ja milloin vain.

Paljosta muusta puhumattakaan.

Toisaalta samaan aikaan muun muassa kännykän käyttöni kohdistuu myös erilaisia yhteiskunnallisia huolia esimerkiksi energiankäytön, yksityisyydensuojan, yksilön turvallisuuden ja terveyden suhteen:

”Tee ekoteko – katso, miten älypuhelimesi kuluttaa sähköä ja säästä.”

”Suojaa älypuhelimesi identiteettivarkauksilta.”

”Puhelimen lataamiseen liittyy tulipalovaara: älä lataa älypuhelinta öisin valvomatta!”

”Asiantuntijat kiistelevät: Onko älypuhelin terveystarve? Aiheuttaako se syöpää vai ei?”

Ja vielä – mikä ehkä tärkeintä – jos ihan oikeasti silloin mietin tätä kaikkea, kun tökkään puhelimeni laturin pistorasiaan, huomaan, että minä t o d e l l a tarvitsen kaikki puhumani kytkökset ja muut toimijat mahdollistamaan oman, henkilökohtaisen yhteiskunnallisen toimijuuteni. Tarvitsen yhteiskunnan ympärilläni ollakseni itse se, mikä olen – ja lisäksi tämä yhteiskunta, jota niin kipeästi tarvitsen, on aineellinen yhteisö: jokapäiväisessä elämässäni olen jatkuvasti tekemisissä ”mustien laatikoiden”, ihmistoiminnan hiljaisten delegaattien ja myös erilaisten hybridien kanssa.

Yhteiskunta ei todellakaan ole vain sosiaalisia konstruktioita, symboleita ja abstrakteja asioita. Se on ainetta, jota voi koskea ja joka painaa ja vie tilaa.

— Tota. Öö... minun täytyi keskeyttää.

Alettiin edetä aika lennokkaasti.

— ”Mustat laatikot”, ookoo. Sen minä tajuan, sanoin.

Laura katsoi minua ja otti henkeä.

— Mutta delegaattit? Ja hybridit? Mitä ihmettä sinä niillä meinaat?

— Sosiologien sanoin esimerkiksi älypuhelin on paitsi ”musta laatikko” myös omanlaisensa hybridi objekti, Laura avasi.

— No, mitä tuo sitten tarkoittaa? minä pyysin lisää tarkennusta ja samalla vaihdoinme kadun puolta. — Mitä ne hybridit ovat?

— Kun on kyse aineellisista yhteisöistä ja sosiologit puhuvat hybrideistä, silloin he tarkoittavat luonnon ja yhteiskunnan sekamuotoja, Laura sanoi. — Sosiologian näkökulmasta hybrideissä ei-inhimillinen ja inhimillinen, luonto ja yhteiskunta ovat siis samanaikaisesti läsnä.

Näin ajateltuna esimerkiksi älypuhelin taas on luonnon raaka-aineista valmistettu kulttuurinen artefakti. Se on ikään kuin tuotettua luontoa, jossa luonto ja yhteiskunta tavallaan liukunevat yhteen ja jossa niiden raja muuttuu häilyväksi – tai itse asiassa katoaa. Vai pystytkö kertomaan minulle, mistä tässä – Laura heilutteli edessäni vihreäkantista huaweitaan – alkaa luonto ja missä alkaa yhteiskunta?

— Noo...

— Niinpä. On älytöntä puhua esimerkiksi älypuhelimesta mitenkään muuten kuin hybridinä.

Tietyissä mielessä älypuhelin toki on vain metalleja ja muoviksi muutettua öljyä, ehkä lasiksi työstettyä hiekkaa, mutta toisaalta ei esimerkiksi tämä huawei ole vain luonnon materiaaleja. Tämä kapula on täynnä inhimillisyyttä ja yhteiskunnallisia prosesseja: suunnittelua, insinööritaitoa, metallien louhintaa, työsuhteita, verotuspäätöksiä, pörssikursseja, sijoituksia, eri brändien välistä globaalia kilpailua, yritysstrategioita, teollisuusvakoilua, kuluttajatutkimuksia ynnä muuta ynnä muuta.

— Okei, mutta mitä sitten?

— Mitä sitten? Laura toisti. — Vaikka ajatuksissamme saatamme monesti pitää luontoa ja yhteiskuntaa toisistaan erillisinä ilmiöinä, jos hetkeksi pysähdymme miettimään ajatusta hybrideistä, huomaamme nopeasti, miten keinotekoinen tämä jako oikeastaan on. ”Luonto” ja ”yhteiskunta” ovat toisistaan erillisiä vain kielellisinä konstruktioina. Käytännössä ne ovat yhtä.

Keskeinen asia, jonka hybridit yhteiskunnasta opettavat, onkin se, että käytännössä luonnon ja yhteiskunnan prosessit kietoutuvat aina erottamattomasti yhteen: Esimerkiksi älypuhelin pakkauksia ja suojakoteloita – Laura napautti etusormellaan vihreäkantista kännykkäänsä – varten pumpataan maaperästä vuosituhansia vanhaa ekologisissa prosesseissa syntynyttä öljyä, josta tällaiset muovipakkaukset ja -kotelot sitten teollisesti valmistetaan. Vaikkapa vesistöihin päätyessään yhteiskunnan synnyttämä muovijäte taas voi hajota mikromuoviksi, jolla on vaikutuksensa niiden ekosysteemeihin. Esimerkiksi kalapopulaatioihin vaikuttaessaan vesistöjen kemialliset muutokset saattavat puolestaan näkyä ihmisten arjessa esimerkiksi elintarvikeliikkeiden ruokakalojen tarjonnassa ja kotitalouksien kalojen kulutuksessa. Esimerkiksi näin yhteiskunnan ja luonnon prosessit sotkeutuvat jatkuvasti toisiinsa.

— Selvä, sanoin.

Ja sitten mentiin eteenpäin.

— Älypuhelimien hybridi luonne tekee toisaalta näkyväksi myös sen, miten lukuisat ihmiset ovat aina läsnä tavaroissamme ja rakennetuissa ympäristöissämme, Laura jatkoi. — Tosin, pakko myöntää. Kun pitelen älypuheliniani kädessäni, kaikki se yhteiskunta ja yhteistoiminta, mitä tämä pieni teknologinen innovaatio on omaanikin käteeni päätyäkseen edellyttänyt, jää helposti pimentoon...

Laura pysähtyi, laitto puhelimensa taskuunsa ja osoitti etusormillaan asfalttiin.

— Samoin se, että täällä kotikaupungissasi on asfaltoituja katuja – Laura viittasi nyt kädellään taivaalle – ja katuvalot, on tulosta esimerkiksi kaupunkisuunnittelusta ja paikallispolitiikasta. Vaikka siitä mikään ei kuitenkaan meille tässä näy, tämän asfaltin ja näiden katupylväiden paikalle saaminen on sekin edellyttänyt ties kuinka paljon yhteiskunnallista organisoitumista, inhimillistä suunnittelua, abstraktia ajattelua, tulevaisuuden visioita sekä kenties myös huolta, kiistoja ja kamppailuja.

— Hmm... minä mietin. — Mikä se oli se toinen asia? Ai niin. Entä ne inhimillisen toiminnan delegaattit?

— Siihen olin juuri tulossa, Laura väitti. — Arkeamme vakauttamassa on sellaisia hybridejä oikeastaan seurassamme joka hetki. Tälläkin tienpätkällä esimerkiksi tuo autotien hidastetöyssy korvaa liikennepoliisin.

Laura heilautti kättään kohti edessä hämöttävää suojatietä.

— On itse asiassa osoitettu, että hidastetöyssyt tehokkaasti vähentävät liikenteen henkilövahinkoja. Hidastetöyssyt ovatkin siksi osa liikenneturvallisuuden hallintaa. Kun autoilijaa vastassa odottaa korotettu suojatie, hän tarkoituksellisesti hiljentää ajonopeuttaan säästääkseen autonsa jousituksia. Lisäksi ihmistoiminnan hiljaisena delegaattina hybridi hidastetöyssy pelkällä läsnäolollaan tuo samalla turvaa esimerkiksi alueen pikkulasten koulumatkoihin ja rauhoittaa heidän vanhempiensa mieltä ilman, että liikennettä valvomassa ja ohjaamassa tarvitsee seisoa yhden yhtä poliisia tai muuta ihmistoimijaa.

— No... okei, katselin katua. — Luulenpa, että tuo töyssy hoitaakin hommansa ihan kiitettävästi.

— Voi itse asiassa olla, että se toimittaa vastuulleen asetetun tehtävänsä jopa ihmistä luotettavammin, Laura sanoi.

— Niinkö?

— Poliisin huomiokyky saattaa aina herpaantua. Hidastetöyssyn kaltainen betonimöykky sen sijaan ei syyllisty niin sanotusti ”inhimillisiin virheisiin”. Se seisoo paikallaan, tekee, mitä sille on tehtäväksi annettu, eikä oikeastaan muuta voi kuin ”valvoa” liikennettä. Omassa vaikutuspiirissään hidastetöyssy todella on aktiivinen yhteiskunnallinen toimija.

Silti – Laura piti lyhyen tauon ennen kuin jatkoi – me ihmiset tyypillisesti – ja virheellisesti – ajattelempa, että olennaista tämän kaltaisissa tilanteissa on jokin ihan muu kuin nämä

ihmistoiminnan hiljaiset delegaatit, joille me emme anna arvoa arkemme aktiivisina toimijoina.

Laura seisoi nyt suojatiellä.

— Totta kai ihmiset ovat tämänkin töyssyn tähän paikalle hoitaneet ja sen kunnosta on ihmisten taholta myös alati huolehdittava. Ihmisten panosta esimerkiksi liikenneturvallisuudelle ei tule vähätellä.

Laura taputteli jalallaan suojatien raitoja.

— Mutta sosiologisesti tässä korotetussa suojatiessä on kyse moniaineellisesta kokoonpanosta, jossa yhdistyvät niin ei-inhimillinen materia kuin ihmistoimijat ja heidän huolensa, halunsa, toiveensa ja muu inhimillinen...

— Tööt tööt!

Punainen pakettiauto lipui hämärässä Lauran takaa töyssyä kohti ja tuulilasin läpi siristelevä kuski soitti torveaan.

Laura pomppasi tien sivuun.

— Tuo materiaallinen hidastetöyssy kannattelee kaikkea sitä inhimillisyyttä, jota siihen on ikään kuin ihmisten taholta ladattu: turvallisia koulumatkoja, tapaturmien ehkäisyä... Se on inhimillisen toiminnan delegaatti.

Paku keinahti suojatien yli.

— Sinäpä sen sanoit, minä totesin ja lähdin jatkamaan matkaa.

— Ymmärsitkö hybridit ja delegaatit? Laura kysyi perästäni.

— Jep, sanoin ja silloin puhelimeni soi. — Sori. Täytyy varmaan vastata.

Numero oli tuntematon. Pyyhkäisin silti linjan auki.

— Halojaa... Hei... Aha... Aha... Joo, ei... Anteeksi, nyt on vähän paha paikka... Pahoittelen. Kiitos ymmärryksestä. Hyvää illanjatkoa! Joku puhelinmyyjä. Ehdotti, että vaihtaisin liittymää...

Vilkaisin nopeasti, mitä luurini ilmoitteli ja pujautin sitten sen takaisin housun taskuun avainten kaveriksi.

— Oliko sulla vielä jotain? palasin keskusteluun.

— Yksi juttu tässä vielä olisi, Laura sanoi. — Olemme nyt puhuneet siitä, miten ihmiset eivät ole koskaan yksin, ainoastaan ihmisten kesken. Me elämme elämämme aineellisissa yhteisöissä, joissa yhdessäolomme ja suhteemme muihin on aina materia välittämää. Lisäksi materiaalilla on toimijuutta. Sillä on voimaa mahdollistaa asioita arjessamme mutta

myös voimaa haastaa ja koetella päivittäisiä kokoonpanojamme. Lupia pyytämättä materia saattaa hetkessä kyseenalaistaa arjessamme itsestään selvinä ottamamme erityiset yhteiskunnalliset käytännöt.

Mutta mitä materia tekee ihmisen toimijuudelle? Se on meillä vielä puhumatta.

— No mitä? minä kysyin.

— Jatketaan tästä, Laura otti taas kuluneen huaweinsa taskustaan. — Sosiologit puhuvat siitä, kuinka esimerkiksi älypuhelin on ihmisen jatke tai yksilön inhimillisten kykyjen toinen puoli, jota ilman yksilön toiminta ei oikeastaan ole kunnolla käsitettävissä.

— Aha. Mitähän sosiologit sillä tarkoittavat? Miten niin älypuhelin on ihmisen jatke?

— Esimerkiksi busseissa ja junissa on tavallista nähdä ihmisiä yksin silmät luureissa ja napit korvilla eikä kukaan pukahda toiselle sanaakaan, Laura sanoi. — Mutta onko kukaan heistä yksin?

Jos esimerkiksi minä istun kahvilassa, bussipysäkillä, puiston penkillä tai kävelen jalkakäytävällä ja yksikseni naputan ja etusormellani ja peukalollani pyyhiskelen älypuhelimeni, touhuni vaikuttaa varmasti järjettömältä, jos ei vaikkapa puuhiani seuraava vastaan tulija ymmärrä hybridiä älypuhelimeni ja sitä, mitä se minulle ihmisenä mahdollistaa: Saatan olla yhteydessä ystäviini kilometrien päässä, selata blogeja tai muuten surffata somessa, lukea uutisia maailmalta, etsiä uutta asuntoa tai työpaikkaa, rentoutua hetken jonkin mobiilipelin parissa, vaikkapa jahdata virtuaalisesti todellisuuteeni lisättyjä pokémoneja, tai opiskella, lukea työsähköposteja, allekirjoittaa vetoamuksia ja kansalaisaloitteita, hoitaa pankkiasioitani. On monta merkityksellistä asiaa, joiden parissa saatan kiinteästi puuhastella.

Lisäksi jos ajattelen esimerkiksi itseäni, älypuhelin kädessä maailmanlaajuisessa aika-tilan tiivistymässä sijaintini ei rajoita minua. Tai no. Nyt liioittelen... Samanaikaisessa globaalissa tilassa, johon planeettamme on tiivistynyt, pystyn nykyisen viestintäteknologian avulla ylittämään ainakin osan sijaintini itselleni ja sosiaalisille suhteilleni asettamista rajoituksista. Älypuhelimelläni kykenen vaivattomasti keskustelemaan ihmisten kanssa reaaliaikaisesti jopa mantereelta toiselle. Pystyn vaihtamaan tuttavieni kanssa reaaliaikaisesti kuvia ja videoita ja vaikka mitä. Lisäksi samat sijaintinsa itselleen asettamat rajoitukset kykenee ylittämään kuka tahansa muukin, jolla vain on käytössään jokin älylaite ja säällinen internetyhteys, jonka käyttöä valtio ei ole rajoittanut estämällä esimerkiksi pääsyn erilaisiin sosiaalisen median sovelluksiin.

— Okei, sanoin. — Esimerkiksi tällaisissa tilanteissa älypuhelin on inhimillisten kykyjesi toinen puoli.

— Kyllä. Se on itseni jatke.

— Mutta. Mitä merkitystä tällä huomiolla on? Miksi tämä on tärkeää?

— Miksi tämä on tärkeää? Laura toisti kysymykseni ja mietti hetken. — No, kyse on oikeastaan siitä, mitä tarkoittaa olla ihminen.

Ihmisen toimintaa kunnolla ymmärtääkseen on tajuttava se, mitä esimerkiksi älypuhelin ja muut ihmisen lisälaitteet ihmisten välisille suhteille ja ihmiselle itselleen tekevät. 2010-luvun yhteiskunnassa esimerkiksi älypuhelin ensinnäkin välittää sosiaalisuuden muotoja, jotka useimmille meistä ovat jo niin itsestään selviä, että ne karkaavat aktiiviselta huomioltamme. Toiseksi – mitä tulee ihmisen toimijuuteen – ihmisen jatkeena ja lisälaitteena älypuhelin itse asiassa muuttaa koko ihmisen maailmassa olemisen tapaa. Älypuhelin kasvattaa ihmisruumiin kykyjä ja laajentaa ihmisen toiminnan alaa. Älypuhelin kädessään ihminen ulottaa jopa yli mantereiden.

— Hmm...

— Mutta muista! Laura kääntyi puoleeni. — Esimerkiksi minulle älypuhelin tekee kaiken tämän, josta puhun, vain siksi, että minä olen asettanut älypuhelimien välittämään suhteitani muihin. Siksi muun muassa nämä sosiaalisuuden muodot ovat minulle mahdollisia. Voinhan itse asiassa erittäin helposti sulkea itseni ulos tästä kaikesta, yksinkertaisesti olemalla käyttämättä tällaista lisälaitetta.

Laura käänteli älypuhelimia kädessään.

— Älypuhelimien tottuneena ja tietyssä mielessä jopa kiintyneenä saatan kuitenkin sellaista ilman tuntea itseni ehkä hieman avuttomaksi. En voisi enää tehdä sitä, tätä ja tuota, minkä älypuhelin minulle kansalaisena ja kuluttajana ja ylipäättään ihmisenä mahdollistaa. Ilman älypuhelimia saattaisin tulla jopa ulossuljetuksi osasta arkisista suhteistani. Sen sijaan, että kasvattaisin, luopumalla älypuhelimistani, kaventaisin yhteiskunnallisen toimintani alaa.

— Olen pahoillani, mutta kuulostaa siltä, että olet vähän lirissä puhelimesi kanssa, sanoin.

— Lirissä? Olet varmaan oikeassa, Laura myönsi. — Milloin vain harkitsen luopuvani älypuhelimistani, yhteiskunnallinen jännite, jonka älypuhelin yksilötasolla heittää ratkottavakseni on, suljenko itseni ulos tästä kaikesta puhumastani sosiaalisuudesta vai pysynkö siihen osallisena. Toisaalta jos kuka vain ikään kuin riisuutuu jokapäiväisestä materiastaan, se, minkä ihminen tällöin äkkiä huomaa, on tämä yksi ja sama: arjessamme me olemme itsemme ja erilaisten lisälaitteiden yhteenliittymiä.

— Jaa-a, sanoin.

Taas oli Lauran puheissa vähän avaamista.

— Lisälaitte? Yhteenliittymä?

Kysyin Lauralta, mitä ihmettä hän näistä puhuessaan tarkoitti, ja vastaus oli tällainen:

— Sosiologit saattaisivat tosiaan kutsua älypuhelimia myös ihmisen lisälaitteeksi, hän aloitti.

— Kun älypuhelin ja ihminen liittyvät yhteen, älypuhelin toisin sanoen täydentää ihmisen älypuhelimien ja ihmisen inkorporaatioksi.

Tässä vaiheessa minä kaivoin taas esiin omankin kännykkäni. Mutta ei se auttanut.

— Inkorporaatioksi? sanoin vain hiljaa katse luurissani ja pyyhin sormellani sen naarmuista näyttöä. — Mitä ihmettä sinä tarkoitat?

— Ehkä asiaa avaa se, että ylipäättään ilman materiaa ihminen on tietystä mielessä vajaa toimija, Laura sanoi. — Silloin taas kun vaikkapa ihminen ja älypuhelin kohtaavat ja asettuvat yhteen kokoonpanoksi ihminen + älypuhelin, syntyy yhteiskunnallinen – tavallaan yliyksilöllinen – toimija, joka on jotain enemmän kuin pelkkä ihminen.

Tällaisessa ihmisen ja materiaalisen lisälaitteen yhteenliittymässä materia täydentää ihmistä ja siten ihmisen kyvyt ovat pelkkää ihmisruumista laajemmat. Inkorporaatiossa älypuhelimien kanssa ihmiselle mahdollistuu moni asia, joka muuten ei tulisi tälle kuuloonkaan: mobiili yhteydenpito, sometus, osoitetietojen ja reitin haku, valokuvan tai videon ottaminen... Ihmisen toiminnan ala kasvaa, sillä inkorporaatiossa älypuhelimien kanssa ihminen saa käyttöönsä älypuhelimien ominaisuudet.

— Hmm...

— Toisaalta tämä ominaisuuksien vaihto ihmisen ja materian välillä on tietyllä tapaa vastavuoroista, Laura jatkoi. — Siinä missä ihminen saa käyttöönsä älypuhelimien ominaisuudet, on älypuhelimeen tavallaan integroitu inhimillisiä ominaisuuksia. Muistini delegaattina älypuhelin esimerkiksi *muistaa* puolestani tuttavieni yhteystiedot, sen karttasovellus myös lempipaikkojeni sijainnin, kalenteri aikatauluni ja muistilaput juoksevat asiat, jotka minun pitäisi hoitaa. Lisäksi älypuhelin tekee kaiken tämän nöyrästi ja paljon itseäni luotettavammin.

Kadun laidalla puut tiputtelivat lehtiään ja ilma alkoi käydä viileäksi.

— Okei, sanoin ja työnsin kädet takin taskuihin. — Jos saan vähän vetää asioita yhteen: se, mitä minä olen esimerkiksi kännykkää käyttäessäni, on siis kokoonpano ihminen + kännykkä. Lisäksi tässä ikään kuin symbioosissa luurini kanssa inhimilliset ominaisuuteni siirtyvät kännykkääni ja kännykkäni ominaisuudet tulevat itseni käyttöön.

— Nii-in.

— Yrität siis sanoa, että älypuhelin kädessäni olen jonkinlainen kyborgi.

— Kyborgi? Laura toisti. — Niin no. En ehkä itse olisi ihan niin sanonut, mutta... Oikeastaanhan tuossa on koko asian ydin: älypuhelin täydentää ihmistä ja siten mahdollistaa ihmiselle aivan erityisen yhteiskunnallisen toimijuuden. Yhteistoiminnassa esimerkiksi älypuhelimesi kanssa kykenet ihmisenä enempään kuin vain ihmisenä. Älypuhelin mahdollistaa sinulle eräänlaisen kyborgiuden.

Toisaalta ei ole mitään syytä miettiä vain älypuhelimia. Oikeastaan mitä tahansa tehdessään on ihminen aina jotain enemmän kuin ikään kuin pelkkä inhimillinen itsensä. Jos asia esitettäisiin yleisesti kaavana, se menisi näin: ihminen = ihminen + materiaalinen lisälaitte. Toisin sanoen materiaaliset lisälaitteet tekevät ihmisestä sen, mitä ihminen yhteiskunnallisesti on. Ihmisen lisälaitteet – eikä kyse ole edes vain teknologiasta – täydentävät biologisen ihmiseläimen yhteiskunnalliseksi toimijaksi.

Tällaista kyborgiutta yhteiskunta lisäksi itse asiassa ihmiseltä odottaa: selviytyäkseen niistä vaatimuksista, joita yhteiskunta yksilöön kohdistaa, on ihmisen jatkuvasti asetettava yhteistoimintaan erilaisten ei-inhimillisten toisten kanssa. Jos taas ei tähän kykene, ei välttämättä ihan pärjää.

— Kuulostaa aika scifiltä, sanoin. — Ihminen ei pärjää ilman lisälaitteitaan. Ihminen on kuin yhteiskunnallisesti pakotettu tähän kyborgiuteen.

Laura ryhtyi kaivamaan taskujaan.

— Jos ei enää ajatella älypuhelinia, niin ihmisen riippuvuus lisälaitteistaan on itse asiassa kaukana scifistä. Se tarkoittaa yksinkertaisesti vain vaikkapa siitä, että minulla on tällainen maksukortti.

Laura näytti sinistä Visa Electronia lompakossaan.

— Ilman tätä läpyskää joudun nopeasti pulaan. Pankissani kun ei käsitellä enää ollenkaan käteistä rahaa ja jos tämän kortin hukkaan en saa käteistä automaattitakana. Millä minä sitten tässä rahataloudessa mitään maksaisin? Ilman maksukorttiani olen äkkiä tuttavieni ja, jos hävitän korttini vaikkapa reissussa ulkomailla, ehkä jopa ihan ventovieraiden hyväntahtoisuuden varassa. Vuokran ja muut laskut sentään saa verkkopankissa maksetuksi.

Ja vuokrasta puheen ollen, ennen kuin muutin asuntooni, minun oli allekirjoitettava vuokrasopimus. Minun oli mentävä asuntosäätiön toimistoon, jossa eteeni annettiin sopimuspaperi ja kuulakärkikynä. Ja sitten minun oli laitettava nimeni siihen paperiin.

— Oliko siellä sitten jokin ongelma? ihmettelin.

— Ei. Ei ollenkaan.

— No mitä sitten?

— Mietin vain sitä, mitä se itse asiassa edellytti, että sain sopimuksen allekirjoitettua, Laura sanoi.

— Ei kai se nyt paljoa vaatinut. Sen, että menit paikalle.

— Toki, Laura sanoi. — Mutta älä takerru siihen, mitä minä – ihminen – tein. Seuraa myös muita toimijoita.

Sopimuksen allekirjoittaminen ei edellyttänyt vain sitä, että minä raahauduin toimistolle,

vaan myös sitä, että asetuin yhteistoimintaan pöydälle eteeni lasketun kuulakärkikynän kanssa. Ilman kuulakärkikynää olisin ollut ihmisenä liian vajaa ja niin sanotusti aliyksilöllinen toimija selviytymään vuokrasopimuksen allekirjoittamisesta. Sopivasti kuulakärkikynän täydentämänä kuitenkin muodostui tilanteeseen kokoonpano, jonka osallisena itsestäni kehkeytyi teknisesti riittävä toimija suorittamaan sopimuksen sinetöinti ja turvaamaan katto pääni päälle opintojeni ajaksi.

Vuokrasopimusta allekirjoittaessani, mikä tapahtui huomaamattomasti muutamassa sekunnissa, kuulakärkikynä kannatteli aika isoa siivua arkeni yhteiskuntaa.

— Aha. Nyt taidan ymmärtää. Meinaat ruveta keplottelemaan vuokranantajasi kanssa. Et olekaan itse vastuussa asuntoosi aiheutuvista vaurioista, koska teknisesti ottaen sopimuksen allekirjoitti kuulakärkikynä etkä sinä, niinkö?

— Ei nyt sentään. Jos pelkkä kuulakärkikynä olisi voinut allekirjoittaa sopimuksen puolestani, ei minua olisi tarvinnut ollenkaan pyytää paikalle. Asuntosäätiön kynä ei tietenkään liikkunut itsestään ja rustannut nimeäni paperiin. Juridisesti olen itse henkilökohtaisesti vastuussa jokaisesta kohdasta sopimuksessa, johon olen omin käsin nimeni kirjoittanut.

Sosiologisesti arkemme aineellisuuden näkökulmasta se, kuka tai mikä sopimuksen allekirjoitti, ei toisaalta ole ihan näin yksinkertaista: Ilman kuulakärkikynää minä en olisi saanut laitettua nimeäni sopimukseen – tai ainakin asiakaspalvelija olisi varmasti kummastellut jotain huulipunatahraa, hampaanjälkiä tai muuta vastaavaa merkkiä. Sopimusta allekirjoittaessani olisin myös ollut vaikeuksissa, jos en olisi lapsena oppinut asettumaan tarkoituksenmukaisesti yhteen kynän kanssa ja jos ei minulle olisi kynää käyttäessäni kehittynyt sellaista ruumiillista välinetuntoa, jolla nimeni kirjoittaminen käy huomaamattomasti parissa sekunnissa.

— Okei. Eli kuka sen sopimuksen lopulta allekirjoitti? minä kysyin. — Kynä vai sinä?

— Yksin ei kumpikaan, Laura sanoi. — Sopimuksen allekirjoittivat molemmat – kynä ja minä – yhdessä.

Se, että minä voin nyt elää rauhassa vuokra-asunnossani, jonne taas huomenaamalla luotanne lähden, edellytti nimenomaan *yhteistoimintaa* itseni ja kuulakärkikynän välillä. Sopimuksen allekirjoittaminen edellytti yhteenliittymän, jossa olivat läsnä sekä kuulakärkikynä että minä – ja lisäksi se edellytti tietysti esimerkiksi oman tahtoni allekirjoittaa kyseinen sopimus.

Siinä lyhyessä tapaamisessa asuntosäätiön toimistossa, jossa allekirjoitin vuokrasopimukseni, oli kyse *moniaineksisesta* kokoonpanosta, jota olisi voinut epävakauttaa ja jännitteistää niin kuulakärkikynän hapertuminen ja musteen leviäminen olennaisten sopimustietojen peitoksi kuin käteni kramppi, muu kehoni koordinaatiohäiriö tai vaikkapa mieleni muuttuminen, epäasiallinen käytökseni, luottotietohäiriö tai se, että olisi paljastunut, etten olekaan opiskelija eikä minulla siten olisi ollenkaan oikeutta säätiön

tarjoamaan opiskelija-asuntoon.

Se, että arjessamme ylipäättään kauheasti mitään tapahtuu, edellyttää, että moniaineeksisissa kokoonpanoissamme kohtaavat niin yhteiskunnallisia käytäntöjä kannatteleva materia ja niihin osaa ottavat ihmiset kuin heidän intentionsa sekä näitä käytäntöjä raamittavat yhteiskunnalliset normit. Kun immateriaalinen ja materiaalinen kohtaavat ja asettuvat tarkoituksenmukaisella tavalla yhteen, silloin yhteiskunnassa tapahtuu. Silloin kaikki sujuu. Lisäksi yllättävän usein on juuri ei-inhimillisillä toisilla arkemme käytännöissä ratkaiseva rooli.

— Siltä vaikuttaa, sanoin.

Keltaisia lehtiä leijaili päähäni ja minua vilutti. Nostelin hartioitani, että lämpenisin. Samalla mietin, mitä tästä keskustelusta jäisi käteen.

Laura, joka ei vaikuttanut olevan lainkaan kylmissään, veti keskustelun kasaan näin:

— Loppupeleissä tässä on kaksi keskeistä asiaa.

Ensimmäinen on se, että ihmiset eivät koskaan elä vain ihmisten kesken. Ihmisten arki on läpeensä aineellista ja ihmiset elävät arkensa aina osana aineellisia yhteisöjä. Näissä yhteisöissä erilaiset materiaaliset elementit ja ei-inhimilliset toiset välittävät ihmisten keskinäisiä suhteita ja kannattelevat erityisiä yhteiskunnallisia käytäntöjä. Toinen keskeinen juttu on puolestaan se, kuinka ihmisen muodostaessa kokoonpanoja ei-inhimillisten toisten kanssa tarkoittaa se käytännössä myös lisäystä ihmisen toimijuuteen ja uudenlaista kokemusta maailmasta.

Lisäksi – ja ehkä tämä on kolmas kohta – kun ensimmäinen ja toinen pointti ympätään yhteen, avautuu näköpiiriimme, että se, mitä ihminen useimmiten yhteiskunnallisesti on, on ihminen + ei-inhimillinen lisälaite. Arjessaan ihmiset toistuvasti liittyvät yhteen ei-inhimillisten toisten kanssa, mikä tekee ihmisistä eräänlaisia kyborgeja ja mahdollistaa ihmisille koko sen läpeensä aineellisen arjen, jota he päivästä toiseen elävät.

— Mutta ihmiset eivät kuitenkaan huomaa tätä, minä sanoin. — Ihmiset eivät ota materiaa vakavasti ja siten he eivät näe materiaa aktiivista toimijuutta. Materiaa kohdellaan kuin nöyrää palvelijaa, jolle huomiota annetaan vain, jos se tekee jotain väärin eikä tottele.

— Nii-in. Miettimisen arvoista on myös se, että jos materia – ja itse asiassa myös kasvit, eläimet ja muut luonnonoliot – yhteiskunnallisesti sivuutetaan, on ihmisillä oikeastaan melko vaillinainen käsitys sekä yhteiskunnasta että itsestään yhteiskunnallisina toimijoina.

Tekee hyvää kääntää katseensa joskus esimerkiksi tavaroihin ja katsella maailmaa niidenkin näkökulmasta, eikä aina vain ihmisten, jotka niitä käyttävät. Yhdessähän täällä kuitenkin ollaan.

Laura katsoi kelloa älypuhelimestaan.

9. keskustelu: SOSIOLOGIAN TEHTÄVÄ

Päivän päätteeksi sohvaurffaaja Laura istuu taas isäntiensä vuokrakolmiossa. Keittiössä tuoksuu oregano, valkosipuli ja sinihomejuusto. Valkosipuli pöökkää niin, että haju on pinttyä vaatteisiin. Kadunvarren kebab-pizzeriasta on haettu kaksi pizzaa ja ne on syöty viimeiseen siivuun. Samalla on juteltu niitä näitä tästä kaupungista ja siitä, jossa Laura opiskelee.

Aamulla samassa huoneessa todettiin, että vieraan pääaine, sosiologia, tutkii ihan jokapäiväistä elämää. Nyt Laura tyhjentää pöydän ääressä vichylasiaan. Minä katselen kaihdinten läpi ulos ikkunasta. Pimeällä pihalla pahvinkeräysastia odottaa tyhjiä pizzalaatikoita, jotka on taiteltu kasaan ja nostettu tiskipöydän kulmalle. Kello on jo paljon, mutta isä sanoo, että aikoo keittää vielä kahvit. Kofeiini ei kuulemma häiritse hänen untaan. Keskustelu jatkuu, kun isä ryhtyy lataamaan keitintä.

— Te puhuitte siis tänään enemmänkin sitä sosiologiaa? isä kysyy.

— Puhuttiin me joo, minä vastaan.

Pöydällä on vielä vajaa puolentoista litran pullo sitruunalla maustettua kivennäisvettä. Minä kaadan itselleni puoli lasia.

— Mitä kaikkea te sitten puhuitte? isä jatkaa ja taittelee valkoista suodatinpussia.

— Jaa-a. Aika paljon kaikenlaista...

— Kerro nyt jotain, isä yrittää ja mittaa lusikalla puruja suodattimeen.

Juon veteni pois ja vilkaisen Lauraa. Hän näyttää mielteliäältä. Isä kaataa keittimeen vettä, sulkee luukun ja napsauttaa laitteen päälle. Pian ilmassa porisee ja kahvin tuoksu tulvahtaa ympäri huonetta.

— No... minä sanon. — Yleisesti ottaen sosiologia on aika kriittistä. Se pureutuu pintaa syvemmälle. Aamulla me esimerkiksi puhuimme sosiologisesta mielikuvituksesta. Muistatko?

— Totta kai, isä sanoo. — Puhuttiin mikrosta ja makrosta, toimijoista ja rakenteista, niiden välisestä jännitteestä jii en ee. Juteltiin siitä, miten sosiologia pistää ihmisten välittömät arkiset havainnot ja kokemukset osaksi laajempia yhteiskunnallisia yhteyksiään. Se oli aika keskustelu se.

— Niin. Sosiologinen mielikuvitus antaa ihmiselle välineitä ymmärtää yhteiskuntaa

ympärillään, minä jatkan.

— Aivan, isä sanoo. — Sosiologia vaikutti ihan hyödylliseltä. Mutta tarkoitatko siis, että sosiologia tuottaa kriittistä ymmärrystä yhteiskunnasta? Jos kerran sosiologia on kriittistä.

— Kyllä, vastaan varmasti. — Sosiologia ei ainoastaan selitä ja tuota ymmärrystä yhteiskunnasta. Sosiologia tarjoaa myös välineitä suhtautua yhteiskuntaan ja ihan jokapäiväiseen arkeen kriittisesti. Siksi se oikeastaan onkin niin hyödyllistä. Kriittisyys avaa ovia sille, että asioita voidaan perustellusti kehittää.

Laura katsoo minua mitään sanomatta ja minä jatkan havainnollistamalla näkemystäni esimerkein.

— Sosiologia tuottaa yhteiskunnallista ymmärrystä esimerkiksi siitä, miten ihmisten yhteiskunnalliset mahdollisuudet vaihtelevat yksilön sosioekonomisen aseman mukaan. Luokkayhteiskunnassa, jollaisessa mekin elämme, ihmisen sosiaalinen tausta vaikuttaa tilastollisina todennäköisyyksinä siihen, mitkä yksilön mahdollisuudet elämässä ovat ja minkälainen yksilön elämänpolusta lopulta muodostuu. Ymmärrys tästä prosessista taas mahdollistaa kriittisen suhtautumisen esimerkiksi poliittisiin päätöksiin, joiden voi olettaa lisäävän sosiaalisen taustan vaikutusta vaikkapa koulutukseen valikoitumisessa ja siten uusintavan eriarvoisuuden rakenteita. Ja asian toisen puolena ymmärrys yhteiskuntaluokista mahdollistaa myös sellaisten toimenpiteiden suunnittelun, jotka vähentävät eriarvoisuutta. Lisäksi ymmärrys yhteiskuntaluokista mahdollistaa kritiikin vaikkapa sellaisia väitteitä kohtaan, joissa köyhyysrajalla taiteilevaa pienituloista moralisoidaan esimerkiksi ”ahkeruuden puutteesta”, koska ”menestys on itsestä kiinni”.

Ja – minä mietin hetken – sosiologia tuottaa yhteiskunnallista ymmärrystä myös esimerkiksi siitä, millä tavoin muun muassa sukupuolikin on luokan kaltainen ihmisiä yhteiskunnallisesti eriarvoistava rakenne. Lisäksi sosiologia tekee näkyväksi, ettei sukupuoli ole pelkkää biologiaa. Sosiologinen ymmärrys sukupuolesta taas mahdollistaa kritiikin esimerkiksi niin sanottua sukupuolisokeutta kohtaan, jossa sukupuolen eriarvoistavaa vaikutusta ei tunnisteta, vaikkapa osana poliittista päätöksentekoa tai erilaisia työelämän käytäntöjä. Toisaalta taas, samaan tapaan kuin sanoin äsken luokasta, sosiologinen ymmärrys sukupuolesta mahdollistaa myös sukupuolten tasa-arvoa lisäävien poliittisten toimien toteuttamisen.

Ja edelleen sosiologia tuottaa ymmärrystä esimerkiksi nationalismista ja siitä, miten kansakunnat eivät ole luontaisia ihmisten yhteisöelämän yksiköitä vaan sosiaalisia ja poliittisia konstruktioita, joita pidetään yllä kollektiivisissa kansakunnan kuvittelemisen käytännöissä. Sosiologinen ymmärrys kansakunnista tällaisina konstruktioina taas tekee mahdolliseksi kriittisen suhtautumisen niiden pohjana toimivaan nationalismiin ideologiaan esimerkiksi silloin, kun siihen yhdistetään rasismia tai yksipuolisia historian tulkintoja. Lisäksi ymmärrys kansakunnista mahdollistaa kriittisen arvioinnin siitä, pääsevätkö kaikki siihen oikeutetut todella osallistumaan yhtäältä kansakuntaan ja toisaalta myös kansalaisuuteen.

Sosiologia tuottaa lisäksi yhteiskunnallista ymmärrystä globaaleista prosesseista, mikä puolestaan mahdollistaa kriittisen suhtautumisen esimerkiksi sellaisiin näkökantoihin, joissa maailmantalouden ja -politiikan rakenteet ja pelisäännöt esitetään vaihtoehdottomina eikä yhteiskunnallisten valtakamppailujen tuloksina ja hallinnan kohteina, mitä ne todellisuudessa ovat. Globaalissa yhteiskunnassa käydään paljon kamppailuja, joissa toimijoiden intressit ovat vastakkaiset, kun osa pyrkii yhtäältä säilyttämään asiat ennallaan ja toisaalta osa yrittää ajaa niihin muutosta. Sosiologinen ymmärrys globalisaatiosta mahdollistaakin esimerkiksi globaalia yhteiskuntaa jäsentävän valtageometrian tarkastelun ja kriittisen suhtautumisen sen historiallisiin ja paikallisiin seurauksiin. Sosiologinen ymmärrys globalisaatiosta auttaa lisäksi tiedostamaan tämän ilmiön moninaisuuden: ei ole yhtä globalisaatiota. On itse asiassa myös globalisaatiota.

Sosiologia tuottaa myös yhteiskunnallista ymmärrystä ihmisyhteisöjen aineellisuudesta. Käytännössä kyse on siitä, miten ihmiset – esimerkiksi me tässä – eivät koskaan elä vain ihmisten kesken. Ihmisten keskinäinen yhdessäolo on aina materiaa välittämää ja luonnehtimaa. Muun muassa tila- ja kaupunkisuunnittelulla voidaan myös tavoitteellisesti muovata ihmisten yhdessäoloa. Esimerkiksi yhteiskunnallista infrastruktuuria luomalla materiaalille lisäksi delegoidaan yhteiskunnallisia tehtäviä, jolloin muun muassa erilaiset teknologiat saavat myös voimaa haastaa ja koetella jopa yhteiskunnan aivan keskeisiä toimintoja. Sosiologinen ymmärrys materiaa aktiivisesta osallisuudesta yhteiskuntaan taas mahdollistaa kriittisen suhtautumisen esimerkiksi pyrkimyksiin korvata ihminen ja ihmisen tekemä työ teknologialla. Sosiologisesti osataan tällöin kysyä vaikkapa, mitä yhteiskunnallisten käytäntöjen teknologioittaminen ja materiaa älyllistäminen tekevät ihmisten välisille suhteille.

Kaiken kaikkiaan sosiologia tuottaa ymmärrystä yksilöä pakottavista sosiaalisista faktoista. Toisin sanoen sosiologia osoittaa, miten yhteiskunnalla on voimaa yksilöön. Sosiologisesti olisikin itse asiassa todella väärin väittää esimerkiksi, että ”jokainen on oman onnensa seppä”. Ihmisen elämä ei ole vain ”vapaita valintoja”. Jos näin olisi, niin kai suuri osa näilläkin leveysasteilla asuvista viettäisi, sanotaan nyt ainakin marraskuunsa Bhuketissa, Pattayalla tai jossain muualla lämpimässä eikä täällä harmaassa loskassa.

Mutta eivät ihmiset niin tee. Marraskuussakin ihmiset raahautuvat päivästä toiseen vesisateessa, rännässä ja loskassa ja pimeässä esimerkiksi töihin tai kouluun, leimaavat kellokorttia ja täyttävät työajan seurantalomakkeita, venyvät ehtiäkseen päällekkäisiin deadlineihin ja niin edelleen. Ihmistä rajoittavat yhteiskunnan rakenteet ja lisäksi hyvin monella tapaa ihminen on vallanalainen toimija, josta ympäröivä yhteiskunta koului esimerkiksi talouden palvelijaa tai muuta subjektia, mihin taas valtaosa ihmisistä aika nöyrästi alistuu. Vaikka ihmisiä nykyisin tyypillisesti puhutellaan ”yksilöinä” ja sellaisina kutsutaan jatkuvasti ”toteuttamaan unelmiaan”, todellisuudessa on monta yhteiskunnallista tekijää, joihin ihmisen on elämässään sopeuduttava.

Yksilö on aina yhteiskunnalle alisteinen – vaikkakaan ei täysin voimaton – toimija.

— Vai niin, isä toteaa yksinpuheluni jälkeen. — Taisitte tosiaan jutella kaikenlaista.

Sitten isä kääntyy Lauran puoleen. Minä juon lisää kivennäisvettä.

— Entä mitä sanoo sohvasurffaaaja? isä kysyy.

— Matiaksen pointit on ihan valideja, Laura nyökkää. — Sosiologia on monesti kriittistä vallitsevia asiainoloja kohtaan – ja näin ollen voi sanoa, että sosiologiaan sisältyy kriittinen tai ehkä toisin sanoin edistysellinen pyrkimys luoda parempaa yhteiskuntaa.

Tällaisen kriittisyyden voi myös nähdä ilmenevän esimerkiksi sosiologian tutkimusaiheissa: sosiologisissa tutkimuksissa puututaan monesti asioihin, jotka nähdään yhteiskunnallisiksi ongelmiksi tai epäkohdiksi. Hyvä esimerkki tästä ovat eriarvoisuuden eri muodot, joista sinäkin jo äsken puhuit.

Laura katsoo ensin minua ja kaataa sitten hänkin itselleen kivennäisvettä.

— Yksi asia, josta meidän vielä ennen lähtöäni kannattaa puhua, onkin juuri tämä, Laura sanoo ja juo.

— Ai, mikä? isä kysyy ja olen itse vähällä tehdä samoin.

Laura nielaisee vichynsä ja sanoo:

— Sosiologian tehtävä.

— Sosiologian tehtävä, toistamme isän kanssa melkein yhdestä suusta.

Samalla huomaa, miten kahvin tuoksu on vaihikka peittänyt alleen valkosipulin pökän ja homejuuston.

— Niin, Laura sanoo.

Juhla Mokkaa nuuhkiessani isäkin muistaa jo valuneen kahvinsa ja kääntyy keittimelle.

Laura ottaa ja jatkaa:

— Sosiologia ei ole ainoastaan tutkimusta, hän sanoo. — Sosiologialla on myös laajempi yhteiskunnallinen tehtävä. Sosiologia käy kriittistä keskustelua muun yhteiskunnan kanssa.

— Vai keskustelua, isä sanoo ja hörppää kuumaa kahvia puolikkaasta kupistaan.

— Kenen kanssa tarkalleen sosiologia siis keskustelee? Mikä se on se muu yhteiskunta? minä kysyn.

— Niin, Laura sanoo taas. — Sosiologialla on oikeastaan useita yleisöjä.

Ensisijainen yleisö, jolle sosiologit tutkimustaan tekevät, on akateeminen tiedeyhteisö. Se muu yhteiskunta, jonka kanssa sosiologia tehtävänsä toteuttaessaan sitten tutkimustuloksistaan keskustelee, taas ovat yhtäältä poliittiset päätöksentekijät ja muut sosiologian tutkimusaiheiden parissa työskentelevät ja toisaalta yksittäiset ihmiset, sellaiset

kuin vaikkapa te.

— Aha, sanon.

Isä juo kahviaan.

— Eri yleisöt myös odottavat sosiologialta hieman erilaisia asioita, Laura jatkaa.

— Tiedeyhteisö ensinnäkin arvioi sosiologisen tutkimuksen laatua ja samalla se odottaa sosiologialta yhteiskuntatieteellisiä kehitysaskeleita eli uutta ja tieteenalaa eteenpäin vievää tietoa. Lyhyesti sanottuna tiedeyhteisö odottaa sosiologialta laadukasta perustutkimusta *sosiaalisesta*. Sosiologian itse itselleen yhteiskuntatieteenä asettama tehtävä on selittää tutkimuskohdettaan, *sosiaalista*.

Mutta koska sosiologia on oleellisesti luonteeltaan muun yhteiskunnan kommentointia ja keskustelua sen kanssa, myös tämä muu yhteiskunta asettaa sille odotuksia. Poliitikot ja eri tavoin sosiologian tutkimusaiheiden parissa työskentelevät odottavatkin sosiologialta yhteiskuntatieteellisiä analyyseja ja arvioita poliittisen päätöksenteon ja eri alojen käytännön työn tueksi. Tämä yleisö odottaa siis sosiologian tutkimustiedolta suoraa sovellettavuutta käytäntöön.

Kolmanneksi yksittäiset ihmiset puolestaan odottavat sosiologialta vastauksia arkensa kipupisteisiin ja ongelmakohtiin. Yksittäiset ihmiset – kansalaiset ja kuluttajat – odottavat vastauksia elämänsä ja oman aikansa polttaviin yhteiskunnallisiin kysymyksiin.

Isä hymähtää ja hörppää lisää kahvia.

— Yleisöjä on siis monia, sanon minä ja jatkan: — Mutta onko sosiologian tehtävä vain keskustella yhteiskunnan kanssa? Eikö muuta? Käydään vain dialogia.

— Sosiologian tehtävä on toki sen keskustelelevassa luonteessa, Laura sanoo. — Mutta ei siinä sentään ihan kaikki. Ei riitä, että vain keskustellaan. Pitää olla jotakin annettavaa keskusteluun – ja siinä onkin sosiologian olemassaolon oikeutus.

— Aha. No, mikä se sosiologian panos yhteiskunnalliseen keskusteluun sitten on? minä kysyn.

— Sosiologia tuo yhteiskunnalliseen keskusteluun yhteiskuntatieteellisen tutkimusnäkökulman, Laura sanoo. — Toisin sanoen sosiologia lunastaa paikkansa yhteiskunnassa sillä tutkimukseen perustuvalla kriittisellä yhteiskuntatieteellisellä ymmärryksellä, jota se tuottaa ja tarjoaa eri yleisöilleen.

Näitä sanoja seuraa hiljaisuus, jonka aikana Laura juo vichyä, isä kahvia ja minä tuijotan ikkunasta ulos.

Kohta Laura jatkaa.

— Mitä sosiologialla siis on tarjottavanaan yksittäisille ihmisille? hän heittää kysymyksen ilmaan.

— Vastauksia arjen kipupisteisiin ja ongelmakohtiin. Niinhän sinä sanoit, isä tarttuu täkyyn.

— Nii-in, Laura sanoo.

— Mutta mitä se tarkoittaa? isä jatkaa. — Sitä minä en oikeastaan tiedä.

— Osaatko kertoa? Laura katsoo minua. — Mitä sait irti päivän keskusteluidamme? Mitä sosiologia sinulle antoi? Tiedän, että kerroit jo paljon ja kerroit sen hyvin, mutta pura vielä vähän sitä, mitä tarkoitat sosiologian kriittisyydellä.

— Arjen kipupisteet ja ongelmakohdat, mitä näistä nyt vielä sanoisi? mietin itseni ja huomaa joutuneeni ristikuulusteluun. — No...

Pöydän yllä hehkuu valkea halogeeni muovisessa valaisimessa. Isä pyörittelee tunkkaisenkeltaista kupinpuolikasta kädessään. Kahvi tuoksuu. Juon tilkan vettä.

— Jos jokin yksittäinen asia pitäisi mainita, minkä ihminen sosiologiasta saa... jatkan.

— Niin kyllä se on ehdottomasti se, miten sosiologia opettaa tunnistamaan yhteiskunnan rakenteet yksittäisen ihmisen elämässä. Kriittisyydellään sosiologia osoittaa, että monet ensi alkuun hyvinkin yksityisiltä tuntuvat asiat ovat itse asiassa perin juurin yhteiskunnallisia kysymyksiä. Esimerkiksi lompakon paksaus, sukupuoli tai ihonväri.

Tai otetaan vaikka työttömyys. Sosiologisesti se ei ole yksilön ongelma vaan rakenteellinen kysymys. Sellaisena siihen puuttuminen taas vaatii reagointia yhteiskuntatasolla eli poliittista keskustelua ja päätöksentekoa. Sosiologian näkökulmasta on myös tolkutonta monottaa työpaikkansa menettänyttä yksilöä esimerkiksi yrityksille poliittisesti laadituista globaaleista pelisäännöistä, kansainvälisistä liikkeenjohdon trendeistä, työelämän prekarisoitumisesta tai edes talouden suhdannevaihteluista. Työttömyys ei ole seurausta yksilön huonoista valinnoista. Työttömyys ei ole yksilön häpeä tai syy muille kyykyttää ihmistä.

— Aivan, Laura sanoo.

Isä kuuntelee ja pyörittelee kahvitilkkaa kupissaan.

— Se, minkä sosiologia yksilölle osoittaa on se, miten monet ihmisen henkilökohtaisilta tuntuvista huolista eivät itse asiassa ole yksilön omia murheita ja yksityiselämän asioita vaan yhteiskunnallisia kysymyksiä, Laura jatkaa eli käytännössä toistaa sen, mitä minä jo sanoin.

— Aamulla puhuimme yhdessä masennuksesta, nyt työttömyydestä. Sosiologian näkökulma on kuitenkin molemmissa sama: ei jäädä tuijottamaan yksilöä ja psykologisoimaan, medikalisoimaan tai moralisoimaan tätä yksittäistapauksena, vaan tarkastellaan sitä, mitä yhteiskunta ympärillä, esimerkiksi juuri rakenteineen ja asenneilmapiirillään, yksilölle tekee.

— Jaa. Että esimerkiksi työttömyys on siis ”yhteiskunnan vika”. Ei ihmisen itsensä, isä sanoo.

— Tämä on sosiologian viesti yksilölle?

— Niin no, minä otan suunvuoron. — Esimerkiksi työttömyydessä on sosiologisesti kyse yhteiskunnan rakenteista, esimerkiksi työmarkkinoista tai ihmisten luokkataustoista. Ei sentään koko ”yhteiskunnasta”.

— Hyvä tarkennus, sanoo Laura. — Mutta joo. Sosiologian viesti yksilölle on se, miten monien yksilön arjen ongelmien ydin on yhteiskunnan rakenteissa. Sellaisina yksilön arjen kipupisteet ja epäkohdat ovat myös monesti yhteiskunnallisesti hallittavissa. Niihin on löydettävissä poliittinen ratkaisu.

Yksittäisen ihmisen elämänpolku on myös aina osa kunkin aikakauden suurta kertomusta. Meidän aikanamme muun muassa työelämän prekarisoitumista voi hyvin kutsua nykynuorison sukupolvikokemukseksi: ”Onko töitä? Saanko töitä? Valmistunko työttömäksi?” ovat kysymyksiä, joita moni nuori miettii. Yksi asia, josta sosiologit aikalaisanalyyseissaan kirjoittavat on myös juuri se, miten aiemmin yhteiskunnallista luottamusta ylläpitäneet elämänpituiset työurat ovat muuttuneet katkonaisemmiksi, ja ne poliittiset haasteet, joita tämä kehitys moderneille yhteiskunnille asettaa.

Aikalaisanalyyseissaan sosiologit ovat toisaalta puhuneet siitä, miten ylimalkaan jälkiteollisessa yhteiskunnassa arjesta on tullut kokemuksellisesti epävarmempaa ja refleksiivisempää. Kehitys näkyy muun muassa siinä, miten ihmiset tekevät riski- ja uudelleenarvioita elämänvalinnoista, joita vielä muutama sukupolvi sitten pidettiin helposti yksilön koko loppuelämää määrittävinä päätöksinä: on esimerkiksi tavallista kouluttautua uudelleen ja vaihtaa alaa, avioliitotkin päätyvät entistä useammin eroon.

— Hmm... mietin omaa tulevaisuuttani.

— Yhteiskunta rakenteineen ja kehityskulkuineen raamittaa yksilön arkea. Lisäksi usein ne yhteiskunnalliset rakenteet, joista yksilön huolet ja murheet juontavat, ovat myös valtarakenteita, Laura menee jo eteenpäin.

— Valtarakenteita? isä keskeyttää.

— Esimerkiksi sosiaalisesta taustastaan riippuen ihmisillä on elämässään erilaisia mahdollisuuksia, ja yhteiskunnan rakenteiden kriittinen tarkastelu tekee muun muassa tällaiset valtasuhteet näkyviksi, Laura jatkaa. — Se, kun yksilö huomaa, kuinka itse kunkin välittömästi henkilökohtaisilta vaikuttavat huolet ja ongelmat ovat itse asiassa kytköksissä yhteiskunnan rakenteisiin, joiden niin uusintaminen kuin purkaminen edellyttävät yhteiskunnallista vallankäyttöä, taas tuo yksilölle voimaa vaikuttaa arkensa yhteiskunnallisiin ehtoihin.

Tieto siitä, miten yhteiskunta toimii, tuo yksilölle valtaa, kykyä vaikuttaa. Se voimaannuttaa.

— Eli sosiologia voi olla voimaannuttavaa?

— Niin. Koska ihmiset eivät ole esimerkiksi kvarkkeja, sosiologialla on todella potentiaali olla yhteiskunnallisesti vaikuttavaa.

— Ööö... Sosiologia voi olla yhteiskunnallisesti vaikuttavaa, okei. Mutta kvarkkeja? Nyt taisin pudota kärryiltä, isä sanoo ja kuulostaa huolestuneelta.

Minä seuraan sivusta, miten tilanne kehittyy.

— Tämä on ihan yksinkertainen asia, Laura sanoo. — Kysymys on sosiologian erosta luonnontieteisiin.

Tutkimuskohteensa puolesta saa nimittäin esimerkiksi fyysikko aivan rauhassa tehdä tutkimuksiaan vaikkapa ”kvarkkien elämästä”. Kvarkit eivät hetkahda vähääkään, vaikka niitä koskevat tutkimustulokset olisivat kuinka urauurtavia hyvänsä; mitkään fysiikan tutkimustulokset eivät ikinä päädy kvarkkien tietoon saati anna niille välineitä vaikuttaa omaan tulevaisuuteensa. Fysiikka ei millään tapaa voimaannuta kvarkkeja, eikä kemia atomeja tai biologia eliöiden soluja.

Sosiologian kohdalla tilanne on kuitenkin ratkaisevasti toinen. Pureutuessaan ihmisten jokapäiväiseen elämään sosiologia tarjoaa tutkimuskohteilleen eli ihmisille arkeensa toisinaan hyvinkin kriittisiä näkökulmia ja vaihtoehtoisia ajattelutapoja, jotka saattavat johtaa jopa siihen, että ihmisten luutuneet käsitykset ja itsestäänselvyyksinä pitämänsä asiantilat kyseenalaistuvat. Kun sosiologian tutkimustieto saavuttaa kohteensa, sosiologia toisin sanoen avaa ihmisten näköpiiriin ne sosiaaliset faktat, jotka arjen keskellä saattavat ihmisiltä monesti jäädä huomaamatta mutta joihin aktiivisesti huomiota kiinnittämällä ihmiset voivat entistä enemmän ja tehokkaammin vaikuttaa omaan elämäänsä.

Yhteiskuntakriittisenä tieteenä sosiologia on jatkuvassa vuorovaikutuksessa tutkimuskohteensa kanssa ja siksi kun se tuottaa ymmärrystä arjen sosiaalisista faktoista, se kasvattaa ihmisten yhteiskunnallista toimijuutta.

— Okei, isä sanoo ja juo miettivän näköisenä kahviaan.

— Entäpä sitten poliittinen päätöksenteko? minä kysyn ja isän kuppi tyhjenee. — Jos tämä koski yksittäisiä ihmisiä, niin mitä annettavaa sosiologialla on politiikan saralla?

Laura miettii hetken ennen kuin vastaa.

—Se toinen kanava, jonka kautta sosiologialla on potentiaali olla yhteiskunnallisesti vaikuttavaa, on poliittinen päätöksenteko, hän aloittaa. — Poliittisille päättäjille sosiologiseen tutkimukseen perustuva tieto tarjoaa tieteellisesti punnittuja välineitä hallita yhteiskunnallisia prosesseja ja vaikuttaa yhteiskunnan suuntaan makrotasolla. Sosiologisen tutkimustiedon avulla avautuu poliittinen mahdollisuus edistää halutun suuntaista yhteiskunnallista muutosta tieteellisesti tarkoituksenmukaisiksi arvioiduin keinoin.

Isä tyhjentää kahvipannun ja kaataa itselleen toisen kupin.

Laura avaa pointtiaan.

— Tarkemmin ajatellen sosiologian tutkimustietoa voidaan poliittisen päätöksenteon kannalta hyödyntää itse asiassa kahdella tapaa:

Ensinnäkin sosiologisesti voidaan kriittisesti arvioida jo toteutettuja poliittisia päätöksiä ja kokonaisvaltaisesti niitä yhteiskunnallisia, vaikkapa sosiaalisia, taloudellisia tai ympäristöllisiä, seurauksia, joita päätöksillä on ollut. Toisaalta sosiologia voi myös esittää vaikutusarvioita vasta suunnitteilla olevista poliittisista toimista ja tarjota konkreettisia tutkimustietoon perustuvia ratkaisuja parhaillaan käsillä oleviin yhteiskunnallisiin ongelmiin.

Sosiologinen tutkimustieto siis mahdollistaa poliittisten toimien kriittisen arvioinnin sekä niiden tarkoituksenmukaisen kohdentamisen. Lisäksi sosiologinen tutkimustieto tekee mahdolliseksi sen, että meneillään oleviin ja ikäviksi katsottuihin kehityskulkuihin voidaan tehokkaasti puuttua sekä sen, että tunnistettuihin tulevaisuuden kehityskulkuihin voidaan yhteiskunnallisesti varautua.

— Kuulostaa aika paljolta, isä sanoo.

— Mmm-m, Laura sanoo.

Sitten hän jatkaa huomautuksella.

— Itse asiassa... hän aloittaa. — Minusta tämä on myös tärkeä juttu mainita... Tarkoitan, että kun puhumme sosiologian suhteesta poliittiseen päätöksentekoon, on syytä pitää aika tarkoin mielessä se, missä raja sosiologian ja politiikan välillä kulkee.

Sosiologia arvioi poliittista päätöksentekoa ja tuo yhteiskunnalliseen keskusteluun tutkimusnäkökulman. Lisäksi sosiologia voi pureutua kriittisesti esimerkiksi harjoitettavan politiikan arvopohjaan. Lopulliset yhteiskunnalliset arvovalinnat eivät kuitenkaan kuulu sosiologian tehtäviin. Vaikka tutkimus sanoisi mitä, lopullisista arvovalinnoista päättävät aina poliittiset vallankäyttäjät.

— Aha, minä sanon.

Laura täsmentää:

— Toisin sanoin sosiologin ja poliitikon ero on tämä:

Molemmat puhuvat työkseen yhteiskuntaa koskevista asioista. Toisin kuin poliitikko sosiologi ei kuitenkaan tee yhteiskuntaa koskevia päätöksiä eikä sosiologilla poliittisten areenojen ulkopuolella toimiessaan siten ole myöskään kannettavanaan sitä taakkaa, että hänen tulisi kalastella kansalaisten ääniä ja pelätä parlamenttipaikkansa säilymisen puolesta. Sen vuoksi julkisessa keskustelussa sosiologi voikin tietystä mielestä poliitikkoa vapaammin muistuttaa ja myös nostaa yhteiskunnalliseen keskusteluun sellaisia asioita, joita muuten ei välttämättä tuotaisi esiin. Päivänpolitiikan ulkopuolelta puhuessaan

sosiologi voi kiinnittää kriittistä huomiota esimerkiksi sellaisiin yhteiskunnallisiin kehityskulkuihin, epäkohtiin ja vaikkapa suunnitteilla olevien poliittisten toimien mahdollisiin seurauksiin, joista poliitikolle voisi olla jopa edullisempaa vaieta ja pysyä hiljaa.

— Vai niin, isä sanoo. — Yhteiskuntakriittinen sosiologi ei taida olla mikään valtaa pitävien lempilapsi.

— Ei välttämättä, sanoo Laura. — Kriittinen yhteiskuntatieteellinen näkökulma ei suinkaan aina ole se, mitä yhteiskunnassa poliittisesti halutaan kuulla.

— Eipä kai, sanon minä ja vedän vähän asioita yhteen. — Sosiologialla on siis ainakin kaksi kanavaa, joiden kautta se voi olla yhteiskunnallisesti vaikuttavaa: yksittäiset ihmiset, heidän ymmärryksensä ympäröivästä yhteiskunnasta ja henkilökohtainen vaikutuksensa yhteiskunnan eri aloilla ja lisäksi poliittinen päätöksenteko.

— Näin voi sanoa, Laura myöntää. — Mutta on vielä yksi muukin juttu, mitä sosiologinen tutkimustieto ja ymmärrys yhteiskunnalliseen keskusteluun antavat.

— Aijaa. Mikä?

— Olemme puhuneet siitä, miten yksittäiselle ihmiselle sosiologia voi olla voimaannuttavaa. Sosiologia voi tehdä näkyviksi yksilöä alistavat rakenteet ja lisäksi käsitteillään sanoittaa esimerkiksi yksilön eriarvoisuuden kokemuksia. Toisaalta politiikan näkökulmasta, kun ihmiset liittyvät yhteen, tekee sosiologia mahdolliseksi hallita yhteiskunnallisia prosesseja ja viedä yhteiskuntaa haluttuun suuntaan.

Näiden lisäksi sosiologia kuitenkin tuottaa myös yhteiskunnallista herkkyyttä erilaisuutta kohtaan. Sosiologia auttaa ymmärtämään erilaisia kulttuureja – sekä muita yhteiskuntia että kulttuureja yhteiskuntien sisällä. Käytännössä sosiologia voi näin edistää esimerkiksi eri väestöryhmien välistä vuoropuhelua ja lieventää yhteiskunnallisia jännitteitä.

Sosiologian tuottama yhteiskunnallinen herkkyys auttaa myös ymmärtämään keskenään ristiriitaisia näkökulmia ja niiden lähtökohtia. Sanalla sanoen sosiologia tekee näkyväksi yhteiskunnan näkökulmasidonnaisuuden.

— Mitä tarkoitat näkökulmasidonnaisuudella? minä kysyn.

— Monesti erilaiset yhteiskunnalliset konfliktit johtuvat siitä, että toimijoiden näkökulmat eivät kohtaa. Ajatellaan esimerkiksi jännitteitä eri väestöryhmien välillä, Laura sanoo. — Voi esimerkiksi olla, että valkoinen duunari ja heteromies kokee itsensä sivuutetuksi yhteiskunnallisesta keskustelusta, kun politiikan ja julkisen keskustelun valokeila on vaikkapa turvapaikanhakijoiden kotouttamisessa tai seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksissa ja sukupuolten tasa-arvon edistämisessä.

— Mutta miksi valkoinen heteromies kokisi itsensä yhteiskunnallisesti unohdetuksi? minä kysyn. — Eikö valkoisen heteromiehen positio ole kuitenkin melkoinen valta-asema, jos

vertaa esimerkiksi ei-valkoisten turvapaikanhakijoiden tilanteeseen tai jos ajatellaan sukupuolten palkkaeroa? Sosiologisen tietämykseni perusteella sanoisin, että tällaiseen kokemukseen ei ole kovin uskottavaa syytä.

— Niinpä. Miksi valkoinen heteromies kokisi itsensä uhatuksi? Se on hyvä kysymys. Tällaisessa tilanteessa ymmärryksen avaimet ovatkin sen analysoimisessa, minkälaisena yhteiskunta tietystä positioista käsin yksilölle näyttäytyy.

Minkälainen on se elämismaailma, jossa valkoinen heteromies kokee asemansa uhatuksi?

— No? Minkälainen? minä kysyn.

— Ei mennä asioiden edelle, Laura toppuuttelee. — Sosiologian näkökulmasta tällaisessa tilanteessa olisi hyötyä niin sanotusta intersektionaalisesta analyysistä.

— Intersektionaalisesta analyysistä? minä toistan.

— Niin, Laura sanoo.

— Kun sosiologit peräänkuuluttavat esimerkiksi eriarvoisuuden intersektionaalista analyysiä, voidaan esittää kysymyksiä siitä, millä tavalla vaikkapa yksilön yhteiskuntaluokka, sukupuoli, seksuaalinen suuntautuneisuus, etninen tausta, ikä, asuinpaikka, uskonnollinen vakaumus tai fyysinen vamma nivoutuvat yhteen ja rajaavat yksilön sosiaalista tilaa.

— Aijaa.

— Kyse on juuri siitä, miten vaikkapa työväenluokkaisen valkoisen heteromiehen toimijuudessa leikkaavat useat yhteiskunnalliset rakenteet. Yksilön olemista ei määritä yksinomaan esimerkiksi ihonväri, sukupuoli tai yhteiskuntaluokka. Sen sijaan yksilön asema määräytyy intersektionaalisesti: useiden sosiaalisten erojen risteyksessä.

Tältä kannalta onkin ymmärrettävää, miten se, että teollisuuspaikkakunnan suorittavia työtehtäviä uhkaavat esimerkiksi siirto halvemman työvoiman maahan tai robotisaatio, saattaa hyvinkin saada valkoisen ammattikoulutetun duunarimiehen kokemaan asemansa yhteiskunnallisesti alisteiseksi. Vaikka etnisten vähemmistöjen vaikeudet kiinnittyä työmarkkinoille ja miesten ja naisten palkkaero tekevät valkoisen duunarimiehen asemasta verrattain turvallisen, suhteessa esimerkiksi muiden ammattialojen ja ylempien luokkien miehiin on teollisuuden duunarimies silti alisteisessa asemassa.

Toisin sanoen osana intersektionaalisuuden analyysia on syytä huomata, miten yhteiskunnalliset kategoriat, kuten miehen tai edes valkoisen heteromiehen kategoria, eivät ole sisäisesti yhtenäisiä. Toisaalta samaan hengenvetoon on syytä todeta, että tärkeää on tunnistaa myös yksilön kokemusten tilanteisuus. Vaikka esimerkkinä yksilö saattaakin robotisaation edessä kokea asemansa uhatuksi koulutustaustansa vuoksi, saattaa yhteiskuntaluokka toisessa tilanteessa olla yksilölle aivan merkityksetön kategoria.

Tässä vaiheessa isä on juonut kahvinsa ja laskee kuppinsa pöydälle.

— Jaa-a, hän sanoo. — Tästähän kehkeytyi taas yllättävän mielenkiintoinen keskustelu.

Lauran silmät räpsyvät ja suu aukeaa leveään haukotukseen.

— Hooooo-ohh...

— Mutta ehkä nyt alkaa olla aika laittaa nukkumaan? isä ehdottaa.

— Ehkä, Laura sanoo käsi suunsa edessä. — Anteeksi. Rankka päivä...

— Ei varmaan muuta enää sosiologian tehtävästä? minä varmistan.

— Tuskinpa, Laura sanoo ja nojaa leukansa kämmeneensä. — Yhtäältä sosiologia itse asettaa itselleen yhteiskuntatieteenä tehtäväksi selittää tutkimuskohdettaan eli *sosiaalista* uskottavasti sosiaalisilla faktoilla. Toisaalta koska sosiologia on luonteeltaan vahvasti muun yhteiskunnan kommentointia ja kriittistä keskustelua sen kanssa, myös tämä muu yhteiskunta asettaa sille odotuksia. Ne tehtävät, joita muu yhteiskunta sosiologialle asettavat, ovat puolestaan – Laura alkaa laskea sormillaan – 1) yhteiskuntatieteellisen tutkimustiedon tuottaminen poliittisen päätöksenteon tueksi ja yhteiskunnallisten prosessien hallitsemiseksi, 2) vastausten antaminen yksittäisille ihmisille kunkin aikakauden keskeisiin kysymyksiin ja niihin keskeisiin yksityiselämän ongelmiin, joiden kanssa itse kukin arjessaan tuskaillee sekä 3) yhteiskunnallisen herkkyyden synnyttäminen erilaisuutta kohtaan yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen lisäämiseksi ja jännitteiden lieventämiseksi.

Tästä kaikesta me puhuimme – ja siinä kai se.

— No niin, isä sanoo. — Eli nyt taitaa olla se hetki, jolloin yleisöllä on vielä halutessaan mahdollisuus esittää kysymyksiä. Eikö se kutakuinkin niin siellä yliopistoluennoillakin mene?

— Suurin piirtein, Laura haukottelee. — Tosin ehkä luennoitsijat eivät ole ihan näin uupuneita. Luentosarjat kestävät yleensä kauemmin kuin vain yhden päivän. Meillä oli aika tiukka tahti.

Laura katsoo meitä ja hieroo silmiään.

— Onko teillä vielä jotain kysyttävää? vieraamme kysyy.

Isä ja minä mietimme tai esitämme mieltivämme jotakin. Vesi kohisee jossakin talon putkistossa. Kun se lakkaa, jää hiljaisuus.

— Minulla olisi yksi asia, minä sanon sitten.

— Ole hyvä, Lauran pää nitkahtaa.

— Mistä tietää, onko itsellä sosiologista mielikuvitusta?

— Hyvä kysymys, Laura sanoo ja peittää kämmenellään uuden haukotuksen.

Sitten hän vastaa:

— Ensinnäkin on todettava, että sosiologinen mielikuvitus ei ole sisäsyntyistä. Kysymys ei ole kyvystä, joka ihmisellä joko luonnostaan on tai ei ole. Sosiologinen mielikuvitus on harjoittelun tulosta. Sosiologisenkin ajattelun taidot kehittyvät, kun niitä treenaa ja kun lisäksi uskaltaa altistaa itsensä yhteiskunnalle.

Lisäksi sosiologista mielikuvitustaan on itse asiassa helppo testata. Ajattele omaa arkeasi: Tunnistatko sitä raamittavat yhteiskunnalliset rakenteet? Näetkö yliyksilöllisen *sosiaalisen* omassa yksityiselämässäsi?

Jos vastaat kyllä, silloin sinulla eittämättä on sosiologista mielikuvitusta. Jos ymmärrät *sosiaalisen*, tunnistat yhteiskunnan rakenteet ja näet sen toimijat, ei sosiologisesta mielikuvituksestasi ole epäilystä.

EPILOGI

Aamulla, kun tulin keittiöön ja isä oli vielä nukkumassa, huomasin ensin, että pizzalaatikat olivat poissa. Ne eivät olleet tiskipöydän kulmalla, johon ne illalla jäivät.

Sitten löysin pöydältä lyijykynällä ruutupaperille kirjoitetun viestin:

Terve isännät!

Kiitos ylläpidosta ja hyvistä keskusteluista. Rehellisesti sanottuna en ihan odottanut tällaista vierailua. Mutta minulla oli kanssanne mukava päivä. :) Toivottavasti tekin saitte siitä jotain irti.

Nyt minun täytyy palata yliopistolle.

Kuka tietää, ehkä me vielä joskus nähdään.

t. Laura

PS: Siltä varalta, että haluatte lisää tietoa, listasin teille joitakin sosiologian kirjoja, joista voitte jatkaa. Lukekaa niitä, jos teitä kiinnostavat ne asiat, joista puhuimme.

Näistä kirjoista, muun muassa, minäkin olen sosiologiani lukenut.

PS PS: Vein lähtiessäni pizzalaatikat keräykseen, jos ihmettelette.

JATKOLUKEMISTO

1. keskustelu: SOSIAALINEN

Émile Durkheimin *Sosiologian metodisäännöt* (1982/1895, suom. Seppo Randell, Tammi, Helsinki) on klassikko, joka esittelee sosiaalisen faktan käsitteen. Kimmo Jokisen & Kimmo Saariston *Sosiologia* (2004, Wsoy, Helsinki) määrittelee sosiologian tutkimuskohteeksi sosiaalisen, ja on myös laaja-alainen sosiologian perusteos. Anthony Giddensin *Sociology* (2001, 4th edition, Polity Press, Cambridge) taas on järkälemäinen käsikirja, josta käy jo pikaisesti selaamalla ilmi se, mitä kaikkia ilmiöitä sosiologia tutkii. Georg Simmelin kirjoituskokoelma *Suurkaupunki ja moderni elämä* (2005/1895–1917, suom. Tiina Huhtanen, Gaudeamus, Helsinki) on Sosiologian metodisääntöjen tavoin tieteenalan klassista kirjallisuutta. Suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumisesta hyvä esitys on Jokisen & Saariston *Suomalainen yhteiskunta* (2006, Wsoy, Helsinki).

2. keskustelu: LUONNOLLISTUNUT TODELLISUUS

Peter Bergerin & Thomas Luckmannin *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma* (1994/1966, suom. Vesa Raiskila, Gaudeamus, Helsinki) on klassikko siitä, miten ihmiset ottavat arkinsa annettuna. Kannattaa aloittaa siitä ja jatkaa sitten Pertti Alasuutarin teoksella *Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus* (2007, Gaudeamus, Helsinki). Ne täydentävät hyvin toisiaan.

3. keskustelu: SUBJEKTI JA VALTA

Kun puhutaan vallasta, on yksi teos, jota ei voi ohittaa: Michel Foucault'n *Tarkkailla ja rangaista* (1980/1975, suom. Eevi Nivanka, Otava, Helsinki). Se esittelee panoptikonin metaforana sille, miten moderni valta toimii. Foucault'n elämäntyöstä ovat saaneet innoitusta esimerkiksi Peter Miller & Nikolas Rose, joiden *Miten meitä hallitaan?* (2010/2008, suom. Risto Suikkanen, Vastapaino, Tampere) käsittelee puolestaan hallintamentaliteetteja, hallinnan rationaliteetteja ja teknologioita. Esimerkiksi Rosen *Elämän itsensä politiikka* (Tiede & Edistys, 26:2, 81–101) on tiiviimpi samansuuntainen

esitys ihmisten elämäkäytäntöjen hallinnasta.

Jani Kaiston & Mika Pyykkösen toimittama artikkelikokoelma *Hallintavalta* (2010, Gaudeamus, Helsinki) käsittelee samaa biopoliittisen hallinnan teemaa suomalaisittain. Petteri Pietikäisen toimittama artikkelikokoelma *Valta Suomessa* (2010, Gaudeamus, Helsinki) sen sijaan nostaa esiin muita näkökulmia valtaan. Arja Jokisen, Kirsi Juhilan & Eero Suonisen *Diskurssianalyysi* (2016, Vastapaino, Tampere) on hyvä teos, jos tahtoo paneutua syvemmälle diskurssiin.

4. keskustelu: YHTEISKUNTALUOKKA

Jani Erolan toimittama *Luokaton Suomi?* (2010, Gaudeamus, Helsinki) ja Kirsti Lempiäisen & Tiina Silvastin toimittama *Eriarvoisuuden rakenteet* (2014, Vastapaino, Tampere) ovat nimiensä mukaisesti artikkelikokoelmia yhteiskuntaluokista ja eriarvoisuuden rakenteista Suomessa. Niistä on hyvä aloittaa. Mari Käyhkön artikkeli *Kelpaanko? Riitänkö? Kuulunko?* (Sosiologia 1/2014, 4–20) taas käsittelee luokkaa elettyinä kokemuksena yliopistoympäristössä ja siitä löytää myös hyvät lähdeviitteet tunnettujen luokkatutkijoiden Pierre Bourdieun ja Beverley Skeggsin teoksiin. Skeggsin englanninkielinen *Class, Self, Culture*, johon Käyhkö esimerkiksi viittaa, on ilmestynyt myös suomeksi Vastapainon kustantamana ja Lauri Lahikaisen & Mikko Jakosen kääntämänä vuonna 2014 nimellä *Elävä luokka*.

Prekariisaatiosta voi jatkaa esimerkiksi Eeva Jokisen, Jukka Könösen, Juhana Venäläisen & Jussi Vähämäen teoksella *”Yrittäkää edes!”: prekariisaatio Pohjois-Karjalassa* (2011, Tutkijaliitto, Helsinki). Sosiaalisista etäisyyksistä voi lukea lisää esimerkiksi Juho Saaren kirjasta *Huono-osaiset – Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla* (2015, Gaudeamus, Helsinki).

5. keskustelu: SUKUPUOLI JA RUUMILLISUUS

Judith Butlerin *Hankala sukupuoli* (2006/1990, suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi, Gaudeamus, Helsinki) on sukupuolen sosiologian klassikko. Kannattaa ehkä kuitenkin aloittaa helpommista yleiskatsauksista, kuten Tuija, Saresman, Leena-Maija Rossin & Tuula Juvosen toimittama *Käsikirja sukupuoleen* (2010, Vastapaino, Tampere) tai Anneli Anttosen, Kirsti Lempiäisen & Marianne Liljeströmin toimittama *Feministejä – aikamme ajattelijoita* (2000, Vastapaino, Tampere). Anu Koivusen & Marianne Liljeströmin toimittama *Avainsanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen* (1996, Vastapaino, Tampere) ajaa myös asian, mutta on astetta haastavampaa luettavaa.

Miestutkimuksen pariin johdattaa esimerkiksi Arto Jokisen toimittama artikkelikokoelma *Yhdestä puusta: maskuliinisuuksien rakentuminen populaarikulttuurissa* (2003, Tampere University Press, Tampere).

Raija Julkusen *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit* (2010, Vastapaino, Tampere) käsittelee suomalaista sukupuolijärjestelmää. Ruumiillisuuden näkökulmiin perehdyttää esimerkiksi Eeva Jokisen, Marja Kaskisaaren & Marita Husson *Ruumis töihin!* (2004, Vastapaino, Tampere). Rasismista Suomessa kirjoittaa monipuolisesti Vesa Puuronen teoksessaan *Rasistinen Suomi* (2011, Gaudeamus, Helsinki). Janne Seppänen esittelee representaation käsitteen ja muita visuaalisen kulttuurin analyysitapoja kirjassaan *Visuaalinen kulttuuri* (2005, Vastapaino, Tampere).

6. keskustelu: NATIONALISMI JA KANSALLINEN IDENTITEETTI

Klassikkoteos nationalismista on Benedict Andersonin *Kuvitellut yhteisöt* (2007/1983, suom. Joel Kuortti, Vastapaino, Tampere) ja kansallisesta identiteetistä Stuart Hallin artikkelikokoelma *Identiteetti* (1999, toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman, suom. Mikko Lehtonen, Vastapaino, Tampere). Kattavasti eri näkökulmista nationalismeja tarkastelee Juha Pakkasvirran & Pasi Saukkosen artikkelikokoelma *Nationalismit* (2005, Wsoy, Helsinki). Hyviä teoksia etnisyydestä ja ryhmäytymisestä taas ovat Rogers Brubakerin artikkelikokoelma *Etnisyys ilman ryhmiä* (2013, toim. Petri Ruuska & Jarno Valkonen, suom. David Kivinen & Erkki Vainikkala, Vastapaino, Tampere) ja Sanna Valkosen *Poliittinen saamelaisuus* (2009, Vastapaino, Tampere). Suomalaisuudesta ja monikulttuurisuudesta kannattaa lukea Mikko Lehtosen, Olli Löytyn & Petri Ruuskan *Suomi toisin sanoen* (2004, Vastapaino, Tampere).

7. keskustelu: GLOBALISAATIO

Globalisaatiokirjallisuuteen tutustumisen voi aloittaa lukemalla David Heldin & Anthony McGrew'n tiiviin teoksen *Globalisaatio – puolesta ja vastaan* (suom. Jyrki Vainonen, Vastapaino, Tampere). Toki voi lukea myös Ulrich Beckin kirjan *Mitä globalisaatio on? Virheellisiä käsityksiä ja poliittisia vastauksia* (1999/1997, suom. Tapani Hietaniemi, Vastapaino, Tampere). Glokalisaaation käsitteestä voi jatkaa esimerkiksi Sosiologia-lehden (3/2012) *Työn glocalisaatio* -erikoisnumerolla. Doreen Maseyn artikkelikokoelmassa *Samanaikainen tila* (2008, toim. Mikko Lehtonen, Pekka Rantanen & Jarno Valkonen, suom. Janne Rovio, Vastapaino, Tampere) käsitellään esimerkiksi valtageometriaa. Uusliberalismista saa lisätietoa David Harveyn *Uusliberalismin lyhyestä historiasta* (2008, suom. Kaisa Koskinen, Vastapaino, Tampere), ja suomalaiseen kontekstiin sen aihepiiriin

tuo esimerkiksi Risto Heiskalan, Eeva Luhtakallion ja Pertti Alasuutarin toimittama *Uusi jako: miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* (2006, Gaudeamus, Helsinki). Nimensä mukaisesti Juhani Kuposen, Jari Lankin & Anna Kervisen toimittama *Kehityksmaatutkimus: johdatus perusteisiin* (2007, Gaudeamus, Helsinki) on johdatus omaan aiheeseensa. Joel Kuortin, Mikko Lehtosen & Olli Löytyn *Kolonialismin jäljet: keskustat, periferiat ja Suomi* (2007, Gaudeamus, Helsinki) kannattaa lukea, jos on kiinnostunut siitä, mitä jälkikolonialistinen teoria sanoo Suomesta. Minna Rainion väitöskirjassa *Globalisaation varjoiset huoneet: kuulumisen ja ulossulkemisen tilat rajanylityksiä käsittelevissä liikkuvan kuvan installaatioissa* (2015, Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi) yhdistyvät yhteiskuntatiede ja taide, ja globalisaatio saa uutta perspektiiviä.

8. keskustelu: AINEELLINEN YHTEISÖ

Aineellisiin yhteisöihin perehtyminen kannattaa aloittaa Sosiologia-lehden (3/2013) *Materiaalisuus* -erikoisnumeron avauksesta *Sociologista materiaalioppia*, jonka ovat kirjoittaneet Jarno Valkonen, Turo-Kimmo Lehtonen & Olli Pyyhtinen. Sen lähdelistasta löytyy muun muassa Turo-Kimmo Lehtosen *Aineellinen yhteisö* (2010, Tutkijaliitto, Helsinki), josta esimerkiksi voi jatkaa. Aineellisten yhteisöjen tutkimuksessa Bruno Latourin työ on keskeisessä asemassa, ja hänen ajatteluaan esitellään esimerkiksi *Tiede & Edistys* -lehden numeron 4/2000 artikkeleissa. Jos saa käsiinsä, kannattaa lukea myös Olli Pyyhtisen *More-than-Human Sociology: A New Sociological Imagination* (2015, Palgrave Macmillan, Lontoo), joka peräänkuuluttaa yhteiskunnan monitasoisten niin inhimillisten kuin ei-inhimillisten suhteiden ja kytkösten tunnistamista.

9. keskustelu: SOSIOLOGIAN TEHTÄVÄ

C. Wright Millsin *Sosiologinen mielikuviutus* (2015/1959, suom. Antti Karisto, Esa Konttinen, Pentti Takala & Hannu Uusitalo, Gaudeamus, Helsinki) on klassikko, jossa Mills lanseeraa idean sosiologisesta mielikuviutuksesta ja muotoilee sen nimissä sosiologian tehtävää. Varhaisempi klassikko aiheesta on puolestaan Max Weberin *Tiede ja politiikka – kutsumus ja ammatti* (2009/1917&1919, suom. Tapani Hietaniemi & Risto Hannula, Vastapaino, Tampere). Tuoreita lisänäkökulmia sosiologian tehtävään tarjoaa esimerkiksi Risto Heiskalan artikkeli *Yhteiskuntatutkimuksen vaikuttavuus ja uusi uljas maailma* (Tieteessä tapahtuu 1/2016, 27–33). Ajatusta sosiologian eri yleisöistä laajentaa Michael Burawoyn artikkeli *Julkisen sosiologian puolustus* (Sociologia, 4/2006, 259–286). Näkökulmasidonnaisuutta käsitellään lyhyesti esimerkiksi Juha Suorannan & Sanna Ryytäsen kirjassa *Taisteleva tutkimus* (2014, Into Kustannus, Helsinki). Teos on myös varteenotettavaa luettavaa tutkimuksesta, joka pyrkii korjaamaan ihmisten ongelmia.